

TREFORT ÁGOSTON
KISEBB DOLGOZATAI.

506612

KISEBB DOLGOZATOK

AZ IRODALOM.

KÖZGAZDASÁG ÉS POLITIKA KÖRÉBŐL.

IRTA

TREFORT ÁGOSTON.

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVAT.

1882.

NC-101306

ELŐSZÓ
MOTUSZOK

1957

KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT

MTA KÖNYVTÁR ÉS
INFORMÁCIÓS KÖZPONT

20140886

ELŐSZÓ.

Midőn a múlt évben *Emlékbeszédek és tanulmányok* című könyvet bocsátottam közre, a könyv létjogát subjectiv indokokkal igazoltam. Az olvasó közönség nem értett félre, rokonszenvezett velem és úgy látszik, hogy e rokonszenvet magára a könyv tartalmára is átvitte. Elnézéssel olvasta a fiataalkori három dolgozatot, némi érdekeltséggel az emlékbeszédeket s látta, hogy a többi essay-k, habár forma tekintetében gyarlók lehetnek, de nem elmosódott dolgok, nem mechanikus compilatiók, kidomborúl bennök ide s tova egy gondolat.

Az objectiv érdekeltség a könyv iránt, indított ezen új kötet kiadására. Tartalma igen vegyes, s talán egy kis commentárt követel, mely culturatörténelmi rajz akar lenni, mert a hol az önéletirási térre is átcsap, a biographikus anyagban is visszatükrözik az idő, melyben e czikkek irattak.

A czikk, melylyel e kötet kezdődik, utazási vázlat, de összeköttetésben áll azon utazási jegye-

tekkel, melyeket a tavaly kiadott kötetben közöltem. Ez utazásom 1836. évi áprilban kezdődött s 1837. februárban végződött. Ez utazás döntő befolyást gyakorolt egész életemre.

Jogi tanulmányaimat 1835-ben, tehát tizen-nyolcz éves koromban fejeztem be; de míg itt Pesten iskolába jártam, az iskolai tantárgyakon kívül tanul- tam egyebet is s főleg sokat olvastam, s miután azon idő még sokkal nagyobb mértékben állott a XVIII. század eszméinek befolyása alatt, mint mai napjaink, szenvedélylyel olvastam ROUSSEAU munkáit, főleg *Emilt*, valamint VOLTAIRE-t, MONTES-QUIEU-t, később MME DE STAËL-t, SÉGUR-tól *Napoleon oroszországi hadjáratát*, DARU *Velencei történelmét*, MIGNET-től *A francia forradalom történetét*; és mivel angolul is tudtam, SHAKESPEARE-on, WALTER SCOTT-on s BYRON-on kívül vállalkoztam GIBBON-nak *A római birodalom hanyatlásáról* írt nagy művének s HUME munkáinak olvasására is.

Ezen olvasmányok s részben azon emberek fölfogásai is, kikkel éltem és érintkeztem, sajátos nézet- s érzületmódot ébresztettek bennem, mely a concrét világgal teljességgel nem volt összhangzás- ban. Ehez járult, hogy minden, a mit Éjszak-Ame- rikáról tudtam, rendkívüli szeretetet költött bennem a világ ezen része iránt. Főlébredt bennem a vágy, az atlanti tengeren túli világot látni s Európa nyugoti országait beutazni.

Az új nemzedéknek nincs fogalma arról, mily nehézségekkel járt akkoriban oly utazás, minőt én terveztem, s legkevésbé fogja azt hinni, hogy egy egész hónapot kellett Bécsben maradnom, míg úti-levelet kaptam. Csakis rendkívüli protectiók útján s azon szükségszülte hazugság alapján, hogy én tisztán gazdasági ismeretek s tapasztalások szerzése végett megyek külföldre, sikerült útilevelet kapnom. Világosan emlékszem az emelkedett hangulatra, melylyel Bécsben a postakocsira ültem, Prága felé indulván. Negyvenkét órát kellett akkor Prágáig kocsizni. Útam Drezdán, Lipszén, Berlinen, Hamburgon, Lübecken át vitt tovább Oroszországba, Moszkváig s onnan vissza Finnlandon át Svéd-Dánországba, és ismét vissza Hamburgba. — Augusztust és szeptembert töltöttem Angliában s midőn Liverpoolban voltam, csak a rossz idő s egy jóval idősebb útitársam, kivel Londonban ismerkedtem meg s kivel egy hónapig Anglia különböző vidékeit beútaztam, tartottak vissza, hogy Amerikába nem mentem. November és deczemberben voltam Párisban s végre Dél-Franciaországon át januárban Genuán s Milanón keresztül érkeztem Velenczébe.

Az örmény kolostort azóta többször láttam, utolszor 1878-ban. Fiatalkori emlékeimtől eltekintve, ekkor is igen érdekesnek találtam, s tanácsolom minden honfitársunknak, ki Velenczébe

megy, ne röstelje ezen kirándulást megtenni. Februárban 1837-ben hazatértam, épen 7-én, születésem napján, midőn húsz éves lettem, — s miután úgy utaztam el, mint ábrándozó fiú, ki azt hitte, hogy a magyar társadalomban nem fog maga számára helyet találni, ki az ország sorsa iránt is desperált és sok állami tényező létjogát nem értette s a tényekkel megalkudni nem tudott, — úgy tértem vissza, mint józan fiatal ember, kiből a világs emberismeret a praktikus észet kifejlesztette, s ki azóta a legrosszabb viszonyok közt sem a maga, sem a haza sorsa fölött soha sem esett kétségbe.

Szeretem hinni, hogy a hosszabb utazás most is hasonló eredményeket szülhet fiatal emberekben, kikben jó hajlamok vannak; — de társasági állás tekintetében az utazás ma már nem szüli azon következményeket, miket akkor eredményezett. Akkoriban Londonban, Párisban oly kevés magyar ember utazott, hogy azokat, kik ily dolgokra vállalkoztak, az ország evidentiában tartotta; — ma pedig, ha valaki a világot körülhajózta s Chinában s Ausztráliában időzött, nem fog haza jövet oly effectust előidézni, minőt akkor az csinált, ki egy pár hónapig a kontinensen járt. Mondhatom, hogy azon utazás nekem positiót csinált.

Ezen utazással benső kapcsolatban áll a második s harmadik czikk. Az első képgyűjtemény, melyet életemben láttam, volt Pyrker egri érsek

gyűjteménye, melyet 1831 őszén, mint egri logikus, láttam. Úgy néztem azt, mint a fiúk ritkaságokat szoktak nézni, s azután nem láttam tisztességes képet, míg 1835-ben pünkösdkor, életemben először, Bécsbe nem mentem. Természetes, hogy azon egy hét alatt, melyet ott töltöttem, Bécsnek minden nevezetességét megnéztem, tehát a belvedère-i s a Lichtenstein-féle galleriákat is. Ez ízben minden vezetés s figyelmeztetés nélkül már éreztem s értettem, hogy a nagy mesterek művei nem csak curiosítások s kell, hogy a művészet a szellemi élet egyik nagy tényezője legyen. Ezen benyomás még nem tűnt el, midőn nagyobb utazásom közben a képzőművészet kincseit Drezdában, Berlinben, Pétervárott, Kopenhágában, Londonban, Belgiumban, Hollandiában, Párisban s Felső-Olaszországban láttam.

Haza térve, szinte szégyeneltem magamat, hogy nálunk egyes kevés kivétellel a képzőművészet ismeretlen föld, s hogy még azt sem tudjuk becsülni, mit a középkor hagyományozott nekünk. Egy este élénkebben éreztem, mint máskor, hogy ez nagy hiány, s fiatalkori fölindulásban megírtam a cikket a műegyesületről. Ismerőseim, kik olvasták, megdicsérték s igazat adtak nekem; én tehát fölbátorítva, hővebben megbeszeltem a dolgot, megírtam a programmot, aláírtam ismerőseimmel s barátimmal, s bármi szerény lehetett a kezdet: ez volt

mégis kiindulási pontja az újabbkori mozgalmaknak s törekvéseknek a képzőművészetek terén.

Jókai tisztelt barátom, midőn Gorove ravatalánál búcsúztató beszédet mondott, megemlített hét férfiút, kik közös irányban a felelős kormány s a parlamenti rendszer mellett működtek, s azok egyike én is vagyok; de a hatan, kik között fiatalabbak is voltak nálamnál, mind kimúltak e sublunaris világból, — én magam maradtam. Ha hypochondrikus volnék vagy a haláltól félnék: reám ez talán deprimáló benyomást tehetett volna; de miután szerintem a halál nem a bajok legnagyobbika, sőt azon tudatban, hogy meg kell halni, a legnagyobb vigasz rejlik, ez emlékeztetés nemcsak nem bántott, sőt arra indított, hogy utána nézzek, kik élnek még azok közül, kik az első műegyesület programját aláírták, s itt is tíz aláíró közül kivülem csak kettő van életben. Kimúltak a többi közt Eötvös, Jósika Miklós s gróf Dessewffy Aurél. Eötvöst még sokan ismerték a fiatal generatióból; Jósika Miklóst, ki negyvennyolcz után kiköltözött s Brüsszelben halt meg, már kevesebben, de Dessewffy Aurélt vajmi kevesen ismerték azok közt, kik ma élnek! Nem tudom, olvassák-e még az X. Y. Z. című könyvét, e gyűjteményét az igen szellemdús czikkeknél? Szabad legyen tehát róla itt egy pár sorral megemlékezni.

Kevés oly szerencsés atya létezik, kinek három szellemileg oly dusan megáldott fia lett volna, mint

gróf Desseffy Józsefnek. A legidősebb volt Aurél, ki mint helytartósági tanácsos 1842-ben, novemberben, élte 34-dik évében halt meg. Szellemdús és mozgékony, az európai műveltség niveau-ján, de az ország ügyeit és szükségeit tökéletesen ismerő, szeretetre méltó férfiú, ki szónokolni és írni egyaránt tudott, ki talentumánál, tudományánál, társadalmi állásánál fogva hivatva lett volna maga idején nagy politikai szerepet játszani; — halála nagy veszteség volt. — Hogy a conservatív párthoz tartozott, hivatalos állása hozta magával; de mire van szüksége az országnak, minő módon lehet oda jutni, azt ép oly jól tudta, mint mi szabadelvűek, kik őt egyébiránt törekvései és intenciói tekintetében magunkénak tartottuk. Külső megjelenésében unokaöccséhez, Aurélhoz, hasonlított, csakhogy elevenebb s mozgékonyabb volt. Halála mély benyomást tett mindenkire, mert a ki ismerte, pártkülönbség nélkül szerette is.

Megjegyzéseim az országház körül későbbi időből valók, de a művészettel s utazásokkal összefüggvén, e helyre soroztam be azokat. Miután 1837-ben, Bécs s Reichenau kivételével, az országból nem mentem ki, sikerült 1845-ben teljesíteni régi vágyamat s meglátni Rómát s közép és déli Olaszországot.

Ez utazás nekem nemcsak sok tanuságot, hanem rendkívüli élvezetet is nyújtott. Flórenczben

találkoztam Markóval; szándéka volt tervet készíteni az építendő országház számára s csakugyan készített is, melynek rajzait fia András nekem nemrég megküldötte. A megjegyzések, miket harminczhat év előtt ez ügy körül leírtam, ma is érvényesek. Igenis, ha országházat építünk, ne zárjuk azt el a képzőművészet előtt; ennek jó hatása lesz még a honatyákra is.

Közlök még két cikket fiatalkori irópályámból, mikor még Budán laktam, mint az udvari kamara fogalmazó-gyakornoka; mert Thierry Ágoston munkái ma ép oly érdekesek, mint akkor voltak, s mert azon nézetek, a történelem s különösen a hazai történelem műveléséről ma ép oly igazak, mint akkor voltak. — Azóta sok igen becses történelmi adat gyűjtetett s adatott ki, egyes részek korunk kívánalmai szerint dolgoztattak föl, Szalay László műve pl. sokkal magasabb niveaun áll, mint Engel, Fessler, Majláth, — de mindannak daczára Magyarország történelme még megírandó. Hiszen vajmi keveset tudunk mi hazánk XVIII. századi történelméből — s fiatalságunk a jelen század történelmét sem ismeri.

A közlött hat első cikk képezi úgyszólván a könyv első részét. Következnek irodalmi cikkek, melyeket 1844 és 48 közt írtam. Említem mindenekelőtt Thiers-t s Macaulayt. — Thiers az újkor legmarkansabb személyiségeinek egyike, typusa azon

államférfiaknak, kiket Angliában *litterary statesman*-eknek neveztek el. — Thiers neve széles körökben lett ismeretes, «francia forradalma» által, — ma ez elavult mű, s ki csak abból fogná meríteni ismereteit az első francia forradalomról, igen hamis képet fog magának alkotni ezen viharos történelmi processusról. Ezen mű még olyképen van írva, mintha azt kellene belőle tanulni: miként kell forradalmakat csinálni; az újabb történelem pedig inkább azt tanítja, miként kell a forradalmat kikerülni. A juliusi dynastia minisztere azonban maga is más nézetekhez jutott, mert tapasztalta, hogy a forradalmi elemek az államot s társadalmat dissolutióba hozzák s ily benyomások alatt írta a *Consulatus* s a Császárság történetét, mikről czikkem szól. A munka, ha nem csalódom, húsz kötet, s nem mindennapi olvasó az, ki elolvasására vállalkozik. Miután a napoleoni legenda csúfosan szétfoslott, találkozik-e még e munkára olvasó Franciaországban kívül? — A munka azonban ma is érdekes s tanulságos; tanulni kellene belőle, ha nem a tartalom, de az előadás tekintetéből azoknak, kik *ex professo* az újkor történelmével foglalkoznak, de különös figyelmébe ajánlom e munkát a fiatal törvényhozóknak, kik mint előadók és szónokok szerepelnek, mert ha valahol, e munkából tanulhatjuk meg, miként kell a legcomplicáltabb finanziaális vagy közgazgatási kérdéseket átlátszó világossággal és ele-

gantiával előadni, s a legszárazabb tárgyakat is érdekesekké tenni. — Thiers azonban nemcsak kitűnő író, hanem kitűnő szónok s államférfiú, példánya a politikai bölcseséggel párosult hazafiságnak. Sajnálom, hogy e helyen nem szólhatok bővebben róla — de épen azért figyelembe ajánlom az olvasóközönségnek *Hillebrand* s *Mazade* tanulmányait Thiersről.

Felvettem e gyűjteménybe a Louis Blanc «Tíz év. Lajos Fülöp kora történeté»-ről írt czikket. Louis Blanc akkor még nem volt communard, munkája csak éles kritikája az akkori alkotmányos rendszernek. Egyoldalú kritika ugyan, mert jogosult volt az akkori kormányok erélyes fellépése a forradalmi elemek irányában, de egyoldalú volt e kitűnő férfiak politikája is, mikor békés időben nem tudták tágitani az alkotmány keretét s visszautasítottak oly elemeket, melyek velök kezét fogva a forradalmat leverhették volna. S mi volt e politikának vége? a juliusi dynastia bukása s az általános szavazati jog, minden következményeivel.

Macaulay soha sem fog elavult irová válni, s azért, habár előbbi munkámban Macaulayról általában beszéltem, nem általottam az egyes essay-ékre vonatkozó czikket újra kiadni.

Bárcsak a magyar közönség s különösen a magyar ifjuság tanulmányozná e jeles író munkáit, mert alig van író, kitől annyi gyakorlati érzéket lehetne

elsajátítani, kitől oly valódi türelmességet egyház s vallás tekintetében és oly szeretetét a politikai szabadságnak lehetne tanulni, mint Macantay-tól. — A politikai szabadságot pedig lehet szeretni, habár némelykor alkalmatlan lehet, de a ki a 48-ki viszonyok előtt élt, ki az ostromállapotok és proviso-riumok korát élte át, mint én, az meg tudja becsülni a politikai szabadságot, az jogosítva van annak szeretetét ajánlani.

A töredék az angol alkotmányról benső összeköttetésben van azon essay-vel, mely tanulmányaim előbbi kötetében ugyanazon tárgyról megjelent s kivonat azon jegyzetekből s adatokból, melyeket az angol forradalom történetéhez összeszedtem, s melyeket 1847-ben át is dolgozni kezdtem, úgy hogy a könyvnek első fejezetei nemcsak megírva, de letisztázva is voltak. Az 1848-ban elfoglalt állásom nem engedett időt történelmi tanulmányaim feldolgozására, de miután 48. szeptember végével állásomról lemondottam s külföldre mentem, kézírataim, igen becses könyvtárom és minden mi egy tisztességes háztartáshoz szükséges, lakásomon maradott, s a ház, István főherczeg szállodájának szomszédja, májusban Budáról bombáztatott, kézírataimmal, könyveimmel, butorommal s minden házi készleteimmel hamuvá lett. É fatumszerű eseményben azon intést láttam, hogy nekem nem az irodalom a hivatásom, hogy én a cselekvés emberének születtem s azóta

sok keserű év drága tapasztalásai közt a végzet ezen intését híven is követtem.

A nemességről írt cikkeket adom, mert némi anyagot nyújt a gondolkodásra a felől: nem kel-
lene-e Anglia példáját követni, hol az aristokratikus szellem oly jól megfér a kor irányzataival.

Mintegy áthidalásul a közgazdasági cikkekhez szolgál a Michel Chevalier-ről írt cikk. Az ő nézetei ma sok tekintetben elavúltak, de egészen véve előadásai ma is figyelemre méltók s a fiatal nemzedék, mely közgazdasági kérdésekkel foglalkozik, ma is haszonnal tanulmányozhatná.

Vámügyről szóló cikkeimet nem közlöm ez ízben, mert ha mindazokat adnám, melyeket 1842 és 48 közt írtam, azok magok képeznének egy vastag kötetet; de miután a védegyleti mozgalom a vámügygyel a legszorosabb összeköttetésben van, kénytelen vagyok némi tájékozás végett a vámügy mozanataira reflectálni. A vámkérdés historiája igen érdekes. Mióta visszaemlékszem, mindig hallottam panaszokat: hogy nincs pénz, hogy a terményeknek nincs áruk, hogy nem is lehet azokat semmi áron eladni, hogy a gazdák a franczia háborúk idejében jobban állottak, hogy legjobb dolga volt Magyarországnak a fekete bankóczédulák idejében. — Az okosabb emberek azonban, kik némi tájékozottsággal bírtak a közgazdasági kérdések körül, okoskodásaikban az ország szegénységéről, mindig arra

tértek vissza, hogy főbajunk a vámsorompók Magyarország s Ausztria közt.

Ez volt Magyarországon a kereskedelmi politika egészen a negyvenes évekig. List Frigyes munkája s a német vámszövetség vámvédelmes politikájának változást idézett elő. A jelszó lett: «gyárripar minden áron és védvám». Elvben én is elfogadtam e nézetet, de azt csakis Ausztriával kötendő vámszövetség keretében érvényesíthetőnek találtam s számos cikkben plaidiroztam is a mellett. Az első magyar parlament is ez értelemben nyilatkozott 1848-ban. E védvámi teoriák kifolyása volt a védegylet, mely a rajongók által eszköznek tekintett a gyárripar megalapítására, a józanabb rész által pedig csak pressionak Ausztriára, hogy reánk nézve nyomasztó s igazságtalan vámpolitikáját szüntesse meg. Deák Ferencz is, sz.-gróti beszédében, így fogta fel a dolgot. Gróf Széchenyi István azonban kiméletlenül megtámadta őt s ez alkalmat szolgáltatott nekem azon négy cikk megírására, melyek e tárgyról a jelen kötetben közöltetnek.

Tekintve mennyire törekednünk kell industria előteremtésére: a védegyleti mozgalom sok tekintetben tanulságos reánk nézve. Nem akarom tanácsolni, hogy mi védegyletet állítsunk a 48 előtti védegylet mintájára, hogy terményünk számára túl a Lajtán s a külföldön vásárt keresve s birva mi magunkat erkölcsi eszközökkel elzárjuk s a külföldi

importot perhorrescálva mindent magunk akarjunk készíteni, de kívánatos volna, hogy védegylet nélkül hallgatólag védjük a hazai készítményeket, hogy viselkedjünk azok iránt némi rokonszenvvel, hogy vegyünk és dolgoztassunk itthon, habár valamivel drágább és egy pár hajszállal kevesebb kielégítő is a mű: ez úton elő fogjuk mozdítani az ipart, a mi nélkül a közgazdasági s pénzügyi miseriából nem fogunk kibontakozni.

De miután Széchenyi Istvánt említettem s én ma-holnap azon idősb urakon kívül, kik most még a felsőházban szerepelnek, azon kevesek egyike leszek, kik Széchenyi grófot ismerték, nem felesleges s mindenestre az idők jellemezésére fog szolgálni, mit róla mondandó leszek. Midőn 1831-ben S.-A.-Ujhelyen a piaristáknál a gymnasium hatodik, az akkori rendszer szerint utolsó osztályát végeztem, mely iskoláról csak dicsérettel szólhatok, először hallottam Széchenyi nevét, s nevezetes első munkáját nem olvastam ugyan, de láttam. Hallottam, hogy a könyv szerzője nagy ember s már akkor felébredt bennem a vágy, e nagy embert látni. — Két évvel később, midőn Pesten ez egyetemen voltam, megszereztem a könyvet s el is olvastam. Ez időben hetenként kétszer járt a gőzös Pest és Pozsony között, hova másnap estve felé szokott volt érkezni. A hajó elindulása s megérkezése az ujdonság ingerével birt még, s ilyenkor a Dunaparton nagy embertömeg

csoportosult össze. Én sem voltam kevésbé kíváncsi mint más s egy vasárnap estve felé kimentem a gőzöst nézni. — De a gőzös megérkezése előtt kikötött egy kis csolnak s ebből kiugrott egy erős természetű ember, kék matróz jacketben, vitorlavászon nadrágban kék csikos ingben, szalmakalap a fején. Erős szemöldöke feltűnt, s arcza nem volt mindennapi, de én soha sem gondoltam volna, hogy e férfi gróf Széchenyi legyen, pedig körülöttem susogtak: Széchenyi István. Nagyon csalódva éreztem magamat, de a hiba nem Széchenyiben feküdt, hanem bennem, mert én nagy embereket külső megjelenésökben egészen másnak képzeltem. Később a «*Világ*»-ot is olvastam, de Széchenyit nem láttam többé, míg 1837-ben a kaszinó tagjává lettem és szerencsém volt neki bemutatatni. — Széchenyi, ki hazánk átalakulási időszakában csakugyan azon férfiak egyike volt, kik hazánk történelmében örökké fognak élni, a nagy férfiak azon tulajdonságával birt, hogy mindenkit, kiben valami anyagot látott, a miből haszonvehető ember idomítható, pártfogolt s a körülmények szerint majd kitüntetett, majd, ha szerinte rossz uton volt, meg is dorgált. Mindentől azonban, a mi forradalomhoz vezethetett, ösztönszerűleg idegenkedett, de a korszerű eszméket s javaslatokat, ha másoktól jöttek is, elfogadta s a maga rendszerébe beillesztette. Így a parlamenti felelős kormány doctrínái, melyeket mi fiatalabb

nemzedék terjesztettünk, neki nem tetszettek, de később az országos közmunkák vezetésére nézve maga is alkalmazni akarta s az 1847-ki országgyűlésen nagy súlyt fektetett a városi szavazatok keresztülvitelére, mert békés időben csak azok segítségével vélte ő is politikai institutióink reformját keresztül vihetni. — A reform azonban az európai forradalom nyomása alatt jött létre, máskép, mint ő és sok mások hitték. — Mindazáltal belépett az első miniszteriumba, de nem bizott az új állapotok tartósságában. De midőn az első miniszteriumnak le kellett mondania, Széchenyi minden reményről lemondott s rendkívüli izgatottság vett erőt rajta. Egy nappal elutazása előtt, 1848-ban szeptember 25-én, ha nem csalódom, találkoztam vele a Dorottya-utczában az akkori Wurm-udvar előtt s akkor láttam legutolszor a grófot. Megállított, s megindulva mondotta: «minden el van veszve»; én megjegyeztem, hogy nem kell idő előtt lemondani, s meg kell küzdeni a rossz elemekkel. «Én nem bírok többé küzdeni, megvénültem, ti fiatalabb generatio próbáljátok meg a szerencsét.»

Kinyomattam két essay-t, melyek a régi *Budapesti Szemlében* jelentek meg, az egyik az anyagi érdekekről, a másik a birhatási jogról. — Az utóbbival szoros összefüggésben állnak az ősiségről írt cikkeim. E cikkek ma már nem bírnak gyakorlati értékkel, de apró szocialis képek az akkori állapo-

potokról s jellemzők az akkori reformmozgalomra nézve, tehát némi történelmi érdekek van, s meg lehet belőlök tanulni, mily birtokviszonyok léteztek Magyarországon.

1860-ban októberben az októberi diploma által részleg helyreállított az alkotmány. Hogy ezen experimentum nem sikerült, annak több okai vannak, a főök mindenesetre, hogy nem azonnal de csak áprilisben hívatott össze az országgyűlés. Az országgyűlésnek nem volt más feladata, mint jogi alapunk kifejtése. Beszéltünk sokat és sokan, s én is elkövettem azt a bűnt, hogy igen hosszú beszédet mondtam. Nem közlöm ezt, mert megjelent több helyen; jellemzőbbeknek tartom a két beszédet, melyeket az országgyűlés szerencsétlen befejezése után Békésmegyében tartottam.

1865-ben újra összehívatott az országgyűlés. Négy év alatt tisztultak az eszmék, fejlődött a közös ügyek eszméje, mely nélkül a differentiákat a monarchiával kiegyenlíteni nem lehetett. Tisztában voltunk ez iránt már az országgyűlés előtt, tanúságul közlöm az 1865-ben Gyomán választóim előtt a választás után tartott beszédet. — Végre adom a mult évben a választások után tartott három beszédemet, mintegy ellentétül azokhoz, a melyeket 20 s 16 évvel ez előtt tartottam. Közlöm e beszédet, mert ki van fejezve bennök azon politikai tan, melyet minden alkalommal fogok ismételni: hogy

fel kell hagyni a scolastikus doctrinákkal s az ország nagy érdekeivel kell foglalatoskodni, mert az országnak *emberre, vagyorra és értelmiségre* van szüksége.

S ezzel befejezem ezen előszót, azon megjegyzéssel, hogy a közzétett cikkeket és essay-eket stylus tekintetében átdolgozni vagy átdolgoztatni nem tartottam időszerűnek; ha némely mondatok a dodonai oraculum mondataihoz hasonlítanak, az az 1848 előtti censurai viszonyoknak tulajdonítandó. S így hadd végezzem e sorokat Ovidius ismeretes mondatával: *habent sua fata libelli!*

Budapest, Lipótváros, Ganz-ház 1882. szeptember 13-kán.

T. Á.

I.

IRODALOM.

SZENT LÁZÁR SZIGETE VELENCZÉBEN.*

Minden lépésnél az embernek s műveinek mulandóságát láthatni. Így enyészett el a roppant római birodalom, így folyt le a határtalan hatalom ideje, így sujtá a kérlelhetetlen halál a velencei gazdag köztársaságot.

A legjobb törvény, nem mondom századok, de sokszor rövid évek múlva, erőtlenné válik.

A gyermek nő, s anyja kénytelen félrevetni a gyermekköntöst. Ezt más egyébre is alkalmazhatni. A középkor első szakában, midőn a római leírhatatlan romlottság az éjszaki vadsággal egyesült, s egész Európán oly nehéz sötét köd feküdt, hogy a szellemi világnak még legkisebb sugara sem törhetett által, az egyes embernek, kibe a természet a jónak s igaznak érzelmét oltá, a nagy tömegtől el kelle távoznia, és az ez indokból keletkezett magányos élet keresztyén szerzetek eredete lőn. A világtól vissza-

* Megjelent a *Társalkodónak* 1837. július 5. számában.

vonultak, céljuk volt Istent imádni és az embernek jó példával s jótévőséggel szolgálni. A szerzetek e feladatot akkor dicsően fejték meg. Ők voltak azok, kik a tudomány utolsó szikráját az elalvástól védték, ők voltak a gyengének s szegénynek paizsa az erős és gazdag ellen. De minden emberi mű értéke csak föltételes.

Ily gondolatok között léptem folyó évi január 27-én a gondolába, egy angol gentleman társaságában, ki velem egy hótélben lakott, s ki már néhány nap előtt felszólított: mennék vele az örmény kolostort meglátogatni. Az idő gyönyörű volt. A nap tavaszi melegséggel vidíta bennünket, és sugarai különös bájt löveltek a márvány palotákra. A levegő csekély nedvessége — ha talán az egészségre nézve ártalmas is — a tárgyaknak igen tetsző s másutt sehol nem található világítást kölcsönzött, mikép azt Canaletto képein láthatni. Félórai evedzésünk célja a kis Szt-Lázár szigete volt.

Itt áll amaz örmény kolostor, melyet minden idegen meg szokott látogatni, s melynek vörös falai, fehér magas tornyával együtt, a piazzán sétálónak kellemesen hatnak szemére.

Alig léptünk a csinos és jóízű szerzetes-hajlékba, már előttünk állott az apátnak Paschale Ancher nevű derék titoknoka, ki minket igen szívesen fogada s késznek nyilatkozott, nekünk a zárda minden nevezetességeit megmutatni.

Ez mintegy 40 éves férfi; igen finom s bő kámszás-ruhát viselt; szemei élénkek és szakála fekete, s külső magaviselete olyan, melyet egy örmény zárdában föltalálhatni korántsem reménylettem.

Ancher Örményországban született s a honi és más ázsiái nyelveken kívül, francziául, latinul, angolul, olaszul egymásután csodálatos könnyűséggel beszélt; de mily kellemesen voltam meglepetve, midőn a már néhány hónap óta nem hallott magyar szó is fülemben zengett! — Mielőtt e jeles vezetőt követnők, legyen szabad Byron Lord nak — ki az örmény nyelvben Ancher tanítványa volt — szavait idéznem: «Velenczébe érkeztemkor 1816-ban igen megvalék lepetve — a mi úgy hiszem, más utazóval is megtörténik — a sz.-lázári kolostor társasága által, mely a szerzetes élet minden szép és jó oldalát egyesíteni látszik. A csinosság, kényelem, szívesség, valódi ájtatosság, műveltség, s a szerzetesek erényei bámulásra ragadnak, és meggyőzhetik a világi embert arról, hogy ez is egy neme a jobb életnek.»

Midőn a kertet, kápolnát, melyben egy Rafael nevű gazdag angol ezelőtt 20 évvel magának sírkövet emeltetett és azóta, legjobb egészségnek örvendő, Londonban tartózkodik, — az ebédlőt (egy a hajdani apátok képeivel feldiszitett termet) megnéztük, a könyvtárba s könyvnyomtató intézetbe léptünk. Ezt nem a könyvek száma, hanem azon körülmény teszi érdekessé, hogy a többnyire örmény könyvek

nagyobb része a kolostor intézetében nyomtatott, s hogy azokat a társaság tagjai részint fordították vagy írták, részint feledésből vonták ki s újra kiadták.

Talán helyén lesz, ha most ezen zárda alapítójáról, alapíttatása céljáról s a szerzetesek munkáiról röviden megemlékszem.

Árménia hajdan független ország, később a kis-ázsiai tartományokkal hasonló sorsban részesült: egyik idegen uralkodó a másikat váltá föl. Népe az egész világon el van szórva, de azért sem nemzetiségét, sem nyelvét nem veszté el. 1676-ban az Isten Örményországban egy szegény családot ép gyermekkel álda meg. Az ifjú Sebestyén igen korán rendkívüli elmetehetségeket tanusított; a vallás titkai valának azon tárgyak, melyekben ő magát gyakorlá. Megismerkedvén azonban a honi történetekkel, népe aljas sorsát nem egyébnek, mint fiai meghasonlásának tulajdonítá Népe szerencsétlen állapotjának másik okául az elszigetelést s a nyugatiaktól való elkülönzést tekinté. Az örményeket tehát a római anyaegyház keblébe vezetni és vallásbeli összekötés által honját a nyugoti műveltséggel megismertetni, ez volt azon szent munka, melyre egész életét fordítá.

Nem csekély volt az akadályok száma, melyek terve valósulhatásának ellenszegültek. Gúny volt gyakran törekvésének jutalma. De szilárd akaratát

mi sem győzhető le, és sok évi fáradság után végre csakugyan sikerült. Mert Mechitar egyike volt azon férfiaknak, kiket az akadályok fokozatosan nemes eszméik valósítására buzdítanak. Moreában, mely a velenceiek uralkodásának alá volt vetve, alapított egy kolostort, melynek évek múlva a törökök terjedő hatalma miatt Velenczébe kelle átköltöznie, s mely most Mechitar várakozásainak meg is felel. Ezen intézet az alapító honát s az egész világon elszórt hitsorsosait tanult papokkal, az örményeket vallásos és tudományos könyvekkel látja el, a nyugoti művelt világ termékeinek fordításait eszközli, hazai nyelvöket míveli és csinosítja; számukra ujságot ír, s a velencei örmény felekezetű lakosok gyermekeit neveli. Jeles vezetőnk pl. épen most egy nagy szótárral foglalatoskodik.

Az örmény népről és jeles fiáról beszélgetvén angol társammal, majd két órát igen kellemesen tölténk a szent-lázári szigeten. Ez örökké fog élni emlékezetemben; egyszersmind javaslom minden utazónak : hogy Velenczében levén, ne csak a múlt idő haldokló emlékével, hanem a sz. Lázár szigeten szünet nélkül munkálkodó étellel is ismerkedjek meg.

NÉHÁNY SZÓ EGY PESTEN ALAPÍTANDÓ MŰVÉSZETI EGYESÜLET ÜGYÉBEN.*

Hőslelkű hadvezérek és derék státusférfiak nem árasztának ős Görögország történetére több fényt, mint ama lángelméjű művészek, kiknek lélekemelő szüleményei minden időre remek példányokul fognak szolgálni. Szívrehatóbban mint Thukydides vagy Xenophon, oktat bennünket a medicei Venus s a belvederei Apollo arra, hogy Görögország egykor a műveltség mily magas fokán állott. A Parthenon a mindent leromboló s föloszlató idő daczára még most is Athene dísze s büszkesége ; s ha századok múlva alapjából egyetlen talpkő sem marad is, a vándor e szent helyhez ugyanazon mély tisztelettel fog járni, mint Thermopylæ útszorosához. Róma, mint a művészetek fővárosa a XV. században, nem kevésbbé dicső, mint hajdani világuralkodása idejé-

* Megjelent a *Társalkodónak* 1838. deczember 22-diki számában.

ben. Raphael, Michel Angelo, Tizian s más nagy nevek dicsően fejtették meg azon föladatot, melyet Olaszország magára vállalt Európa polgárosításában. A művészetkedvelés, műipar s ezek gyümölcsei általában határozzák meg a népek műveltségi fokát; s bárha egykor a Vezuv krateré délről, s a havasok hógörgetegei éjszokról legyőzhetetlen hatalommal fognák is Olaszországot megsemmisíteni; bár minden szellemkincsei és évkönyvei szétporlanának s elhamvadtának is: Raphael egyetlen dicső festvénye elég lenne arra, hogy az olasznak mint a polgárisodás igen magas fokán álló népnek nevét és hírét fönnartsa.

A szépség szorosán s bensőleg van az erkölcsi-
séggel összekötve. Kire egy torzalak vagy majomkép kellemetlen benyomást gyakorol, annak erkölcs-
telen cselekvény sem fog tetszhetni. Az ideális szépség látása nemesítően hat. A művészet pótolja szel-
lemi szükségünket, s ébreszt ilyeneket, hol azokat még nem érzik. Szárnyakat kölesönöz a léleknek, hogy az aljas, szükkeblű s önző törekvést nemesebb hivatásunktól tisztán megkülönböztetni tanuljuk. — A jeles festvény, mely nagyszerű tettet ábrázol, erő-
sebben hat a phantasiára, mint pusztá szó vagy holt betű. Egy szép tájkép égő vágyakat szül bennünk a szép vidékek után, de egyszersmind arra is késztet, hogy környezetünket szépítsük. Ha a szem a szépet egyszer megszokta, a törekvő szellem fáradhatatlan

lesz, míg maga az életnélküli száraz sivatag mosolygó kertté át nem változik. A képző művészetek valamint testvérjök a költészet, dicsőítik az életet, s műveik szemléltetése legméltóbb anyagot szolgáltat a gyönyörködésnek. Corneliusnak, a német messternek, Párisban nyert fogadtatása mutatja, mennyire tisztelik ott a művészetet. Mindenki tudja, mi történik erre nézve Bécsben a dicsően uralkodó fejedelmi ház oltalma alatt. Németországban még a másod- s harmadrendű városok is bírnak művészeti egyesületekkel. Ideje volna tehát, hogy már hazánkban is alapítsunk ilyet, s egyszersmind műkiállítást eszközöljünk. Teljes joggal remélhetjük, hogy egy jó terv, közbizalommal bíró hazafiaktól pártoltatva s intéztetve, a mívelt közönség tetszését s helybenhagyását meg fogná nyerni. Ezer részvény bizonyosan fogna vevőkre találni, s egyet 5 pengőforinttal számítva, évenkint 5000 pengőforintból álló összeget tenne, mely — leszámítva az administratio s műkiállítás költségeit, melyek hihetőleg 500 pengőforintot nem haladnának meg, a kiállított festvények legjelesbjeinek megvételére lenne fordítandó. Néhányat a megvett kepek közül megtarthatna az egyesület önmagának egy majd idővel fölállítandó képtár számára, a többi pedig a részvényesek közt lenne sorshuzás útján kiosztandó. Teljes reménnyel várhatni ezen intézet üdvös eredményeit. Az alap a képzőművészetek templomához ez által le

volna téve, s a vállalat gyöngé kezdeményeivel is a magyar nemzet díszére fogna válni. A műkiállítás a vagyonosabbakban kedvet fogna ébresztetni, hogy salonjaikat remekművekkel díszesítsék s a magyar művészek, kilátásuk lévén foglalkozásra s műveik méltányoltatására, kedvet kapnának a hazában megmaradni. A még szunnyadó tehetségek lassanként ébrednének, s mód ajánlkoznék önkiképzésökre. A templomok, melyekben a keresztény vallás szent hősei most oly gyakran torzképekben tekintenek le a hívőkre, lassankint fenséges eszményi festvényekkel fognának megtelni, s a jövőben épüendő egyházak a szent történet méltó remekeire számíthatnának. Ily nemes intézkedés hazánkban is, mint minden más országban, a nép érzelmeire is hatna s okvetlenül annak erkölcsi nemesülését fogná eredményezni. Minden esetre az ország szellemi tekintetben ez által új irányt nyerne; az eszmék köre tágasbúlna; a munkásság egy új mezeje nyílnék; végre sok oly erő és szenvedély, mely most rendes ösvény nélkül ide s tova lézeng, föl fogná keresni a művészet hazáját, melyben az álmak oly szerencsésen megvalósulnak.

A PESTEN FELÁLLÍTANDÓ MŰVÉSZETI EGYESÜLET PROGRAMMJA.*

Alulirottak lelkesítve azon kívánattól, hogy a képező művészetek hazánk művelődésére s nemzetünk szellemi kifejlődésére szokott jótékony befolyással lehessenek, művészeti egyesületet szándékoznak létrehozni, s hazánk minden szépet s jót pártoló fiait s leányait ezen egyesület-alapításban aláírás által részvételre ezennel felszólítják. Alapszabályai következők: 1. Az egyesület részvények által állíttatik fel. Egy részvényért évenként 5 pengő forint fizettetik. 2. A részvények száma nincs meghatározva; egy személy több részvényt is bírhat, de míg 800 részvény aláírást nem nyer, addig az egyesület nem constituálja magát. 3. Az egyesület közvetlen célja: évenként főstvényeket és szobrászati munkákat kiállítani; mindazáltal az utolsóra

* Megjelent a *Társalkodónak* 1839. február 13-iki számában. — E felhívás, történeti értékű okmány lévén, teljesen változatlanul van lenyomatva.

csak azon mértékben terjedend ki az egyesület munkássága, mennyiben jövedelmeivel összefér. 4. Az egyesület végcélja: a nemzeti művelésre hatni; a művészet pedig hazánkban még zsöngé kezdeteiben levén, az idegen művészek munkái sem záratnak ki a kiállításból. 5. A mű-kiállítás minden évben — 1840-től fogva — májusban, egy ezen időre az egyesület által kibérletendő helyen történendik. 6. Az évenkénti jövedelem — lerován az administratióbeli költségeket — a kiállított legjelesb főstvények megvételére fog fordíttatni, melyeknek egy negyede az egyesületnek marad egy megalapítandó képtár számára; a többi pedig a részvényesek közt sorshuzás által fog kiosztatni. A megszerzett képek legjelesbike köre fog metszetni, s az egyesület minden részvényesnek egy példánnyal kedveskedni. 7. Az egyesület ügyeit igazgatóság, egy titoknokkal s pénztárnokkal együtt vezérlendi; mely azonban, mihelyt a pénztár 200 forintnál többet foglal magában, azt egy kereskedőháznak, melylyel eziránt az egyesület maga idejében értekezni fog, általadandja. Minden év végén pontos számadás fog a tiszt. Közönség elé terjesztetni. 8. Míg az egyesület constituálva nincs, az alulirottak fogják ez ügynek gondját viselni. Azután pedig maga az egyesület, melynek minden részvényese a gyűlésekben egy szózáttal bír, fogja az igazgatóságot választani. 9. Mihelyt az egyesület constituálva lesz, a t. cz. aláíróknak tudomásul fog

adatni ; a részvény ára azután ugyanazon helyen, hol aláíratott, előleges vagyis interimális nyugtatvány mellett lefizetendő, mely maga idejében a részvény jegyével ki fog cseréltetni. 10. Ha az egyesület akármilyen előre nem látható okoknál fogvást eloszlatni kénytelenítették, a pénztárban levő tőke a kisdedovó-intézetre, a főtvények pedig a magyar museumra fognak maradni. Az itt alulirottakon kívül Pesten s hazánk minden egyéb városában a könyv- s műkereskedési boltokban aláírási ivec találtak.

Pest, február 3-án, 1839.

<i>Gr. Desseuffy Aurél</i> mk.	<i>Lukács Móricz</i> mk.
<i>Eckstein Fridrik</i> mk.	<i>Br. Prónay István</i> mk.
<i>Br. Eötvös József</i> mk.	<i>Rupp János</i> mk.
<i>Grimm Vincze</i> mk.	<i>Gr. Serényi László</i> mk.
<i>Jósika Miklós</i> mk.	<i>Trefort Ágoston</i> mk.

ELMÉLKEDÉSEK A TÖRTÉNETTUDOMÁNYRÓL.

(Alkalmilag PULSZKY FERENCZ Esméihez a magyar történetekről. *)

A középkor eszméi lefutván pályájokat, azon követelések, miket az emberiség amazok következményeiként az életre s tudományra tett, másoknak engedtek helyet, s így a historia is — az idők tükre — a népek életével kölcsön-hatásban állván, az új korszakban maga is új alakot nyert. A krónika a feudalismussal sírba szállt; a történettudomány pedig, melyet sokáig nem egyébnek, mint név- és számlajstromnak s a hatalmasok s kegyenceik naplókönyvének tartottak — új feladat megoldására kényszerült. Nem szolgálhatván sem gúnyiratul a pápaságra, a feudalismusra s a korlátlan monarchiára, mert ezen eszmék s intézetek hajdan korszerűek lévén, az emberiséget élesztették s annak kifejlődésére kedvezően hatottak — sem fegyvertárul az új eszmék s alakulatok védelmére, mert ezen védelem szükségtelen; — a történettudomány-

* Megjelent a *Társalkodónak* 1839. febr. 2-ki számában.

nak minden felekezeti, sőt nemzeti szenvedélyen felülemelkedve, lehető magas szempontból, minden emberi viszonyra ki kell terjednie s a népek életét merész vonásokkal festenie; feladata, hogy a történeti idő kezdetét kinyomozva, minden következő tüneményt okaival s eredményeivel feltárjon, hogy a mostani alakulások csiráját, az uralkodó eszmék magvát s lépcsőnkénti fejlődését s az előbbieket elhalását kimutassa; hogy végre megismertesse velünk, hogy a népek összes osztályai vagy fractiói — bár nyelvre s vallásra különbözök — mikép élveztek, szenvedtek, szerettek s gondolkoztak.

Azon vágy, mely az éjszaki népeket délre ösztönzé, s az ó-világon és polgárisodásán halálos csapást ejte, új birodalmakat szült s új nemzeteket hozott létre. Az új Európának ezen felsarjadását nem méltatták elég figyelemre a korábbi történetírók, kik a vándorló népek hódításait mintegy varázsütéssel történeteknek írák le. Hume, ki oly sokáig példányul szolgált a történetíróknak, meg sem említi a szász népet a hastingsi ütközet után, bár a normannoknak egy évtizednél hosszabb idő kelle, míg az angol föld birtokába jövének, s bár a következő század is a szász nép zendületeinek véres nyomaiban gazdag. De arra sem volt figyelem, hogy az idő a szavak értelmét változtatja, s így a jelenkor fogalmai összeköttetvék oly szavakkal, melyek egészen más tárgyakat s eszméket jelöltek.

Kivánatos, hogy hazánk is nem sokára egy az élő nemzedék követeléseinek megfelelő historiával dicsekedhessék; de vajha jövő történetírónk ne felejténé, hogy több nép lakja honunkat, s hogy a nem-magyar népességnek is van igénye a történetre. Hazánkban azon sajátos tüneményt látjuk, hogy a hódító nemzet a meghódítottól egészen elkülönözve maradt. Az egész európai nyugotnak ugyanazon sorsa volt, mely azon tartományokat érte, melyek most Magyarországot képezik; de míg a dánok, szászok s a francziául beszélő normannok angolokká, a kelták, frankok s burgundok francziákká váltak, a magyar, a tót, az oláh nem közelítének egymáshoz. Nem hiányoznak ugyan aprioristikus okok e szomorú jelenség magyarázására; de e tüneményt bizonyos historiai alapon kinyomozni és kifejteni a magyar historia föladata, melynek helyes megoldása minket képesekké fog tenni arra, hogy hazánk jövőjébe látnoki pillantást vethessünk. Vajjon fognak-e e különböző elemek egymástól elválni, vagy az egyik a másikat elnyomni, vagy békésen társadalmi frigyben mindinkább egymáshoz simulva — mi a jövőre nézve legkivánatosb — hasonló gondolkozásmóddal, elfelejtvén nemzeti eredetök különbségét, azonegy célra törekedni? — ezen kérdések megfejtésére a szóban levő jelenség magyarázása fogja a kellő felvilágosítást adni.

THIERRY ÁGOSTON.*

A múlt iránti előítéletek tömege még most sem csekély; tagadhatatlan azonban, hogy ott, hol magasb műveltség a lélekre szorongatóan ható formákat s balvéleményeket gyéríti; hol törvényhozás- és igazgatásban, képviseleti rendszer és szabad sajtó által nyert értelmiség létezik: ott a szem a múlt századokba is tisztábban képes pillantani. Mert a nemzeti élet leginkább azokban nyilatkozik, és csak az, ki korának irányait felfogja s élő ideáért él, láthat saját valóságos színökben múlt időket, melyek a mostani intézmények s divatozó eszmék bölcsője lévén, korunkkal szoros összeköttetésben vannak. Ezt eléggé bizonyítja az új francia történelmi literatura; figyelemre méltó egyszersmind, hogy a történelem iránti érdek a francia nép alsó osztályaiban is felébredt. Minden jobbféle történelmi munka egymásután több kiadásnak örvend,

* Megjelent a *Tarsalkodónak* 1839. máj. 29-ki számában.

s a resuméek évenként roppant számú vevőre találhatnak.

Thierry Ágoston egyike azoknak, kik a tények szellemét felfogván s a nemzedékről nemzedékre szállt történeti hazugságokat felderítvén, ily úton a történetírásnak új utat törtek. Főmunkája: «Angolország elfoglalása a normannok által». E munka uralkodó eszméje a nemzetek ellentéte; s valóban az új Európa léte hódításokon alapulván, a nemzetek ellentéte képezi történeteinek nagy részének forrását, s mint a York- és Lancaster-házak közötti harcokat: úgy a francia forradalom s úrbéri rendszerünk gyökerét benne kell keresni. De Thierry minden történeti tüneményt ebből akarván kifejteni, s megfelejtkezvén a nemzeti élet más factorairól, e tekintetben mértéken túl megyen; mindazáltal övé marad az érdem, hogy azt, mielőtt valaki csak sejtette is, tiszta tanná képezte. Az említett munka Angolország régi lakosainak viszontagságait s viszonyukat meghódítójukhoz, míg egy nemzettel össze nem forrtak, adja elő. A szász jámbor, munkás s többnyire szabad emberekből álló nép vala; polgári társaságában jobb rend létezett, mint más egykorú nemzetekéiben, s városait már pompás templomok ékesíték; de hiányzott az erő e szilaj árként megrohánó éjszaki vad rokonok visszaűzésére; mert bárha a polgárisult ember értelmessége a vad erőt mindig legyőzi, az átmeneti helyzetben, midőn a

vad erő eltűnt, s az azt pótolandó eszközök még hiányzanak, a vad rabló felsőséget nyer. Egy vidéknek elfoglalását a dánok által a győzelem minden borzasztósága követé, ellenállani nem bírván. Angolhon ezek ismétlődésének szünet nélkül ki vala téve, így tehát a szász nemzetiség, ép eredetiségében, nem tarthatá fen magát. Új erőnek kelle kívülről jönni, s ezt a normannok hozák. Angolhon mostani állapotja, még szebb jövője, s a világ sorsára eddig volt s tovább is leendő befolyása a normann foglalás szüleménye. A normann uralkodás idézte elő Angolhon viszonyait a szárazfölddel; mert a népek a középkorban leginkább csak háborúk által közlekedtek. Ezen uralkodás nélkül Angolhon, fekvésénél fogvást az európai szárazföldtől elkülönözve, magúra szorított Chinává változott volna, kényszerülve magának saját civilisatiót teremteni, — azaz oly munkát végezni, melyhez a szárazföldön annyi nemzet járulhatott. Mily egyoldalú s hiányos maradt volna eféle szász civilisatió! — Igaz ugyan, hogy Vilmos és társai mindent elkövettek a szászok ellen, mi testet s lelket fájdalommal tölthet el, de erre a szomorú szükség kényszeríté őket, s az eredmények igazolhatnák talán e tetteket is.

A Plantagenetek alatt a dolgok más fordulatot vőnek. Uralkodásuk alatt az átköltözött francziák a normannokkal szemben ellenséges helyzetben álltak, és ezen, a hűbéri normann urakat fenyítő veszé-

lyek közelítették őket a szász néptömeghez. E lépés eredménye lőn a magna charta, vagyis a hűbéri birtokosok sorsát biztosító oklevél. Ez a nép létén korántsem könnyített; mindazáltal az első lépés a két ellenséges nemzet egymáshoz közelítéséhez megvala téve.

A kérdéses munka legérdekeseb czikkeinek egyike a Becket Tamás s II. Henrik közti viszályok hévvel adott leírása. Mi ezen vitákat szüle s éleszté, az nem papi, hanem nemzeti érdek vala. Ez állítás indokolására az egykoru krónikákban elég tanúságot találhatni. Becketnek, az azonkori egyházfinak, Rómában tanult diplomatai ügyessége elfelejteté a királylyal, midőn az angol egyház főméltóságával felruházta (minden világi s egyházi méltóságban csak idegeneket szokván részesíteni), hogy ő a sinylő nemzet magzata, s azt őltalma alá vehetné. Az egész történet lefolyása világos példa: a papok által egykor gyakorlott hatalom szükségéről s jótékonyságáról. De ha a szükség — e minden dolog lételének alapja — elmúlik, a dolognak is el kell enyésznie. A II. Rikárd alatt kiütött zendülés a szász nemzetiség öntudatának végső felsohajtsa. Francia háborúk s belviharok a törzsökös arisztokracziát kipusztítván, erős monarchiát alapítának s a meghódoltatás véres nyomait eltörlek. Így 1485-ben, midőn a gall származású VII. Henrik királyi méltóságra jutott, csak egy nemzetet látunk.

Vessünk most Thierrynek a francia történe-
tekről szóló leveleire is egy pillanatot. Előrebocsát-
ván a francia történetek régibb íróinak tévedéseit,
Thierry, eldődeinek, azaz a néptömegnek históriáját
napvilágra hozni törekszik, s valóban láttatja is ve-
lünk, mily merészséggel s tüzzel vittak a laon-i,
sens-i, rheims-i községek (communes) egyszerű pol-
gárai szabadságukért.

Thierry e két munkának élte legszebb tíz évét
szentelé. Ő legyőzhetetlen szükségét érte, azt, mi
elméjét s szívét fölhevíté, az igazság s tudomány ér-
dekében a világ színe elé hozni. Ez neki roppant
munkába s fáradságba került, de épen ez volt egy-
szersmind legnagyobb gyönyöre. Munkái végre be-
valának fejezve, s érdemük elismerve. Neve el-
híresült, de szemevilága naponkint gyengült, míg a
napfénye egészen elveszett. «Így tehát van a törté-
nelemnek is Homerja.» Egy nemeslelkű nő gondos-
sága, lelkének belső világa, s tudományos hatásának
öntudata szolgálnak neki jelenleg kárpótlásúl az
elvesztett javakért!

ORSZÁGHÁZ.*

Már az ókor legtávolabb századaiban érezték, hogy azon helyeket, hol az állam legfőbb jogait gyakorolja, fénynyel kell körülvenni.

A dolgok benső méltósága a sokaságnak nem imponál, s e fölött van az emberben bizonyos érzés, mely a cselekvés és a hely között összhangzást kíván. A honpolgár büszke öntudata is követeli, hogy oly helyek, hol sorsa fölött határoznak, dísztelenek ne legyenek. Bizonyítják mindezt az ó- és új kor középületei, s különösen a törvényhozást illetőleg Washingtontól Karlsruheig fényes termek állítottak a törvényhozó testületeknek. Mi magyarok természetesen e tekintetben is kivételt képezünk, mert hiszen tudjuk, hogy szép termek még nem hoznak jó törvényt, s mert mi nem vagyunk hiú nemzet; vagy talán pozsonyi országházunk dísztelensége által

* Megjelent a *Pesti Hírlap*nak 1845. november 6-iki számában.

minden más országházat azért mül felül, mert azt úgy is inkább a magyar törvényhozás ideiglenes szállásául, mint országháznak kívánjuk tekintetni? Ezen tekintet, de főleg azon természetes kívánat, hogy országgyűléseink az ország szívében, Pesten tartassanak, hozá szőnyegre az országház ügyét. A múlt országgyűlés, mint sok másban, e tárgyban is a választmányok kényelmes ösvényén haladva, választmányt nevezett, s e fölött programmot bocsáta ki, felszólítá a művészeket, s jutalmakat tűzött ki. Nem akarunk itt most ez eljárás czélszerű vagy czélszerűtlen voltáról szólni; elég az ahhoz, hogy e dologban a számadás gazda nélkül történt. Pénzről gondoskodva nem lett. De nekünk mindenre van pénzünk, csak a status-szükségek fedezésére nincsen. Magyarország különös színben tünteté fel magát Európa előtt, s pedig akár igaz volna, hogy e 12 milliónyi népességű ország a múlt országgyűlésen a közszükségekre indítványozott három millió forintot meg nem birná, akár pedig ha csupán a fizetéstől vonakodott. De azon remény fejében, hogy ez nem maradhat mindig így, térjünk át az országházra.

Tegyük fel, hogy a jövő, s ha ez nem, a harmadik, negyedik vagy tizedik országgyűlés ismét szőnyegre hozandja az országház ügyét. Véleményünk szerint oly terv volna elfogadandó, mely szerint az épület nem csak az anyagi igényeknek megfelelné, de művészi értéke által az építészeti ízlés nemesbíte-

sére is hatna. Miután e tárgyról mindenkor ily nézetek-ink voltak, nagy örömünk volt Florenczben magától Markótól hallani, hogy ő, a jeles művész, kinek híre európai, kire méltán büszkék lehetünk, hogy hazánkfia a kibocsátott program szerint ország-háztervet készít. E munka becséről, ha majd készen leend s a nyilvánosságnak átadatik, illető birák fog-nak ítélni. Szabad legyen mindazáltal hinnünk, hogy kitünő fog lenni e terv. Nem alaptalan e vára-kozásunk. Tudjuk már a történelemből, miszerint nagy festők egyszersmind nagy építészek valának, s ki nem ismeri e férfiú tehetségét s művészeti álta-lános képességét? A művész, ki az építészet e clas-sikus földén, Florenczben él, folyvást a legjobb építészeti iskolában van. Megannyi fontos körülmény, mely a készülöben levő tervet előre különösen ajánlja az illetők figyelmébe. De ismételjük, hogy e művész hazánkfia, ki, habár évek óta kívül él e mű-vészethetnek nem kedvező hazán, azt oly híven szereti, mint bárki más, ki e hon határait soha nem hagyja el, a posványos alföldnél szebb hont nem látott, s szénaboglyaiban véli látni a művészet legszebb teremtményeit. Nem lehet ugyan nézetünk szerint a művészet becsének kriteriuma tisztán a hazafiság, de ha honfi művész készít tökéleteset, vagy csak olyat, mely az idegen művel méltán vetélkedhetik, bűnnek tartanók, ha nem a honfi műve nyerné az idegen fölött az elsőséget.

Markó e terv miatt, a mint nekem mondá, készül hazánkba jönni. Bár teljesülne szándéka, hogy tapasztalhassa, miként a valódi művészt, a honfi művészt, honfitársai is érdeme szerint tudják méltányolni. Sok hibáink egyike úgy is, hogy politikai mozgalmak közepett a civilisatió más kellékeiről megfeledkeztünk, hogy az ipar, tudomány és művészet mezejét kopáran hagyók, mintha a valódi szabadság e javak mellett meg nem férne vagy éppen nélkülök elérhető vagy fentartható nem volna. A tudás azon szárny, melylyel az egekbe repülünk; a tudatlanság átká az emberi nemnek: mondá már Shakespeare, s nagy igazságot mondott. Míg a szabadságot műveltséggel párosulva az emberi nem legnagyobb áldásának tartjuk, úgy hiszszük, hogy műveletlenség és tudatlanság mellett vele élni nem tudunk.

MACAULAY IRATAI.*

Essays, critical and miscellaneous.
By T. Babington Macaulay. 1843.

I. (MILTON.) Van egy forma az irodalomban, mely a könyv s a hírlapczikk között középhelyet foglal el s melyet az angolok essaynak neveznek. E forma a másik kettőnek előnyeit együtt bírja. Bele illeszthető a hírlapczikk elevensége s tömöritsége, valamint a könyv alaposága. Kinek elég tapintata van a lényegest a mellékestől elválasztani, az bármi tárgyat e formában olvasói elejébe a legnagyobb tisztaságban fog állíthatni. — E forma valódi kincs azokra nézve, kiknél szükséggé vált az idő szellemi mozgalmával haladni, s kiknek osztályrésztül az élet gyakorlati mezeje jutott. S valamint a grammatikának hajdani professzora naponkint megköszönte az úristennek, hogy oly embereket is teremtett, kik szótárakat írtak; úgy a világ s a státusférnök köszönetet

* Megjelent a „Pesti Hírlap“-nak 1845. május 9. és következő számaiban.

mondhatnának, hogy nekik essay-írókat adott. Anglia ilyenemű írókban gazdag, s méltán mondhatni, hogy vannak jelenleg nagy írói a nélkül, hogy nagy munkái lennének. Mi úgy hiszszük, hogy MACAULAY az ilyenemű írók között a legkitűnőbb. Az angol előadás hibái: a szélesség, a kicsiségeknél kelletlenül hosszabb tartózkodás, a részletekbe elmerülés, hiánya a philosophiai összeköttetésnek az egész s a részek közt, s bizonyos hanyagság. MACAULAY e hibáktól ment. Ő magasabb szempontból nézi a dolgokat, s ahhoz a dolgokat fel tudja emelni. Ő tud általánosítani, a nélkül, hogy a tényeket, melyekből általános nézetei felmerültek, nézeteihez idomítani kellene. Ámbár több évig Indiában viselt hivatalt, később a parlamentben ült, melynek most is egyik kitűnő tagja, s a whigek alatt miniszter volt, — 1825 óta igen jeles értekezéseket írt az edinburghi „*Review*“ban majd irodalmi, majd történeti s politikai tárgyakról. Ezen értekezések egy nagy kötetben összegyűjtve, felérnek egy kis könyvtárral: Hálátlan munkát tennénk, ha általánosságban maradván ezen értekezések különemű tárgyait összesítenők; — ha tehát időnk engedi s a t. szerkesztőség a *Hírlap* hasábjában helyet ad, e munkáról vagy inkább e könyv anyagairól több cikkben szolandunk. S ezzel megnyitjuk e cikkek sorát az első értekezéssel, mely homlokán MILTON nevét viseli. Ki nem ismeri e nevet? Míg csak szívek lesznek, képesek a költésze-

tet érezni, e név ismeretes maradand, — de ő nemcsak költő és az angol literatura dicsősége, hanem az angol szabadság lovagja s martyrja egyszersmind. A költőt a civilisált világ közitélete a legnagyobb mesterek közé állítá — habár szerzőnk szerint nincs költő, ki költészeti tekintetben kevésbé kedvező viszonyokkal küzködött volna, mint MILTON. Szerzőnk ez alkalommal azon theoriát állítja föl, miszerint a polgárosodás haladásával a költészetnek hanyatlani kell. E nézet némely tekintetben paradoxonnak látszik, újabb időkbeli nagy nevek által megczáfolható; — de ha az újabb költészeti műveket analysáljuk, látni fogjuk, miként teremtő erő s a fris fiatalkori hangulat hiányzik bennök. Az újabb költészet a reflexió költészete, mely majd az észhez, majd a szívhez, de a phantáziához soha sem szól. Azon arányban, melyben az emberek tanulnak s gondolkoznak, elhanyagolják az egyént, s inkább csak a fajt tekintik. Már ennél fogva jobb theoriákat alkotnak, de rosabb költeményeket, képek helyett határozatlan phrasisokat használnak, s személyesített tulajdonokat állítanak élénkbe emberek helyett. Ők jobban tudják elemezni az emberi természetet, de festeni nem. — A társaság nyers állapotában, az emberek gyermekekhez hasonlók, a képzelő tehetőség uralkodik az ész felett; a kedély fogékonyabb s épen azért a társaság ezen állapotában találjuk a költészeti hangulatot legnagyobb tökéletességében.

Felvilágosodott korszakban sok az értelmiség, sok a tudomány, nagy a bőség helyes osztályozásokban, finom elemezésben, elmésségben s ékesszólásban, sőt jó versekben is, csak költészetben nem. Az emberek ítélnék, összehasonlítanak — de nem teremtenek.

MILTON költészetének legszembeütőbb jelleme a kapcsolatok távolsága. Ő nem az által hat, mit mond, hanem az által, mit szavaival felébreszt; nem azon eszmék által, melyeket elénkbe állít, hanem azok által, mik velök kapcsolatban vannak. Szokás a költészet tündéri hatásáról szólani. E kifejezésnek közönségesen nincsen semmi értelme; de MILTON munkáira alkalmaztatva jellemző, mert költészete valóban úgy hat, mint a bűbáj. Ő a nyelvnek egy saját mechanizmusát alkotta, mely magában már költészet. MACAULAY igen érdekes púrvonalat húz MILTON s DANTE között, — czikkünk határai nem engedik e párhuzam közlését, csak annyit említünk, hogy mindkettő forradalmokban élt, mindkettő státusférfit s szerető volt, — mindkettő szerencsétlen, nagyravágyásban s szerelemben. MILTON egészségét, szemevilágát, az otthonosság minden kényelmeit veszté, pártja jólétét túlélte, de lelkének ereje legyőzött minden nyomort.

Azon kor, melyben MILTON élt, az emberi történetek legnevezetesebb korszakainak egyike, a szabadság s despotizmus, az ész és az előítélet közti harcznak ideje. Ezen harc nem egyes nemzedékért,

nem egyes hazáért küzdetett. MILTON a forradalom leghívebb bajnokainak egyike. S ez Angliában még mai nap is sokak előtt költői becsét csökkenti. MACAULAY magúra vállalá a nagy költő politikai magaviseletét igazolni. Ez valóban nevezetes; s jellemző, hogy Angliában, két század lefolyta után egy költőnek, oly költőnek mint MILTON, politikai magaviseletét igazolni kell.

A forradalom elvei — mond MACAULAY — gyakran torzítottak el; mert van az embereknek egy bizonyos osztálya, mely a mult idők nagy nevei s nagy cselekvényei iránt tiszteletet színlelvén, csak azért néz reájok vissza, hogy bennök találjon valamit a létező visszaélések mentegetésére. Ezen emberek az áldást, mely a forradalomból Angliára háramlott, el nem ismerik. Egy zsarnok kiűzetése, a nép jogainak ünnepélyes elismerése, szabadság, személyes bátorság — ez nekik mind csekelység; s valamint tagadják a forradalom következményeit, úgy tagadják egyszersmind az okokat, mik a forradalmat szülék. Ezen urak falszifkálják a történetet, hogy elhitethessék, miszerint I. KÁROLY csak azért halt meg, II. JAKAB csak azért veszté trónját, mert katolikusok valának. Ez nem igaz; mindkettő annálfogva ért oly szomorú véget, mert megsérté az ország alaptörvényeit. Első KÁROLY védői, tényeket el nem tagadhatván, a király magánéleti erényeire appellálnak. Ha az egyéni jellemet becsú alá vesz-

szük, nem hagyhatjuk ki a számításból magaviseletét az emberi viszonyok legfontosbikában. MILTONnak ellenei azt is vetik szemére, hogy CROMWELL kormányra alatt hivatalban volt; de CROMWELL Angliát virágzóvá, hatalmassá tette; a ki neki szolgált, szolgált a hazának.

MILTON százezerekkel küzdött a politikai szabadságért; de azon harcznak dicsősége, melyet ő a szellemi szabadságért vívott, csak az ő tulajdona. Ő óhajtá, hogy valamint a nép magát megadóztatja, úgy magamagáért is gondolkozni tudjon; hogy emancipálja magát nemcsak KÁROLY-nak, hanem az előítéletek uralma alól egyszersmind.

II. (MACCHIAVELLI.) Kevés név költ fel még mai nap is oly borzasztó képeket, mint MACCHIAVELLI, és sokan a boszú, a hitszegés, az úrulás eredeti feltalálóját vélik benne látni. Igaz, hogy „*Principe*“ című munkájában oly istentelen elvek vannak felállítva egész meztelenségökben, hogy ki az olasz viszonyokat a XV. században nem ismeri, e munka szerzőjében a gonosz elv személyesítését véli szemlélni. De a ki az író többi munkáit ismeri, a ki tudja, hogy ő egész életében buzgó republikánus vala, a tömeg nézetében meg nem nyugszik s nyomozza a munka titkos belső értelmét: annak MACCHIAVELLI «*Principe*»-je politikai rendszer, mely szerint az egyszer megnyert hatalmat meg lehessen tartani, s e cél elérésére minden eszköz jónak tartatik. Ha tekintetbe vesszük

még, hogy e rendszerben kor- s honfitársai meg nem ütköztek, hogy MACCHIAVELLI személye s munkái korának legtiszteletre méltóbb emberei által nagyra becsültettek — az író s munkája rejtélylyé válik előttünk. E rejtély megfejtését csak az olasz nép akkori erkölesi állapotjában kereshetjük.

A római polgárisodás tűzhelye Olaszhon vala; — itt a barbár népek vándorlásai s hódításai daczára a műveltség sok magva fentartá magát, egy új civilizációt alkotandó, míg szomszéd országok a sötétségben még századokig tengének. A népességek egy nagy része városokba vonulva a vándorlások idejében, ezek kebelében hatalmas demokrata szellem fejlődött ki, mely az egyház és a császárok közti surlódások által csak gyarapodott. Olaszhon végtére győzött a császárok felett, a nélkül, hogy az egyház szolgátságába került volna.

Míg más országokban a hatalmas nemesség a népet elnyomta, Olaszhonban a hűbéri uraknak csekély fontossága vala. Olaszhon a szabadság honává lön, a szabadsággal felébredt az ipar és a kereskedelem, a tudomány és a művészet, szóval a civilizált élet minden kényelmei. Florenczben a XIV. század kezdetén a státuszjövedelem 6 millió pfrtra ment, mi a mostani kiterjedésre sokkal nagyobb Toskanának státuszjövedeleit felül haladja. A gyapjúgyárban 30,000 ember dolgozott. A városnak s környékének 170,000 lakosa volt. De a műveltséggel s gaz-

dagsággal támadt a pulyaság, a fegyver s tábor élete senkinek sem tetszett. E viszonyok között a keresetnek egy új ága keletkezett, a béres fegyverviselés.

E zsoldos katonák az olasz státus közös seregének tekinthetők, mert majd az egyik, majd a másik fejedelem zsoldjában állottak. Ezen emberek már a csata mezejére azon öntudattal jövének, hogy kevés nap múlva azon hatalmat fogják védhetni, mely ellen most harcolnak. A hadviselésnek tehát lényegesen kellett változni. Nagy seregek reggeltől estig verekedvén, ezereket vittek fogságba a nélkül, hogy ily nagy csatákban csak egy élet veszett volna. Valamint a hadi, úgy a polgári életben is a bátorság helyettesévé lön az álnokság. Ennek következményeül keletkezett az erkölcsiségnek egy új rendszere. Mind azon bűnök, melyek félénk természetek sajátjai, s melyek önfékezést, ügyességet, találatkonyságot, emberismeretet követelnek, a legnagyobb engedékenységgel tekintettek, vagy inkább bűnöknek sem tartattak. Ugyanazon egy jellemben valódi erények között oly bűnök fértek el tehát, melyeket korunkban semmi erény el nem takarhat. Ily vegyülete a legellenkezőbb lelki tulajdonoknak, az akkori olasz státusférfiúnak jelleme. Nála a gondolat és szavak közt nincs semmi kapcsolat, ő mindig kész esküdni, ha csábítani akar; ürügye mindig van, ha csalni kíván. Boszú s gyűlölség marhatja szívét s szemé nyájasan mosolyog.

Neki a legbiztosabb, legsebesebb s legsötétebb eszköz a legbecsületesebb. Örültségnek tartaná nyílt ellenségeskedésbe lépni vetélytársa ellen, kit barátságos ölelés közt meggyilkolhat. Ellenben ugyanazon egyén magasztos lelki tulajdonokkal bírt, a polgári bátorság, kitartás, lelki jelenlét, kitüntetéek őt. A veszély, melyet ő csekélyszerű óvatossággal került, nem zavará meg elméjét, soha sem csikarta ki titkait belőle. Ámbár veszedelmes ellen s még veszedelmesebb bűntárs, mint uralkodó igazságos s jótekingony vala. Az élet viszonyaiban közönyös az igazság iránt, a tudomány mezején őszintén keresé az igazságot.

MACCHIAVELLI korának embere volt, bírt hibáival s erényeivel, a „*Principe*“-ben felállított elvek tisztán a divatozó politikából vannak elvonva. Ezen politika pedig valamint az akkori olasz nép erkölcsi állapotában, úgy az olasz státusok állásában a külföld irányában gyökerezett. Az olasz nép nem tudott egységre fölemelkedni; municipális nép volt, a dolog természete szerint a nagy szomszéd hatalmak szeszélyeitől függött. Ily viszonyok között az olasz státusférfiak a szabadságról készek valának lemondani, de a függetlenséget megmenteni, vagy visszanyerni törekedtek. Ők inkább a nemzeti fejedelmek zsarnokságát akarták túrni, mint a külföld uralkodását, habár a szabadsággal párosult volna. Innen ered azon tan, miszerint a hatalom fentartására minden eszköz

üdvös. Olaszhon ezen állásánál fogva a diplomatia felette nagy fontosságot nyert. MACCHIAVELLI e téren is nagy szolgálatot tön hazájának. Ezenkívül még több költői művet is teremtett, valamint a jelesebb olasz történetírók közé is tartozik; e téren azonban inkább elegancia mint alaposság által tünteti ki magát.

III. (DRYDEN.) Mielőtt MACAULAY munkájának komolyabb tartalmú részeire általmegyünk, ha e név alatt politikai lapokban főleg csak politikai tárgyakat akarunk érteni, minők az angol történetek régiebb s újabb korának legérdekesebb epizódjai — álljunk még meg egy költőnél, kinek neve még mai nap is nagy, de olvasóinak száma már igen csekély. E költő DRYDEN, kit az angol kritikai vagy úgynevezett klasszikus iskola főképviselőjének tekinthetni.

Az élet minden körének — egyet, a művészetet, s ide tartozik természetesen a költészet is, kivéve, nemcsak lángészre, hanem középszerűségekre s közmunkásokra is van szüksége. Mert a vires unitæ mindenütt nagyot művelhetnek, csak a művészetben nem; — itt az erőknek egy emberi agyvelőben kell összepontosúlva lenniök. De hány ember érezi magában az álhivatást! Hány ember tartja magát lángésznek! Innen van a költők s művészek hosszú serege, kik egy rövid pillanat kegyenczei, nem sokára elfelejtetnek, mert csak a valódi lángész szülhet állandó becsü művet. De hogy annyi költő s művész létezett,

kire oly szomorú sors várakozik, okát nemcsak az egyéniségekben kell keresnünk, hanem gyakran a korban, melyben e költők éltek. Vannak teremő tehetségekben meddő idők, midőn egy egész nemzedék egy valódi művet élvezni s felfogni sem képes, s e nemzedék teljességgel költészetet követel, — s ily korban támad a kritikus költészet sajátja: a finomabb ízlés, elménczség, nyelvszabatosság, ügyes utánzás, szabályok szerinti dolgozás. Mindezen tulajdonokkal bír az angol literatura, mely MILTON után kezdődött és kevés kivétellel SCOTT s BYRON idejéig tartott.

DRYDEN 1631-ben született, férfikorát tehát a restauratió idejében élte. A nép a forradalom által kifárasztva, mintegy marasmusba esett. Az udvar és a nagy urak előtérben állanak. Ők a francziák minden hibáit s bűneit magukkal hozták Angliába. Nekik nem kelle SHAKSPEARE s MILTON, számukra új irodalom keletkezett, a francziák utánzása. Ez irányban DRYDEN vala a legkitünőbb talentum. Irodalmi élete MACAULAY szerint mintegy két részre oszlik. 1678-ig panegyriseket s rimes szomorú játékokat írt, melyek mintegy viszonyos phrasisok lánczai. Ez időben változott meg modora, s habár a későbbi munkáinak sincsen valóságos költészeti becse, nyelvszabatosságot s jó ízlést tőlük meg nem tagadhatni. Színdarabjait a dráma saját s nagyszerű tulajdonai által érdekesekké tenni képes nem levén, pótszerek-

ről kellett gondoskodnia; vígjátékait elménczség, a csomó ügyes szövése, átöltöztetések, személyek eltévesztetése, s más ily színi mesterségek által mulatóságosakká — szomorú játékaikat pedig szép versezet s diktió által tetszetősekké tevé. Végtére didacticus költővé vált s e nemben a legnagyobb sikert aratta, mert versekben okoskodni senki sem tudott jobban, mint DRYDEN. Versei a stylus által kitűnök — ez legnagyobb irodalmi érdeme. S ez ember mégis Angliában korának irodalmi királya volt.

IV. MACAULAY munkájának egyik fényes része azon értekezés, melyben HALLAM történetét bírálván, nézeteit az angol történetnek több igen fontos időszakáról adja elő. Mi legalább ezen értekezést annyira kitűnőnek tartjuk, hogy szilárdul hiszszük, miként oly kevés lapon több mély tudományt, szellemet s státusférfiúi tapintatot egyesíteni nem lehet. Számos nevezetes munkákat tudnánk idézni, melyeknek olvasása sem az eszmék annyi gazdagságát, sem annyi valóságos tudományt nem nyújthat, mint szerzőnk rövid értekezése. Egyik tárgya a reformatió s különösen azon majdnem általános nézet bonczolgatása, miszerint Angliában sem a katolikusok, sem a puritánusok sohasem üldöztettek vallásos türelmetlenség miatt, hanem mindig csak politikai tekintetknél fogva. A dolog minden érdeke mellett mi inkább a forradalomra megyünk át, tudván, mily ritka ezen eseménynek helyes felfogása. Az angol

forradalom a polgári jogot érintetlenül hagyván, sokan benne tisztán vallásos harczot akarnak látni, nem is gyanítván, hogy az újabbkori szabadság e forradalom szülöttje.

A közép-korban az angol alkotmány nem állott izolálva. A nyugati királyságokban az angolhoz hasonló alkotmányokat találunk. A királyi hatalom korlátozva volt, léteztek mindenütt alaptörvények s képviselő testületek. A XV. században Castiliának s Aragoniának sokkal több szabadsága volt, mint Angolhonnak. Franciaországban is csak a státusok adóztathatták meg az országot, későbbben a párisi parlament majdnem a törvényhozás functióival volt felruházva. Svéd- s Dánhonnak szintén alkotmánya volt. Lépünk már most két vagy három századon át, s tekintsük Európa állapotát a XVIII. század elején. Az alkotmányok — egyet kivéve — elenyésztek. Anglia kiállotta a vihart, alkotmánya biztosítva volt. Ellenben Dániában s Svédhonban a királyok a nemesség s a nép közti surlódásokat hasznukra fordítván, minden hatalmat magukhoz ragadának. Franciaországban a rendek institutiója legfelebb a jogtudósok theoriáiban létezék. XIV. Lajos a parlamentek mozgalmait elfojtotta; unokája pedig a spanyol félszigeten az örökösödési háború után a régi szabadság utolsó gyenge maradványait is eltörölte. Angliában azonban a parlament hatalmasabb volt, mint valaha. Nemcsak törvényhozó hatalma

lett szilárdul megalapítva, hanem el volt ismerve joga, miszerint a kormány minden teendőibe befolyhat. Mi oka Anglia e szerencsés sorsának? Honnan származott az, hogy az alkotmányokat rontó mirigy Angliát nemcsak hogy megkímélte — hanem alkotmányos kifejlődését annyira előmozdítá?

Azon phrázis, hogy a polgárisodás előmenetele a szabadságnak kedvező, divatban van. E tételnek vannak azonban kivételei; mert valahányszor műveletlen s szegény népek, melyeknél korlátozott monarchia létezik, vagyonosság s műveltségben gyarapodnak — annyiszor veszélyeztetik régi alkotmányukat. A társaság oly állapotában, minőben egész Európa a XV. században élt, nem a király, hanem a nemesség hatalmas. A kormánynak ellenállani igen könnyen lehetett. A nép sokkal többet szenvedett a király gyengesége, mint hatalma által. Gazdag s hatalmas hűbéri urak zsarnoksága ez időknek jellemző baja, a király jogai nem lévén elégségesek a rend fentartására s a tulajdon védelmére. A polgárisodás haladása nagy változásokat hozott magával. A hadviselés tudományyá s keresetmóddá lett. Az embereknek egy új osztálya, mely mindenütt a koronától függött, fontosságra kapott. A királyi hatalomnak nem lehetett tovább ellenállani, a királyoknak pedig nem vala kedvök, akaratjukat korlátozó politikai testületeket tűrni — ők korlátlan uralkodókká emelék fel magukat. Az angol királyok ugyan-

azon irányban haladtak előre, s I. KÁROLY szándékozik befejezni e művet. Az angol parlament észrevevén e veszélyt, s látván, hogy a király jogai mindig tágultak, a nemzet jogait is tágítani akará, hogy az e jogok közti régi arány ismét helyre jöjön. A király, hűen minden hatalom azon természetéhez, hogy új korlátokat maga elébe szabadni nem enged — engedményekre nem hajlott, — azokat fegyverrel kelle szerezni. Így keletkezett a két forradalom, melyeknek áldása, hogy mást ne említsünk, a parlamentáris kormány kezdete s a szabad sajtó lön. Anglia volt ezentúl Európának politikai iskolája, más országok szabadságának bölcsője.

V. (HAMPDEN.) Míg egy nemzet el nem fájul, addig a nagy alkalmak mindig kitűnő egyéniségeket fognak a színpadra hozni. Tanúsítják azt az angol s francia forradalmak. Mindkettő dicsekedhetik oly férfiaknak egy egész csarnokával, minőket más időben, együtt, oly nagy számmal sehol sem találhatni. Ezek sorába tartozik HAMPDEN is, kiről mondhatni, hogy dicsőséget talált, mert a dicsőség a kötelesség ösvényén feküdt.

HAMPDEN 1594-ben született, mint nagy jószág-
nak örököse, és már 1621-ben széket foglalt az alsó-
házban. Midőn a világba lépett, a legvigabb társaság
élvezeteiben s kicsapongásaiban részt vett. Nem
sokára azonban jelleme egészen új fordulatot nyert.
A gyönyörök életéből rendkívüli józanságba s komo-

lyabb társaságba vonult. Ezen változás körülbelül 25 éves korában történt, midőn oly asszonyt vett nőül, kit szeretett s tisztelt, s midőn a politikai élet pályájára lépett. De mindamellett később is, mikor oly nevezetes szerepet játszott, puritánus erkölcsi-sége mellett szeretetreméltóságát s udvariasságát megtartá; s e tulajdonok kitüntetéek őt felekezetének emberei között. HAMPDEN parlamentáris munkásságának kezdetében, s első Jakab, a pedáns király uralkodásának utolsó éveiben, az alsóház ellenzékké kezdé magát rendszeresíteni. E király azon fejedelmeknek egyike volt, kik a népet elnyomni nem képesek, s azt gyöngé despotismus által csak ingerlik, és ez úton a forradalmakat csak előkészítik. 1625-ben I. Károly foglalá el a királyi széket. Kormányának minden politikája az volt, hogy a közvéleménynek ellen kell állani. De a közvélemény oly hatalmassá nőtt, hogy a király ellenállásának s engedékenységeinek többé semmi nyoma nem volt.

1628-ig HAMPDEN a parlamenti vitákba nem igen elegyedett, de mint igen fontos választmányok tagja, a törvényhozás munkáiban igen tetemes részt vett, és sokat írt és olvasott a parlamenti jogra vonatkozólag. 1628 után pedig, azon tizenegy év alatt, mikor a király magát a törvények fölébe emelvén, a parlamentet össze nem hívá, jószágára vonult. Ezen időszakban a király az országot önkényileg adóztatván, a buckinghami grófságra 4500 font vet-

tetett ki. HAMPDEN-re oly csekély összeg jutott, hogy a sherifnek eljárása rosztatott, miszerint oly vagyonos férfit az adóban aránytalanul oly csekély fizetésben részesített. De a fizetendő összeg csekélyisége mellett a kérdésben forgó elv nagy vala. HAMPDEN a legjelesebb tekintélyekkel való tanácskozás után megtagadá a fizetést, s minden veszély daczára, melynek magát kitette, elhatározá e nagy ügyet a törvényszékek elébe vinni. Tizenkét bíró közül heten nyilatkoztak ellene. Ezen ítélet következtében a közingerűtség még növekedett, de a kormány törvénytelenégei is szaporodtak. HAMPDEN személye nem vala többé bátorságban, s mint sok üldözött puritánus, úgy ő is az Atlanti tengeren túl akart menekvést keresni. Rokona, CROMWELL, kire mindig nagy befolyása volt, s kiben ő túlságai s durva külseje alatt nagy talentumot fedezett fel, hozzá csatlakozott. A két férfiú a kivándorlástól eltiltatott. Ime a sors iróniája.

A király a törvénytelen adóztatással be nem érvén, Skóciában a létező egyházi viszonyokat fel forgatta, de az ország fellázadott s győzött a király felett. A dolgok ez állásában a király ki nem kerülhetett az angol parlament összehívatását. 1640-ben áprilisben nyíltak meg az új törvényhozás ülései. HAMPDEN, az egész ország legnépszerűbb embere, volt ezentúl az ellenzék vezére. Az alsóház kiengesztelő szellemben szándékozott a fejedelemmel bántani, de a

fejedelem a régi ösvényről nem akart letérni. A király pénzbeli segedelmet kívánt, ígervén, hogy majd aztán fog gondoskodni a sérelmek megszüntetéséről. Az alsóház kész volt tetemes segedelmet megszavazni, de követelé előbb a sérelmek orvoslását. E surlódások közt a király nemcsak rögtön osztatta fel a parlamentet, hanem a törvényhozás legkitűnőbb tagjait fogságba záratta, s előbbi törvénytelenégeit nagyobb mértékben folytatta. Ez alatt a skót lázadók serege Angliába betört, s ismét megverte a királyi sereget. Angliában az ingerültség tetőpontját érte el, s a király kénytelenített a parlamentet ismét összehívni. HAMPDEN grófságról grófságra utazott, serkentvén a választókat, hogy bizodalmaikra méltó egyéneket küldjenek követekül, s az izgatás nem maradt siker nélkül; az ellenzéknek nagy többsége lett.

1640-ben november 3-kán — e nap örökké nevezetes fog maradni — megnyitott az új parlament, melynek viseletétől az ország jövője függött. Ezen új helyzetben a törvényhozás egészen új hangulatot tanúsított. Általános vala a meggyőződés, hogy félrendszabályokkal többé nem boldogulhatni, s a legmérsékeltebb férfiak is így nyilatkoztak. E törvényhozás Pym és HAMPDEN állandó befolyása alatt működött, de az első hely egyhangúlag HAMPDEN-nek engedtetett. Minden ember szemei feléje voltak irányozva, mert mindenki őt patriæ paternak, őt az

egyetlenegy kormányosnak tartá, ki a haza bárkáját a fenyegető vészek s sziklák közt képes vezetni. Hatalma nagyobb volt, mint hasonló helyzetű férfiúnak valaha lehetett, mert meggyőződése tisztaságáról, melyre semmi magán s önhasznú czélok nem hathatnak, a hit általános volt. Ő valóban böles s nagy tehetségű férfiú vala. Ezek HAMPDEN egyik ellenpárti kortársának szavai. 1642-ben a király ismét megtámadta a parlamentet, s az eddigi erkölcsi harc szükségkép fegyverharczczá fajúlt el. Fegyveres erőnek kellett elhatározni, a törvény vagy az önkény fog-e ezentúl uralkodni? Az egyház, az egyetemek, a lordok, s a régi birtokos nemesség többsége a királyi zászlót követték. A puritán erkölcsök szigorúsága a kicsapongó s élvsovár fiatalságot a királyi táborba taszítá. A középrend, a kereskedők, földbirtokosok, a peerage s a birtokos nemesség nevezetes kisebbsége, ESSEX vezérlete alatt, képezék a parlamenti sereget. HAMPDEN nem kímélé sem személyét, sem vagyonát e nagy ügy eldöntésében. Buckingham grófságban egy gyalog ezredet összeállítván, embereit zöld egyenruhában, zászló alatt, melynek egyik oldalán «Isten velünk» a másikon mottoja «Vestigia nulla retrorsum», vala felírva, — mint ezredes hadba vezeté; s ez volt a parlamenti sereg egyik legjobb ezrede. HAMPDEN ez új s rövid pályán rendkívüli bátorságot s nagy hadi ügyességet tanúsított. 1643-ban június 17-kén Oxford vidékén

az ellenséggel találkozáván, két lövés halálra sebesíté e nagy férfit. Visszavonúlva a csatából, maga előtt látta a házat, honnan ifjúságában mátkáját önházába vezette, de az ellenség ez irányban állott, másutt kelle végső pillanatait töltenie. A halálos fájdalmakat a legnagyobb elszántsággal tűré. Gondolatai szünet nélkül hazájára voltak irányozva. Halálos ágyából még több levelet írt a közügyet illetőleg. «Uram istenem, mentsd meg hazámat», voltak végszavai.

A XVIII. SZÁZAD.*

(*Geschichte des XVIII. Jahrhunderts* von F. C. SCHLOSSER. Fünfter Band. Heidelberg, 1844.)

Századunk a XVIII. századnak gyermeke, s bár physiognomiája más, működésének alaptökeje azon eszmekincs, melyet eldöde szerzett, s melyet mi öntudatlanul fogyasztunk, mintha azt önmagunk gyűjtöttük volna; nemcsak elfelejtkezvén azokról, kik érette fáradoztak, de lenézvén és rágalmazván őket csak azért, mert nem képmásaink. S kik azok, kik e nagy századot lenézni merik? Az első sorban állanak az obscuransok frakkban és frakk nélkül, utánok jönnek a túlbölcsek, kik önmagukat ideálul szokták fölállítani, melyhez mások becsét mérhessék. Ezek vállvonítva olvassák VOLTAIRE-nak s a XVIII. század philosophjainak harczait az akkori idők elöitéletei ellen, melyek most talán ártatlanok,

* Megjelent a *Pesti Hirlap*nak 1845. február 6-án kelt számában.

de akkoron hatalmasak valának; — a politikai tanokban, miket MONTESQUIEU fölállított, közhelyeket látnak. De hogy ezen előítéletek eltűntek, hogy azon politikai elvek közhelyekké váltak: ez a múlt század érdeme, s azok, kik korlátoltságukban esudálkoznak, hogy a múlt század nem így érezett s nem így gondolkodott, mint mi, ha akkor éltek, hihetőleg az obscuransokkal kezét fogtak volna. — Mi örvendünk azon haladásnak, melyet 45 év óta az emberiség tőn, s távol van tőlünk, kortársainknak a XVIII. század irodalmát evangeliumul ajánlani; de ajánljuk nekik e század studiumját, hogy lássák ez eszmék hatalmát, s remélni tanuljanak, mikép a múlt nyomasztó viszonyainak szükségkép meg kell szűnni, s újaknak, minőket a kor kíván, életbe lépni. A XVIII. század studiumának legérdekesebb része az, midőn a szakítás a múlttal az életbe átment, s mindaz, mit egy század eszmélt, formuláztatni s valósúltni kezdett. E tekintetben kísérletek kisebb mértékben a francia forradalom előtt már történtek, s mit a forradalomban a nép tőn, azt tevék előtte a fejedelmek. Oroszországtól Portugalliáig hadat izentek a régi institutióknak, a régi eszméknek s erkölcsöknek, s ha ez újítási buzgóságnak, mely nem kevesb kíméletlenséggel sujtá a létező viszonyokat, mint a francia forradalom embereinek fanatismusa, okait keressük, látni fogjuk, miként a francia irodalom szülé nagyrészt e

jelenséget. Az újító fejedelmek azonban az általános elveket akként akarák életbeléptetni, hogy önhatalmuk köre táguljon, s habár e célukat el is érték, letevék egyszersmind a további reformok alapkövét. E politikai, valamint az irodalmi történet mozgalmait leírá SCHLOSSER öt kötetben; mi jelenleg csak az ötödikről fogunk szólni, mely leginkább a francia forradalommal foglalkozik. Mielőtt azonban belébocsájtkozunk, röviden az írókat akarjuk jellemezni.

A népek valamint az egyes emberek élénkebb forgalma a szögletességeket a külső formákban eltompítá, — az általános eszmék, a tudomány növekedése s a literaturák terjedelme, melyek az embert annyira elfoglalják, hogy öngondolkodásra alig marad ideje, a nézetekben s a modorban is bizonyos egyformaságot szülnének. Megvan ennek is a maga jó oldala, de másrészt félhetni, hogy az emberek automatokká fognak válni; s hogy minden jellem el fog bennök enyészni. — A fölötte számos jellem nélküli írók közt SCHLOSSER dicső kivételt képez. Ő erőteljes individualitásából a literatura küszöbén ki nem vetközött. Munkája tehát már ennél fogva nagy érdekléssel bír. Neki megvan minden jelenségről, minden irányról saját ítélete s ez ítélete mindenütt egészséges, habár nem mindig ment minden különczködéstől. SCHLOSSER bír egyszersmind a történetíró főtulajdonával, az elfogulatlansággal. De

ezen elfogulatlanság el nem fajúl közömbösséggé. Ő a haladás embere a szó legnemesebb értelmében, a nélkül, hogy egyik vagy másik haladónak minden balgaságaiért szolidaritást vállalna magára. Ő mindenekelőtt német hazafi, a nélkül, hogy a német nép hibáit mentené. Ő tehát nem párt embere; e tulajdont mi az íróban s mindenkiiben, ki a politikai cselekvés mezejére nem lép, tiszteljük, de mást követelünk a politikai surlódások közterén. Itt a pártatlanság — a skepsis: gyengeség!

A mi szerzőnk előadását illeti, ez nézeteivel s érzeménnyeivel öszhangzásban van, ez is jellemes, egyszerű, erőteljes. Kinek gondolatai vannak, az nem szorúl virágos phrasisokra; ki az egész igazságot ki meri mondani, annak nincs szüksége diplomatikus formulákra, síma, mindenki tetszése szerint formulázható szójárásokra.

Főlebb mondók már, hogy szerzőnk munkájának előttünk levő kötetében legnagyobbbrészt a francia forradalom történetét adja elő; hogy a dolog fonalát ne kellessék félbeszakítanunk, egykét szóval előbb meg fogjuk érinteni Európa más fontos eseményeit, melyeket a 80 és 90-es évek hoztak magokkal. Mig nyugaton a roppant epos előadása készült, melynek episodjai színhelyévé távolabb országok is lőnek, — midőn az óriási experimentum közeledett, melynek fájdalmaiból Európában egy új hatalom, a democratia keletkezett, mely minden

reactiók daczára magát föntartá, éjszakon egy új birodalom, az orosz, hatalmát mindig terjeszté azok segítségével, kiknek érdekeiknél fogva őt határaitban visszatartani kell vala. Hogy a szolgáló nép s annak autocratája Európán uralkodhassék, mit ők természetes rendeltetésöknek hisznek, s minek alaptalanságáról Európa hihetőleg annak idején meg fog győződni, mindenekelőtt hatalmát legközelebbi szomszédaival kelle éreztetnie. E czélt el is érte Oroszország a múlt század vége felé, mert sikerült neki nemcsak Svédhont meggyöngíteni, de a Törökbirodalom egy részét is birtokába keríteni s Lengyelországot megsemmisíteni. A szabadság ezen esküdt ellenségének terveit valamint Svéd-, úgy Lengyelországban is az aristocratia mozdítá elő. Svédhonban a rendi törvényhozásban a nemesség a többi rendeket megsemmisíté, s a nemesi törvényhozás, mely minden európai hatalmak zsoldjában állott, akként paralizálta a királyt s kormányát, hogy minden cselekvésre alkalmatlan lón, s a finánczok oly zavarba jöttek, hogy a király maga országos pensionariussá lett. De mielőtt a lovagi szellemű király a lealáztatás e bünébe esett, független állását az orosz ellen fegyverrel megtartani megkísérté; de serege nemes tisztjei az oroszoktól megvesztegetve, királyuk ellen fordíták fegyvereiket, és Stockholmban egy hatalmas aristocrata-párt által pártoltattak; a nép vala az, mely a királyt e

veszélyes helyzetéből kiemelte, s azon oligarchia ellen oltalma alá vevé, mely minden országgyűlésen minden rendszabást, mely a nép jogait biztosíthatá és sorsát javíthatta volna, megbuktatott. Ezen oligarchicus reactió a király meggyilkolásával végződött, például: mennyiben bízhatnak a fejedelmek az oligarchákban. Ugyanazon elemek most is komédiát játszanak Svédhonban a négy rendi alkotmánynyal. Lengyelhon, nemessége által Oroszországnak árultatott el. Miként nyomá a nemesség egyrészt a népet, s paralizálta másrészt a monarchikus hatalmat: inkább tudva van, semhogy e dolog folyamának előadásával olvasóinkat fárasztanók.

Menjünk most át a francia forradalomra. E világeseményt sokan csak azon eredmények szempontjából fogják föl, miket szült, s a forradalom minden borzadalmait magasztalják; nekik az akarat tisztasága — a mi iránt azonban tisztában nincsenek — minden bűnt igazol; ők nem látják a szennyet, mely ez időszak részleteit körülövedzi, nem látják tehát a történeti igazságot; mások parányi eszökkel elmerülnek a részletekbe, s nem látják a nagy képet, mely az éles színt sem nélkülözheté. Az emberiség minden nyomasztó állapotot tűr, míg az állapot igaztalanságát nem érzi; de e pillanattól fogva roskadni kezd a régi épület. A francia népben, a létező állapot igazságtalanságának öntudata, a for-

radalmat megelőző években fölébredett. Az ágyú meg vala tehát töltve, csak egy szikra kellett, hogy elsüljön. — Ezen szikra a pénzügyi állapot volt. A francia udvar s azon aristocratia, mely — mint mindenütt — dolgozni szégyenlett, de az udvar kegyeiből a nép rovására élni nem, a pénzügyekben oly hiányokat, oly zavart idézte elő, hogy a királynak szükségkép a nemzethez kelle folyamodni. Ez vala a rendek összehívásának főindoka az udvar részéről. A nemzet azonban az udvarnak nemcsak pénzt, de magának jogokat kivívni határozta. A harc megkezdett az udvar, a kiváltságosok s a nemzet között. Ha a kiváltságos osztály a dolgok új állását fölfogni képes lett volna, ha az aristocratia gyermeki dacza nem kényszeríti az assemblée constituante-t, hogy minden hatalmat magához ragadjon s azon tényezőket, miknek föladatuk a törvényes állapotot föntartani, egészen megsemmisítse, — az átmenet az absolut kormányformából az alkotmányosba, az aristocratia uralmából a jogegyenlőségbe eszközöltethetett volna. De az aristocratia megmutatta, hogy transigálni nem akar, hogy minden engedményt csak prédának vél, melyet maga idején visszaszerezni kell. Ezen meggyőződés a nemzetet azon szerencsétlen alternativába helyezé, hogy vagy a régi állapotba vissza kell esnie, vagy mindent elkövetni az újnak föntartására. — Ez a kules azon tünemények fölfogására, melyeket a forrada-

lom további phásisaiban látunk. Az aristocratia emigratiója, s a király futása Varennesbe megbuktatták a monarchiát. A prætensió jogaiért, föllázítá a külföldet hazája ellen, s ez nem tudá megbocsátani az árulást, s felelt a terrorismussal s a hős seregekkel, melyeknek senki sem tudott ellenállani, melyek Európa nagy részét francia tartományyá tevék. Ha a többi hatalmak belső viszonyait ismerjük, nem csudálkozhatunk azon, hogy a francia mindenütt győzött, a hová jött. Régi parókákkal nem leheté többé boldogulni, cselszövényekkel nem leheté többé győzni a roppant francia erő fölött. Az urfiak s junkerek a szövetséges seregben igen nyomorult szerepet játszottak a francia democrata tiszték ellenében. Az egész hadviselés csak pro forma vitezett; mindenki csak saját hasznára vala tekintettel, sokan az angol subsidiumokat nem akarák nélkülözni. De a politikai nyomorultság közepette is más irányban sok nagy s szép létesült; az emberiség a XVIII. században sokat gondolkozott, sokat tett.

LEGÚJABB TÖRTÉNELEM.*

Histoire de dix ans 1830—40. p. M. LOUIS BLANC. TOM. V. Paris 1844.

Ki öneszmélet s tapasztalás után választá álláspontját a politikában, az ellenkező tanok nemcsak tévútra nem fogják vezetni, de a mennyiben álláspontja kritikáját foglalják magukban, helyzetét erősítik, mert ellensége fegyvereivel ismertetik meg. Ezt tapasztaltuk magunkon a fönidézett mű olvasásánál. E munka, nemcsak históriája a francia alkotmányos monarchiának, de kérlelhetlen kritikája azon politikai rendszernek, mely 1830 óta Franciaországban létezik. Mi e rendszer — azaz, az alkotmányos monarchia emberei vagyunk; — a mennyiben azonban e rendszer emberei a politikai reform elvétől Franciaországban eltértek, eljárásukban nemcsak következetlenséget, de azon veszélyeket is látjuk, melyek az alkotmányos monarchia fönnállását

* Megjelent a „*Pesti Hirlap*“-nak 1845. márczius 2-án kelt számában.

fenyegetik. Nézetünk szerint az alkotmányos monarchia föladata az, hogy az európai státusok családjában, a külön kormányformájú státusok közt a monarchikus elv által rokonságot s homogeneitást szülhessen, hogy a belső institutiók s a műveltségi foknak különfélesége mellett is az európai státusok egymás mellett békésen fenállhassanak. Másodszor: hogy a műveltebb népek önkormányzási szükségére kielégíttessék: hogy t. i. az érett honpolgár a közügyekbe befolyjon önválasztottjai által. Harmadszor, hogy ezen hatalom az egész nép érdekében akként kezeltesse, hogy léte biztosítását minden veszély ellen, a nép minden stratumában megtalálhassa. A francia új alkotmányos monarchia azonban mind eddig e föladatnak meg nem felelt. Behelyezé ugyan magát békésen a többi státusok közé, de föl nem hívá mindazon polgárokat az alkotmányos jogok gyakorlatára, kik arra érettek, mert választói qualificatióul megtartá a 200 frank adót, s épen azért csak a tehetősb polgárság érdekében kezeli a státusügyeket. A juliusi politikai hatalomnak ezen szűkkeblősége szülé a lázadásokat, megbuktatott minden nagyobbszerű rendszabást; nagy elvek felett döntő parlamentáris harcok helyébe lép-teti azon személyes megtámadásokat, az uralkodó osztály vezetőinek külön töredékeinek vezetői között, mi nem egyéb, mint — tárczák utáni vadászat. Azon tíz év históriája tehát — melyek a juliusi forrada-

lomra következtek, azon harczoknak históriája, melyeket a nép a polgárság ellen az utczákon, s annak külön töredékei a kamarában vívtak. Szerzőnk munkája már azért is nagy érdeklélssel bír, mert egy új elemet, a népet beszövé a történelembe, mely azt mindeddig büszkén visszautasította magától. A könyvet s az író szellemét legjobban fogják jellemezni azok, miket az 5-ik kötet befejezési szakaszából idézni fogunk. «Ezen időszak (1830--40) története tulajdonkép csak a polgárság uralma. Mi tehát a polgárság (la bourgeoisie)? A polgárság azon státuszpolgárok összesége, kik munkaeszközökkel vagy tőkékkel bírva, tehetségeiket kifejleszthetik a nélkül, hogy más szolgálatába lépjenek, kik tehát csak bizonyos tekintetben függenek másoktól. A nép ellenben: azon polgárok összesége, kik eszközöket önkifejlődésekre nem bírván az élet első szükségeire nézve, másoktól függésben vannak. A néphez tartoznak következőleg mindazok, kik — bármily legyen tudományuk, nevelésök s társadalmi állásuk — élelmök, ruházatuk s lakásukra nézve biztosítva nincsenek. A polgárság uralma azonban csak úgy leend biztosítva, hogy ha a néppel szövetkeznek, s kormányzási rendszerének kegyetlenségét a nép iránt meg fogja szüntetni. A concurrentia rendszerét föl kell váltatni az associatio rendszere által.» Ez körülbelől az eszmék szövete e munkában.

Az 5-ik kötet 1836-nál kezdődik. Ez évben az

angolok Spanyolországban interveniálni akartak, a continentális diplomatia azonban a francia királyt az angol szövetségtől el tudta idegeníteni. Ez áldozatért, valamint annak nyugodt szemléléseért, miként sértettek meg az 1815-iki szerződések Krakkó elfoglalása által, az orleansi ház házassági összeköttetésbe reméle léphetni valamely elsőrendű hatalommal; de a megaláztatás nem szült gyümölcsöt. Ez év az attentatumok éve vala, s a journalistika sem maradt érintetlenül. EMIL GIRARDIN leszállította lapja árát, s vesztesége kipótlására csinált belőle a legpiszkosabb családokra alapított nyereszkesedések organumát — s ez az ember 1845-ben a magyar journalistikának mintául ajánltatott. Más lapok által megtámadtatván GIRARDIN, nem lapjában védelmezé magát, de rágalom-pert kezdett ARMAND CARRFL, a „*National*“ szerkesztője ellen, ki azt, mi a lovagiaság dísze, a demokratiába át tudta vinni, valamint mások a democratia szennyét az aristocratiába átvitték — ez ügyet lapjában egynehány sorral megérinté, s e sorok halála ítéletét foglalák magokban, mert párviadalra adtak alkalmat. GIRARDIN ez ügyben aként viselte magát, mintha szándéka lett volna e párbajt minden áron előidézni, s a mint CARRFL olyatén észrevételt tőn, viszonzá GIRARDIN: párviadal oly férfúval, mint ön, nekem szerencsének látszanék? CARRFL e párviadalban agyonlövetett — de sírjába vitte nemcsak pártja, hanem ellenei tisz-

teletét is. Neki, egyszerű journalistának érczelmélet állítottak, s sírja komoly zarándokság czélja lön. GIRARDIN él — felpofoztatott a nagy operában, escrocnak nyilvánított — s tárgya a közmegvetésnek.

A magyar publicistának figyelmébe ajánljuk azon súrlódásokat, mikbe 1839-ben Sweicz Franciaországgal esett. A szép Sweicz szabad és független, míg a nagy hatalmak parancsait regisztrálja — s ez minden, egység s centralisatió nélküli honnak sorsa. Szerzőnk az algiri kérdést is sok avatottsággal taglalja, s az eseményeket élénk ecsettel rajzolja. Valamint Angolhonnak Indiában, az oroszoknak a Kaukaszban, úgy a francia seregnek gyakorlati iskolája van Algirban — s e körülményt a többi hatalmaknak ignorálni nem szabad. Szerzőnk rosszalja a kormány hanyagságát a polgári colonisatió tekintetében.

Az 1838-dik évben halt meg azon férfiú, ki félszázadon út a politika színpadján Mephisto szerepét játszotta — TALLEYRAND. Magánélete s azon dolgok, mik halála utolsó óráiban körülötte történtek, nemcsak pszichologiai, de történeti tekintetben is tanulságosak — mert jellemzik bizonyos tényezők természetét, kik az emberiség kifejlődését századokon keresztül ignorálják — kik testületek céljainak elérésére minden eszközt használni mindig készek. Mi nem osztozunk szerzőnk minden nézeteiben e

férfiúról — nézetünk gravitál MIGNET véleménye felé. TALLEYRAND mindenesetre a világi eszélyességnek typutusa, s használta e tulajdönt nemcsak rossz, de jó czélok elérésére is. E férfiúnak külső nyugalma, mely a világnak annyira imponált, BLANC szerint csak álarcza volt. Élte utolsó éveiben magába vonulva az éjek csendében mesterkéltdölyfössége magasságúról kimondhatlan elcsüggedésbe esett, s megtörtént, hogy álmatlan éjszakái magányában sorokat írt, mik gondolatainak zavartságát s lelke leveretését tanúsíták; ilyenek a következők: «Ime 83 év folyt le! mennyi felindulás, mennyi felgerjesztett rossz akarat, mennyi fájdalmas bonyolódások közt, s annak eredménye nem más, mint testi lelki fáradtság, elcsüggedés mély érzelme a jövőre nézve, s undorodás a multtól!»

A publicisták, kik a politikai tudományt alphától kezdve fejükben construálni nem akarják — s a tapasztalásokon okulni szeretnek — a francia kamarák 1838-diki ülési vitáiból sokat meríthetnek, különösen a státusadósságok törlesztésére, kamatjainak lejobb szállítására, s a vasutak építésére nézve. Az utolsó tárgynál nevezetes, hogy a democrata színezetű követek a vasutak státusköltségen építése, a finantzvilág érdekeinek képviselői a részvényes társaságok mellett nyilatkoztak. A baloldal tehát e kérdésnél a kormánnyal kezét fogott.

A munka utolsó szakaszaiban azon coalitíó tör-

ténete, mely MOLÉ miniszteriumát megbuktatta s THIERS-t ismét a miniszterségre emelte, s a keleti kérdés bonyolódásai iratnak le. BLANC e kérdésben sem az egyik, sem a másik miniszterium politikáját nem helyesli, s úgy hisszük, hogy ebben igazsága van. Szándékunk lévén e kérdésről s a Törökbirodalom állásáról más alkalommal ex professo értekezni — szerzőnk munkájától ezzel búcsút veszünk.

AZ IFJÚ ANGLIA.*

Coningsby or the new generation by D'ISRAELI 1844.

A ki a tudósításokat a külföld politikai mozgalmairól, akár külföldi, akár magyar lapokban olvasá, emlékezni fog, hogy Angliában egy párt, vagy ha úgy tetszik, egy iskola alakúl, mely magát «ifjú Angliának» nevezi, — habár tanai nagyrészt a múlt szagát viselik magukon. Mi, valahányszor ez új iskolát emlegetni hallottuk, kérdeztük: hogy mit akar, mit tanít tulajdonkép ez ifjú Anglia? Később e tárgyról is bővebb értekezések kerültek kezünkbe, melyek szinte e kérdéssel kezdődtek — de a felelet mind- eddig nem kielégítő — valamint ha az, mit mi olvasóink elébe terjesztendünk, kielégítő nem leend — a hiba nem bennünk, de a tárgyban fekszik, melyről szólándunk. Az ifjú Anglia eddig nem formulázta tanait, csak határozatlan manifestumokat bo-

* Megjelent a „*Pesti Hirlap*“ 1845. január 12-én kelt számában.

csátott ki, melyek legnevezetesebbike D'ISRAELI regénye „*Coningsby*“.

A szerző, hogy nézeteit nagyobb s oly körökbe is bevezethesse, melyek száraz politikával nem foglalkozhatnak, — hogy iskoláját divatba hozza, a regényformát választá, mely oly szöghez hasonlít, mire tetszésünk szerint mindent fölfüggeszthetünk. Mennyiben ez iskola „*Conningsby*“ -ben visszatükröződik — a tory-pártnak egy töredékét, egy hæresisét képezi, — a toryk elleneivel nincsen symphatiában, de a nagy tory-párt iránt sem viseltetik kímélettel; törekvése: majd régi formákba új szellemet önteni, majd már elenyészett institutiókat, állapotokat ismét életbe hívni. Fényoldala: rokonszenve a dolgozó osztályok iránt; nem azon angol eredeti philantropia, mely nem vonakodik az embert koldusbotra juttatni, hogy azután dús asztala morzsáit odavethesse; de azon emberszeretet, mely a dolgozó osztály sorsát akként kívánja biztosítani, hogy munkájából élhessen és sértő alamizsnára ne szorúljon; e végre paraszt-osztályt, mely a britt szigeteken többé nem létezik, akar alapítani. Angliában a földművelő: bérlő és napszámos; ki paraszt-osztályt akar visszaidézni, annak a bérlőből s napszámosból földbirtokost kell képeznie. A föladat dicső, de mikép valósítható? ezt mi s hihetőleg az ifjú Anglia bajnokai sem tudják. Angliában az aristocratia a népet a földbirtokból kiszorítá, s mily szívtelenség-

gel teljesíté ezt, olvashatni SISMONDI nemzetgazdasági értekezéseiben. Hogy az aristocratia ez által bünt követett el, — hogy a középkori birtokviszonyok föntartása által a pauperismust idézé elő: ez eddig Angliában senkinek sem jutott eszébe. Hogy tehát az ifjú Anglia, többféle balgaságai mellett is, e tárgyban szót emelt, az méltánylást érdemel. Mi nem vagyunk az angol földbirtok viszonyainak barátai, mert mi a népet a földbirtokban részesíteni akarjuk, szeretjük a kis földbirtokosokat, habár aránylag kevesebbet is állítanak elő, mint a nagyok, mert nekünk az ember nemcsak dolgozó gép, hanem egyszersemind élvező lény. De van-e oly zsarnokság, melynek bámulói ne volnának? Vannak tehát emberek, kiknek az angol entail s az angol örökösödési törvények, valamint az irlandi bérrendszer, szíveiket felszökkentik; és hogyne, — hiszen mind annak eredményei személyesítve egész szeretetreméltóságukban, lakják a legszebb palotákat, s bírják a legszebb parkokat. Ezen dicső személyiségek egyikével megismerkedhetünk „*Coningsby*“ ban; e magas úr, lord Monmouth, politikai hitvallomását alább fogjuk közölni, mely körülbelül minden conservativ aristocratia politikai hitvallomása — most csak azt mondhatjuk jellemére: hogy az egész ember önösség- s frivolitásból volt gyúrva, s azt hivé: hogy a világ csak azért teremtetett, hogy őt mulattassa; — továbbá az ifjú Anglia az egyházat el akarja válasz-

tani a státustól, — mi e tannak, ha túhegyre állítatik, nem vagyunk barátjai, de nagyon hiszszük, hogy Angliában a katolikusok s disszidentek elnyomatása csak akkor szűnik meg, ha az egyház a státustól el lesz választva. De ki fogná e nagy dolgokat véghez vinni? Hiszen az ifjú Anglia az alsóház hatalmát, a parlament befolyását a közigazgatásra roszalja s a parlamenti reformot az angol népnek nem tudja megbocsájtani; hiszen mily regényes kor vala az, mikor egy lord tíz követet küldé az alsóházba, — az majdnem oly szép, mint azon befolyás, melylyel egy-két teinsür egy egész municipiumot vezérel.

Ifjú Anglia mylordjai s gentlemenjei, ti nem fogjátok az angol státussajkát a boldogság révébe vezetni! De mi tudjuk, hogy a tények az eszmék testesítései, mi méltányoljuk a szellemi törekvéseket, bár honnét jöjjenek is, — mi tiszteljük a meggyőződéseket, — hol a névnek jelentése van, hol nem szolgál érdekeknek álarczául, — mi szeretjük a büszke önállást s ámbár jól tudjuk: hogy nagy dolgok létesítésére népszerűség szükséges, mi csak azon népszerűséget tiszteljük, melyet eszméink népszerűsítése által birunk megnyerni, nem azt, mely valakinek önmeggyőződésének eltagadása által jut osztályrészül. A könyv legérdekesebb része a tory vagy conservatív párt jellemzése, — fővonása Angliában, mint mindenütt, az elvtelenség, — ők conserválni

akarnak, de mit? Hisz alkudoznak mindig az idő igényeivel, s ha egész politikai eljárásukat analisáljuk, in ultima analisi ők a pensiókat s hivatalokat maguknak s rokonaiknak akarják conserválni. A legjellemzőbb dolgok egyike lord M. főnemlített hitvallomása. Az öreg úr a reform által tíz voksát vesztvén a parlamentben, befolyását némiképp visszanyerni akarja s unokáját a parlamentbe küldeti; s e szándékát közli a fiatal emberrel, ki a regény hőse, Coningsbyvel. Neki azonban alig húsz éves korában nem vala még kedve magát megválasztatni. «Micsoda, — válaszolt lord Mommouth. «Érzem, hogy nem vagyok még eléggé elkészülve oly nagy felelősségre, melylyel az alsóházban ülés össze van kötve.» «Felelősség? — mond l. M. — Micsoda felelősség fekszik abban? Lehet-e valakinek kellemesebb helyzete a parlamentben? Az egyetlen személy, kinek ön felelős, önnek rokona, ki meg fogja választatni, — igaz, hogy ön még fiatal, de én két évvel fiatalabb voltam, midőn először az alsóházba léptem, s nem találtam semmi nehézséget. Minden, mit ön tenni fog, az, hogy pártjával szavazand.» «Ön bizonyosan a conservativ pártot érti?» — kérdé Coningsby. «Kétségkívül barátinkat», — viszonzá l. M. «Nagyon sajnálom, hogy e conservativeket nem pártolhatom.» «Valami asszony ragadá meg, s whiget csinált belőle» — kiálta föl l. M. «Nem, kedves nagyatyám, — senki sincs inkább a whigek ellen, mint én.»

«Mit gondol tehát ön?» — monda szárazon I. M.
«Őszinte akarok lenni, — válaszolá C. — én a conservativekben már rég oly testületet látok, mely a belehelyezett bizodalmat elárulta; megengedem, hogy inkább tudatlanságból, mint rossz szándékból, — de mindenesetre ez oly testület, mely az idő követeléseinek meg nem felelhet, s a kor jellemét föl nem fogja.» Miután C. elveit előadá, válaszolt I. M. «Az mind igen szép, de én módot nem látok, miként érhetem célomat, ha PEEL-t nem pártolom, — mert mi célja van minden pártoskodásnak, minden politikának? Az, hogy célunkat elérjük. Én marquisi koronánkat herczegivel akarom fölcserélni. S az ön nagyanyjának baroniáját ön részére vissza akarom nyerni. Ön fényes házassági összeköttetésre léphet s boldog lesz. Mi nézeteit illeti, — ön meg fiatal, s nem szükséges hogy nézetei legyenek. Ön egy úton fog járni családjával, mint gentlemenhez illik; önnek nem kell nézeteihez ragaszkodnia, mint valami philosophnak vagy politikai kalandornak» stb., stb. Szívesen közölnénk még többet e könyvből, ha a politikai lap körét szemmel nem tartanók, — mert habár semmi tekintetben sem remek munka, mégis igen érdekes olvasmány, és iránya nemes. Befejezésül csak annyit, hogy az ifjú Anglia — bizonyos német státusbölcsekhez járhatott iskolába, hogy onnan hozza szeretetét az ugynevezett Stände-Gliederung-hoz. Mi a német nemzet tudományos-

ságát, s más fényes tulajdonait nagyon tiszteljük, de azt hisszük, hogy politikai tekintetben az angolok nem fognak tőlük sokat tanulhatni; sőt őszintén kimondjuk: hogy a magyarnak sem kívánjuk, hogy politikai tekintetben sokat tanuljon tőlük.

SCHWARZWALDER DORFGESCHICHTEN

VON B. AUERBACH. 1844. *

Kik a nép műveltsége, érzés- és gondolkodás-módja fölött csak a műveltségi dressura mértékével ítélnék, a néptől minden nemesebb érzeményt, minden lelki műveltséget könnyen megtagadnak; hisz a paraszt, durva öltönyével, durva beszédmódjával, belsőleg is csak durva lehet! S innen van, hogy reformátorok, sőt philantropok is inkább a humanitás abstract eszméje, mint a nép alsó osztálya iránt táplált rokonszenv által buzdíttatnaksorsa javítására; innen van, hogy sok kitűnő egyéniség kész leend pénz- s vagyonáldozatokra, kész toll-, szó- s fegyverharczokra a nép alsó osztályainak érdekében — de vonakodni fog a paraszttal személyes érintkezésbe jöni. A műveltebb osztályok

* Megjelent a *Pesti Hirlapnak* 1845. január 26-án kelt számában.

ezen visszavonulása, ezen félelme — minden személyes érintkezéstől a néppel — természetesen a népben idegenkedést s bizalmatlanságot szül azok iránt, kik frakkot s magas kalapot hordanak. S ez sok bajnak forrása, s oka nem más, mint a műveltebb osztálynak tudatlansága s ismeretlensége a nép érzelmi s gondolkozási módjával. S valóban különös, hogy sokan, kik faluhelyen laknak, inkább olvassák az indusok s kafferek szokásainak s életmódjuknak leírását, mint hogy a körültköz terjedő élet könyvébe bepillantának.

E bűn nagyrészt az irodalmat terheli, — az is finom öltönyök, parfümek s fehér keztyük után vágyódott. Némethonban a philosophiából is egy pár mázsát rakott pegasusára — s mit nyert vele? Azt, hogy ugyanazon körben jár örökké, hogy a népbe nem hatott. Hogy azonban jeles kivételekkel találkozunk, tagadni nem lehet. A legkellemeseb meglepetést nyújtja e tekintetben a fön idézett munka.

E könyv több novellából áll — mindnyájan a schwarzwaldi parasztéletből merítvék, s ez az élet nincs idealizálva, egész egyszerűségben van az fölfogva. De az egyszerűség valódi művészet, s e könyv becse művészeti szempontból is nagy; s ép azért ily könyvet írni nem csekély föladat, mert ki oly egyszerűen érezni tud, ritkán tud így írni, — s a ki így írni tud: ritka eset, hogy tudjon ily egyszerűen érezni.

A szerző e könyv által több czélt ért el; ő a novellaírás egy új nemét teremté, s a legműveltebb olvasónak is nemcsak új, de kimondhatlan szép olvasmányt nyújtott; jeles népkönyvet is írt, mely egyszersmind minden műveltebb embernek, kinek természetes állása a néppel foglalkozni, a népre hatni — kézikönyvül szolgálhat. Bár ismernék e könyvet a falusi papok, orvosok és gazdasági tiszték, mert valóban elszomorító, minő ellenszenvvel viseltetnek sokan ép ez emberek közül a nép iránt. Ha ez ellenszenv okai után kérdezősködünk, a felelet az: hogy azért nem szeretik a népet, mert ismerik azt, — de mi ép az ellenkezőt hiszszük; ők nem bírják fölfogni a népet, s ép oly előítéletektől elfogúltak, mint a legelegánsabb dandyk. Ajánljuk e könyvet nem kevésbbé szépirodalmi íróinknak is, kik a magyar nép életéből szintén sokat meríthetnének, s bizonyosan jobb műveket alkothatnának, mint midőn a párisi mystèreket s eféléket carrikiroznak. E novellák legérdekesebbike bizonyos tekintetben a *Lauterbacher* című, melynek hőse a falusi iskolamester. Ő is műveltebb osztályokhoz tartozott, legjobb akarattal lépett hivatalába, de mivel a népet nem ismeré, s azt a maga, nem a nép módjára akará polgárosítani, — működései nemcsak hogy siker nélkül maradtak, de jó akarata félreismertetett, s ellenszenvekre akadott, míg tapasztalása arra nem ve-

zette, hogy a népre csak az hathat, ki a népet kiismerni törekszik, s a néppel mindennapi érintkezésbe bocsájtkozik.

Ha honunkban ily egyéniségek találkoznának, törekvéseikkel talán több sikert nyerhetnének mint bárhol másutt, mert a magyar köznép, ha talán a szabadalmazott osztályok indolentiájától nem is egészen ment, de kitünő tulajdonokkal bír; s ha e nemzetnek szebb jövője van — mit mi erősen hiszünk — e szép jövő előidézésénél mi többet várunk a néptől, mint azon műveltebb osztályoktól, melyek a külföld műveltebb osztályaitól minden hibákat s bűnöket fölvettek — csak az erényeket nem.

FRANCZIAORSZÁG TÖRTÉNETE A CONSULATUS S A CSÁSZÁRSÁG IDEJÉBEN.*

(*Histoire du Consulat et de l'Empire*, p. A. THIERS. 1845. V. I. II.)

I.

Senki sincs inkább hívatva a történet írására, mint az, ki nagyszerűbb cselekvés terén működve, maga is történetet alkotott. Thiers e szerencsés helyzetű írók egyike. Ő fölcserélte a miniszteri tárczát a történetírói tollal, s lefizette ezúttal tartozását a történelmi irodalomnak, mert a forradalom története emelé ki őt az ismeretlen emberek sorából, nevet s hirt szerzett neki, mik őt a kamarákba, később a miniszteri palotába vitték. Franciaországban s ennek határain túl is e munka politikai s irodalmi eseménynek neveztetik, — legyen hát az; csakhogy mi azt hisszük, hogy ez

* Megjelent a *Pesti Hirlap*nak 1844. és 1845. évi folyamaiban.

azon események egyike, mik nagy következményeket nem fognak szülni. Nekünk egyébiránt sem a szerző dicsőségét, sem a munka becsét devalválni nincsen szándékunkban, hiszen mi nem vagyunk sem németek, sem angolok, kik magoknak kötelességül tűzték ki Napoleont s történetíróit sárba lehúzni. Mi e pillanatban nem vagyunk hajlandók fejtegetni: vajjon szükséges eleme-e a népek nagyságának a hypocrisis s a szűkkeblűség; de megvalljuk, hogy az angolok hypocrisisét nem tudjuk élvezni! Mily utálatos bűn a háború, a hódítások! Mily szörnyetegnek kellett lenni a férfinak, ki annyi vért öntetett! Ők, az angolok, csupa emberszeretetből háborúskodnak! A francziák s az angolok egyiránt, valódi vagy képzelt előnyökért harczoltak. S ez igen természetes. De minek e tényekre is az erkölesiség köpenyét húzni? — A németeknek nem akarjuk rossz néven venni, hogy nem viseltetnek rokonszenvvel a napoleoni időszak iránt; mert, habár a harcznak végén nekik jutott a babér, csakhamar kivették azt kezeikből s csináltak belőlük 36 diminutiv státust, stb. Mi bizonyosan nagyobb lelki nyugalommal olvastuk a munkát, mint az angolok vagy a németek, — s minthogy tisztában vagyunk magunkkal, hogy Európában a szabadságot jelenleg csak az alkotmányos monarchia biztosíthatja, hogy nem éljük a republikák korát, s az örök békében nem hiszünk, magok-

ban az eseményekben is talán több igazságot látunk rejleni, mint mások.

Ha azon benyomásról kell számot adnunk, melyet a munka ránk tőn, első helyen kell említenünk azon csudálatos világosságot, melylyel e könyv írva van, — a legbonyolódottabb tárgy oly tiszta, mint egy matematikai formula, — mindjárt utána jó az ügyesség a szürtek kikerülésében. S hogy mi is világosan szóljunk, megmondjuk, miszerint THIERS a történeti tollat ismét föl akarja cserélni a miniszteri tárczával, s ki tudott kerülni mindent, mi a miniszterséget lehetetlenné tehetné. De ezen ügyesség a tények elferdítéséig nem terjed, csak elmélkedésekre szorítkozik, mi a tárgy színezetére azonban mégis hat.

Ereszkedjünk magába a munkába. Két kötet fekszik előttünk. Az első a consularis alkotmányról, az akkori beligazgatásról, a 99-diki háborúról szól. A munkának kezdete a 18. brumaire, azaz 1799-diki november 9-dike; azon időpont, mikor a régi institutiók gyökerestül ki voltak szakítva, s az újak még nem bírtak gyökeret verni. Ily időszaknak természete az anarchia, ennek kellett véget vetni; s az új társasági állapotot, mely a forradalomból keletkezett, a külföld ellen védeni s azt a külföld által elismertetni. Az ideiglenes consulatusba Bonaparte mellé Roger Ducos s Sieyes helyeztetek be. Sieyes, ki mindig új meg új alkotmányokat készített az

akkori idő illúzióinál fogva, miszerint egy nép alkotmánya egyszerre egy ember fejéből léphet elő: de az újabb időkben csak egy valódi törvényhozó lehetséges, mond THIERS, s ez a tapasztalás. — Sieyesnek jutott ismét szerepül egy új alkotmány készítése, míg Bonaparte a kormányt megragadá, vagy inkább kormányt teremtett; a föladat nem vala csekély. A hadsereg a legnagyobb nyomorban sínlődött, — a pénzügyi normális állapota a deficit volt s a zavar, következménye a papiros-pénzzel való operációknak, a közvetett adó eltörlésének, s a helyhatósági adminisztráció befolyásának az adó ügyére. A municipális rendszer túlbuzgó barátinak bátor-kodunk ajánlani, ismerkedjenek meg az akkori francia municipalitások állapotával. A 44 ezer község 5 ezer municipális testületté alkottatott, melyek a közigazgatással megbízottak. A mostani prefet helyett minden ily municipalitás mellé egy központi biztos adatott, ki tanácskozó szavazattal bírt, s igazgatási munkák siettetésével bízott meg; de végrehajtó hatalommal nem volt fölruházva. Ezen testületek több községek összítéséből képezetvén, a tisztán községi, vagy helyi ügyek háttérbe szorultak, s a státus-ügyek is, főképen a katonaállítás s az adó beszedése, tökéletesen elhanyagoltattak. A dolgok ily helyzetében Franciaországnak organisáló lángrézre volt szüksége, s ez az első consul vala, ki nemcsak, mint Sieyes mondá, mindent

tudott, bírt s akart tenni: hanem az embereket is ki tudá keresni, kik terveinek kivitelére a legképebbek voltak. Így a pénzügyekben Gaudin segédelmével, ki később gáéti herczeggé lön, s kit ismeretlen tisztviselőből egyszerre miniszterré tett, rövid idő alatt rendet hozott be. THIERS munkájának azon része, mely a pénzügyekről szól, a legsikerültebbekhez tartozik.

Míg Bonaparte kormányzott, s a forradalmi politikai rendszernek, mely minden érdeket sértett, ellentétét fölállítá oly rendszerben, mely mindent ki fogna engesztelni, készült Sieyesnek alkotmánya. Bonyolódottabb politikai mű e világon aligha létezett; mesterkéltnek kellett azonban ez alkotmánynak lenni, melynek föladata nem csekélyebb vala, mint oly szélsőségek közvetítése, miket közvetíteni nem lehet, mert erős hatalmat, minő a monarchiai, akartak alapítani ez alkotmány által, de meg akarták egyszersmind tartani a respublikai formákat, a mint azok a legszélesb demócrata alapon a forradalomban kifejlődtek.

Míntogy ily dolgok egymás mellé nem férnek, az egyik hatalomnak szükségkép el kellett nyomnia a másikat. Ezen új alkotmány Sieyes azon elvének: hogy a bizodalomnak alólról, a hatalomnak felólról kell jönni, volt megtestesítése. Ez alkotmányban a polgároknak politikai jogai a kijelölésnek bizonyos nemére valának szorítkozva. Míntogy pedig a po-

litikai jogoknak egészen más természete van, mint a szesznek, mely minden extractió által erősbbé válik: e jogok annyi retortákon mentek keresztül, hogy végtére mi sem maradt belőlök. Ha a politikai charlatánok bárhol s bármikor a népeket közvetett választások rendszerével akarják megajándékozni, ugyanazt czélozzák, mit a francia státusférfiak ez időben tevének: homokot akarnak a népnek szemébe vetni. Ezen alkotmány szerint minden francia, ki 21 évet ért el, politikai jogokat gyakorlott s a polgári könyvbe beíratott. E beíratottak száma 5—6 millióra mehetett. Ezek kerületenként (arrondissement) gyülekezvén össze, minden tizediket magok közül kijelölték s így készült az első 5—600 ezer egyénből álló lajstrom. Ezek ismét departementként összejövén, minden tizediket kijelölték s elkészült a második lajstrom 50—60 ezerből álló. Ezek sorshúzás által minden tizediket kijelölvén, az utolsó lajstrom készült el, 5—6000 egyén. E három lajstromnak bizonyos hivatalok feleltek meg, úgy, hogy csak az nyerheté el e hivatalt, ki a megfelelő lajstromban foglaltatott. Ez úton képezettek a törvényhozó testületek is. A törvényhozó hatalom ekként rendeztetett el: a törvényhozó test (corps législatif) 300 tagból állott, kik meghallgatták a törvények fölötti vitákat s fölöttük szavaztak a nélkül hogy a vitákban részt vettek volna. A tribunatusi 100 tagból álló testület a törvényjavasla-

tokat nyilvánosan megvitatta s csak a fölött szavazott : terjeszse-e azokat a törvényhozó testület elébe, hol három tagja a tribunatus többségének nézeteit védelmezte. A státustanács készítette a törvényjavaslatokat s három tagját küldötte a törvényhozó testülethez, hogy javaslatait a tribunatus szónokaival megvitassa. Azok fölött állott a senatus, mely a törvények alkotásában részt nem vett, de minden alkotmány elleni törvény, vagy kormányrendelet megszüntetésére föl volt hatalmazva. — A senatus önmagát egészítette ki s a törvényhozó testület és a tribunatus tagjait kinevezé. Fölötte állt az első consul, teljes hatalommal fölruházva. Ha Sieyes és azon emberek, kik ezen alkotmány szerkesztésében részt vőnek, azon öntudattal bírtak, hogy ez alkotmány a nép hatását nemcsak paralizálni fogja, hanem hogy ez a monarchiához fog vezetni : ez esetben ez alkotmány nagy mestermű.

Ennek megalapítása után Bonaparte függetlenül folytathatta a pártok kiengesztelésének s a rend helyreállításának nagy művét, s az új alkotmány, mely új institutiókat, tehát számtalan új hivatalt jó fizetéssel léptetett életbe, őt nem kevésbé segíté e munkában. A hivatalvágy hozzá vezeté az embereket. Az emigransok elleni rendszabások megszüntettek, a templomok visszaadattak a papoknak. Mit kellessék azonban e nagy férfiútól szabadság tekintetében várni, — annak a törvényhozó test

üléseiben kellett mutatkozni. 1800 január 1-jén nyitattak meg ez ülések. De mennyire változnak az emberek hajlamai és szükségei kevés év alatt! A forradalom izgalmi kifárasztották a népet; most főleg nyugalomra volt szüksége, politikai szónoklat nem kellett ez időben, a prókátorokat gyűlöltek, csak a tett embereinek volt becsök. A szabadságról lemondani még senki sem akart, — de már kételkedni kezdének: lehet-e azon erős hatalmat, melyre annyi remény építettett, a szabadsággal megegyeztetni.

A tribunatusban valósággal ellenzék keletkezett, — s már az első ülés haraggal tölté el az első consult a tribunatus ellen. Mindamellett az első ülésben a törvényhozó test elébe két fölötte nagy fontosságú törvényjavaslat terjesztetett. az egyik a központosítást, a másik az igazságszolgáltatást illeti. Franciaország közigazgatása 1799-ben szörnyű zavarban volt. Az igazgatásnak minden országban két-nemű tárgyai vannak, mondja a szerző; az egyik nemű a státust illeti, s ide tartoznak: a katonállítás, az adó, közmunkák, a törvények alkalmazása; másik a tartományokat (kerületeket) s községeket illeti s különmemű helybeli érdekek kezelésében áll. Hol erős s értelmes központi igazgatás nem létezik, ott a státus ügyei egészen elhanyagoltatnak, s a helybeliek rosszul kezeltetnek. A forradalom 40,000 községből 5000 kerületi helyhatóságot képezett, — itt örökké tanácskoztak s mit sem tettek.

Heliopolisnál egy nagy csatát nyertek a francziák, E helyhatóságok sokkal távolabb estek a központi kormánytól, mintsem hogy ez reájok felügyelhetett volna, míg másrészt eltávolodtak azon népességtől, melyet kormányozniok kellett volna. A helybeli igazgatásnak helyben kell lenni. E rendszer, az eredmények után ítélve, általjában rossznak ismeretett el s megszüntettetett.

1800-ban az első consul megkísértette, a külhatalmakkal békére lépni, de siker nélkül; — ez alkalommal THIERS nyilatkozik az angol viszonyokról, és ez munkájának gyenge része.

Nevezetes ez időben a sajtó állapota Franciaországban. Az alkotmány megfeledkezett arról, hogy a sajtót törvényileg biztosítsa a hatalom ellen, s így az első consul önkényétől függött.

Az első kötet hátralevő része az 1800-iki háborúkról szól, mikről szólani nem érezünk hivatást magunkban.

II.

E munka második kötete az 1800-ik év történeteit foglalja magában; kezdete s vége gyilkolás. Egyiptomban Kleber, a hős, a vallásos rajongásnak, Pétervárott Pál császár a barbar politikának áldozataivá lettek. — Az Egyiptomba küldött hadsereg sorsa is a katonai áldozatoknak egy hosszú sora.

tozatánál valamivel hosszabban időzünk. Fouché hajdan pap, később a convent tagja, értelmes és úlnok vala, sem jó, sem rossz, ő jól ismeré az embereket, főkép a gonoszokat s megvetette őket, a politia pénzeit a zavarok előidézőinek táplálására s fölfigyázására használá; mindig kész, kenyeret vagy hivatalt szerezni minden egyénnek, ki politikai izgatásokba belefáradott; — szerzett ez úton barátokat a kormánynak, de főkép magának, teremtett magának nem hiszelékeny vagy csalékony kémeket, de lekötelezetteket, kik őt mindenről értesíték, mi őt érdekelte; voltak tehát minden pártban lekötelezettjei, magok a royalisták között is, kiket kímélni s idején visszatartóztatni tudott; ő tehát mindenről tudósíttatott, a veszélyt soha sem nagyítá, sem önmaga, sem ura előtt, jól meg tudá különböztetni az ildomtalant attól, mitől valóban félni kellett, figyelmeztetni az egyiket, követni a másikat, szóval ő a politiát jobban kezelé, mint az valaha kezeltetett, mert jó kezelése abban áll, hogy a gyűlölség majd lefegyverkeztessék, majd elnyomassék. Engedékenységének nem volt más indoka, mint a közönbösség a jó s a rossz iránt. Az első consul tehát használta ez embert, de soha sem bízott benne. Fouché, félig híve a forradalmi pártnak, kímélte régi barátait, s ellentmondani mert az első consulnak e párt ügyében, folyton figyelmezteté őt a royalisták részéről fenyegető

veszélyekre, s az események bebizonyították, hogy igaza volt.

Talleyrand magas születésű s annálfogva hadi pályára hívatva, testi hibájánál fogva papi hivatal választására kényszerítve, minden hajlandóság nélkül életének e rendeltetéséhez, egymásután püspök, udvari ember, revolutionarius, kivándorlott, végtére külügyek minisztere, — mind e rendekből megtartott valamit, — volt tehát benne valami a püspökből, a nagy úrból s a revolutionariusból. Megállapodott véleménynyel nem bírt, csak természetes mérséklettel, mely minden túlzástól idegen volt; minden pillanatban magáéivá tevő azoknak eszméit, kiknek tetszeni akart, s azon egyetlen egy nyelvvel fejezé ki magát, mely azon társaságnak sajátja volt, melyet VOLTAIRE oktatott.

Talleyrand egyike vala a legkitünőbb alkudozóknak, de épen ezen arányban alkalmatlan egy nagy státus ügyeinek igazgatására, mert az igazgatáshoz szükséges az akarat, belátás s munkásság, s ezekkel ő nem bírt. Akarata a tetszésre szorítkozott; nézetei csak pillanatnyi vélemények valának, munkája hiábavaló. Szóval, ő tökéletes követ, gyenge igazgató-miniszter volt, s nem is használtatott ilyenek; a diplomatiái alkudozásokat azonban oly mesterséggel vitte, mint senki más. Különben volt egy erkölcsi érdeme, ő szerette a békét; hatása csekély volt az első consulara. Egyébiránt mindig annak

ellenkezőjét mondá, mit Fouché állított. Ő szerette a régi monarchiát, s tanácsolta helyreállítását az első consul személyében. Ő sem bírá Bonaparte bizodalját.

Csak Cambacérés, a második consul, tudta Bonaparte bizodalját megnyerni. Cambacérés nem tündökölt szelleme által, de ritka józanésszel bírt s korlátlan engedelmességű volt az első consul iránt. Tíz évig életéért reszketve, most a gyöngédség egy nemével szereté a hatalmat, melynek köszönhetette, hogy kénye szerint lélekzhetett. Ő szereté hatalmát, lángeszét, személyét annak, kitől eddig csak jót tapasztalt s csak jót tapasztalni remélt. Ő ismeré a legnagyobb férfiak gyengeségeit is; ha tanácsot adott, az akként történt, hogy meghallgattassék — tökéletes őszinteséggel, végetlen kíméléssel; soha sem azért, hogy ügyességét kitüntesse, hanem mindig azért, hogy azon kormánynak hasznára legyen, melyet inkább szeretett, mint önmagát, — nyilvánosan mindent helybenhagyott, csak titokban, négy szemközt az első consullal, rosszalt valamit; — ha nem volt módja többé segíteni, s a kritika a rosszalásnak csak hiú örömevé válhatott volna — hallgatott; de szólott bátorsággal, ha még idején volt valami hibát megelőzni, vagy a közügyek vezetésére hatni. S mint ha szükséges volna, hogy oly jellem, mely magát mindig visszatartóztatja, más oldalról önmagából kiszökjék, Cambacérés alárendeltjei iránt gyermekes

hiúsággal viseltetett, tömjénezteté magát általuk, nevetségig pompás ruhákban járt sétálni a palais royalban, s közmondásossá vált torkosságban keresett örömöket. Minden hibái mellett is becsülé őt az első consul; neki, csak neki mondott meg mindent, — csak az ő ítéletétől tartott, azért senkinek sem volt befolyása reá, mint egyedül neki. Személyek s dolgok irányában egyiránt mérséklé a consul túlzásait. Hatni, de önmagát elrejtteni s főleg soha sem hatni fölötte sebesen, ebben állott minden ügyessége, mi nem a lángész, de az ildomosság sajátja, pedig nagy státusok alapításához mindkettő szükséges. A consul családjáról egy közelebbi cikkben szolandunk.

III.

Az első consul fivérei közül ez időben (1800) csak Józsefnek s Luciánnak volt némi fontossága. József nyájas, finom s kellemetes volt, és testvérenek kevesebb bajt csinált, mint a többiek; diplomatai ügyekben használtatott. Lucián, a belügyek minisztere, elmés, de nyugtalan s féktelen, talentoma nem volt elégséges a józanság hiányának kipótlására. E két testvér tartózkodás nélkül állítá, hogy a kormány akkori formája csak átmeneti állapot a forradalmi előítéletek kíméletére.

Az első consul hitvese, Josephine, mint creol

születésű, — ezen eredetű asszonyok minden érdemével s hibáival bírt. Jó, pazar, könnyelmű, egészen mint az asszonyok a forradalom előtti időből, ájtatos, babonás hitű, sőt royalista, nem társalkodott mással, mint a régi idő embereivel, kiknek szószólóul szolgált férje mellett, s kikben fölébreszté a csalódást, hogy férje csak illendő alkalomra várakozik a Bourbonok visszahelyezésére.

A megkísérlett békealkudozások siker nélkül maradván, folytatott a háború Felső-Olasz- s Németországban. A hohlenlindenai csata sietteté a diplomatai értekezések folyamát s 1801-ben a lunevilli békekötés jött létre.

Franciaország külső állása mindig javulván, s a haldokló pártok romjai látván, miként az első consul hatalma mindig növekszik, egyenesen személye ellen fordultak. 1800 december 24-én történt az élete elleni merénylet. Az első consul azt hívé, hogy ezt csak a revolutionáriusok tevék, ezen állandó lázítók; s ezt hívék mindazok, kik minden hatalomnak tömjéneznek, habár később kiviláglott, hogy ez a royalisták műve. Bosszút kell venni a büntetteseken, azok csak a revolutionáriusok lehettek; kivételes igazságszolgáltatást kelle számukra megalapítani, s ezen igazságkiszolgáltatás nem egyéb, mint az első consul önkénye; és kit nem lehetett revolutionáriusnak bélyegezni? A consularis kormány e tekintetben azoknak praxisát tevé

magáévá, kiket üldözött: terroristává lett. E dolgot rosszalni s az első consult mégis igazolni, ez nehéz föladat. THIERS igyekszik ezt is megoldani. Mi csak azt mondhatjuk, hogy sorsa az emberi nemnek, bizonyos czélok elérésére kelletinél is több eszközt s olyasokat is, mik nélkül a czél elérhető, használni. Bonaparte, míg egyfelől üldözött, másfelől a polgárok szabadságának biztosításáról a polgári törvénykönyv kidolgoztatása által gondoskodott. Ime az ellentétek!

A tengeri hatalmak 1801-ben szövetségzén Anglia ellen, a szerző ismét az angol politikáról s viszonyairól Franciaországgal szól, s gyenge oldalát ismét kitünteti. Hogy THIERS Angliának a halálos harczot Franciaország ellen nem tudja megbocsátani, nagyon természetes. De a politikában is szerepet játszik a sors vas keze. Franciaország a continens legszebb tartományait egymás után hatalmába keríté, — tűrheté-e Anglia, hogy ő meg másodrendű hatalommá sülyedjen? Nem vala-e kénytelen a francia suprematiának a szárazon, suprematiáját a tengeren ellenébe állítani? Nem vala e kénytelen az erő egész megfeszítésével segíteni más hatalmakat, a francziák suprematiájának lerázására? Anglia főleg önérdékeiért harczolt; ezt az angol pietisták s tartuffek nem akarják megvallani, — de az emberiség érdekeit szemmel tartva, kérdjük: nem száműzetnék-e örökre

más nemzetek szabadsága s függetlensége, — a civilisatióknak ezen éltető szellemei, — ha egy nemzet egész Európa fölött uralkodni akar? Szerzőnk az első consult békeszeretőnek festi. Igaz, hogy sok csatát lehetett volna kikerülni, sok vért megkímélni, ha a többi hatalmak mindig akkor léptek volna békekötésekre, mikor az első consul azt kíváná, és e késedelmezések által csak Franciaország lön nyertes. De Bonaparte, midőn békét kötni akart, meg akarta egyszersmind tartani azt, a mit a többiektől elvett, — mi szintén természetes, valamint az is, hogy a többi hatalmak e veszteségeket nem akarák tűrni. THIERS alkalmasint igen csalódik, midőn hiszi, hogy azon párt, mely ez időben Angliában az ellenzékét képezé, más politikát követett volna, mint Pitt, kit szerzőnk kevéssé fölvilágosodott (*peu éclairé*) státusférfiúnak nevez, de ki minden hibái mellett — s Napoleonnak nem voltak-e hibái? — nagy státusférfiú. Ha e két nevet egymásután említjük, nem akarjuk azzal az angol minisztert a francia consullal egy osztályba tenni. Bonaparte azon óriási alak, mely az újabb idők minden nagyságait homályba borítja.

Ez idő mozgalmaiba Oroszország is be volt bonyolódva; de míg Angliában Pitt, Franciaországban Bonaparte vezeté a közdolgokat, Oroszországban egy örült kezeiben volt a hatalom.

Első Pál, orosz császár, THIERS szerint, szellem-

dús vala, nem gonosz, de túlzó minden érzelmeiben, s mint minden e nemű jelleme, jó s rossz cselekvésre képes, erőszakos s gyenge, lelkének zavaros mozgalmait szerint. Ily organisatio veszélyes a magános embereknél, annál inkább uralkodóknál, főleg korlátlan uralkodóknál, mert örültséggel s némelykor vérszomjas örültséggel végződik. — Pétervárott remegni kezdenek, a császár kegyenczei sem voltak biztosak, hogy kegye Szibériába való száműzetésükkel nem fog-e végződni.

Angliában III. György akkori király elmebetegsége mellett a státus ügyei mitsem szenvedtek, mert a miniszterium kormányzott, Oroszországban a gyilkolásban kellett menekvést keresni. Ime ez is egy nagy különbség az alkotmányos s az abszolút státusok közt!

IV.

1801-ben a francia sereg kénytelen volt Egyiptomot odahagyni; e csapat sietteté az általános béke helyreállítását. Az első consul azonban az anyagi békével a vallásbelit is kívánta helyreállítani, s létrejött a concordatum.

Az egyházi kérdések igen kényes természetűek. A történet gazdag státusférfiakban, kik ily kérdéseken hajótörést szenvedtek. Mert nem mindennapi fölfogás, nem mindennapi emberismeret szükséges

azon szempont föltalálására, melyből e kérdések tekintendők; gyakorlati megfejtésökhöz pedig épen oly tulajdonok kívántatnak, melyek közönségesen egymást nullificálni szokták, tehát ritkán együtt találhatók: *hatalom* s *önmegtagadás*, s az ildomoságnak és ügyességnek nagy adaga.

Az emberiség sok küzdés után kivívta magának a szellemi szabadságot; ezt a státus nemcsak elismerni, de megtámadások ellen védeni is köteles. Az egyház, természete szerint, positiv tanai között akarja a népet tartani. Ime látunk két hatalmat külön ellenkező iránynyal. Az összeütközések kikerülése s a békés együttlét nem könnyű föladat. A valódi státusférfiú nem becsüli erejét túl, azon hatalmakat tehát, melyek a státus körül léteznek, nem ignorálja; elismeri őket, de nem engedi, hogy határaikon túlmenjenek, új terrenumot nyerjenek, új hódításokat tegyenek. A státusnak nem kell háborgatni polgárainak az egyház iránti viszonyait, ha önkényt e viszonyban állanak, de biztosítania kell a polgárok függetlenségét e hatalomtól, ha tőle függetlenek maradni akarnak. Bonaparte az egyházi dolgok elintézésénél mint nagy státusférfiú jelenik meg; THIERS az első consul cselekvéseiről státusférfiúilag ítél.

A francia forradalom a vallás dolgaiban az igazság s észszerűség határain túlment. Hogy az egyházi javakat státusjavakká tevé, a papság poli-

tikai kiváltságait megszünteté, igen természetes. De az assemblée constituante még tovább ment; az egyház belső igazgatásába is avatkozott. Minden departementben püspöki széket állított, az egyházi hivatalokat választás által töltötte be, a püspököknek a római szék által megerősítését megszüntette. Mindezen intézkedések együttvéve, a papság polgári alkotmányát (la constitution civile du clergé) képezték. A papságnak, hogy ezen alkotmányt elismeri, eskü által kelle bizonyítania. A római szék a papságot ezen eskütételtől eltiltotta. E viszonyok közt szakadásnak kellett történni a francia egyházban. Az üldözések a forradalom későbbi stádiumaiban még növeszték a bajt. A vallás s az egyház, úgyszólván, eltűnt egy időre. A politikai reakcióval ismét feltűnt az egyház. De az alkotmányos papságnak kevés befolyása volt, annál nagyobb buzgósággal törekedett a másik fél híveket szerezni. Ellen-szenveket ébresztett a létező hatalom ellen, befúrta magát a családi életbe, ijesztgette a nemzeti jószágok vevőit. Ily kicsapongásokat nem nézhetett közönyösséggel a kormány. Rendet s békét kelle teremteni az egyházi ügyekben. Az első consul e szükségét elismervén, visszahelyezte a katolikus isteni szolgálatot, mi által azonban csak a létezőt sanctionálta, mert a katolikus vallás tényleg a nép nagy többségének vallása volt. E tárgyra nézve Bonaparte leghívebb emberei máskép vélekedtek.

Talleyrand s Rödeler, ez időnek legbuzgóbb monarchistái, ellenezték a consul terveit. Némelyek javaslák, tartózkodnék minden beavatkozástól a vallásbeli ügyekbe s a papság surlódásaiba. De a kormány valóban megszűnt volna kormány lenni, ha a naponkint történt botrányokat tűrte volna. Mások francia független egyházzól álmadoztak s főnökének az első consult akarták. De Bonaparte nem volt az a férfiú, ki ily szerepet föl vállalni kész. A francia egyháznak szüksége van főnökre, mondá ő, de az lakják a Vatikánban. A francia sereggel s kellő kímélettel én maradok az uralkodó. Mások ismét a protestantismus felé szerették volna irányozni, — de e kívánság is csodálatosnak, gyűlöletesnek látszott az első consulnak, már azért is, mert tisztában volt az iránt, hogy sikere nem lehetne; ő jól tudá, miszerint hatalma csak abban fekszik, ha nem szeszélyei, de az ország szükségei s közvéleménye szerint cselekszik. A szellemek mozgalmá pedig a vallás visszaállításához vezeté a tömeget.

Az első consul tehát a francia republikát a római egyházzal kibékíteni, s a szent székkel szerződéseket akart kötni azon elvek alapján, melyeket a forradalom állapított meg. A papság nem fog többé politikai hatalmat és jószágokat bírni, kizárólag az isteni szolgálatnak fogván magát szentelni, a kormány fizetendi s kinevezendi a papokat. Megkez-

dettek az alkudozások, melyeknek menete fölötté érdekes. A római szék a katolikus vallást ismét státusvallássá akará tenni, az egyházi javakat a francia papságnak visszaszerezni. De ezen követelésektől el kellett állania, mert az első consul, valamint egyrészt elismerte, hogy ki kell békülni az egyházzal, úgy másrészt el vala határozva a státus jogaiból mitsem engedni. Hosszú vajudások után 1801. július 11-én íratott alá a concordatum a római székkal, a főnebb említett s az első consul által alapúl kitűzött elveken.

V.

A forradalom a régi francia státust tökéletesen fölbomlasztá, s midőn Bonaparte hatalomra emelkedett, minden újra építendő vala; mert azok, kik rontottak, nemcsak hogy nem voltak képesek reconstruálni, hanem a szenvedélyeknek sem tudtak más irányt adni, mi nélkül a státus reorganisatiója lehetetlen volt. Ezt csak Bonaparte teheté, ki egész Franciaországra dicsőséget árasztott, kit Európa csodált, ki a nemzetet a forradalmi mozgalmakból kiragadta s a katonai dicsőség pályájára lökte.

Miután az egyházzal békét kötött, a polgári jogviszonyokat kelle rendeznie. Franciaországnak szüksége volt új polgári törvénykönyvre. Az első

consul s négy jogtudós által javaslat készítettett, azt véleményadás végett a törvényszékekkel közölte s 1801. novemberben a státustanács elébe hozta, hol szakaszonként több hónapig vitatták. Az első consul ez ülésekben mindig jelenvolt s nézeteinek, logikájának tisztasága s mélysége által mindenkit meglepett. Látták őt hadseregeket vezetni, hódított tartományokat kormányozni, s így nem csudálkoztak, hogy administrálni is tudott, mert ez minden nagy hadvezérnek nélkülözhetlen tulajdona; de hogy törvényeket is tudott hozni, ez bámulatos vala; pedig ő volt a polgári törvénykönyv kidolgozásánál a vezér. A discussió közben az első consul új, helyes s mély eszméket fejtett ki. Ha a vita elágazott, az első consul tudá azt visszatéríteni kevés szóval s a vitának oly fordulatot adni, hogy azt be lehetett fejezni, miután ő maga egész napokat dolgozott s mindenkit kényszerített a munkára. De mindaz nem volt képes az ellenzék keletkezését megakadályozni. Ez ellenzék a státustestületekben támadott, s annál veszélyesebb vala, mivel az alkotmányból egészen kihagyatott az elosztási jog, melylyel a kormány a közvéleményre hivatkozva az ellenzéktől megszabadulhat. Sièyes, azon monströsus alkotmány szerzője, mely a quietismusra vagy államesínyekre (coups d'états) volt számítva, maga is belefáradott tétlenségébe. Az első consul, minden lángesze mellett, az alkotmányosság

eszméit nem tudá fölfogni; látván, hogy Franciaország s egész Európa el van bájolva műveitől, nem érté, hogyan találkozhatnak emberek, kik ugyanazon műveket rosszalják; fölingerelve az ellenzék által, kinyilatkoztatta, hogy ő minden ellenállást le fog törni, hogy nem fogja magát akadályoztatni a jónak teljesítésében. A törvényhozás testületeinek ülése 1801. november 22-én megnyittatván, az ellenzék a választásoknál érezteté létét az első consullal; de a polgári törvénykönyv azon részeit is, melyek elébe terjesztettek, nemcsak éles bírálat alá vevé, hanem nagy többséggel vissza is utasította. Az első consul haragja ezek következtében tetőpontját érte el, s ő fenhangon hirdeté, hogy készen van egy nagy státuscsínyre. Ez nem történt ugyan, de az alkotmány törvényes formákkal kijátszatott. A törvényhozó testület s a tribunatus tagjai egy ötödöröségnek sors útján ki kellett lépni. E törvény akként magyaráztatott, hogy a sorst a senatus általi kizárással helyettesíték. Kizárattak tehát az ellenzéki tagok s helyökbe olyanok választattak, kiknek ragaszkodása az első consulhoz nem volt kétséges. Az ellenzék ez úton megsemmisítettett. Mi nem vagyunk az ily törvénytelenéseknek szószólói, de elismerjük, hogy az élet igényei mindig erősbek a csak írott alkotmányok követeléseinél. A bűn itt nem az első consulon, de az alkotmányon feküdt. Az első consulnak nem volt joga a törvény-

hozás testületeit eloszlatni; így tehát vagy valami más módon kellett az oppositiót letörni, vagy neki a kormányról lelépni; de ő pótolhatatlan, mellőzhetetlen ember volt s nélküle a Bourbonok s velök a régi institutiók s új forradalom jönnek vissza. Franciaország kész volt inkább száz státusesínyt elszívni, mint az első consullal a kormányt elhagyni! Biztosítva ekként, hogy a jövő törvényhozás ülésében javaslatait minden ellenszegülés nélkül életbe léptetheti, Lyonba utazott, Olaszhon ügyeit rendezendő. Itt az olaszokkal egy nemét az alkotmányos bohózatnak játszották végig. Olaszhonban is véget kelle vala vetni a forradalmi állapotoknak; a monarchiához egyszerre nem lehetett átmenni, mert az időnek is van szemérmessége, — nekik is tehát csináltak alkotmányt à la Sièyes, nominális olasz respublikával s névszerinti elnökkel, de tetteleg uralkodóvá Bonaparte választatott.

II.

KÖZGAZDASÁG ÉS POLITIKA.

The first part of the report is devoted to a general description of the country, its climate, soil, and natural resources. It then proceeds to a detailed account of the various industries and occupations of the people, and the progress of agriculture and commerce. The author also discusses the state of the population, the condition of the schools, and the state of the public affairs. The report concludes with a summary of the principal facts and a list of the names of the persons who have been instrumental in the progress of the country.

AZ ANGOL ALKOTMÁNY KIFEJLÖDÉSÉRŐL.*

Nincs ország Európában, hol az önkormányzás oly fényes példányát látnók, mint Angliában. De ez nem az önkormányzás azon neme, melynélfogva a legügyetlenebb kezek a legfinomabb tárgyakat ragadják meg, — s épen azért, mivel e tárgyak kezelésére nem képesek, azoknak nagy részét, más, körükön kívül álló kezekre bocsátják. Angliában a nemzet azokat, kiknek jellemében s tehetségeiben bízunk, a státusügyek elintézésével fölruházza, azok által nemesak törvényeket alkottat, de magát egyszersmind kormányoztatja; mert az angol miniszterium mindig a parlamenti többség képviselőiből áll. Angliában az alkotmányos életből fejlődött ki azon szabály, miszerint minden miniszterium, mely az alsóház többségét nem bírja, a kormányról lelépni kénytelen.

* Megjelent a *Pesti Hírlap* 1845. április 25. s következő számaiban.

Honunkban az alkotmányos eszme jelenleg új stádiumot értek el, s azon meggyőződés kezd meggyökerezni, hogy az alkotmány parlamentaris kormány nélkül nagy csalódás. Az alkotmányos eszme e forrongásában nem lehet fölösleges a múlta visszatekinteni s azon történeti processust magunk elébe állítani, melynek eredménye másutt az lön, a mi után nekünk törekednünk kell.

Kiindulási pontúl fogunk tehát az angol történetekben oly időszakot választani, hol a parlamentaris kormánynak nyoma nincs. Ezen időszak Erzsébet kora.

A polgárosodás nem egyéb, mint a szellem győzelme a nyers erő fölött, az emberi munkásság minden köreiben. A középkorban, de még a későbbi századokban is, a szellem hatalma a jog s politika mezejére nem tudott behatni. A jognak egyedüli biztosítóka majdnem kizárólag a nyers erő vala. Azon egyezkedéseket tehát, mik által a fejedelmek viszonyaikat a hűbéri nemességgel elrendezék, csak a nyers erő védé. A hatalmas fejedelem nem vonakodék alattvalóinak jogait, vagy kiváltóságait megszegni, a gyenge kénytelen vala önjogainak megszegését túrni. A dolgok ily helyzetében oly hatalmas fejedelmek alatt, mint VII. s VIII. Henrik s Erzsébet Angliában valának, a parlament minden fontosságát elveszté s Erzsébet tetteg korlátlan királynő vala. A Stuartok ugyanazon ösvényt akarák

követni, de a reformatio új erőteljes öntudatot ébresztett a népben. A surlódások a fejedelem s a parlament közt mindinkább növekedtek, míg polgári háborúvá fajultak, melynek kimenetele I. Károly halála volt.

Az első revolutio után, a királyi hatalom visszaállítatván, ismét kezdődött a harcz a parlament s a fejedelem közt, minek következtében a Stuart-család trónját elveszté.

Lássuk most, micsoda lényeges változásokat szült a két revolutio az angol alkotmányban. — 1. A türelmi törvény (act of toleration), melynek jótékonyága a katolikus egyházra ugyan ki nem terjedt, de az uralkodó püspöki egyháztól eltérő protestánsoknak (dissenter) lelkiismeret- s vallás-szabadságot biztosított. 2. A skót presbyterianus egyház törvényes megállapítása. 3. Az adómegajánlásnak új módja. Azelőtt minden fejedelemnek a mint trónra lépett, többféle kútforrásokból eredő jövedelmek összege ajánltatott meg, mely a kormány rendes kiadásainak megfelelt. E jövedelmek fölosztása és mikénti alkalmazása egészen a fejedelem önkényére bízott. Háború vagy személyes tékozlás a fejedelmet késztheté rendkívüli segedelem szorgalmazására. De ha takarékos s békeszerető politikát követett, húzamos időig kikerülhette a parlament összehívását, vagy ha összehívta is, nem vala kénytelen annak kívánataiba egyezni.

A társaság jólétének növekedésével a státuszjövödelmek is növekedvén, a fejedelem évről-évre függetlenebbé lön a parlamenttől. A revolutio emberei ezen visszaélés ellen biztosíták a nemzetet a rendes budget megállapításával. A fejedelemnek ezentul nem bizonyos források jövödelmét, hanem bizonyos összeget ajánlottak meg személye s a királyi háztartás szükségeinek fedezésére. Szabályul fölállítatott: hogy a hadsereg s a közszükség minden egyes ágai számára megajánlott összeg csak azon specificus célra fog fölhasználtatni. Ennek következtében ezentul a minisztereket tetteleg az alsóház alkalmazá s távoztatá el. 4. Az igazságkiszolgáltatás javítása, politikai bünök esetében. 5. A revolutio legnagyobb áldása, a sajtószabadság.

E reformokban, különösen a budget megállapításában, fekszik a parlamentaris kormánynak legbensőbb alapja — ultima ratioja. Azonban látni fogjuk tovább, hogy ezen új institutióknak megérlelődniök s megállapodniok — hogy a közszellemnek megszilárdulnia kelle, míg a parlamentaris kormány magát mostani alakjában normalis alkotmányos állapotá kiképezé. Ha ezekből azt akarnók következtetni, hogy minden nemzet, melynek rendes finánczrendszere vagyon, magának parlamentaris kormányt kivívni képes — az élet megczáfolná nézetünket; ellenben megdönthetlen igazságul merjük ezt hirdetni: hogy oly ország, hol a törvényhozó

hatalommal fölruházott néptöredék a közszükségek fedezéséhez nem járul, járulni nem akar, — hol tehát már ennek következtében rendes budgetről szó sem lehet: a leglényegesebb alkotmányos garantiát nélkülözi. Ha pedig ezen igazság más alakban jobban tetszik, bátran ki fogjuk mondani, hogy hol az adózó osztálynak a törvényhozásra nincs befolyása, ott az alkotmányos szabadság üres hang, melylyel pillanatokra gyenge idegrendszerű egyéniségeket ijeszthetni, de engedmények tételére kényszeríteni senkit sem lehet. Tekintsük át jelenleg az 1689—1727-diki korszakot, szemmel tartva csak azon tényeket, mik értekezésünk tárgyára vonatkoznak. III. Vilmos tizenhárom évig uralkodott — uralkodása kezdetében a tory- s whig-párt a parlament mindkét kamrájában számra s erőre nagyon egyformán állván, a király a miniszteriumba mind a két pártot részesítette. De minthogy a király, habár a republikai kormány jó oldalait nem tagadá, a legrosszabb kormányformának tartá a monarchiát a szükséges hatalom nélkül, mi alatt leginkább a korlátlan rendelkezést a pénzügyek dolgában érté — az első parlamentre, mely az alkotmányos garantiákra nézve féltékeny vala, megneheztelt s azt eloszlatta — és a tory-pártba, melynek sympathiáit még a Stuart-ház bírta, helyezé egész bizodalját. De a jövő parlament második évi ülésében az alsóház már fölszólítá a királyt, hogy ügyeinek keze-

lésére csak olyan egyéneket alkalmazzon, kiknek elveivel a király s jogainak védelme a száműzött Jakab ellenében — összefér. De a király e tanácsra nem hajlott, mert a királyok ez időben a constitutionalis korlátokat megtúrni egyáltalában nem akarták; s így ámbár a ryswicki béke után törvény szerint a hadsereget 10,000 emberre kellett volna reducálnia, a király a miniszterek tudta nélkül — mielőtt Hollandiába utazott — alkotmányellenileg megparancsolá, hogy 16,000 tartassék fegyver alatt, s a miniszterek e parancsot szintén alkotmányellenileg megtarták. Ellenben mind a két ház már 1689-ben special-comiteet küldött ki a közigazgatás egyes ágainak, sőt egyes személyek eljárásának megvizsgálására. De mivel a király, mint látjuk, maga, nem pedig felelős miniszterek által, akart kormányozni — a parlamentben azon irány kezdett mutatkozni, mely nálunk divatban van, t. i. a parlament önkebléből választott commissiókra akará az administratiónak egy részét átruházni. A partition treaty alkalmával ismét maga a király a miniszterek elmellőzésével vezeté a negotiatiokat. Mint-hogy pedig azon eszközök egyike, melyek által a korona a parlamentet hatalmába kerithette, a parlament folytonos prorogatiója volt, úgy hogy II. Károly alatt a második parlament tizenhét esztendeig tartott s az alsóház s a nemzet közt minden kapcsolat megszűnt, — több ízben, s pedig a felső-

ház indítványára, törvényt akarának alkotni, mely szerint egy parlament három évnél tovább ne tartasson. 1693-ban e billt mind a két ház elfogadta, a király azonban nem egyezett belé, — oly eset, mely jelenleg Angliában nem fordulhat elő s igazi parlamentarizmus kormányával nem is fér össze.

Az angol alkotmány szabad kifejlődésében nagy lépés tétetett, midőn a trónörökösnek, Anna hercegasszonynak fia meghalálózván, a hannoverai házra a trónörökség átruháztatott az act of settlement létesítése által. E törvénynek legfontosabb pontja az, hogy a státusügyek mindig a titkos tanácsban fognak tárgyalatni, s az illető resolútiók azon tanácsosok által fognak aláíratni, kik az illető rendszabásokat javasolták s bennök megegyeztek. Elősoroltunk egynéhány tény William idejéből, melyek a királyi hatalom, a kormány vagy inkább a miniszteriumnak állását e két factor irányában jellemzik. Hogy az angol alkotmány a király absolutikus hajlamának daczára is William idejében oly tetemes előlépéseket tőn, ez onnan magyarázható leginkább: hogy a király, a nemzet szabadelvű része által hivatván a trónra, e rész kívánatait tekintetbe venni kénytelen vala; hogy továbbá a régi tory-párt — mindamellet, hogy többször a miniszteriumban volt, a száműzött királyi család iránt rokonszenvvel lévén, a tényleges királynak szívesen okozott nehézségeket s ha nem is a kor-

mány, de személye irányában oppositióban állván, szívesen megegyezett oly törvényekbe, melyek a király hatalmát megszorították, — azon jó hiszemben, hogy minden a régi állapotba visszaesik, ha kedvencz reményük teljesül, azaz : ha a száműzött királyi család visszatér és a trónt elfoglalja. Anglia ez időbeni historiájából más nemzetek is azon tanulságot abstrahálhatják részökre, hogy mindenütt, hol a királyi hatalom, bármily előnyöknek megnyerése után törekedik, p. o. a pénzügyi terén, s azokra nézve a haladó pártra túnaszkodni kénytelenítetik, kénytelen lesz egyszersmind e párt egyéb kívánatait figyelmére méltatni, s hogy a régi megörögzött elem ennek következtében a királyi hatalom ellen fog fordulni, s a haladópart postulatumainak életbeléptetésére akaratlanul segédkezet nyújtani. Anna királynő tizenegy évig uralkodott, de ez időszakban az angol alkotmányban lényeges változtatás nem történt, s midőn I. György, az első király a hannoverai házból, a királyi széket elfoglalá, az alkotmány ugyanaz vala, mint III. Vilmos halála idejében. A királynő a miniszteriumot a pártok főnökeire bízni, mindig vonakodott. A mint trónra lépett, a toryk bírták a miniszteriumot; nagyrészt udvari intriguák kitérték a torykat a miniszteriumból, s Marlborough vejeivel bírta a miniszteriumot. Marlborough hercegné főnhéjazásának s más udvari asszonyok befolyásának következtében,

ismét a toryk, s különösen a híres Bolingbroke, szerzék meg maguknak a kormányrudat, kik folyvást, a királyné haláláig 1715-ben, a prætendenssel armányokat forraltak a hannoverai ház kizáratására.

I. György 1715-ben lépett a trónra, — a hannoverai ház uralkodásával az angol alkotmány kifejlődésében egy új stádium kezdődik. A király, örökösödésével a whigeknek tartozván, e párt emberei által környékezteté magát. A volt királyné miniszteriumának cselszövényei a prætendenssel fölfedeztetvén, s e miniszterium bűnvád alá vétetvén, e pörök tárgyalásánál a parlamenti többség s a kormány által, az új királyi ház kedveért, elvek állítottak föl, melyek nem csekély alkotmányos gyümölcsöket szültek; mert a whig többségnek, mely ezentúl fél századig vitte a kormányt, ezen elvek szerint kellett cselekedni, míg ez elvek oly alkotmányos szokásokká váltak, melyektől már nem lehetett eltérni. A bevádolt miniszterek, különösen Earl of Oxford, védelmökben mindig a királynéra hivatkoztak; s ámbár tudva volt, hogy a királyné csakugyan a kormányügyekbe elegyedett: ez ok sem a felső, sem az alsóház által el nem fogadtatott; — megállapított tehát azon elv, miszerint a miniszteriumnak nem szabad a fejedelemtnek oly tárgyakban engedni, melyek által akár az ország törvényei, akár az ország érdekei megsértetnek. A királyi háznak birtokai lévén a continensen,

Anglia ezentúl a continensi ügyekben sokkal nagyobb részt vőn, mint annakelőtte; s így növekedett befolyása, de növekedett egyszersmind adósságainak terhe. A király azonban a civil-listára levén szorítva, kénytelen volt mindig nagyobb befolyást engedni a parlamentnek. Figyelemre méltó, miként az aristocratia, hatalmának biztosítására, a királyt arra bírá, hogy megegyezésével a felsőházban törvény indítványoztatott: miszerint a pairek száma többé ne szaporíttassék, — de megbukott.

II. György kora, melyben a még jelenleg főnálló pártok kifejlődtek, s az alkotmányos élet, felelős s parlamentaris kormányval megállapodott — a legérdekesebb az angol alkotmányos történetekben.

A NEMESSÉG.*

(*Der Grundadel und die neuen Verfassungen* von Dr. FRIEDRICH LIEBE. Braunschweig, 1844.)

A törvény előtti egyenlőség és a nemzeti képviselet, mely már nevével fogva sem alapíttathatik születési jogokra, kijelöli a nemesség állását alkotmányos országokban. Ezen állás egészen a politikai sphaerán kívül esik s a társasági téren van, hol a címekkel élés nem tiltatván, a nemesség címeiben s a velök netalán összekötött történeti emlékeiben rejlő hatást gyakorolhat. Az ilyetén hatás minősége a nép nézeteitől s hajlamától föltételeztetik. Minthogy pedig a vagyon s a talentumok az új társaságban még a nem alkotmányos országokban is tekintélyekké váltak, a nemesség alkotmányos országokban szükségkép oly tulajdonsággá lön, mely ha vagyonnal vagy személyes érdemmel

* Megjelent a *Pesti Hirlap* 1845. márczius 9-én kelt számában.

ugyanazon egyénben párosul, társasági állásra némi fényt áraszt, mint a fénymáz a képre, önmagában azonban semmi elismerésre nem számolhat, sőt hogy a fénymáz hatását szülhesse, a névvel valódi nagy történeti emlékeknek kell összekötve lenniök. Ily esetben a nemesség az, a minek azt már PASCAL jellemzé, midőn mondá: hogy ez oly tulajdon, oly előny, melynélfogva az ember tizenhét vagy húsz éves korában már oly ismeretes, mint más ötvenedik évében, — ez harmincz évi nyereség — minden fáradság nélkül. S az mai nap is áll, ha az ötven évet devalváljuk. Csak ne képzelje senki, hogy oly ősök, kik egy-két száz holdat bírva, mint hadnagyok, castellánok, vagy helyhatósági tisztviselők, homályos körökben éltek, nagy emlékeket hagytak s utódaiknak bármi nimbust kölcsönözhetnek.

Magyarország félig feudális, félig alkotmányos ország — a nemesség állása is természetesen más; figyelmeztetjük olvasóinkat, hogy nemességről szólnunk, nem aristocratiáról. A nemesség hazánkban nemcsak politikai, hanem magánjogi kiváltságokkal is van fölruházva, de a tényleges állapot szellemileg már lejártá idejét. Mi nem vagyunk sanguinikusok a politika mezején, de valamint tíz év előtt nem mertük volna remélni, úgy meg vagyunk most győződve, hogy csak egy-két országgyűlés szükséges s a politikai jogok egyedurasa s a nemesség adómentessége meg fog szűnni. Minthogy pedig ezen

meggyőződés nem egyéniségünk lényegében származott, de a magyar politikai atmoszférából szivárgott át belénk: ki fogjuk mondani egyszersmind e nézet corollariumait. A magyar feudális alkotmány képviseleti alkotmánynyá alakulva — a nemesség állása szükségkép olyas fog lenni, mint más alkotmányos országokban, de sőt most is már a nézetek a nemesség sociális állásáról önként — az alkotmányos külföld mintájára alakulnak. A vagyon már itt is rég túlsúlyt nyert a cím fölött — s nem mondom a nemesi proletárius, kinek csak tisztválasztás alkalmával van becse, de maga a falusi spectábilis is a közvélemény hierarchiájában nagyon alászállt.

A fönnt idézett munka rokon tárgyakról szól, s különösen azon kérdés megoldásával foglalkozik, minő állás illeti a földbirtokos nemességet az új alkotmányban. Szerzőnk nézetei in ultima analysi a mienkkel megegyeznek — talentumot s alapos tudományt sem akarunk szerzőnktől eltagadni, — de vannak hiányai, melyek a német politikai írók nagyobb részét terhelik. Ezek egyike a féltékenység; ők a sokoldalúság ürügye alatt tételeiknek egy részét mindig önmaguk megtagadják, s nézeteiknek contourjait akként rajzolják, hogy a hegycsúcsok az éggel könnyen összeolvadnak. — Mi nem tudjuk, vajjon a külső állás függésében, vagy pedig a német kedély iyletén hajlamában kell-e e határozatlanság

indokát keresni. Ehhez járul a német *stylus*, mely philosophiai terminológiával van imprægnálva. Szerzőnknek előadása *cæteris paribus* igen jó s igen csinos, de azon tisztaságot s præcisiót, melyet mi a francia publicistákban szeretünk, mégis nélkülözi. Szerzőnk nem azon írók egyike, kik tisztán *a priori* okoskodnak, ő föladata megoldását a történetekben is keresi, s e végett a nemesség történetének igen velős áttekintését adja. S ki SAVIGNY, EICHHÖRN, GUIZOT munkáit nem ismeri, az már azon szakasz kedvéért is nagy haszonnal fogja olvasni e könyvet. Némelyek szerzőnk szerint a (német) nemességet a Tacitusban említett szabad emberek-től akarják származtatni, de tudjuk, mennyire öszszezavartattak a külön elemek a feudális korszak kezdetén, hogy a szabadok függésbe estek s viszont, s annyi bizonyos, hogy a mostani alsó nemesség az előkelő nagy földbirtokosok, a hercegek (Fürsten) cselédeitől származik. Miután későbbben nem nemesek is nemesi javak birtokába jövének, s az alsó nemességhez számíttattak, s II. Károly császár alatt a nemes levél általi nemesítés divatba jött, melyről SPANBERG mondja: *Dass grosse Herren wenn sie die Lust angekommen ohne Unterschied auch die allerlosesten Vetter, ihre Fuchsschwänzler, Zutüttler und dergleichen zu Edelleuten gemacht* — mind-ezek következtében az alsó nemesség oly elemekből keletkezett — hogy történeti emlékeinél fogva ki-

tűnő állást a társaságban nem igényelhet. A mint a feudalis viszonyokból a monarchiai hatalom kibontakozott, a királyok körülbelül a nemességhez úgy szóltak, mint I. Fridrik Vilmos, midőn a porosz nemesség az adók fölött panaszkodott: «Az ország fog elveszni?» mondá a király, «nihil credo! de azt hiszem, hogy a junkerek tekintélye el fog veszni; en pedig a souverainitást meg akarom alapítani, mint egy ércsziklát.» A nemesség ez időben az udvarhoz simúlt, s kiváltságait a fejedelem irányában elvesztvén, etiquette körében elsőséget s magánjogi kiváltságokat más osztályok fölött vívott ki magának. Nevezetes e tekintetben a francia főnemesség fölírása az orleansi herceghez, az akkori regenshez, melyben panaszkodik, hogy kevés figyelemre méltatják s kiváltságait sorolja elő. Azok között igényli részére a színházakban az első páholyokat, el akarja tiltani a kereskedőknek s kézműveseknek, hogy a hercegeket s paireket adósságok miatt bepörölhessék, c'est a Messieurs les ducs de rendre justice à des gens auxquels ils trouveront à propos, s e félek. Szerzőnk továbbá az állam s a rendek (Staat und Stände) fogalmait taglalván, megmutatja — hogy miután a nemesség jelenleg sem a földbirtokon, sem valami őt kizárólag illető társasági función nem alapszik, a nemességet nem tekintheti oly testületnek, mely az alkotmányban, mint ilyen, képviseltetést igényelhetne. Az aristo-

cratiát illetőleg, szerző a törvényes aristocratia ellenében a tettelegest állítja föl, s megmutatja, miként a nemesség, az aristocratia, társadalmi rendeltetésnek megfelelni nem képes. E szakasz tanulságos volna azoknak, kik az angol aristocrafiára hivatkoznak, megtanulhatnak a különbséget az angol s a magyar aristocratia között. Alkotmányokról értekezvén, a rendi képviselet alaptalansága tűnik ki. Miután pedig szerzőnk föladatául magának azon kérdést tűzte ki, minő hely illeti a nemességet az újabb alkotmányban, s kimutatta, hogy a nemesség mint ilyen, külön képviseletet nem igényelhet, a nemesség felsőház alakítására való anyagként tűnik elénkbe. E nézetet mi magunkévá tesszük szerzőnk azon hozzáadásával, hogy ez az anyag nem egyedül a nemesség körében, de azon kívül is található. A felsőházat illetőleg, mi azt az alkotmányos monarchiában az álladalmi gépezet nélkülözhetlen alkotó részének tartjuk, de korántsem azért, hogy közvetítőt játszsziék a nemzet és a trón közt, hanem, hogy a törvényhozás veszélyes rögtönzésektől megóvassék, a tárgyak más helyen s más elemek és más érdekeket képviselő egyéniségek által megvitattassanak, — minek a francia pair-féle kamara is megfelel. De bármikép alkottassék a felsőház, a nemesség érdekei s traditiói a dolog természeténél fogva e körben képviselőket találandnak. A mennyiben pedig a nemesség a föld-

birtokos, s az újabb alkotmányokban a politikai jogok a census-on alapúlnak, a nemesség ismét ez úton is fog képviseltetni. Ez a nemesség állása az újabb alkotmányokban — mást nem igényelhet, mert más, az államok jelen politikai életével s szellemi fejlődésével össze nem fér.

MICHEL CHEVALIER.

(*Cours d'économie politique fait au Collège de France. Année 1841—2. Paris, 1842. Capelle.*)

I.*

A könyvek tömege, mely jelenleg elárasztja a világot, évről évre annyira nő, hogy az emberi élet egy szak irodalmának kimerítésére elégtelen; de minthogy az, ki a tudományokban haladni s mi az eszmék világában új, azt sajátjává tenni akarja, az irodalom új termékeit nem ignorálhatja, a folyóiratok és hírlapok föladatainak egyike lön: a közönséget irodalmi szemlék által az irodalmi mozgalmakkal folyvást megismertetni. Nem véliünk tehát hasztalan munkát tenni, ha MICHEL CHEVALIER előadásai fölött rövid szemlét tartunk.

CHEVALIER honunkban sem ismeretlen név; Amerikáról írt leveleinek egy része az *Athenaeum*-

* Megjelent a *Pesti Hírlap* 1843. január 29-én kelt számában.

ban közöltetett. E jeles író most professor és státus-tanácsos — ő, ki tíz évvel ezelőtt saint-simonista volt és hitsorsosaival egy évi fogságra ítéltetett, s tíz év után talán miniszteri tárczát tartand kezében. De a College de France és a miniszteri palota közt útban van a követkamara, és CHEVALIER az utolsó választásoknál egy oppositionalis candidatus által legyőzetett: mert ő conservatív. Mi megfoghatjuk, hogy Franciaországban, annyi forradalom után, akárki is, minden személyes érdek nélkül, conservatív lehet, főképen oly oppositíó ellenében, mely csak a háború-trombitát fúni, mindent rosszalmi, haragos gyermekként daczolni, s ha a miniszterek által programmjának bemutatására fölhívatik, csak hallgatni tud. De a neveknek külön időkben s külön helyeken külön értelmök van és CHEVALIER magyarhoni névrokonit, kik az adómentességet s más ilyféle institutiókat, melyeknek nagyrészt köszönhetjük, hogy nemcsak a földabroszon, de a népek morális classificációjában is a török szomszédja vagyunk, conserválni akarják, — elvrokoninak bizonyosan el nem ismerné.

Az előttünk levő könyv tizenhét előadást foglal magában, melyeken e tan vonúl keresztül: korunk föladata a néptömeg anyagi s erkölcsi helyzetének javítása, s erre leghathatósabb eszköz az ipar. Ipart kell tehát ébreszteni, azaz: minél többet előállítani, az előállítás emeltyűi pedig: hitelintézetek, közle-

kedési eszközök, s az iparúzők szaknevelése (éducation professionnelle).

A nemzeti gazdaság fontossága, CHEVALIER szerint, az anyagi érdekek fontosságával növekedik; e tudomány legszebb virága pedig az ipar, azaz: az anyagi munka minden alakban. Az ipar nagyhatalommá vált, s olyannak leginkább egy fél század óta mutatkozik; mert alig múlt még el egy fél század, hogy SIEYES híres röpiratát a harmadik rendről (*Tiers état*) írta, s abban panaszkodik, hogy ez osztály semmi sem, az, mely most minden. Az ipar a népek új nemtője; és korántsem az anyag diadalma: a szellem fölött, sőt ellenkezőleg az ipar csak az által emelkedhetik, ha hogy az értelmesség az anyagot legyőzi, és az emberi szellem e földön magának fenséges trónust emel. Az ipar, belső természeténél fogva, a szabadságnak kedvez, sőt a szabadság föltétele, sine qua non-ja; mert nélküle nincs társadalom, melyben egy nyomorult többség az uralkodó minoritásnak adóztató anyagúl ne szolgálna. De azt se felejtsük, hogy az ipar, minden kitünőségei mellett is, a dolgozó osztályokat az anyagi szenvedések ellen nem biztosíthatja, és pedig — a korlátlan concurrentia miatt. Szervezni kell tehát a munkát; * s ez azon nagy föladat, melytől visszarettenni nem szabad, mert a társadalom jelen helyzetében ez újítás

* De miként kell azt tenni, azt nem fejtí ki CHEVALIER.

az első szükségek egyike, s a népek nem maradhatnak a jelen állapotban, visszalépniök pedig nem lehet. A nemzetgazdaságnak tehát el kellett fogadni jelszóul Bacon e gondolatát: a ki új szereket magától eltaszít, az új bajokra készüljön.

A nemzetgazdaság az anyagi érdekek tudománya; föladata tehát megmutatni, hogyan keletkeznek, fejlődnek s organizáltak az anyagi érdekek. A szőnyegen levő e nagy kérdések az organisatio eszméjétől el nem választhatók. Ezen kérdések egyike a dolgozó osztályok állapotának czélszerű berendezése; mert valahányszor a dolgozó osztályok kérdésben vannak, a szabadság legszorosabban össze van kötve az anyagi érdekekkel. Minthogy a szabadság nem más, mint annak biztosítása, hogy mindenki tehetségeit kifejthesse, s azokat magára, s embertársaira nézve leghasznosabban gyakorolhassa; már pedig az éhes ember nem szabad, ő tehetségeivel nem rendelkezhetik, ő azokat ki nem fejtheti s nem gyakorolhatja. A dolgozó osztályok legkeményebb szolgálata a nyomor, s ettől kell őket minél előbb megmenteni; s ez csak a nagyon emelkedett productio által eszközölhető, a mint a következő példából kiviláglik. Franciaország egy évi jövedelme 8 milliárd frank, mit 35 millió lakos közt fölosztva, egy főre naponként 63 centimes esik, minden szükségnek fedezésére. Ha e jövedelem tehát egyenlően fölosztatnék, csak

a gazdagság szünnék meg, és a szegénység általánossá válnék. A productiót kell tehát növelni: de a productio növelése ellen sokan kikelnek, mondván, hogy éppen a fölötte nagy termelés mindazon crisis-ok oka, melyek az ipart annyira zsibbasztják, és a dolgozó osztályokat a munkától megfosztják. De hol emberek léteznek, kiknek rossz lakásuk van, kik rosszul táplálkoznak, ruhában szükölködnek: ott nem lehet elégséges a productio. A második ellenvetés pedig azoktól jő, kik a productiv erők haladhatóságát, különösen a földművelésre s baromtenyésztésre nézve tagadják. De hogy ezen ellenvetés sem áll, látjuk, ha a földművelés állapotát tekintetbe vesszük, mely természetes termelésének határától minden országban még igen távol esik; s ennek oka a földművelés eldarabolása. Mert ámbár igen kívánatos, hogy minél több ember bírjon földet, minthogy ez a rend és szabadság záloga; de fölötte szomorú, hogy a tulajdon elosztása a földművelési kezelésnek eldarabolását vonja maga után. Másik oka a mezei gazdák tudatlansága s gondatlansága és a tőkék hiánya. A productio nevelésének egyik hatalmas eszköze a gépek használása; sajnáljuk, hogy e tárgyról szóló érdekes előadások részleteibe nem bocsátkozhatunk. A tőkék hiányán kívül hitelintézetek és bankok által kell segíteni; ez intézetek az előbbi munka gyümölcseit a jövő munkánál használhatókká teszik, ezek mobilisálják

a tőkét és szolgálnak egyszersmind csak jövő még teremtendő gazdagság előállítására a bizalmi értékek által; továbbá összpontosítják a tőkét, melyek elszórva terméketlenek, összpontosítva pedig termékenyekké s hatalmasokká válnak. Az utolsó két leczke a közlekedési eszközökről szól, ezekből azonban, a tér szűke miatt, kivonatokat nem közölhetünk. Befejezésül legyen szabad hazánkra e munka elveit alkalmazni s kérdeni, hogy míg szerzője Franciaország jelenlegi első föladatának tartja a dolgozó osztályoknak munka és productio növelése által eszközendő emancipatióját: mi hazánknek legfontosabb ügye? E kérdésre mindenki ugyanazon feleletet fogja adni: első föladatunk önlétünk föntartása és szilárdítása. De hogy e czélt elérhesük, szükség egész hazánkat s a nemzet minden osztályát munka és productio növelése által a szegénységből, szükölködésből kiemelni. Az angoloknak gyakran szemökre vetik, hogy arany borjüt imádnak; ha a borjü alatt a materialismus értetik: valljuk meg, hogy a magyar is bókol e borjü előtt, csakhogy borja nem arany, hanem sár.

II.*

Ez évben jelentek meg CHEVALIER újabb előadásai. CHEVALIER 1842—43-ig csak huszonöt előadást tartott; de lihető, hogyha négyszer annyit tartott vala — e leczkék aligha tündökölhetnének mostani jelességeikkel; s ha e tanár honi iskola-rendszerünk szerint valamely elavult könyvhez vagy bizonyos programhoz volna kötve, előadásainak érdeke aligha fogna az iskola falain kívül hatni. De mivel professorról, collegiumról s leczkékről van szó, ne higye senki, hogy mi valami iskolai kézikönyvet akarunk a magyar olvasóközönséggel megismertetni. CHEVALIER szokott szellemdús modorában értekezett fontos nemzetgazdasági kérdésekről, melyek jelenleg minden státusban napirenden vannak, — egy személyben a tanárt a státusférfiúval egyesítvén.

* Megjelent a *Pesti Hirlap* 1844. deczember 8-án kelt számában.

Ötven év óta — szól a szerző — az egész európai társadalom átalakult, s ez új állapotnak egyik szembetűnőbb vonása: a jólét terjedése. Nagy szolgálat tétetett ez által az emberiség és szabadság ügyének, mert az anyagi haladás a szellemi embernek diadala az anyag fölött. A politikai gazdaság az anyagi érdekek tudománya, s mint ilyen hatalmasan szolgálhat a szabadság ügyének, azon szabadságnak, mely abban áll: hogy mindenki tehetségeit szabadon fejleszthesse, maga s embertársai legnagyobb hasznára, és azokat szabadon gyakorolhassa.

A jólét terjedése a társadalom productiv erejének növekedéséből következően, a társadalomnak arra kell törekedni, hogy többet állítson elő; — a termelés növekedésének eszközei pedig: a közlekedési eszközök, hitelintézetek s a szakoktatás. Szerzünk ez évben értekezik azon tényezőkről, melyek a közlekedési eszközök létesítésére legalkalmasabbak. Itt mindjárt elénkbe tűnik azon kérdés: kell-e a kormányoknak a közmunkák létesítésében részt venni vagy sem? Kitünő szellemű férfiak huzamos időig azon tan mellett nyilatkoztak, hogy a kormányoknak ily tárgyakba nem kell avatkozni, hogy nem arathatnak sikert, hogy csak a magánipar vállalhat ily nagyszerű munkákat magára. A szerző nem osztozik e véleményben, s kimutatja, hogy az túlzó s veszélyes; de az ellenkezőt sem teszi magáévá; — ő távol van azon nézettől: hogy

a státusnak a közlekedési eszközök hálójának minden fonalát kezében kell tartani, hogy pénzével s önmemberei által föl kell építenie minden utat, minden csatornát. Az általános s kizáró theoriák mindig veszélyesek: «in medio virtus». Az igazság s az ész egyenlő távolságra esik a szélsőségektől.

A kormányok minden időszakban foglalatostkodtak a közmunkákkal — a régi világban a népek állapota iránti rokonszenvből s külön politikai okoknál fogva; mai nap azonban mindaz, mi az ország productióját illeti — státusügy. Közlekedés eszközök s más országos munkák tehát a mai időben státusügyek. Ilyenekkel foglalkozni s bennök részt venni, ez a kormánynak nemcsak joga, hanem kötelessége. A kormányok hadi jelentősége csökken; ha tehát előbbi hatályos állásukban maradni akarnak, *a társadalmi mozgalom vezetését kell átvenniök*, mert a kormány csak ezen föltét alatt maradhat az. On n'est gouvernement qu' à cette condition.

Minthogy azonban részletességek előadásával olvasóinknak hasznosabb szolgálatot tehetünk, hagyjuk el a leczkék bevezetését, mely összes előadásainak szellemdús jellemzése s irányuknak kimutatása; s bocsátkozzunk a leczkébe, melyek elsejében a külön szállítási eszközök használata, az ár s olcsóság szempontjából hasonlítottatik össze. Minden szállítási eszköz használatának ára e három

főelemtől függ: 1. a fölépítési költségektől, 2. a föntartás s 3. a mozgó erő költségeitől.

A vasútak építése eddig drágább mint a csatornáké; Franciaországban egy kilométer csatorna 125,000 frankba, a vasút pedig 400,000 frankba került. Angliában valamint a csatornák úgy a vasútak építése is többbe került, s különösen az angol vasútak fővonalainak nehánya kilométerkint 800,000, mások pedig 5—600,000 frankba kerültek. Amerikában mindamellett, hogy a munkabér sokkal nagyobb, valamint a vasútak, úgy a csatornák is aránylag olcsóbban építették. Egy kilométer csatorna körülbelül 101,000 frankba, egy kilométer vasút pedig 110,000 frankba kerül. A föntartási költségeket illetőleg, azok a csatornáknál eddig szinte jutányosabbak, mint a vasútaknál. A mozgó erő költségeinél vagy nincs semmi különbség, vagy igen csekély.

Az előadott három tényező összehasonlításából kiviláglik tehát: hogy a csatornák használata olcsóbb, mint a vasútaké. Azonban vannak vasútak, melyek már jelenleg a legközönségesebb áruk szállításában a csatornákkal versenyeznek. Minthogy pedig föltehető, hogy a vasútak építési módja tökéletesedni fog, s olcsóbbá válik, ez esetben a vasútak elsőséget nyerendnek szállítási bér tekintetében is. A vasútak nemcsak áruk, de személyek szállítására is lévén szánva, az áruk szállítási bérét leszállíthatni s a veszteséget az útasok szállí-

tásából bejött jövedelemmel fedezhető. Angliában a Darlington s Stockton közti vasúton egy tonna külföldre szállítandó kőszén vitele kilométerenkint hat centimesbe kerül, s angol csatornákon ez czikk még most is drágábban szállítatik. A belga vasúton a transito árúk és a külföldre menő belga czikkeket szintén hat centimeért szállítanak. A vasútnál szükséges azonkívül az idő oeconomicáját s a vasútnak télen használhatóságát is számításba venni. A vasút ezen előnyeit szemmel tartva, ha a vasútnak építésénél az olcsó amerikai rendszert elfogadnák, a vasútnak fogna minden tekintetben illetni az elsőség a csatorna fölött.

Mi azonban azt hisszük, hogy vajjon a vasútnak érdemlik-e az elsőséget a csatorna fölött, vagy viszont — ez tisztán helybeli körülményektől függ, a mi pedig a vasútnak építési költségeit illeti: tudjuk, hogy Angliában az engedmény kieszközlése roppant pénzbe szokott kerülni; tudjuk, hogy a börze-fejedelmek, kik vasúti társaságokat alakítani s vezetni szoktak, a vasútnakban s különösen a pályaudvarokban s állomási házakban emlékeket állítanak maguknak; tudjuk, hogy a kormányok vasútnakat építenek azon balítélet ægise alatt: hogy a státus által épített vasútnaknak legalább is oly pompásoknak kell lenni, mint azoknak, miket magántársulatok létesítettek. Ily tekintetek emelik Európában a vasútnak építési költségeit.

Gyakorlati fontosságú kérdés: kell-e a kormánynak közmunkákban részt venni vagy sem? E kérdésre a szerző szerint csak akkor felelhetni: ha a kérdéses kormány jellemét s hajlamait megismertük. Oly kormányok, melyek a helyett, hogy a társadalmi mozgalmat vezetnék, azt inkább elfojtani törekednek, ott, hol a kormány csak egy osztály érdekében működik, hol idegen s rokonszenv nélküli a kormányzottak iránt; oly kormány, melynek tisztviselői a nepotismus s a cselszövények teremtményei, — ilyenmű kormányok e kérdésre vonatkozólag egészen más állásban vannak, mint az alkotmányos vagy legalább a nép jólétét előmozdító s annálfogva a nép rokonszenvét bíró kormányok.

Mi a kormány jogát s kötelességét a közmunkákban résztvenni illeti — ez axióma, melyről vitázni sem lehet, miből azonban nem kell következtetni, hogy a magánvállalkozókat minden országos érdekű munkából ki kellessék zárni. A kérdés tehát csak az: hogy vajjon képesek-e a kormányok nagyszerű közmunkák létesítésére? A szerző igenel felel. Az ellenkező theoria Angliában keletkezett. Az első nagyobbszerű vállalatok igen jövedelmesek lévén, az aristocratiának s a gazdag gyárnok- s kereskedő-családoknak érdekében vala, hogy a státus vagy kormány ily vállalatokból kizárássák s nemzetgazdasági elvül állítottatott föl nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatban is, hogy a

kormány részvéte a közmunkákban károsan hat a magániparra, s hogy annál fogva a kormánynak ily dolgokba avatkoznia nem szabad. E tan oly időben jött át a continensre, midőn a kormányok nem méltatták figyelmökre a nemzetek érdekeit, midőn a létező kormányok iránti ellenszenvek a kormány ebbeli részvéte iránt is ellenszenveket szülének. De ötven év óta nemcsak hogy azon viszonyok — nemzetek s kormányok közt — jobbra változtak, melyek ez angol theoriának a continensen hitelt szereztek, de magában Angliában is e tárgyban a nézetek más fordulatot vettek — valamint azt a lefolyt parlamentben, a vasutakat s bankot illető törvénynél látjuk.

Vizsgáljuk most a szerzővel azon ellenvetéseket, melyek a közmunkáknak a státus általi létesítése ellen szoktak használtatni. Mondják: a magánérdek a leghatalmasabb ösztön arra, hogy valamely munka jól s gyorsan végrehajtassék — már pedig a társaság indító oka a magánérdek; a vasutak s csatornák építését tehát magánvállalkozó társulatokra kell bízni. De ezen egész ellenvetés semmivé leszen, ha meggondoljuk, hogy a *választmány* s a többi tisztviselők, kik a végrehajtással meg vannak bízva, a társaság irányában épen úgy állanak, mint a köztisztviselők a státus s a kormány irányában. Azon felügyelet pedig, melyet a részvényes társaság köz-

gyűlése gyakorolhat, ez tisztán illusorius, holott a köztisztviselők fölött, alkotmányos országban, a parlament s a sajtó öröködnék. Továbbá, Angliát kivéve, magánvállalkozók nem találkoznak azon vonalok mindnyájára, miknek létesítése az állam érdekében fekszik.

Van végre még egy nagy fontosságú tekintet, mely az államköltségen való építés mellett szól. Részvényes társaságok mindig azon lesznek: hogy lehetőleg legtöbb jövedelmet húzzanak, holott az állam az ipar s kereskedés emelését szem előtt fogja tartani. Angliát kivéve, az élet bebizony totta, hogy az államnak magának a közlekedési eszközök létesítésében részt kell vennie, s mennyire üdvös, ha részt veszen, azt tanúsítja Belgium. Nem akar azonban a szerző közmunkákra nézve az államnak egyedáruságot biztosítani. Az állam vasútakat vagy csatornákat a folyó jövedelmekkel nem építhetvén, kölcsönökhöz kell folyamodnia; — az államnak kölcsönvevési tehetsége pedig nem határtalan. A tőkepénzesek iparvállalatokból mindig több hasznot reménylven, pénzüket ilyenekbe szívesebben fektetik, mint államkötelezvényekbe. Továbbá, ha magántársaságnak átengedtetik a szállítási eszközök nagy részének létesítése, az állam s a társaságok közt vetélykedés s verseny támad, melynek csak jó eredményei lehetnek. Azonban oly államokban, hol több nagyszerű vállalat véghezvitele el nem ha-

lasztható, az államnak nem csak magának kell föllépni, de a részvényes társaságoknak segélyt is kell nyújtania. Ily pénzbeli fölsegélésnek különféle módjai vannak, majd részvények vétele, majd kamatbiztosítás.

A szerző a kamatbiztosítás mellett nyilatkozik, miről egy közelebbi számban szólandunk.

III.*

M. CHEVALIER a részvényes társaságok fölsegélésére legalkalmasb eszköznek tartja: a kamatbiztosítást; de ennek ismét az alkalmazásban külön módjai lehetvén, nézeteit egy concret esetre alapítja. Franciaországban az állam az orleansi vasútnak 4⁰/₀-ot biztosított; úgy azonban, hogy ebből 1⁰/₀ a tőke törlesztésére fordíttassék. A tőke tehát csak 3⁰/₀-ig levén biztosítva, törlesztése 46 év alatt fog eszközöltetni; a mikor természetesen a biztosítás megszűnik; ámbár a társaság engedménye 89 évre szól. Ha pedig a vasút 4⁰/₀-nál többet hozna be — ez az állam által netalán fizetett kamatok visszafizetésére fog fordíttatni. Ez a kamatbiztosításnak igen helyes módja; de e mód ellen is fölhozzák:

1. azt, hogy ha csak azon tőke kamatja biztosítatik, mely a költségvetésbe fölvetetett, s ha az építés

* Megjelent a *Pesti Hirlap* 1844. december 19-én kelt számában.

költségei, mint közönségesen történni szokott, a tőkét jóval felülműlják — ez esetben a biztosítás csak illusorius; ha pedig a kamatbiztosítás az egész tőkére — melybe a vasút építése kerülni fog, azaz határozatlan összegre adatik — az állam előre ki nem számítható fizetésekre kötelezi magát, s a közvagyon sorsa a mérnök ügyetlenségére vagy az igazgatótanács személyes önkényére bízatik. Szerzőnk szerint a kamatbiztosítás az egész tőkére, melybe a vasút építése kerülhet, kiterjesztethető s abban semmi veszélyt sem lát; mert ha az állam önköltéségén épített vasutat vagy csatornát, szinte határozatlan összeget szavaz meg, mivel az állam által véghezvitt országos munkáknál is a valódi költségek a tervezettek fölül szokták haladni.

Mi pedig a mérnökök s az igazgatótanácsok túlkapásait illeti — ez nem mindennapi eset, s ezek ellen az állam könnyen biztosíthatja magát, mert az ilyen társaságot, hol ily esetek előfordulhatnak, kamatbiztosítással nem fogja ellátni.

2. Azt, hogy a kamatbiztosítás roppant teherre válhatik, ha a vállalat nemcsak semmi tiszta jövedelmet nem hajt, hanem a kezelési költségek fedezésére sem elég. Ez ellenvetésnek a valóságos világban alapja nincs, mert oly vonal építésére sem részvényes társaság nem fog találkozni, sem az állam kamatbiztosítást nem fog magára vállalni. Egyébiránt, hogy az állam minden lehető finansialis veszélyeket kike-

rüljön, a kamatbiztosítás maximumát meg kell határozni.

3. Hogy a kamatbiztosítás a börze-játéknak táplálékot nyújt; de ez csak oly esetben áll, ha a biztosított kamat a közönséges kamatlábbal illő arányban nem volna.

Általán véve a kamatbiztosítás az államnak kevesebb pénzbeli áldozatba kerül, mint a subventió, azaz: az államnak bizonyos összeggel hozzájárulása a nélkül, hogy akár kamatfizetést, akár visszafizetést igényelne, vagy a kölcsönadás; mert a kamatbiztosításnál a legrosszabb esetben a biztosított kamatot csak akkor kezdi fizetni, midőn a vállalat az országnak már hasznot hajt.

Nézetünk szerint a kamatbiztosítás kérdése olyan, mit in abstracto tisztába hozni nem lehet; mert kell-e a státusnak kamatbiztosítást magára vállalni vagy sem? ez mindig leginkább azon föltételektől függ, melyek alatt a részvényes társaság valamely vállalatot létesíteni akar.

A közlekedési eszközök tárgyánál azon kérdés gördül elénk: vajjon nem lehetne-e béke idején országos munkák létesítésénél a hadsereget használni? E kérdés fölött a vélemények élénk harcra keletkezett; mert vannak, kik szükségesnek hiszik: hogy a hadseregek ezentúl ne az embereknek, hanem a természetnek üzenjenek hadat; vannak, kik a katonai életből munka-iskolát akarnak alakítani,

s a sereg hadi kellékeit tekintetbe sem veszik. Mások e kívánatokat agyrémeknek tekintik, s a katonaság alkalmazását országos munkáknál a katonai szellem s fegyelem föntartására nézve veszélyesnek tartják. Ha meggondoljuk azonban, hogy a fegyveres béke roppant terhet ró a népek vállaira, s hogy e költséggel föntartott erőnek országos munkákra alkalmazása által e terhen könnyíteni lehetne — a kérdés komoly vizsgálatot érdemel, megoldása a régi világban is megkísértetvén. — Pillantsunk tehát a történetekbe. A római seregek nagy közmunkákat végeztek. Traján seregek által építtette föl a hidat az alsó Dunán. Drusus Hollandiában egy még most is hajózható csatornát ásatott serege által. A limoge-i amphitheatrumot a huszadik s a tizenegyedik legiók építették föl. Probus ültetvényekre s vizek lecsapolására használta a hadsereget. A római hadifőnökök meg voltak győződve, hogy a legjobb katona az, ki dolgozik, s a sereget ennél fogva nagy munkákra alkalmazták: «ne miles otium indueret». S a régi világ ez indoka még ma is létezik. Franciaországban 1835—36-ban a nyugoti departementokban katonák által kezdettek utakat építeni; de e kísérletnek rossz elrendezések következtében sikere nem volt, mert a katonaság által épített utak többre kerültek, mint ha közönséges munkásokat használták volna. A párisi erősségeknél azonban öröndetesebb eredményeket ta-

pasztalhatni. De mindemellett a katonák által végzett munkáknál az államnak 1.070,678 forint vesztesége van; a veszteség mindazáltal kiegyenlítettik, a mennyiben, ha katonaság e munkáknál nem használtatik — a munkabér tetemesen fölebbszállt volna. A hadseregek más organisatiója által elérhetni ugyan, hogy a productiótól kevesebb erő vonatik el, s a hadsereg föntartása az államnak kevesebbe is fogna kerülni; — ilyen rendszer a porosz. — Franciaországban egy idő óta sokat terveltek a hadsereg reductiója s közmunkákra alkalmazásáról; hogy azonban ezek eddig nem léptethettek életbe, s hogy a tett kísérletek a várakozásnak meg nem feleltek, ez nagyrészt a katonaság testi gyöngeségében fekszik. Minthogy pedig a kormányokra nézve nem közönyös népeik egészsége s erőteljessége, törvények által kell oda hatni, hogy az egészséges élélmek fogyasztása szaporodjék, az ártalmasak fogyasztása pedig csökkenjen; továbbá e czélra a népiskoláknak is kellene hatni, s e tekintetben jeles iskolát lehetne a katonai szolgálatból képeztetni. Valamint azonban a hadseregeket ezentúl az ipar főelemében, a munkában kell részesíteni: úgy támad másrésről az a kérdés: vajjon nem lehetne-e a hadsereg organisatiójának bizonyos elemeit az iparra alkalmazni?

AZ ANYAGI ÉRDEKEKRŐL.*

A polgárisodott időszakok jellege: az ember különféle tehetségeinek kifejlése s munkássága, de az ez által keletkezett többféle czélok közül egyik vagy másik néha kizárólag, szinte varázserővel, magához szokta vonni a tömeget, s az ebből származott törekvések s eredmények által a többieket homályba borítja. Efféle törekvések s eredményeik teszik egy bizonyos időszak jellemét. Korunk ilyes jellege: az anyagi érdekek. Ezek teszik most az európai polgárisodás honaiban azon szembetűnő életkérdést, mely körül a szellemek majd közvetlenül, majd közvetve, ösztönből forognak, s melynek megfejtése által az emberiséget hivatásához képest a műveltség és jólét magasabb fokára emelhetni vélik. Ezt bizonyítják leginkább az amerikai Egyesült-Államok viszonyai. E társaság megállapításánál s további kiképzésénél az anyagi szükségek kielégítése, a jólét

* Megjelent a *Budapesti Szemle* 1840. évi kötetében.

s gazdaság utáni vágy, egyike vala a fő indító okoknak. E hon most az Európában munkát nélkülöző kezek asyluma, polgárai az Atlanticum s Csendes-tenger közti mérhetlen téren a természettel küzdenek, erdőket irtván, utakat szabván, a földet termővé, a folyókat hajózhatóvá tevén. Valamint az egyes embert, úgy a státust is azon érdekek foglalják el. A bank- és vámkérdés az amerikai politika főtárgyai. Az egész amerikai élet a kereskedésben s az iparban nyilatkozik leginkább. Új vidékek művelése, új városok alapítása, vasutak s csatornák a közfigyelem támaszpontjai, s ezen intézkedésből keletkezett népességének szaporodása, mely 1790—1830-ig négy millióról tizenháromra emelkedett; ebből a tizenöt év alatt létrehozott 600 mértföldet tevő csatornák s a 400 mértföldnyi vasutak.* A történelemben hasonló vállalkozó szellemnek nincs párja. Az Albany s Buffalo közti vasút építése 1833-ban megkezdetvén, kevés nap alatt a szükséges 4.500,000 dollár helyett 15.000,000 iratott alá.**

Külső kereskedelme 1820—1833-ig annyira nőtt, hogy míg Franciaországban ugyanazon idő alatt az áruk kivitele a külföldre 34.300,000, Angolhonban 174.000,000 frankkal szaporodott, az amerikai

* *Lettres sur l'Amérique du Nord* p. MICHEL CHEVALIER I. I. K. 427. l. s II. K. 438. l.

** *Theoretisch-praktisches Comptoir-Handbuch nach Mac-Culloch* von L. H. SCHMIDT 442. l.

Egyesült-Államokban 364,300,000 frankkal emelkedett.* Mig Európában csak nagyobb városokban akadunk bankra, Amerikában az alig fölépített falukban, hol az embernek még ideje sem vala az őserdők fáit ablakjai előtt kiirtani, már ilyes intézetek léteznek. Tengerpartjainak hosszában, szép folyóin s tavain már 1834-ben 386 gőzös járt. Az industrialismus az új világ e részében az emberben valóban némi lázas tolongást szüle, mely minden egyebet elnyomni s az embert magát géppé átformítással látszik fenyegetni.

Angolhon az ipar tekintetében az amerikai szövetséghez hasonló, az anyagi érdekek itten szinte az előszínen állanak. Angolhonnak vannak ugyan olasz s görög földről hozott műkincsei, vannak pompás góth templomai s kastélyai, de ha megkérdezzük: hogy mit csinál az élő nemzedék, min töri fejét? gőzmozdonyokat fognak mutatni, de ezek segítségével Angolhonban évenként 300 millió rőf pamutszövet készíttetik, melynek készítése azok nélkül a mostaninál 17-szer nagyobb népességet követelne.** Angolhonnak kevés év múlva vasúthalója leend, s gyárai mindig többet-többet dolgozandnak

* *Lettres s. l'Amérique du Nord* I. K. 355. l.

** *Économie Sociale. Des Interêts du commerce de l'industrie et de l'agriculture et de la civilisation en général sous l'influence des applications de la vapeur. Par l. Pecqueur.* Paris, 1839. I. K. 7. l.

a világvásár számára. Angolhon külső s belső politikájában anyagi érdekek rejlenek, s azért békekötéseknél, diplomaticai tanácskozásokban kereskedési érdekeit mindig szemmel tartja. Anyagi érdekek buzdíták őt gyarmatok alapítására s India elfoglalására. Viszálkodásai az oroszokkal Herat ügyében szintén azon kérdésre vihetők vissza: hogy kinek kezeibe kerüljön a középázsiai kereskedelem.* A cartisták mozgalmainak forrása szintén nemcsak a közszavazat, de a gabnatörvény eltörlése utáni törekvés is.

Hollandia maga csaknem kizárólag anyagi érdekeknek él, s a belga ügyek végső eligazítására is csak kereskedésének érdekei tudták bírni. Belgium mintegy Amerikából vagy Angolhonból a szárazföldre átszállított kerület; kormánya jelenleg főgondját a vasútakra fordítja. Mi Németországot illeti, csak a vámegegyesületet említendem; ez döntötte le a külön államok közti kereskedési korlátokat, és sok tekintetben nagy reményeket gerjeszt. Gőzösök, vasútak, részvényes társaságok itt szintén honosak. A Dunát a Rajnával összekötő csatornát már ássák. Az anyagi érdekek fejtegetései s vitatásai a literaturának egy új ágát képezik.

A franciaia, déli vérnek keveréke mellett, könnyelmű s élvezetet leső, de energiája által magasra

* *Revue des deux Mondes* e. júliusi füzetében. 110. l.

emelve, eszmékért küzdött, s bár nem ragaszkodik a munkához, mint az angol, ennek haszonrendszerét mégis lassankint magáévá teszi. Az anyagi érdekek már az elvek belsejében vívott nagy harcának megszüntetése után, míg az azt követő európai fegyverharcok a nagy császár alatt tartának, szőnyegre kerültek, utak építettek, pamutgyárak állítottak fel, s bár az angolokhoz képest csekély, készítményeik mennyisége mégis annyira szaporodott, hogy míg 1812-ben 6,340,000 kilogramm pamut hozatott be számukra, 1833-ban 32.000,000 kilogrammra vala szükségök.* A continentális elzárás idejéből való mezei gazdaság s új műiparága a répacukor készítése már 1832-ben MAC CULLOCH szerint 8—9 millió kilogrammra ment.** Habár tehát az anyagi érdekek korántsem nyerek még Franciaországban azon fontosságot, mint túl a calaisi szoroson, a kamarák vitáiból s a hírlapokból, a közvélemény ezen organumaiból kiviláglik, hogy a francia nemzet is ezek kifejlését tűzé ki most, ha bár talán csak sok viszontagságok után elérendő céljainak. A vasútak nagyszerű terve, mely szerint

* *Progrès de la Grande Bretagne sous le rapport de la population et de la production, de l'anglais de J. Porter, accompagné des notes et des tableaux présentant les progrès comparés pour la France p. Ph. Chemin Dupontes.* 280. l.

** *Comptoir-Handbuch nach M. Culloch.* 1704. l.

a fővárosból Marseille, Havre, Nantes, Lille, Strassburg, s Bordeaux-n által Bayonne-ig vaspályák több oldalvonatokkal vitettek volna, megbukott ugyan: de mintegy próbául megelőzik e tervezett óriási munkákat több kisebb vonalok. Sőt Oroszország is ezen irányt követi, mint ezt csatornai, műipart és kereskedést üzö polgárságának szaporodása, s kormányának intézkedése a déli tartományokban bizonyítják. E tatár sivatagok virágzó gazdaságokká idomítottak át, Odessa 1780-ban alapítottván, már 50,000-nyi népességgel bír. Ezen irány Európa többi országaiban is mutatkozik, sőt Egyiptom s az indiai angol birodalom sem maradhatott ment az industrialismus e mozgalmitól.

Sokan korunk fontosságát ezen irányra miatt, csekélynek tartják, mult idöket, melyeket felszinleg ismervén, költői homályban látnak, magasztalnak, mintha a jelennek nem válnék díszére, hogy mi egykor mint szolgai munka megvettetett, most, az azt teljesítő ember méltósága s munkásságának érdeme elismertetvén, a kor főérdekévé lön s annak jellemét teszi. Gyakran rossz szándékú vagy eredetiséget vadászó pusztá állítás az, hogy az anyagi érdekek a szellemi életet megsemmisítik. Jólét s kényelem nem elégíthetik ki az emberben az istenit. Képviselőinek száma jelenleg nagyobb mint valaha, s jelentékenységek csak az anyagi érdekek mostani hatásához, nem pedig a mult idök szellemi életéhez

mérve látszik csekélynek. Az élő, az anyagi érdekek kifejlését előmozdító nemzedék kedélyeiben lévő forrongás, nyugtalanság s elégedetlenség nem egyéb, mint vágy más szellemileg erősebb, s a jeleninél felsőbb állapot után, melyet csak az anyagi érdekek teljes kifejlése fog előhozni, s ez szinte tanusítja, hogy az anyagi érdekek a szellemi elemet az emberben el nem szunnyasztják; s ha jelenleg a lángész termékenysége némileg hiányzik, oka időnk nagy tettekkel viselőségében s ilyes állapot fájdalmaiban fekszik. — Amerikában az anyagi érdekek kifejlése a közboldogság s haladásnak föltétele, s a jólét függetlenné tevén az embert, nemes önérzetet, erkölcsiséget s hazaszeretetet szül, mert csak az, ki a polgári társaság javaiban részesül, igyekszik hona javát öregbíteni. Közjólét nélkül a népnevelés nem terjesztethetik. Az amerikai Egyesült-Államoknak az anyagi érdekek pártolása mellett is legtöbb iskoláik vannak, így Angol-, Francia- s Poroszországban is jóval több gond fordítottik jelenleg a népnevelésre, azaz: a szellemi élet ébresztésére, mint 50 év előtt, midőn az ipar korántsem játszák mostani szerepét. Angliában, a gőzmozdonyokkal s részvényes társaságokkal megjött az akarat: Irlandia szerencsétlen sorsán segíteni, s ha kevés történt, nem korunk irányának barátaiban a hiba. A mozdonyok tökéletesedésével hathatós szereket kaptunk a felvilágosodás és tudomány ter-

jesztésére. Minden új eszme most nyolcz nap alatt európaivá válik. A mit minden éghajlat alatt s minden korban gondoltak és elméltek, mozdonyok s tőkék segelyével újra közrebocsáttatik és sokkal számosabb embernek sajátjává lesz, mint hajdanán. Újságok s folyóiratok léteznek a közember tanítására. A tudós és a művész nem kénytelen többé egyedül a szabadalmas osztályok számára fáradni, s munkáinak dicséretével megelégedni: olvasói fedezik most anyagi szükségéit s vége van a harcznak az anyagi szükséggel, mely szelleme röptét lebilincselé. Emberszeretet és buzgalom: a szükölködő és szenvedő osztályok sorsát enyhíteni, korunk jelességei köze tartozik. Hasztalan tehát a félelem, hogy az anyagi érdekek a szellemieket letiporják; mert valamint két külön nagyságú folyam párvonalban ugyanazon egy tenger felé siethet, úgy e külön természetű s egymást elősegítő érdekek kifejlése is egyszerre történhetik.

Az ipar mostani kifejlődésénél fogva az árúk készítésének költségei leszállíttván, megszerzésökhöz sokkal többen juthatnak. A jelenleg gőzmozdonyok által készült dolgok ára hajdanán nyolczszor nagyobb vala, s ha csak 1812-re nézünk vissza, látjuk, hogy egy font pamutfonalnak ára, mely 1830-ban 1 frank 5 centimen adatott el, 3 frank 52 cent. vala. Ehhez arányban áll az idő és erő megkímélése. Míg egy ló a közönséges útakon

1000 kilogrammát húzhat, vasúton elbir 10,000-et, csatornán 60,000-et. * Ezek következtében mindenki ugyanazon jövedelemmel most többet szerezhet s többet elvezhet, mint azelőtt, s ha a gőzmozdonyok alkalmazása általánossá és az emberi erő nagyobb részint elmellőzhetővé leend, remélhetjük: hogy azon erő s idő szellemi tehetségeink kiképzésére fog fordíttatni, s hogy megjövend az általános műveltség időszaka. Azonban az emberi nem végzete: tökéletest nem teremthetni. Az industrialismus jelen állapotának sok árnyékoldalai vannak. A gyáros s a nagy termesztő a kézművest, a kis birtokost s parasztot a concurrentiából kizárják. Kereskedési krisisek, mint az amerikai vala, megszüntetvén a gyári munkát, a munkás sorsa bizonytalan s ingadozó, s ő, ki kezei által táplálta családját, kereset nélkül marad, az éhségnek kitéve; mert a vállalat hozta nyereségeiben nem részesülvén, csak keveset képes félretenni. Gyermekei gyöngéd korukat minden öröm nélkül, sötét falak közt nehéz munkával töltik, testök s lelkök elhervad. Az agiotage dühe megtölti az uzsorás feneketlen zsákjait a közép-szerű vagyon kárával. De mind e hibákat inkább a tárgy még ki nem fejlődésének, mint önmivoltának tulajdoníthatni, s hála a végzetnek! mutatkoznak már előjelek, e bajokon is segitendők.

* *Économie sociale p. Pecqueur.* I. K. 8. v. 23. l.

A gőzmozdonyok eltörlik a munka eldarabolását, használatásokra tőkék s kezek egyesülése szükséges levén, s a készítés költségeit kisebbítvén, az aprólékos iparüzöt a concurrentiából kizárják, kitüntetvén egyszersmind az egyesült munkának s a nagyban készítésnek s természetesen hasznát az ipar azon ágaiban is, hol mozdonyok még eddig nem használtak. Mintegy ikertestvérei a gőzmozdonyoknak a vasútak. Ezek a legnagyobb jótéteményekhez tartoznak, melyekkel a tudomány és műipar egyesült erővel megajándékozáuk az emberi nemet, a földgolyónak hihetőleg más képet adandók: a személyek és árúk olcsó, sebes és szabályos szállítása a nemzeti jólét s polgárisodás főemelyűje lévén. Ezen igazság annyira meghatotta a szellemeket, hogy még azok is, kik minden más újításnak makacs ellenzői, a vasútakért lelkesedni képesek; és valóban ezen óriási találmány a népet a háboru, a drágaság s éhség gyötrelmétől, a nemzeti gyűlölségtől, munkátlanságtól s tudatlanságtól felszabadítandja, földjeikről s műhelyeikből az agg szokást kiküszöbölendi, s még a szegényt is képessé teendi idegen országok látogatása által tapasztalásit nevelni, messze földön munkát, vagy boldogabb éghajlat alatt egészsége helyreállítását keresni. A vasútak az alsó osztályokra nézve a missiók szerepét játszandják, eszméket s polgárisodást terjesztendők.

Hogy a vasutak hatásút egész kiterjedésében fölfoghassuk — mond List — képzeljük magunknak, hogy minden ország s fontosabb városai vasutak által lévén összekötve, a fuvar ára részint a nagy forgalom következtében, részint pedig a jövő huszonöt év alatt reménylhető nagy javítások s a szállításbeli takarékoság által, egy harmaddal olcsóbb leend, mint jelenleg Belgiumban, azaz: egy garas egy német mértföldre, úgy hogy száz német mértföldnyi utazás az utolsó helyen 4 tallérba s 4 garasba kerülne. Gondoljuk meg továbbá, hogy a közép sebesség nemsokára 5—6 német mértföldnyi leend egy órában, s hogy tehát nyári napon 50—75-öt kényelmesen tehetni. Tekintsünk azután a társaság minden osztályaira, s csodálni fogjuk azon befolyást, melylyel e szállítási rendszernek, a társas állapot javítására s az egyesek productiv erőire nézve kell lennie. Az orvos, a tudós, az ügyvéd, a művész hatáskörét távol levő városokra s országokra kiterjesztheti. Egy nagy színész képessé válik ma Berlinben, holnap Hamburgban s holnapután Hannoverában lépni föl. Egy szász gyáros a London- vagy Párisban szakjában tett találmányokról hallván, csekély költséggel e két fővárost meglátogatja, s utazása legfölebb 5—5 napjába kerülend.

Egy új találmány annál fontosabb s áldásdúsabb, mennél inkább hat a munkás osztályok, azaz: a népek nagy tömegeinek jólétére s műveltségére.

A vasútak, e mérték szerint tekintve, az új s ó idők legnagyobb találmánya, mert a népműveltség s boldogság előmozdítói. Az ember haladásának mi sem kevésbé kedvező, mint növényi ragaszkodása a földterülethez, melyen létét nyere. Évekig ugyanazon fortélyoknál, azon bánásmódnál, azon eszközöknél, ugyanazon balíteleteknél s korlátolt nézeteknél marad. Ha kis körökben, falukban vagy mezővárosokban él, ingere vetélkedésre s alkalma nagyobb munkásságra nincsen. Régi modora s dolgainak álmos üzése közszokássá válik, s függése csekély számú kényuraktól zsibbasztólag hat reá. Mennyit használ a munkások költözködése, főképen ifjú korban, már azok is elismerték, kik a kézműves legényeknek a vándorlást kötelességül tevék; de hogy a többszöri helyváltoztatásnak jótékony befolyása a földművelőre is kiterjed, abból világlik ki, hogy az ifjú mezei munkás, ki Németországból az amerikai szövetségbe átköltözik, rövid idő múlva kétszer annyit visz véghez, mint előbb honában. Igaz, hogy ezt részint más okoknak is kell tulajdonítanunk, de bizonyára legtöbbet tesz a példa, a szokás, a vetélkedés, a jobb módszer s jobb szerszámok. E nézettel összhangzik a Drezda és Lipcse közötti vasútnál tett tapasztalás. A szász munkások tudniillik, a szomszéd poroszoknak, — kik az utak építésénél honukban, maguknak nagyobb ügyességet szerzenek a földmunkákban — példája által

buzdítva, rövid idő múlva munkabeli ügyességre nézve nevezetesen haladtak előre. *

A vasútak szinte azon nagyszerű hatást gyakorlandják a nemzet-gazdasági termesztésre s fogyasztásra; mert minden árúnak értéke tetemesen növekedik a szállítás által, a vasutak s gőzkocsik pedig azon új eszköz, mely a szállítás árát és idejét leszállítván az árúk olcsóságát eszközöndi. A gőzkocsik a vasútakon már jelenleg egy órában hat mértföldet járván, míg a terhelt szekér fél mértföldet, a legjobb diligenceok egyet vagy másfelet tesznek, tizenhét-szer gyorsabban szállítják az árúkat, s ötször, sőt hatszor gyorsabban az utazókat: s így egy Franciaországnál hatszor hosszabb s hatszor szélesebb ország, vasútaktól átsugározva ugyanazon arányban álland, mint Franciahon 1837-ben. ** Az árúkra nézve figyelemre méltó, hogy a gyors szállítás által a bennök lévő tőke évenkint sokkal többször fordítottatik meg, mint a mostani szállítási rendszernél fogva, s hogy sok gyöngé s töredékeny tárgyak, melyek nagyobb távolságra most nem is szállíthatók, akkor szállíthatatni fognak. E szállítási rendszernél fogva minden vidék csak azt készí-tendi és termesztendi, mit természeti sajátágínál

* *Staatslexicon v. Rotteck und Welker, Eisenbahnen* című czikkely alatt. 4 K. 557 l.

** *Économie politique et social par Pecqueur* 1. K. 27. l.

s fekvésénél fogva legnagyobb haszonnal s legolcsóbban természet. Egy tartomány vagy egy város, mely fölösleges természetményei eladására nézve csak szűk körre volt szorítva, az egész országot vagy legalább egy részét vásárul nyerendi, s oly dolgokat, miket elebb nagyobb költséggel önmaga készített, más tartományokból fog kapni. De míg a sebes közlekedés és szállítási rendszer, leginkább pedig a vasútak, a különnemű munkák megosztását eszközöndik: az egynemű munkák s az árucirculatio — szállítás — s eladásnak eldarabolását is megszüntendik. A vasútak főtulajdona a személyek s árúk tömegének sebes szállítása lévén, a fölötte sokszorozott állomások s apró fel- s lerakások természetfőkkel meg nem egyeznek, mert a sebesség ez által elvész; Angolhonban panaszkodnak már a vasúton e módnál fogva okozott késedelmezésekről.* De meg sem foghatni, hogy mint állhatna meg a gőzmozdony, egy utazókkal s árúkkal megterhelt kocsihuzammal öt perczről öt perczre, hogy egynéhány zsák életet vagy egyéb apróságokat fölvegven, s hogy mint küldhetné szét a vasút hivatala mind ezt egyenkint, az illető helyekre. Ha a vasútak majdan közönségesekké leendnek, s az árúk is nagyobb mértékben szállítatnak rajtuk, a küldésnek e neme szövevényessége miatt nem gyakoroltatha-

* *Économie sociale* p. Pecqueur 1. k. 68 l.

tik. A dolog természete nagymennyiségű, egy vevőhöz igazított küldéseket követelend.*

Mindezek által a mostani kisbirtokos, az apró gyáros, a kézműves, s a kalmár a gyári munkás sorsára fogna jutni, ha az egyesülési szellem nem segítene a bajon. E szellem hathatós intézkedését látjuk a kereskedési s természeteki részvényes társaságokban, a biztosító intézetekben, a viszonyos segélyegyesületekben a munkások között, a belga és hollandi mezei gyarmatokban, s mindenféle 1830 óta tett társaság-felállítási próbákban. Ez úton a legkisebb tőkével is résztvehetni a legnagyobb vállalatokban. A munkás a vállalkozó egyesületnek — melynek számára dolgozik — részvényesévé lehet, s érdekei a nagyobb capitalistáéval összeolvadnak. Ezen egyesülési módnak a mezei gazdaságra nézve ama jótékony hatása leendő, hogy a földbirtokban elosztást s a gazdaság kezelésében összpontosítást

* Igaz ugyan, hogy ez a mostani szállítási s közlekedési eszközökre, s azokra nézve, kiknek ez keresetök, háború s veszteséget okozand, azonban ez csak ez eszközök s ezen emberek helyváltoztatásában fog állani. Ezt tények bizonyítják. Belgiumban a Malines-Termond s a Termond s Gent közti vasút megnyitása óta 21 gyorskocsi keleti Flandriában jární megszűnt, de 54 gyorskocsi különféle más irányban jó járásba tétetett s közöttük 23 összehangzólag a vasúti gőzkocsik elindulása- s megérkezésével. Ugyanaz történt a Páris és St. Germain közti vasútnál is. Lásd *Économie sociale* I. K. 73. lap.

szülend. A kisbirtokosok kénytelenek leendenek ilyen egyesületekbe összeállani, mert az ipar mostani állapota mindig nagyobb mennyiségű természetenyeket követelvén, a nagy mezei gazdaság új eszközök használatával, s dologértő férfiak igazgatása alatt többet s olcsóbban természetethet, mint a telkes gazda, ki régi módjánál maradva, concurrentiába nem léphet vele. S így méltán föltehetni, hogy ilyes intézkedés látása őt is reá fogja bírni, hogy terenyföldjét elhagyva, másokhoz csatlakozzék. Schweitzban a Jura és Doubs francia departement-okban léteznek közös tejkamarák (fruitière) oly sikerrel, hogy egy faluhoz közeledvén, reáismerhetni: van-e közös tejkamrája vagy sem. * Sok helyütt, főképp Franciaországban kisbirtokosok földjeiket szomszéd nagyobb gazdáknak adják bérbe, hozzájuk napszámosoknak beállván. Innen csak egy lépés a gazdasági egyesületekhez. A gyári munkásokon — kiknek sorsa egyébiránt nem rosszabb a műveletlen országok parasztjai s kisbirtokosai sorsánál — segíthetni ezen uton. Az állam is a szegény-taxa helyébe nekik

* A lakosok tejöket naponkint a tejkamrába küldik, azt közösen kezeltetvén; s a vaját és sajtot maguk közt a beküldött tejhez aránylag osztják fel. E közös kezelési idő-, munka- s előnykímélés, a szegényebb lakost is, ki maga, teje csekélyisége miatt vaját és sajtot nem készíthetne, képessé teszi e czikkeket a vásárra hozni. *Économie sociale p. Pecqueur* 1. K. 461. l.

tökéket adhatna, s felügyelése alatt gyárakat állíttatván, őket proletariusokból birtokosokká tehetné. Kívánatos, hogy a törvényhozó testek e tárgyat egész figyelmökre méltassák, nehogy a munkás osztályok állapotukat önmaguk erőszakosan javítsák. A kereskedelmi criseseket, s következtökben a gyári munkák megszüntetését ez úton sem kerülhetvén el, az iparúzó néptömegnek közeledése a mezei népeséghez szükséges, mit a közlekedési és szállítási eszközök, a vasutak s csatornák szükségképen véghezviendnek, mert csak ezek hiánya pontosítá össze eddig a műipart egyes helyeken, s nem káros következtések nélkül. Akkor a mezei gazdaság a műiparnak s ez viszont annak táplálékot nyújtand, s ha a szükség követelendi, kezeket is kölcsönözhet, s ha az egyesülési szellem különféle iparágak közt viszonyos biztosító társaságokat szülend egy helyben, minden munkás sorsa biztosítva leszen. Aztán közjólétnek s azzal új szükségeknek kell következniök, s mit most csak a gazdag élvezhet, magánosan vagy családjával, arra ezután a tömeg is fog törekedni s azt egyesületek által elérendi. A faluk kis városokká fognak válni, nagy közös házakkal, közfűtéssel, közvilágítással s külön közhasznú intézetekkel.

Különböző országoknak különböző termékeik lévén: a közlekedési eszközök tökéletesedésével ezen egyenetlenség megszűnik. A bel- és külkereskedés gyarapodni s gyarapodásával az ipar minden ágai-

ban haladni fog, s a népek jóléte s kényelmei szaporodván, a kereskedelmi crisisek is ritkábban fognak beállani, mert a vásár nagyobb leend, s könnyű egy ország valódi szükségeit kinyomozni, s ezekhez az oda küldeni szokott áruk készítését alkalmazni. Az utazók száma növekedik, távol országoknak s népeknek szokásai megismertetnek, eszmék kicseréltetnek, s mi jó s czélirányos egy nemzet életmódjában, mások által elfogadtatik. A kiterjedtebb jólét népnevelést, s a munkás osztályok képviselőtét húzván maga után, nagy vállalatok, — melyekből a haszon most leginkább néhány nagy capitalistára háramlik — közhasznúak leendenek, vagy a kormány által, vagy biztosainak felügyelete alatt fognak véghezvitetni, s az agiotage-nak, a nagy capitalistik s csalók zsarnokságának gút fog vettetni.

Mindezek meggyőződésünk szerint nem fekszenek ugyan a legközelebbi jövőben, de ha ismert factorokból ismeretlenekre következtethetni, hihetőséggel remélhetjük, hogy az anyagi érdekek további kifejlésével s a mostani társadalmi pezsgésnél fogva ilyes valami fog keletkezni, mert a haladásnak a történelem által megerősített törvénye szerint kell még oly időnek jöni, hol az emberek nagy tömege is, mostani állatiságából kivetkőzve az leend, mivé lenni képes. E cél felé törekszik az egész nyugati Európa, s tapasztalásból tudjuk, hogy Európa külön országai hasonló phásisokon szoktak átmenni. Ha egy

ország gözmozdonyokkal olcsón produkál: nincs mód, más országban e rendszert kizárni, a nélkül, hogy tönkre menjen, vagy petrificáltassék, mint a chinai birodalom. A legszigorúbb vámrendszer sem tudja a dugárúskodást kizárni, annál kevésbé zárhatják ki a legszigorúbb rendszabályok a tudomást a felől, a mi más országban történik, s az ember ösztönből ragaszkodván ahhoz, mi hasznára válik, támad benne a törekvés azon eszközök után, melyek szomszédainak javát előmozdíták.

Honunkban is tehát, ha a sokféle érdekek kiegyenlítése nélkül ki nem kerülhető crisiseket el-mellőzni kívánjuk, az anyagi érdekeket s mindazt, a mi kifejlésöket föltételezi, mindenek előtt pártolni kell. E szükségét azok, kik honukat s korukat ismerik, mélyen érzik, sőt öntudatlan érzi a tömeg is, mely helyzetének könnyítése s jólét után vágyódik. Ha más nemzetek álláspontjára akarunk fölemelkedni, nagyobb népességre van szükségünk, mert míg elegendő munkás kézzel nem birunk, nagyobb vállalatokat ki nem vihetünk, s műiparunk sem lehet a nélkül, hogy a földműveléstől a szükséges munkás el ne vonassék; s így azt a mi népességünket szaporíthatja, elő kell mozdítanunk, mert valamint a fölötte nagy, azaz: egy hon élelmezési forrásival arányban nem álló népesség köznyomorúságot szül, úgy a fölötte gyér nem bir elegendő erővel arra, hogy az állam minden céljainak megfeleljen.

Elszórva, egymástól távol fekvő helységeiben lakva, az anyagi és szellemi elszigetelés kikerülhetetlen. A hon segély-forrásai, melyek használásából erő s jólét háramlik a népre, hevernek, közlekedési eszközök hiányzanak, a munka-felosztás lehetetlen, s ha az első szükségeknek eleget is tehetni, a nép a jólét azon fokát el nem érheti, mely nélkül haladás és szellemi kifejlődés lehetetlen. Ha valamely nagy országban egy német négyszög mértföldre két ezernél kisebb népesség jut, ezt aránylag nem elegendőnek tartják. A népesség szaporodásának leghathatósb emeltyűje a nagy természet és gyümölcseinek méltányos elosztása. Hogy ez nálunk megtörténhessenek s hogy az anyagi érdekek kifejlődhessenek, földünk kineveit s az onnan várandó nyereséget szem előtt kell tartanunk, mert míg kezek s tőkék hiánya miatt nem gyárthatunk oly olcsón s oly jól, mint a műiparban elől álló nemzetek, óvakodjunk a gyárraktól, de természetesen azt, mire ezeknek szükségök van, s vegyük a gyári készítményeket ott, hol legolcsóbbak. Ha a földmivelés nem foglalkoztatja többé eléggé a népességet, a gyárak önmaguktól támadnak, de gyér népességű s tőkékben szükölködő országokban gyárak csak mesterkelt növények. A földmivelő, természetményei csekély ára miatt és sok terhek által nyomasztva, könnyen eltökéli magát gyári munkásnak beállani, de míg készítményei részint drága áruk miatt, részint pedig, mivel ily ország-

ban a tömeg még kevésbé érzi a gyári készítmények szükségét, vevőkre nem találunk, s az élelmi szerek ára, sok kezek elvonva lévén a földműveléstől, főlebb szálland, a gyári munkás sorsa kétszeresen nyomorult leend, s a földművelésben haszonnal alkalmazható tőkék semmivé lesznek. A mezei gazdaság kimivelésére kell gondot fordítanunk, s fel kell hagynunk olyas intézményekkel, melyek nemzeti gazdagságunk növekedését gátolják. Fel kell hagyni főleg az úrbéri tartozásokkal. Ezen utolsó tárgy a nemzeti gazdagság szempontjából tekintve, orvoslást kíván, mely mind a két részre jótékony hatással leend. Az úrbéri munka — a kényszerített fizetetlen munka természetében fekvő silányság- s hanyagságnál fogva — erő- s időpazarlás, a földesúr haszna korántsem lévén arányban a paraszt kárával, mit az úrbéri s maga emberei által végzett munka közti különbség világosan mutat. A megváltás e bajon segíteni fogna, s a mostani rendszernél elpazarlott erő nagyobb természetésre használtatván, a nemzeti gazdagság gyarapodnék, a földesúr pedig pénzbeli kárpótlást nyervén, e tőke segélyével gazdaságát maga embereivel célirányosabban s nagyobb haszonnal ellátná. Ez által vége volna a földesúr s paraszt közti munkamegtagadás vagy törvénytelen követelések következtében támadni szokott viszálykodásoknak, vége a szünetnélküli bírászkodásnak s úri székeknek, melyek a föl-

desür jövedelmeinek egy részét fölemésztik. E tárgy oly csiklandós, hogy a legbölesebb törvényhozás sem gondoskodhatik előre minden előforduló esetekről, s nem is hozhat törvényeket, melyek egyik vagy másik rész kárára ne magyaráztathassanak. A paraszt a földesúrnak előbb tartozott munkát maga gazdaságára fordítván, többet természetene, s a kényszerített munkánál megszokott s tulajdonára is átvitt szorgalmatlanságából kivetközve, jóléte növekednék, s az egyes ember hasznával az állam ereje is gyarapodnék. Látni erre számos példát Európa különböző országaiban, hol az úrbéri tartozások megszüntettek. Boldog azon ország, hol törvényes és békes úton igazodnak el a különböző érdekek! Nálunk is nemcsak kívánatos, de ha haladni s erősödni akarunk, elmellőzhetlen az úrbéri munkák megváltása, s közelnek látszik már azon nap, mikor honunkban a paraszt jóléte s függetlensége alapját, a megváltási jogot megnyerendi, de méltán kételkedhetni, vajjon megfelel-e várakozásainknak e korszerű törvény? Mert kevés egyes parasztnak s még kevesb községnek van tehetsége e jog gyakorlatára. Az állam hivatása a haladást előmozdítani s irányozni, a tehetetlen- s gyámталannak gyámolúl szolgálni: ezt illetné tehát, hogy a megváltást magára vállalja. A pénzteher így is csak azokra eshetnék, kik ezen intézkedésből hasznot húzandnak. Véleményünk szerint a kérdéses tartozásokat következő módon

lehetne megváltani: Az összes úrbéri tartozásokat kamatnak tekintvén, e kamat tőkéje lenne a megváltási összeg, s így ha egy egész telket illető tartozásokat egyremásra 60 pfrtra becsülünk, a megváltásért 1000 frt fizetendő. A státus kölcsön útján ezen összeget fölvevén, s a tulajdonosoknak kárpótlás gyanánt lefizetvén, adóssága kamatját s az amortisatiójára szükséges summákat a paraszttól adóképen behajthatja. Ha tehát fölteszszük, hogy az állam az ezen operatióra szükséges összeget száztól háromért fölveszi, a paraszt mostani 60 frtra becsült tartozásai helyett 30 frtot fogna kamat fejében fizetni, mihez adósság amortisatiójára az első tíz évben 10 pfrt járulna, s így az első évtizedben e végre évenként összesen 40 frttal adóznék. A második évtizedben az egész tőkének tizedrésze már letisztázva lévén, a kamat leszálland 27 frtra, a paraszt pedig, gazdaságát — előbbi terheinek megszüntetésénél, s ha a hazánkba is útat találandó czélszerűbb gazdálkodási módnál s minden hihetőséggel remélhető szorgalmánál fogva — javítván, s jóléte gyarapodván, képes lenne az első tíz évben az adósság amortisatiója végett reá vetett 10 frtot megkettőztetni, s így e nemű terhei 47 frtot tennének. A 3-ik évtizedben a kamat 21 frt, s ha az amortisatióra a 2-ik évtizedben fizetett összeget meghagyjuk, 41 frtot fogna adózni. A 4-ik évtizedben kamat fejében csak 16 frttal tartoznék, annál könny-

nyebben fizethetne az adósság lerovására 25, összesen 40 frtot. Az 5-ik s utolsó évtizedben pedig e summát meghagyván, a $7\frac{1}{2}$ frtos kamattal együtt $32\frac{1}{2}$ frtot fizetne. Így a paraszt földesurának a történelemben gyökerezett igényeinek megcsonkítása s legkisebb áldozat nélkül, az öt most nyomasztó terhektől mentve, az állam által fölvelt tőkék 50 év múlva visszafizetve, a haza erős s virágzó lehetne.

Következő formula a dolog felvilágosítására szolgálhat:

Évtized	I.	II.	III.	IV.	V.
Kamat	30	27	21	15	$7\frac{1}{2}$
Az amortisatióra fizetett összeg	10	20	20	25	25
Összesen	40	47	41	40	$32\frac{1}{2}$

A kamat azonban nemcsak minden évtizedben, de minden évben is valamivel kevesbülvén, az ez által keletkezett fölösleg, melynek fizetését a paraszt semmikép sem érezné, nagy haszonnal a népnevelésre fordíthatatnék. Az úrbéri telkek száma jelenleg 300,000-re menvén, a megtörtéendő regulatiók után legalább 100,000-rel nőhet, s így a kölcsönveendő összeg: 400.000,000 pforint. Ennek felét

papirospénz kibocsátása által, milyenről alább szó leend, lehetne pótolni, mi által a kamatnak fele elesnék.

A badeni nagyhercegségben a jobbágyi tartozások megváltását illető törvény 1831-ben jött létre, mely szerint a személyes jobbágyi tartozások értéke — de csak valódi értékök a jogosítottra, nem pedig a teher nagysága a megterheltre nézve, becsbe vétetvén — tizenkétszerezve s pedig fele az állam, másik fele a község által a jogosítottnak lefizettetett. Jobbágyi birtokot illető tartozások pedig 18-szoros értékök szerint, melynek harmadát az állam magára vállalta, a másik két harmadának lefizetése pedig a megterheltre esik, váltattak meg. A hesseni hercegségben pedig efféle tartozásokra nézve az egyes jogosítottakkal szerződések köttetvén, az egyesség-beli kárpótlási jövedelem (Entschädigungsrente) a státuskinestárból assignáltatott, a községekre pedig nagyon mérsékelt, az addig viselt terheknek alig tized részét tevő adó vettetett.*

A megváltás után a státus terheinek egy osztályra halmozását is meg kell szüntetni. Nem lehető, hogy azt a kiváltságolt osztályok, budget — az újabb alkotmányok e sarkalatos föltétele — mellett ellenzenék.

Hitelt kell szereznünk az aviticitás, fiscalitás

* *Staatslexicon*. 6. K. 194. 1.

s a mostani perlekedési rendszer eltörlésével.* A birtokosok száma is szaporodni fog, s a tulajdon könnyen szállhatván egy kézről a másikra, a dolog természete szerint oly kezekbe jövend, melyek jövedelmezhetését növelendik. Honunk különböző részei különböző természetényeket hozván elő, belkereskedésre van szükségünk; szabályozzuk tehát folyóinkat, építsünk utakat, sőt vasutakat is. Szabad legyen még egyszer e tárgyról szólanom. Angolhon csatornákkal s közönséges jó útakkal már ellátva lévén, vasutakat kezdett építeni, azokat mintegy fényűzési czikknek tekintvén, szállítási s közlekedési rendszerének befejezésére. Az amerikai szövetségben ellenben a közlekedési és szállítási rendszer megállapítása a vasutakkal kezdetett, ezek eszközül szolgálván pusztá vidékek műveltetésére s termőkké tételére. Honunkban a vasútaknak hasonló hivatásuk lehetne. -- Azon kérdés, hogy a közönséges utak korunk követeléseinek szállítási s közlekedési tekintetben meg nem felelhetnek, már mindenütt eldöntve lévén, egy más, már sokat vitatott, s még kétes kérdés támad: vajjon a vasútak hasznosabbak-e a csatornáknál, s e két közlekedési eszköz közül melyiknek kelljen elsőséget adnunk? Wood**

* Lásd gr. Széchenyi István munkáit.

** *Praktisches Handbuch der Eisenbahnkunde von Nikolaus Wood.* 468. l.

szerint nagy terhek szállítása a csatornákon olcsóbb, mint a vasutakon lóerővel, azon arányban, mint 1·35, 1·65 pence-hez egy tonnát s egy mértföldet számítván; de ezen arány mellett a pályának vízirányosnak s egyenlő hosszúságúnak kell lenni a csatornával. Ha a vaspályának lejtősége van, a szállítás ugyanazon áron történhetik, mint a csatornán, ha pedig ugyanazon két hely közötti csatorna $\frac{1}{5}$ -del hosszabb a vasútnál — mi általában úgy szokott lenni — vasúton olcsóbban szállíthatni, mint csatornán. Könnyű szállításnál 4 mértföldnyi sebességgel egy órában a szállítás a csatornán olcsóbb, de sebesebb szállításnál 10 mértfölddel egy órában, a lóerejű vasút a csatornákkal kiállja a versenyt. Nagy terhek szállítása a gőzmozdonyokkal ellátott vasutakon szintoly olcsó, mint a csatornákon. A kereskedési cikkek szállítása pedig sokkal nagyobb haszonnal eszközölhető vasutakon, mint csatornákon. Sok összehasonlítások útján a csatornákon s vasúton szállítás költségei közt Wood következő eredményekre jött. Ha az a kérdés: vajjon hasznosabb-e vasutat vagy csatornát építeni? amaz érdemli az elsőséget, mert nemcsak nagy terhek olcsó szállítási eszközét, de a közlekedés minden nemének gyors és olcsó módját is nyújtja. Ha azonban csak nagy terhek szállítására számított vasút építése van szóban, melynek egy már létező csatornával kell versenybe állani, a csatorna fog győzni;

de ha a vaspálya mindennemű, azaz: érczek, kőszén, nagy terhek, kereskedési cikkek s személyek szállítására van számítva, már létező csatornával is jó siker reményével concurrálhat.

E két szállítási rendszer összehasonlításánál azonban ama fontos következményeket is tekintetbe kell vennünk, melyek a vasúti gyors közlekedésből valamely vidék kereskedésére háramlanak, s melyek sokkal felülmulják az olcsóbb szállításnál fogva a csatornáknak adni szokott elsőséget; ezek szerint tehát, ha e két közlekedési mód hasznai csak némiképp egymáshoz közelítenek, az elsőség a vasútakat illeti. S nem kell-e tekintetbe venni a vasútak hatását a polgárisodásra nézve is? A Bécs s Brünn közti vasút reményt nyújthat hazánknak, hogy vasútakat jó sikerrel fog építeni. A nevezett vasút részvényes társaságának folyó év áprilisában tartott gyűlése elibe a többi közt következő adatok terjesztettek: 1838. május 1-től október 31-ig, azaz: hat hónap alatt 176,005 személy szállított, s 75,738 frt 33 kr. vétetett be. A költségek ezen idő alatt 42,276 frt 4 krt tevéen, a tiszta jövedelem 33,462 frt 29 kr. Ha e négy német mértföldnyi út építési költsége 1.060,000 frtra számítatik, a kamat $6\frac{7}{8}\%$ -ot teend.* Az igazgatóság egyszersmind tudtára adá a részvényeseknek, hogy az árúk szállítása iránt is

* A vasút akkor t. i. csak Gänserndorfig vala készen.

már történtek tudakozódások, s hogy azokat legalább 400,000 mázsúra lehet évenként számítani. Ezekből azt következtethetni, hogy a vasút jól fog jövedelmezni. De kevésbé kedvező körülmények között is építhetni vaspályákat, ha a státus e vállalatokat magára veszi, mint Belgiumban történt; kívánatos volna, hogy ez nálunk is megtörténjék. Magános társaságok csak azon vonalakat szokták magukra vállalni, melyek azonnal jövedelmeznek; vannak azonban olyanok is, melyeknél jövedelemre nem számíthatni mindjárt, de melyeknek létrehozása, az egész hon kereskedésére, iparára s jólétére nézve sokkal nagyobb fontosságu, mint amazoké. Ilyen vonal nálunk a Pestről Fiuméba vezető. Ha pedig hasonló vonalakra is találkoznak vállalkozók, céljuk a részvényekkel nyereszkesedés, s a nemzetek haladására szolgálható nagyszerű eszköz uzsorásoknak arra szolgáland, hogy másokat vagyonuktól megfoszszanak. A kisebb tőkék, melyek a mezői gazdaságban vagy műiparban jó sikerrel használtathattak s a nemzeti gazdaságot gyarapíthatták volna, meddőkké válnak, de hogy a vállalat mégis némiképp kamatozzék, a szállítási bér magasra tétetik, hogysesem a néptömege által használtathassék. Ezt a jövedelmező vonalokról is mondhatni; a vállalat finanziaális speculatio lévén, melynél nemcsak a kamatra, de az azon felül nyeredő osztalékra is számolnak, a szállítás bére sokkal nagyobb, mintsem a vasútak

főczélja nemzetgazdaság tekintetéből követelné. A közvélemény sok helyt oda nyilatkozik, hogy maguk az igazgatóságok is az építés alatt a munkákat majd hátráltatni, majd siettetni szokták, a mennyire önös hasznuk a részvények keletének fel- vagy le-szállítását kívánja. Az államnak hasonló vállalatoknál a magános társaságokhoz képest kedvezőbb állása van. Az állam méltán számot tarthat a nemzeti gazdagság gyarapodására, mely a vasutaknál netalán közvetlenül szenvedett kárt bőven pótolja. Az egyik vasútnyereség fedezi a másiknál tapasztalt veszteséget. A szükséges tőkét kisebb kamat mellett fölvehetvén, mint a részvényesek a magukéit adni szokták, s nemzeti gazdagság szempontjából intézhetvén e vállalatokat, az állam a szállítást mindig kisebbre szabhatja, mint egy magános társaság. De az állam vasutakat s más nemzeti érdekű vállalatokat kölcsön nélkül is, papírpénz kibocsátása által vihet véghez. A kibocsátandó összegnek a vállalat költségeit nem kellene felülhaladni, s a véghez vitt munka a papírospénz hypothekájául szolgálna. A kamat megkíméltetnék s a vasút tiszta jövedelme a papírospénz visszaváltására fogna fordíttatni. E rendszer mellett hazánkban vasutak nemcsak Bécs s Pest, Pest s Debreczen közt jöhetnének létre, de a debreczeninek egy oldalvonala Miskolczon át Kassáig terjesztethetnék. Ezen folyna a Galiczia s Magyarország közti kereskedés, ezen vitetnének minden

termesztmények is, melyek a felső vármegyékből Pestre hozatnak, s minden áruk, melyek innen oda szállíttatnak. E rendszer által Fiume s Pest vasút által összeköttetésbe hozatnék, s e vállalat nem volna nagyobb akadályokkal összekötve, mint a Bécs s Trieszt közti Gráczen át vonandó vaspálya.

Ha pedig egyszer gyárat állítunk, használjuk más nemzetek tapasztalatait, nézzünk tovább a jelen pillanatnál, s törekedjünk arra, hogy ne növeljünk proletárius osztályt, melynek nemsokára szegényügyi törvényekre lenne szüksége, s mely idővel a társasági rend felbontásával fenyegetne. Állítsunk fel takarékpénztárakat, hogy a munkás takarékosága által a vállalat részesévé válhassék. A néptömeg takarékoság nélkül nemcsak jólétet nem remélhet, de a szegénység szenvedéseit sem kerülheti el, azért ingert kell nekie a takarékoságra s szorgalmának jutalmat nyújtani. Ezt teszik a takarékpénztárak, melyeknek e fontos következményeken kívül még azon jótékony hatásuk is van, hogy apró összegeket az eltékozlástól megmentvén, s azokat nagy tőkékké nevelvén, a nemzeti iparnak segédkezet nyújthatnak, s a nemzeti gazdaságot gyarapíthatják. Hálával tartozik a haza Fáy András lelkes írónknak ez ügyben való fáradozásaiért. Ő a Pestmegyében felállítandó takarékpénztár tervében a dolgot kimeríté, s bár láthatnók már intézetét munkásságban, hogy egyéb megyéknek is példányul

szolgálhasson! Az író az alapítványi összeget 40,000 pfrtban megállapítván, ezt 200 részvényre, 200 pfrtjával javasolja felosztatni.* A részvényesek magát a tőkét nem tartoznának ugyan lefizetni, azt maguknál megtarthatván, csak évenkénti kamatját fizetnék be mindenkor előre. Ha hiszszük is, hogy Pestmegyében az indítványozott takarékpénztár ez úton létre jövend, nem reméljük, hogy e nemes ügy másutt annyi nagylelkű pártfogóra találand: mert habár a gazdag hazája iránti kötelességeinél fogva a szegénységen segíteni tartozik is, e kötelességnek megfelelni nem mindennap tapasztalható hajlama. De egyébiránt áldozatokat csak ott követelhetni, hol elmellőzhetlenek. Célirányosabb volna tehát, ha a 200 forintos részvény csak kezességül kár esetére — természetesen minden kamat fizetése nélkül — szolgálna. Az intézet munkásságának megindulásakor a kérdésre azonnal szükséges summát kölcsön által lehet szerezni, kamattól 4-et száztól (Fáy terve szerint ötöt száztól) fizetvén. A pesti takarékpénztár, melynek évenkénti betételei 200,000 frtot tehetnek, költségeit — Fáy szerint 2159 frtot — leróván, mintegy 2000 forintot jövedelmeznének. Kívánatos volna, hogy a takarékpénztár minél nagyobb kamatot fizethetne, — ez levén a leghathatósabb inger a takarékosagra s a

* A részvények 100 frtra leszállítottak.

betételekre, de ha kisebb kamatfizetés az intézet felállítását könnyebbíti, kétségen kívül kisebb kamatot kell megállapítani.

De sajnosan meg kell vallanunk, hogy e jótévő intézetek sebes terjesztésére s szaporítására e mód mellett nem tarthatunk számot, mert a szegény iránti sympathia s a törekvés, hogy sorsán könnyítsünk, hazánkban azoknál, kik ezen ügyben befolyással lehetnének, még ritka. A kormány e tekintetben legtöbbet tehetne, ha maga útján e tárgyra figyelmetessé tétetnék. Minden pénztárral összekötött királyi hivatalnál takarékpénztár állíttathatnék fel, mely a köztisztviselők által díj mellett bizonyos napokon, hivatali órákon kívül, kezeltetvén: az intézet pénze, a kir. Helytartótanács jóváhagyása mellett, azon óvással, mint a politico-fundationális tőkék, kamatra adathatnék. A takarékpénztáraknak csak ha közönségesekké leendnek, lehet hatásuk, e rendszernél pedig városoktól, kereskedési útaktól s a megyék középpontjától távol fekvő vidékekre is kiterjeszhetnék ezen intézetek haszna. Ha csak a sóházakat vesszük számba, minden megyében egynél több takarékpénztár fogna létezni, s ezen intézkedésből méltán várhatnánk örvendetes eredményeket.*

* A takarékpénztár hasznairól lásd *Fáy András tervét a pestmegyei köznépp számára felállítandó takarékpénztárnak.* 4. lap.

De mindezeknek népnevelés nélkül sikere nem lehet s azt sem kell hinni, hogy e tárgyak előmozdítása képzelt érdekek s az alkotmányos élet feláldozását követeli. De bizonyos, hogy, ha e hathatós eszközök összehatnának, hazánkra szép jövődő mosolyogna. A közjólét a társaság minden osztályaira ki fogna terjedni, a polgár s a paraszt képessé lenne a társasági hierarchiában magasabb fokra emelkedni, a nemesség jövedelmei szaporodnának, ez műveltségében haladna s el fogná ismerni, hogy érdekei ellenséges állásban más osztályok érdekeivel nem tarthatják fenn magukat, a hon e követelések méltányosságáról meggyőződven, nem fogna ellentállani a társaság külön osztályérdekei egybeolvasztásának. Ellenben ha e tárgyak figyelembe nem vétetnek, a parasztság még inkább elszegényedik, a népesség nem szaporodhatik, a földművelés — a nagyobb birtokosoknak hitel-hiánya miatt investitiókra pénzök nem lévén — nem gyarapodhatik, a pártok egymástól még inkább eltávoloznak, s a haza az örvény szélén fog állani, azt, a mi most rajta szép és jó, elvesztven, a nélkül, hogy azt, mi helyébe kívántatnék, megnyerné. De még akkor sem érné el aggodalmainak véghatárát, új veszélyek fenyegethetik kívülről, s mitől nem kell félnie egy oly kornak, mely már annyira jutott?!

A BÍRHATÁSI JOGRÓL MAGYARORSZÁGBAN.*

Az egész természet törvényekhez van kötve, az égi testek s földgolyónk kiszabott pályákon évezredek óta mozognak, az emberi élet lényeges működései változhatlan szabályok szerint történnek, — hihetnők-e, hogy a népek s az emberiség élete — az egyének életének ezen összege — a világ ez alkotó rendében nem részesült volna? hogy jelenetei minden összefüggés nélküli esetek, végtelen anarchia eredményei? Nem: az emberiség életének is vannak törvényei, s bár csak egyes pontokat ismerünk, már ezek is vezetőkül szolgálhatnak a történetek labirintusában, mint a csillagok a hajósnak a mérhetlen óceánon, s reményt nyújtanak, hogy későbbi nemzedékek e törvények könyvét is bírandják, s mit mi csak sejdítünk, tudni s tisztán látni fogják.

E szerint a népvándorlások az emberiség életének szükséges és szabályos működései. — Az

* Megjelent a *Budapesti Szemle* 1840 ik évi második kötetében.

új Európa jelen nemzeteivel, nyelveivel, alkotmányával, szokásaival e vándorlások eredménye. Ázsia nagy hegylapálya vala a kezdőpont, s innen egy néptörzs tolá előre a másikat, míg az atlanti s indiai óceán vándorlásaiknak határt nem vetett. Európa országai e népvándorlások idejében nemcsak népesedve lévén, de népeik már egy nagy műveltség időszakát túlélvén, a vándorló csoportoknak vérrel kelle telepeket szerezni. A vad természetelő diadalmas az elfajult műveltség fölött, — s így a germán népek az egész római nyugatot meghódíták, így lőn a magyar több századdal később a Pannonföld urává. A hódoltató nép mindenütt kénytelen levén magát önvédelmére s önfentartására legalkalmasb helyzetbe tenni, alkotmánya katonai volt. Társasági hierarchia megállapodott élet s közép műveltség eredménye lévén, a magyar azt honunk meghódoltatásakor nem ismerheté. Ő szabad volt a nomád népek módjára — fegyvert s szolgálkat bírván —, a fegyvert magával hozá, s a Pannonföld szláv népességét szolgálivá tevé. Ez időben a magyar szabad férfiú s katona vala; a benszülöttek ellenében nemesnek, azaz: a magyar nemzetből valónak is neveztetetett. A nemesség e nemét jól meg kell különböztetni a törvényes nemesség intézményétől. Amaz a meghódoltatás közvetlen s természetes eredménye, a győző nemzet felsősége a legyőzöttek fölött, emez a polgárok egy rendének

mesterséges felmagasztalása s szabadítékokkal felruházása. A letelepedéssel az elfoglalt birtok elosztása szükségképen össze vala kötve, s azt megtörténtnek kellene hinnünk, habár a történetírók említést nem tennének felőle, s így Magyarorszában az ingatlan birtok első czíme volt: részesülés ez osztályban, mi alatt azonban nem rendszeres földarabolást, de történetes letelepedést s a telep elfoglalását — mely szállásnak neveztetett — kell érteni.*

E birtok teljes föltétlen tulajdon, allodium volt, a tulajdonos akár élete idejében, akár végrendelet által ingatlan javait kénye szerint feloszthatta vagy elidegeníthette, s hasonló teljes joggal ajándékoznak később a magyar királyok jószágot a műveltebb Európából Magyarországra bevándorlott idegeneknek. E teljes tulajdont — allodiumot — honunkban a XIII., sőt a XIV. században is találhatni.** — Verbőczy István hármaskönyve I-ső részének 64. cikkelyében nyilván mondja,

* KÉZAI a honunkat elfoglaló magyarokról ezt írja: «Isti quidem capitanei loca descensum... sibi elegerunt, similiter et generationes, aliae ubi placuit eligentes.» Más helyt pedig: «Aliae vero generationes, quae sunt his pares et consimiles acciperunt sibi locum et descensum ad eorum beneplacitum.» Lásd HORVÁT ISTVÁN értekezését *Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről*. Pesten, 1820. I. 25.

** L. HORVÁT idézett értekezésének 85-ik lapját.

hogy első Lajos kora s nevezetesen az 1351. év előtt minden báró, nemes s más birtokos ember ingatlan nemesi jószágairól — még ha magszakadó is — tettszése szerint mindennemű királyi megegyezés nélkül szabadon rendelkezhetett, s a koronának csak azon esetre volt ily jószágokban örökösülő joga, ha azok birtokosa nemcsak minden örökös s atyafi, hanem egyszersmind végrendelet nélkül halt el. De számos ellenkezőt bizonyító oklevelek létezése mutatja, hogy e nemű tulajdon mellett feudumok, azaz: donatiók mostani alakjokban is divatoztak.* E című birtokosok jószágait örökösöikre szállítván, azokat királyi megegyezés nélkül örökre el nem idegeníthették, magszakadás esetére a koronához, minden birtok kútféjéhez visszatérendőket. Ez idegen szokás, azaz: a hűbéri rendszer a magyar életbe csak lassankint szivódott be, s csak anjoui Lajos alatt lőn köztörvényé.

Piringer** s Gusztermann,*** ki sz. Istvánban s uralkodásában XIV. Lajost s az akkori monar-

* Ez oklevelek idéztetnek SZLEMENICS e című értekezésében: *A királyi consensus szükségessége, viszonylagsgai.* A m. t. társaság évkönyvében, 3. osztály 108. l.)

** *Ungarns Bänderien* von MICHAEL v. PIRINGER. Wien, 1810—1816. 2. kötet.

*** *Die Ausbildung der Verfassung des Königreiches Ungarn* von ANTON WILHELM GUSZTERMANN. Wien, 1811. 2. kötet.

chiát írja le — a hűbéri alkotmányt honunkban, már sz. István alatt, egész kifejlődésében látják, míg mások annak lételet I. Lajos idejében is tagadják, s jelen viszonyainkban szembetűnő maradványait észre sem veszik. De az első vélemény pártolói rendszeröket e szónoki figurára: *partem pro toto* alapítják. Ők nem látszanak tudni, hogy semmiféle nagy tény, semmiféle társas állapot nem tűnik fel egyszerre a maga teljességében, hogy csak lassankint képződik ki, hogy külön datumú s eredetű tények sokaságának eredménye, melyek ezerféle módon kombinálódnak s módosulnak, míg egy egészszé állapotodnak, mely tiszta rendszeres alakban jelenik meg, s névvel jellegeztetik, mely hosszú életet él. Ez oly egyszerű s világos igazság, hogy első pillanatban hasztalannak látszik reá emlékeztetni, de ezt mégis kell tennünk, mert ez igazság szüntelenül elfelejtetett, s most is elfeledtetni szokott. Történeti időszakok s társaságos állapotok általában csak akkor vizsgáltatnak s íratnak le, mikor megszűntek lenni, s így egészen határozott s teljes alakjokban mutatkoznak a szemlélő s történetíró szellemének. Ezek könnyen hitetik el magukkal, hogy ez mindig így vala s könnyen felejtik el, hogy a tények, melyeket egész kifejlődésben látnak, kezdődtek, növekedtek, s növésük közben számtalan változásokon mentek át; ők e dolgokat mindenütt ugyanazon alakban keresik s akarják látni, minőknek ismerik

s felfogják érettségük pillanatában. E hajlandóságból számtalan fontos tévedések származtak a történelemben. Így szól Guizot a hűberről írt értekezésében.* Ezt méltán alkalmazhatjuk e nézetű írókra, kik a hűbért I. Lajos s az őt követő fejedelmek alatt már megállapodva látván, azt már sz. István idejében keresik s látni vélik. — A hűbéri rendszer megállapodása honunkban negyedfél századot követelt. Első Lajos fejezé be e goth épületet, midőn II. András decretumát megerősítvén, e kivételt tevő, hogy örökös nélkül kimúló nemesek ne rendelkezhessenek jószágaikról tetszésök szerint, azokat el ne idegeníthessék, mint melyek testvéreikre s nemzetségeikre szállandók. E törvény állapítása tehát még az ősiséget, s összehasonlítva II. András decretumának 4-dik, Zsigmond 6-dik decretumának 17-dik s Verbőczy hármaskönyve 1-ső részének 64-dik cikkelyével, már a fiscalitást is magában foglalja. E törvény præsupponálja, hogy minden nemesi birtok adomány, melynél fogva a dominium directum a koronát illeti.

Tekintsünk már most a hűbéri rendszer alkotó elemeire. Ezek a következők:

1-ször a földbirtok azon sajátos természete, melynél fogva valódi teljes és örökös tulajdon

* *Histoire de la civilisation en France.* Bruxelles, 1835. III. köt. 27. lap.

ugyan, de mégis egy fölebb állótól adatott s a birtok elkobzás büntetése alatt bizonyos személyes tartozásokkal van terhelve, s azon teljes függetlenséget nélkülözi, mely jelenleg a földbirtok jelleme. (Frankhonban tudniillik, de nem nálunk.)

2-szor. A tulajdon összeolvadása a felséggel, azaz : majd minden a felséget alkotó jogok gyakorlása a földesúr által birtokának lakosai fölött, mely jelenleg csak a kormányt, a közhatalmat illeti.*

Ha tehát a hűbéri organisatiónak e jellemét a magyar alkotmányban I-ső Lajos korától fogva találhatni, ki fogja józanon tagadni a feudalismus lételét a magyar státuséletben?

Valóban mulatságos látni, mily buzgólag küzdenek sokan a hűbéri rendszer történeti léte ellen, mintha ez a mágyarnak szegyenére válhatnék. — Vajjon Francia- s Angolország nem mentek-e át a feudalismus iskoláján? Nem keletkeztek-e e két

* Guizot idézett munkájának IV. köt. 30. lapjain e két elemhez hozzáadja a törvényhozói, bírói, katonai institutiók hierarchiáját, de ez elemeket egyenkint fejtegetvén, állítja, hogy ez sehohsem éri el egész kifejlődését, hogy a tökéletes hűbéri hierarchia, állítólag minden rendek s értékek palladiuma a középkorban, aristocratiai publicisták koholmánya, de az elv, az állapot csirája csakugyan létezett, — mi vélemnéyem szerint Magyarhonban is létezett, de ez elem a más kettőhöz arányban nem állván, ezt amazokkal egy cathegoriába valónak nem tartám.

országban ennek daczára viszonyok, melyek miatt sorsukat méltán irigyelhetjük? Ha tehát a hűbéri rendszer egy nemzet méltóságával csakugyan ellenkezhetnék, ez csak akkor történhetik, ha kora elműlván, maradványai kevesek érdekében holttest gyanánt őriztetnek. Nézzük már most, léteztek-e Magyarhonban a hűbéri rendszert alkotó elemek?

Mi az elsőt illeti, ez magát még jelenleg is fenntartja. Jóságot gyökeres joggal még most is csak királyi adomány és királyi megegyezés mellett szerzhetni, mely magszakadás esetére a koronára visszaszáll. E körül, valamint a hűbér, úgy az adomány tulajdonsága a hadi szolgálat, mert az adománynyerőt nemesítvén, hadi szolgálatokra egyzsersmind kötelezi.

Továbbá a felségsértési, a hűtlenségi esetekben a bűnös halálos vagy fogságbüntetésre, az állam- s fenyítő-jog elveinél fogva, államjobbágy minőségben elítéltetvén, jószágai elkobzásában a hűbéri jog szerint marasztaltatik el, mert e jószágokat teendő hű szolgálatok föltétele mellett nyeré. Végtére az adományt s nemesi jószágokat illető jogelveket a hűbéri jogban is találjuk, s méltán következtethetjük, hogy onnan kölcsönöztettek.*

* Lásd PIRINGER idézett munkájának I. k. 61. lapját. E munkában igen számos hamis következtetés mellett való s alapos előzmények találtak.

De a hűbéri rendszer második elemét sem törle még el a mostani államjog. A földesúrnak még most is törvényhatósága vagyon jobbágyai fölött. Több uradalom még most is bírja a jus gladii-t. Az úrbér előtti időkben nem adóztatta-e a földesúr kénye szerint jobbágyait? Nem kötöttek-e a magyar főurak a törvények daczára szövetségeket, s nem gyakorlák-e tettelesen a béke s had jogát? A ki tehát mindezeknél fogva a magyar viszonyokat elfogultság nélkül szemléli, s a ki megfoghatja, hogy ugyanazon dolog különböző nevek alatt fordulhat elő: a hűbéri rendszer egykori lételén és számos s alkalmatlan maradványainak főnállásán Magyarországnban kételkedni nem fog.

A hűbér vagy az ősiséggel s fiscalitással összekötött királyi adományintézménye a nem-nemest az ingatlan jószág bírhatásából, a földbirtokból kizárá, mert a városi fundusok csekélységénél fogva a nemesi jószágokhoz képest, állíthatni, hogy kinek ezeket bírni nincsen joga, az ingatlan javak bírhatásából ki vagyon zárva. Mit azonban természetesen kell tartanunk, mert a nemesi ingatlan jószág örökösen el nem idegenítettván s a zálognév alatti jószágeladás sem divatozván, efféle jószágot csak királyi adomány vagy királyi megegyezés mellett lehetett szerezni — mi magában a nemesítést foglalá; — s így valamint a meghódítás után s az első úrpádi királyok alatt szabadalmak czíme a fegyver

vala — később a földbirtok lön azzá. Ez intézkedés következő okok eredménye lehetett :

1. A földbirtok, kötelességgel : a hazát külső, belső ellenségei ellen védeni — lévén összekötve, a hon érdekében fekvék, hogy a földbirtok oly kezekbe ne jöhessen, melyek e kötelesség teljesítésére nem képesek.

2. Mivel az oligarchia fejét mindig magasbra emelte, s tetteleg főúri jogokat gyakorolt, sőt a királyi polcz után törekedett, s a hazát szétszaggatással veszélyeztette, a királyoknak, önmagok s a haza érdekében az oligarchiai hatalom gyarapodását ellenzeni kellett — mi az ősiség s fiscalitás intézménye által egyrészt meg is történt, mert a hatalmasok mások jószágait királyi megegyezés nélkül nem szerezhették, a gyengébbektől birtokaikat — törvényes úton legalább — ki nem csikarhatták, melyekkel pártolókat szerezhettek volna, s magszakadások esetére a király jószágokat nyert, melyekkel híveit megjutalmazhatta s új híveket is szerezhett.

3. A néptömeg szolgaságban tespedvén s urai kényétől függvén, a fejedelemmel minden államjogi viszonyon kívül állott, mi épen a király s a főurak közti államjogi köteleket nem kevésbé gyöngíté; szükséges lön tehát a főurakat a királytól való függés más nemébe helyezni — mit a hűbéri rendszer eszközle, a fejedelmet hűbérúrrá tevén, ki őket s maradékaikat hűtlenség esetére jószágaiktól meg-

foszthatta, s általában jogaik iránti rendelkezhetősöket korlátolá.

4. A magyar, ázsiai eredete mellett azon hajlékonysággal nem bírván, melynél fogva más hódító nemzet a meghódolttal összeolvadott, az adomány intézménye által, mely a nem-nemesnek, azaz : a nem-magyarnak földbirtokot nem engede — nemzetiségét compactabbá tenni vélé; s azon korban, midön az egész nemzeti élet hadviselésben pontosult össze, mely oly szoros kapcsolatban vala a földbirtokkal — e rendszabály czélirányos lehetett oly veszélyek elhárítására, melyek — ha nagyobb számú férfiak, kik nem az uralkodó törzsök ivadékai, befolyással bírának — keletkezhettek volna.

5. A középkorban azon oszlopok, melyeken az államépület fekvék, a papi s katonai rendek voltak, ezek egyszersmind földbirtokosok lévén, a többi rendeknek csekély jelentőségök volt.

6. A középkor eszméivel senki sem ütközött meg e rendszeren, ez állapot az akkori szükségeknek megfelelt s jogszerűnek tartatott. Hasonló okoknál fogva e korban egész Európában hasonló intézmények léteztek, de ez okok megszüntetésével e törvények s intézmények is megszűntek.

Lássuk most, bírnak-e még honunkban élet-erővel ez okok, melyek királyi adományt, ősiséggel — fiscalitással s a nemesekre szorított birhatási joggal párosúlva, szülnének? Törvények főállhatnak

ugyan egy ideig, ha okaik s alapjuk meg is szűnt már; végtére bukniok kell. A kiszáradt fa is áll, míg a fejsze nem éri, míg a vihar le nem sújtja.

A mi az első okot, azaz a földbirtokkal összekötött védrendszert illeti: e kapcsolat tettelegesen már rég fölbomlott. Európa politikai viszonyai állandó seregeket követelnek; s birodalom állandó sereg nélkül nemcsak befolyását európai ügyekre, de függetlenségét, sőt létét is kockára vetné. Az ausztriai birodalomnak pedig már fekvésénél fogva, — Oroszország szomszédságában s Franciaország közelében lévén, mely mindkettő terjeszkedés- s hódításkórságtól háborgattatik — harczkésznek kell lennie. Ausztriának fegyverezve kell lennie, hogy, ha netalán az orosz a francziával szövetkeznék, a többi, hazáért s függetlenségért küzdendő népek középpontja lehessen, hogy a magyar nemzetiséget s azzal lényegesen összeforrt alkotmányos életet a szláv elemnek Európában varázslag növő befolyása s hatalma ellen védhesse. Hogy pedig a hadsereg mind e követeléseknek megfelelhessen, európainlag, azaz: a mostani rendszer szerint kell organizálva lennie. A magyar ezredek, az ausztriai hadsereg ez alkotó része, semmi viszonyban sincsenek a magyar nemesi földbirtokkal; a kar, mely jelenleg a birhatási szabadalommal díszeskedik, e hadsereg fön-tartásához semmivel sem járul, e tehert a szegény adózó népesség viseli.

Igaz ugyan, hogy a magyar nemességnek, ha a haza veszélyeztetve van, insuigálni kell, de hogy ily csapatok egy disciplinált hadsereg ellenében, milyen a francia vagy orosz, használhatlanok, láttuk a francia háborúkban. Ha tehát a magyar főurak kastélyaiktól és a modern élet élvezeteitől, a nemesség családjaitól s házi kényelmeitől megválni s állandó sereggé alakulni nem akarnak, a magyar contingens föntartásának terhében részt venniök kell: annál kevésbé tulajdoníthatják magoknak kizárólag a bírhatási jogot, a földbirtokot a védelmi rendszerrel lényegesen összekötöttnek magok is állítván, — s így tehát az első ok, mely a királyi adományt s azzal összekapcsolt ösiséget, fiscalitást s a nemesekre szorított bírhatási jogot igazoló — már régen megszűnt.

A második pontra nézve, hogy tudniillik az oligarchia túlnyomóvá tétessék; e tekintet jelenleg minden fontosságot, sőt értelmet nélkülöz, mert külön rendek igazai s ezek határai törvényesen kiszabva lévén, ezeken túl senki sem léphet büntetlenül, az ezt teendő, törvény útján, szükség esetében közérővel a határok közé szoríttatik, s bűnéért a törvényszegés következményeit érzendi. Az aristocratia — bár oly szabadalmi már sehol sincsenek mint honunkban — jelenleg már nem az egyedüli hatalom, mert az aristocratia egy része is tettelegesen már a néphez tartozik, keblében népszerű

irány fejlődött ki, e területen kívül is erők keletkeztek: szabad városok, szabad községek, nagyobb számú külön keresetet űző s vagyonos emberek, a megváltási törvény következtében leendő szabad parasztok — az aristocratia hatalmát s befolyását egyensúlyban tartandók. Ezenkívül jószágok eladása zálognév alatt divatozván, egyesek birtokának nagyobbulását ez úton nem lehet gátolni, sőt a jelen birtokviszonyoknak szószólói ezeket az aristocratiára kedvezőleg hatónak állítják, miről alább szó leend; s így a kérdéses intézmények föntartását e második okból, mely létesítéséhez a középkorban járulhatott s jelenleg az ellenkezőt okozza, épen nem védhetni.

A harmadik okra elég lesz említeni, hogy a szolgaság ideje elmúlván, a néptömeg sokkal szorosb függésben van a közhatalomtól, mint a földes uraságoktól, hogy a legdúsabb birtokosnak sincsenek erősségei, katonái, hogy bármi nagy is befolyása kisebb körökben, az állam ellenében ő csak egyszerű állampolgár — s így minden más kapcsolat fejedelem s a birtokosok közt fölösleges.

Mi a jószágok iránti rendelkezhetésnek korlátozását illeti, látjuk, hogy magszakadás eseteiben a fiscus bevétele nem igen tetemes, ily jószágok közönségesen roppant adósságokkal levén terhelve.

A negyedik pontot illetőleg: látjuk, hogy az idő viszontagságai az egyetjelentőséget a magyar s nemes közt eltörlék, s jelenleg több milliónyi nem-

nemes népességünk vagyon, melynek ajkairól a magyar szó zeng, melynek keblében a magyar haza iránti szeretet él — ki fogja e népességtől a bírhatási jogot megtagadni merni, állítván, hogy e népesség nem magyar? Ez esetre Verbőczire hivatkozni, hazaárulás. De talán azt fogják állítani, hogy a nemesi szabadalmak s különösen a bírhatási jog gazdagságot s műveltséget föltételez; de hiszen akkor a bocskoros nemeseket jogaiktól meg kellene fosztani. Magyarhonban tehát, hol a bocskoros nemesnek bírhatási joga van, kit semmi tekintetben sem illethet felsőség a paraszt fölött, e törvény józan s alapos okát nem adhatni, ha csak castákat Egyiptom s India példájára nem akarunk alapítani, kényszerítvén a polgárfit, kiből jeles mezei gazda válhatott volna, hogy boltot nyisson; a nemes birtokos gyermekét, ki magát híres mechanikussá kiképezhetett volna, hogy az eke után járjon. De ha a nemes magyar népességnek a bírhatási jog megadatik, megtagadhatni-e ezt az e rendű nem-magyartól? A törvény e külön eredetű népesség közt különbséget nem ismer, a meghódoltatás ez eredménye megszűnt, s a nemesség keblében is elég idegen elem vagyon, mely külön származásának s a nemzeti nyelvben való járatlanságának daczára is a törzsökös magyar nemessel ugyanazon szabadalmakkal bír; s alig is hihető, hogy az idegen, ki egy ideig egy magyar ezredben szolgált, vagy magyar leányt fele-

ségül vett s honosítást nyert, már ez által magyarabbá válnék, mint az itthonos nem-magyar lakos. Egyébiránt, meggyőződésünk szerint, külön törzsök összeolvadására s így honunk magyarosítására legsikeresebb s leghathatóbb szer: az engedmények s különösen a birhatási jog kiterjesztése, mert a magyar elem az uralkodó lévén, ki birtokot szerez, akaratlanul is ez elemmel érintkezésbe jő, s nyelvének ismeretlensége által magát sokban hátráltatva látván, azt tanulni, s ha nem, gyermekeit bizonyosan taníttatni fogja.

Ötödik pontra: A társasági hierarchia lépcsői megszaporodtak, pap s katona a földművelő szolgák csoportjaival nem elegendők a mostani élet szükségseinek kielégítésére. Pénz, az ingó javak legmozgékonyabbika, egyenlő fontosságot nyert a földbirtokkal, az ingatlan javak legmozdulatlanabbikával; egyik a másikat, ha jövedelmezniök kell, föltételezvé. A pénznek substratumra van szüksége; ingatlan jószágra, főképp földbirtokra, mert ez minden ipar forrása, alapja az ingatlan jószágnak, pénz kell, hogy beruháztassék. mert e nélkül sínlődő test, táplálék nélkül. A mostani élet factorai nem csak az egyház, a hadsereg s földbirtok, de a tudomány, ipar s kereskedés is. A városok száma szaporodván, s fontosságuk nővén, ott pontosul össze az ipar, a kereskedés, a pénz, mindezek emeltyűje, s a városok népességének, a polgárság-

nak, mely bizonyosan annyi intelligenciával bír, mennyit a föld birhatása követel, birhatási joga nincsen. Vajjon nem hökkenne-e meg a nemesség, ha a polgárságnak eszébe jutna törvényt indítványozni, mely a nemességet városi fundusok birhatásától eltiltaná? nem hökkenne-e meg, ha a parasztság a fejedelelemnél törvényért esedeznék, melynél fogva a nemes jobbagyi telkek haszonvételeitől eltiltatnák?

Hatodik pontra : Bátor nem élünk democratia korában s az odaindulás honunkat csak végtelen zavarba sújthatná, korunk emberies iránya mellett a törvény előtti egyenlőség nálunk is a napirenden van, s vajjon lehet-e milliónyi állampolgárokat, kik történetesen nemesi méhben nem fogantattak, földbirtoktól eltiltani, polgári jogaik megsértése nélkül? Az aristocratia újabb időkben nálunk is sokkal tágasb körűvé lön, s három részre szakad : születés- és földbirtok-, pénz-, és- s műveltség-aristocratiára. E két utolsó minden erőnek, tehetségnek, érdemnek s kitüntetésnek nyitva állván.

Az elsőnek tagjai a más két felekezethez is tarthatnak s velök kezét fogni készek. Ha nem holt betűkhez s haldokló törvényekhez ragaszkodunk, de az életet, a tényeket szemléljük, meg kell valánunk, hogy az aristocratia más két nemének is tisztelete, befolyása, sőt hatalma is van, s e két aristocratia, mely a földbirtokot talán legjobban

tudná használni, a bírhatási jogtól meg vagyon fosztva!

A birtok jelen viszonyainak barátjai, nézeteket ez elkopott argumentumokkal is szokták támogatni:

1. E viszonyok szükségesek a nemesség s nagy nemzetségek föntartására, melyek a haladási pályán, e planum inclinatumon, a futó népkocsinak kerékkötői, s melyek nélkül az gödrökbe bukhatnák. — Ha csakugyan szükséges, hogy a stabilitás elve erősen képviselve legyen, nem megy-e egyre, akárkinek kezében vagy a birtok? mert ha a stabilitás elve a földbirtok természetében fekszik, miért ragaszkodnék az elvhez kevésbbé a nemes nemes birtokos a nemesnél? De ez urak azt sem látszanak észrevenni, hogy ezen állítólag a nemességre nézve igen kedvező viszonyok daczára, a nemességnek egy része a paraszt sorsára juta, hogy a legrégibb, leggazdagabb nemzetségek adósságokban fuladoznak, az uzsorások jó akaratjától függenek, s hogy ez adósságokat, habár csak mindenféle mesterkélt halogatások után is, végre is fizetni kell. A kik tehát a nemességet az elszegényedéstől ez úton megóvni akarták, miért nem alapítanak minden nemesi jószágot fidei commissummá, melyet semmi nemű adóssággal sem szabad terhelni, semmi módon sem lehet elidegeníteni? Nemde, ez lehetetlen a nélkül, hogy a nemesség a haza kárával egészen

tönkre ne jusson ; a mi el is ismertetett, midőn elzálogítás a jószág egész becsében megengedett. Ily jószág, épületekkel s más investitiókkal terheltetvén, vagy soha sem fog kiváltatni, vagy pedig oly summával, hogy az elzálogító azzal más jószágokat szerezhetett volna — s így a zálogképeni jószágeladásnak ugyanazon következményei vannak, mintha örökösen elidegenítettetett volna.

2. Ha a jelen birtokviszonyai megváltoztatnak, magyar dicső nemzetségek jószágaikból kiüzetvén, zsidók s idegenek foglalják el ősi kastélyaikat. — Mi ezt illeti, kérdem, nem válnék-e a haza hasznára, ha tőkétet bíró idegenek pusztákat szereznének, műveltséget s ipart terjesztendők? Ez idegenek gyermekei nem fognának-e magyarokká válni? A nemzetiség nem áll a származásban ; akkor a francziának, kiben még egy csepp frank vér foly, rosszabb hazafinak kellene lenni a tiszta gallus vérből származottnál, vagy viszont. De, — sőt kérdem : zsidók vagy idegenek lehetnének-e idegebbek ezeknél, kik jövedelmeiket a hazán kívül pazarolják, honi ügyek iránt semmi érdekléssel nem viseltetnek, a honi nyelvet sem beszélnek?

De vannak bajaink, melyeket csak a birtok jelen viszonyainak megváltoztatásával orvosolhatni. Az ősiség s fiscalitás mellett hitelünk nincsen. A nemesekre szorított bírhatási jognál fogva népeségünk $\frac{9}{10}$ -de ingatlan jószágot nem bírhat, s így a

földbirtok nem juthat oly kezekbe, hol legjobban jövedelmezne. A földművelés sem javul, mert a törvények a földbirtok elosztását gátolják. Szükséges volna tehát:

1. A bírhatási jogot nemesi jószágokra nézve a nem-nemesekre kiterjeszteni; mi által a nemes actiója a nemesi birtokban levő nem-nemes ellen természetesen megszűnik. Ily törvényt, több ez értekezésem folytában előhozott okokon kívül az is kívánatosná teszen, hogy eddig nem létező rendszabály, mely a nem-nemest pénzszerzéshez s bírhatásától tiltaná, s így sok tőke nem-nemes kezekben lévén, a földbirtokos s capitalista közt a természetes viszony nem keletkezhetik. Ők azt, a mivel fölöslegesen bírnak, egymás közt ki nem cserélhetik s oly helyzetbe jönnek, mint a gazdag, külön természetvényekkel bíró, de kölcsönös kicserélésekre szükséges közlekedési eszközöket nélkülöző vidékek. A capitalista a földbirtokosnak tőkéjét nem kölcsönözheti bátran, mert jószágával ki nem elégíttethetvén, ha árverés útján eladatik, szinte nem eszközölhető, hogy ki érette legtöbbet adhatna, mindig nemes legyen, vagy, hogy azok átaljában, kik e pillanatban pénznél vannak, nemesek legyenek; — hitel pedig csak ott létezhetik, hol a hitelező pénzét minden pillanatban vagy pontosan a meghatározott időre visszakaphatja.

2. Az ítélet végrehajtásának következtében ár-

verés útján a legtöbbet ígérőnek általadott nemesi jószág ne legyen birói zálog, minden pillanatban kiváltható; de ruháztassék föl a 32 évig tartó conventionális zálog természetével.

E nemű elzálogítás káros az adósra valamint a vevőre, azaz új hitelezőre nézve, — oly birtok, melyből akármikor kiűzethetünk, csak hypotheca lévén, valódi becsének nagyobbnak kell lenni, mint a reá adott tőke, s azért ily módon eladott jószág rosszúl fizettetik, s gyakran alig elegendő azon adósság fedezésére, melyet a jószág felének valódi eladásával ki lehetett volna elégíteni. E kívül ily módon a jószágok nem a legjobb állapotban szoktak lenni, az új birtokos pedig új beruházásokat nem tehet, s fundus instructust nem szerezhethet, mert minekelőtte még jövedelmezni kezdett volna, az új birtokos kényszeríthetetik a jószágból kimenni. Ha pedig a tulajdonosnak bérbe adja, számíthat-e pontos fizetésre? fogja-e ily helyzetű bérlő gazdaságát javíthatni, jövedelmeit emelni? Ily földbirtoknak el kell romolnia; e mellett a zálogtartó mitsem nyer, a tulajdonos veszít — a hon szenved, mert ily törvényeknél fogva a tulajdon nem biztos s ingadozó.

3. Ha a zálogtartó zálogképen bírt jószágát elidegeníti, ne legyen jogosítva e jószág kiváltására.

4. Ha a zálognév alatt elidegenített, vagy bíróilag eladott jószág harminczkét év múlva nem váltatnék ki, a tulajdon nem biztos volta s ingado-

zása megszüntetésére e jószág csak más harminczkét év múlva váltathassék ki, s ha a nemzetség, melyet e jószág ösileg illet, azt akkor sem válthatja ki, ösiségi joga e jószágra szűnjék meg.

5. A fiscalitás jelenleg csak financialis forrásnak tekintetvén — töröltessék el, s a koronának kárpótlásul nemesi jószágok elidegenítésénél bizonyos census fizetessék.

6. A kamarai jószágok eladása ne kapcsolassék többé össze a nemesítéssel, úgy hogy a királyi kamara, jószágait, melyek most adomány név alatt nemesítéssel összekötve adatnak el, egyszerűen a legtöbbet ajánlónak eladhassa.

7. A nemesi jószágok tulajdonosának legyen joga jószágait akár zálogképen elidegeníteni, akár örökösen eladni.

8. Az ösiség akár eltöröltetnék, akár pedig csak szabályoztatnék, a tulajdon biztosítására, ingóságának megszüntetésére, nem kevésbé a hitel megállapítására elkerülhetlen egy országos küldöttséget kinevezni, mely előtt mindenki jogait ősi elidegenített jószágaira tíz év lefolyta alatt követelni köteles legyen.

ÖRÖKÖSÖDÉSI JOG.*

Az államjog minden korban visszahatott a magánjogra, és ha a törvénykönyveket a római XII táblától a legújabb codexekig átvizsgáljuk: látni fogjuk, hogy a szabadalmas (privilegialis) államjog mindenütt szabadalmas magánjogot szült. Különösen pedig a magánjog azon része, mely az örökösödésről szól, a politikai jog átalakulását nyomról nyomra követi. Az árnyéklatok, melyekben egy ország örökösödési joga másokétól eltér, számtalanok; sőt ugyanazon egy országban is, hol a földbirtok természete azon privilegium minőségétől van föltételezve, melynélfogva a tulajdonos a jószágot bírja, különféle jogok szabályozzák az örökösödéseket — úgy hogy mondhatni: minden nemzetségnek saját örökösödési joga van — s gondolhatni: miként azon időket éljük, mikor az egyik polgár a római,

* Megjelent a *Pesti Hirlap* 1845. január 20-án kelt számában.

a másik a frank vagy burgundi jognak volt alávetve. De mindamellett, ha a mellékdolgokat a lényegesebbektől elválasztjuk, az örökösödési jog civilisált európai országokban két nemre oszlik: a megkötött s szabad örökösödési jogra. Az elsőnek természetéből erednek a majorátusok, hitbizományok, helyettesítések, leányág kizárása s az, mi nálunk ősiségnek neveztetik — e jog jelleme tehát aristocratai; — míg a másikat a javak fölötti szabad rendelkezéssel az egyenlő örökösödéssel a végintézet nemlétezése esetében — főleg a democrata elem jellemzi. A megkötött örökösödési jog sarka, mely körül forog, a nemzetség, a másikban az egyén s az állam. Az örökösödés e két neme oly külön érdekeknek kedvezvén — hatása az állami érdekeire nézve természetesen nagyon különböző, s pedig: magánjogi, közjogi s nemzetgazdasági tekintetben. A megkötött örökösödési jognak jelenleg észszerű alapja nem levén, — mert mi legalább a politikai tudományokban a romanticismust s feudális érzelgősséget észszerű alapnak el nem ismerjük — hatásának szükségkép minden irányban károsnak kelletik lennie. A megkötött örökösödési jog sérti az ingatlan javak birtokosát, kit tulajdonosnak nem is nevezhetünk, mert javairól nem rendelkezhetik, — csökkenti tehát ez által a tulajdon becsét maga a tulajdonos irányában, korlátozza a polgárok szabadságát, nem fontos államtekin-

teknél fogva, de mivel valamely egyén szeszélyének ugy tetszett; sérti továbbá a család azon tagjainak jogaikat, kiket az örökösödésből kizár, legyenek azok akár fiatalabb figyermekek, akár leányok; sérti minden egyes polgár jogát, mert a földbirtokot bizonyos családokra fixirozván, minden polgárt, ki nem ily kiváltságos nemzetiség vére, a földbirtokolhatásból kizár; abnormis jogokat tulajdonít az első szerzőnek, ki szeszélye szerint a jövő nemzedéket lekötheti, ki bizonyos tárgyakról örökre rendelkezhetik, — ez oly hatalom, minövel a törvényhozó sincsen fölrüházva, ki a törvényeket nem alkotja örökre. A törvényhozó pedig, mint ilyen, meg nem hal, s mindig képes az általa tett intézkedéseket — ha az élő nemzedékek szükségeinek meg nem felelnek — megváltoztatni; a majoratus alapítója pedig halandó, rendeleteit nem változtathatja, ha az élökre nyomasztólag hatnak is, s habár károsak s alkalmatlanok, a mi nemcsak a családi birtokot, de a nemzeti vagyon egy részét is sújtja.

Közjogi tekintetben a megkötött örökösödési jognak hatása szintén kártékony: mert a földbirtok a legiparművesb nemzetnél is a nemzeti vagyon leghatalmasb tényezője; azon osztály tehát, mely a földet bírandja, leghatalmasabb leend. A földbirtok pedig mesterkélt intézkedések által bizonyos nemzetségeknek biztosítatván, az államügyeket e csa-

ládok viendik — azt nyereszkesedési önvállalatnak tekintendők. Az állam pedig azon magasztos jogintézményből, melynek rendeltetése minden polgár érdekeit egyenlően védeni, azokról egyenlőleg gondoskodni, egy pár család hitbizományává fog aljasulni; az aristocratia fogja magának a jogokat vindicálni s a nemzetre a költségeket róni.

Ha pedig a nemzetvagyon növekedése okait s akadályait fontolóra vesszük, tapasztalni fogjuk, hogy a megkötött örökösödési jognak e tekintetben is kiszámíthatlan kártékony következményei vannak. A megkötött örökösödési jog, összpontosítva a birtokot kevés kezekben, akadályoztatja a földbirtok fölosztását, tehát csökkenti az előállítás mennyiségét, akadályoztatja a földművelés emelkedését, mert a földbirtok, mely, mint minden tárgy, ha természetes mozgalmában nem gátoltatik, oly kezek felé gravitál, hol legtöbbet jövedelmez — ily kezekbe nem kerülhet; az ingatlan hitel megalapítását lehetleníti, beruházások tehát a tulajdonosok által nem eszközölhetők, a bérlők pedig a dolog természeténél fogva azokat nem tehetik. Devalválja tehát a földbirtok értékét s a nemzet egész tőkéjét, mivel a vevőket a concurrentiából kizárja; a földművelő nép legnagyobb részét nap-számos sorsára kárhoztatja, a nemzeti foglalatosságoknak hamis irányt ad, s szükségkép a pauperismust idézi elő, a mostani társaság emésztő

mérgét, melynek kíséretében a communismus szokott megjelenni.

A szabad örökösödési jog az előbbinek ellentéte, hatása is tehát ellenkező; mert magánjogi tekintetben nem sérti senki jogait, közjogi tekintetben nyomasztó kiváltságok helyébe előidézi a jogegyenlőséget. nemzetgazdasági tekintetben az ingatlan javak mozgalmát, az iparfejlődés ezen föfeltételét, nem akadályoztatja; emeli tehát nemcsak a javak becsét, de jövedelmezését is; nagyobb tért nyit a munkának s a dolgozó osztályok sorsát biztosítja. Ha mindezen előnyöket összesítjük, nem kételkedhetünk abban, hogy azon törvényhozó, ki magas hivatásában nem előíteletek, nem politikai érzélgőségek által vezérelteti magát, az elavult örökösödési törvényeket, melyeket a középkor szült, s melyek a társaság jelen szükségeinek meg nem felelhetnek, revisió alá veendi s a méltányosság s egyenlőség alapján — azaz democrata alapon — újakat fog alkotni.

A megkötött örökösödési jog szüleményeinek egyike: a majorátusok. Mi, kik az úgynevezett historiai jogok baráti nem vagyunk, mert nemcsak a múltnak, de a jelenkor historiájának igényeit is méltányoljuk; mi nem akarjuk tagadni, hogy a majorátus a maga idején igen üdvös, sőt szükséges institutió lehetett. A földbirtokkal hajdan nemcsak a törvényhatóság a jobbágyok fölött, de a valóságos

souverainitásnak egy neme volt összekötve; s valamint jelenleg az uralkodóházak első szülöttségi joga mellett nemcsak státusférfiúi eszélyesség, de a democrata érdekek is fölszólalnak: úgy hajdan hasonló tekintetek igazolák a majorátusokat. De miután a legnagyobb földbirtokosok is a közönséges állampolgárok sorába érkeztek le, s az ingatlan javak mellett a nemzeti vagyon más hathatós tényezői keletkeztek, miután a honvédelem földbirtokra nincs többé alapítva: a majorátusok politikai jelentősége megszűnt. Minthogy azonban azon emberosztály ki nem múlt, mely zoologiai elvek szerint akar jogokat osztogatni, s azt véli, hogy bizonyos nevek hangzásában kormányzási tehetség rejlik, — ez osztály ily institutiókhöz göresösen ragaszkodik; de miután a szilárd föld lábaik alól elillant, más terrénumot keresének, s kedves eszméiket a monarchia hatalmára akarák támasztani, s önlétöket a monarchia létével kapcsolatba hozni törekvének. A trónnak fényes családokra van szüksége, s a családok fényét nem lehet fentartani majorátusok nélkül. Ezt kiálták a hatalmasok, kiknek ősei Jeruzsálem falai alatt mint kereszttesek küzdének, s kiknek jövedelmei száz meg százezerekre mennek; s azon másod- s harmadrendű aristocratia, melynek nagy ősei ugyan nincsenek, de melynek nagy birtoka sincs, vegyült e chorusba. Soraiból sok publicista került ki, kik

majd szellemi, majd fizetett famulusaikkal kiálták : hogy a trónt fényes családokkal kell körülövedzni, hogy az uralkodó érdeke követeli a majorátusok lételét. De a történetek mást tanítanak : abszolút országokban a majorátusok az uralkodó cselekvését gátolják, alkotmányos országokban pedig a monarchiának biztosítéka : a törvény szentsége.

E szempontból indulva, mi a majorátusok s mindennemű hitbizományok alapíthatását az ősiség tárgyában a múlt országgyűlésen kiküldött kerületi választmány szellemében megszüntetni szükségesnek tartjuk.

Rómában az apának joga volt gyermekeit eladni vagy megölni, e jog mellé illett az önkényes kitagadás ; később — mondja egy jeles német író — az önkény e nyilvánítása örültségnek tartatott s ily rendelkezés *ex colore insanie* megdöntetett. De hasonló, minden civilisált népeknél erkölcstelennek tartatott önkényt gyakorol a majorátus megalapítója, minden mértéket fölülmuló kiterjedésben. Ő nemcsak saját legfiatalabb gyermekeit zárja ki a legidősb kedvéért az örökségből, de egyszersmind minden jövő nemzedékek fiatalabb gyermekeit. Ily anomaliák megalapítására, hol nem léteznek vagy csak csekély mértékben léteznek — a törvényhozó ezentúl nem jogosíthatja az egyént ; sőt a létező ilyes anomaliák eltörléséről is gondoskodnia kell. Ez kötelessége a státusnak, mert ily institutiók a

családok legbensőbb viszonyait fölforgatják, a státusra pedig nagy terheket rónak. A majorátusi családok a kormány rúdját kezökben tartva, az államintézményekből a fiatalabb gyermekek számára tápláló-intézeteket csinálnak. Az egyház, a hadsereg, valamint mindennemű államhivatalok a fiatalabb gyermekeknek osztályrészül adatkak, akár képesek e hivatalok viselésére, akár nem. Sorsukról gondoskodni kell, s ki gondoskodhatnék, ha nem az állam?

A majorátusok legközelebbi következménye: a földbirtokos osztály túlnyomósága, s minden többi osztályok elnyomatása s nullítása, — oly állapot, mely szükségkép reactiót szül vagy nyiltan s közvetlenül, vagy pedig az által, hogy a többi osztályok az ingó vagyon szerzésére túlfeszült erővel vetik magokat, azt a földbirtokkal ellenséges hatalommá képezik ki, s a földbirtok s a pénzérdek közt állandó harcöt nyitnak meg. Ha az ily reactiók elnyomatnak, s a népnek nincsen alkalma s energiája az ingó birtokból ellensúlyt képezni, lassanként egészen el fog lankadni, semmivé lenni.

Az anyagi előállításra is van a majorátusoknak nem csekély hatásuk, a földbirtok t. i. kevés kézben összpontosulván, a munkaerők nem alkalmaztatnak azon mértékben, melyben alkalmazhatók, s kisebb földbirtokosok nem keletkezhetnek, és a nép nap-számostömeggé válik.

Az aristocrata örökösödési jognak egy másik kifolyása: az örökös helyettesítése, a mennyiben nem élő nemzedékek örökösökül végtelenül helyettesíttettek; a mi azon egy hitbizomány. Ellenkezőleg, végrendelet által az örökösnek vagy hagyományosnak örökösül vagy hagyományosul helyettesíteni a végrendelet idejekor élő egyént — ezt a javak fölötti szabad rendelkezhetés is hozza magával, melyet akkor korlátozni nem kell, ha az állam érdeke nem követeli; — már pedig az ilyen helyettesítésnek semmi tekintetben sincs káros hatása. A kérdés tehát csak az: hogy vajjon miért lehessen nem élő egyént, a még csak születendő unokát örökösül helyettesíteni? Nézetünk szerint azonban igen nagy a különbség a helyettesítés e két neme között. Hogy oly lény, ki még nincs, s talán nem is fog lenni, korlátozza az élő egyének jogait, vagy hogy ily lény miatt azoknak jogai korlátoztassanak, azt a józan ész igényeivel megegyeztetetők nem tartjuk, — továbbá az idő, mely alatt a jószág lekötve marad, a már élő egyén helyettesítése következtében mindenesetre rövidebb, a lekötöttség következései tehát kevésbé kártékonyak, az örökös s helyettese közti egyetértés által nagyrészt ki is kerülhetők.

Azon viszony; mely nálunk ösiségnek nevezetik, szinte az aristocrata jog szüleménye, s mindnyájok között talán a legcéziránytalanabb, mert a családok föntartását s biztosítását nem eszközlé,

nemzetgazdasági s közjogi tekintetben pedig kár-
tékony hatása van.

Minden institutiónak, melynek alapja nem az
igazság, természete az, hogy a benne rejlő eszmét
egész következetességében nem valósíthatni, — de
ép azért ily institutió már születésekor az enyészet
csiráját hordja magában, s céljának meg nem felel.
Ezt mondhatni ősiségünkről is; a magyar állam
főn akarta tartani a nemesi családokat, nem egyet-
kettőt, s talán a legkitünőbbeket, hanem mindegyi-
ket, melynek valaha földbirtok adományoztatott;
följogosítá tehát minden ily család tagjait az ősi
javak visszaszerzésére. Kár, hogy nem látta el őket
a szükséges visszaváltási költségekkel!

De ezen igényadás az ősi javak visszaszerzé-
sére csak féllépés vala, mert ha a státus a nemes
családokat conserválni akarta, az ősi javak bármely
czímen való elidegenítését kellett volna megakadá-
lyoznia. Ez azonban nem történhetett! s íme jelen-
leg van oly institutiónk, mely ősiségnek neveztetik,
mely sok zavart csinál, s egyetlenegy céljának, a
nemzetségek föntartásának, meg nem felel. Mi tulaj-
donkép az ősiség? ezt a múlt országgyűlésen egyik
jeles tagja definiálta; de a dolog lényegét a magyar
örökösödési jog kepezi. Ezt tökéletesen átalakítani,
egész új polgári törvényt behozni — ez kétségen
kívül nagy föladat. De az előzmények le vannak
téve; a kik a következmények kifejlődését gátolni

fogják, a harcznak áldozatául esendnek. A szóbeli per, a bírói zálog, a váltójog, az új csődtörvény szükségkép nemcsak az ösiség eltörléséhez vezetendnek, hanem az új örökösödési törvények alkotását is csak democrata alapon engedendik.

Az ősi jószág Magyarorszában — habár bizonyos formalitásokkal is — de még elzálogosítható, sőt örök vallomás által el is idegeníthető; a nemes földbirtok tulajdonosa tehát földbirtokáról élete folytában rendelkezhetik; ha pedig az adósságok reája nehezednek, s a csődtörvény reá alkalmaztatik, az ősi javakról az adósok rendelkezendnek; már pedig ha a törvény e tékozlónak megengedi, hogy ősi ingatlan javait eladhassa, vagy hogy azok hitelezői javára eladassanak, a törvény a legnagyobb következetlenség s zsarnokság nélkül el nem tilthatja azt, ki jószágait megtartá, értékét ipar nélkül is emelte, hogy azokról végrendelet által ne rendelkezék. Nem kevésbbé megfoghatlan előttünk, hogy férfiągat illető ősi jószágot a jelen birtokos elidegeníthessen, s hogy halála után leányait e jószágban ne részesíthesse, vagy hogy egyenes örökösödés útján a leányok ily jószágban ne részesüljenek. De a mit az 1836. s az 1840-iki országgyűlés megkezdett, azt az 1844-iki folytatta. A birtokolhatási jog megadása a nem-nemeseknek, maga után fogja vonni az ösiség megszüntetését; mert e nélkül a concessió a nemesség részéről merő

esalódás; mert a mit a törvény ad, azt az ősiség tetteleg megtagadja. Az ősiség a nemesi családok igényeit elődeik bírtá jóságok visszaszerzésére fön- tartván, azok, kiknek ily elődei nincsenek, azaz azok, kik a nemzetet teszik, biztos földbirtokra szert nem tehetnek. De biztosítani kell a birtokot nem- csak a nemzet kedvéért, hanem maga a nemesség érdekében is; meg kell szüntetni tehát az ősi igé- nyeket mások birtokában levő javakra. Ezzel a föld- birtok el fogja veszíteni a lekötöttség jellemét; ha pedig a földbirtokos minden korlát nélkül élte ide- jében fog rendelkezhetni jóságairól, szükségkép az egész örökösödési jogot át kell alakítani.

Miután az aristocrata örökösödési jog káros következményeit kiemeltük, már a mondottakból szükségkép kell következtetnünk: miként a leg- fontosabb tekintetek a javak fölötti szabad ren- delkezést követelik, még pedig nemcsak a tulajdonos életében, de végrendelet által is. A végrendelet az egyéni akarat legmagasb manifestatiója. Aristocra- tikus államokban, hol az egyén a családi érdekek- nek alárendeltetik, a végrendelkezési jog vagy épen nem létezik, vagy nagyon megszorítva; a democrata elem kifejlődésével a végrendelkezési jog tágul; például szolgálhat Magyarország s az Egyesült-Álla- mok; nálunk az ősi javak fölött rendelkezni nem szabad — amott mindennemű javakról korlátlanul rendelkezhetni. De a ki a javak fölötti szabad ren-

delkezést sürgeti, annak nem kell idegenkedni némely esetektől, hol a végrendelező, talán aristocratikus viszketegből is, vagyonát legidősb fiára szállítandja át. Az atyai javak ekkénti egyenetlen föloszthatása, s ennek befolyása az aristocratia szilárdítására, bírta a democratia képviselőit az assemblée constituante-ban a végrendelezési jog korlátozására.

Sajátságos benyomást teszen MIRABEAU írott beszéde, melyet TALLEYRAND a nagy szónok halála után az assemblée constituante-ban fölolvastott, s melyben a családatyák végrendelezési joga vagyonuknak egy tizedrészére szoríttatni indítványoztatik; a többi kilencz tizedrész az örökösök közt egyenlőleg fölosztandó levén.

A végrendelezési jog a tulajdon oly attribútuma, hogy a nélkül megszűnik tulajdon lenni. A tulajdon azonban, az állam oltalma alatt állván, s a nemzetvagyon egy része lévén, az államnak joga van a korlátokat kijelölni: meddig terjedhet az egyénnek rendelkezhetése javai fölött. Valamint tehát egyrészt hitbizományokat s végtelen örökös-helyettesítéseket meg nem engedhet, úgy másrészt követelheti: hogy az atya gyermekeiről gondoskodjék s vagyona egy részét azokra átszállítani kényszeríttessék. E határok között azonban legyen mindenkinek teljes joga, ingó s ingatlan javairól rendelkezhetni. Mi e jogot igényeljük, nemcsak

azért, mivel hibának tartjuk, ha az egyén szabadsága kelletinél túl szoríttatik meg a törvény által, de mivel e joggyakorlat által sok haszon és semmi veszteség sem háramlik a társaságra. Állításunk igazsága ki fog világlni, ha az e tekintetben előforduló eseteket szemügyre vesszük, jelesen, hogy a végrendelkezőnek gyermekei lehetnek vagy nem. Az első esetben — a rendkívüli gyűlölség esetét kivéve — a szülői szeretet biztosítja a gyermekeket, hogy idegeneknek javára nem fognak az örökségből kizártni. Mikép osztassék el azonban a vagyon a gyermekek között? erről legjobban ítélni lehetnek a szülők, kiknek a család érdeke bizonyosan szívökön fekszik. Nézetünk szerint a család s egyes tagjainak java követeli, hogy az atya, javainak mikénti fölosztásáról gyermekei közt belátása szerint rendelkezék; tegyük föl: hogy az egyik gyermek testi alkotásánál fogva nem képes kenyerét keresni, s ha a szülői vagyon egyenlő részre osztatik, a reá eső vagyonból meg nem élhetne, nem méltányos-e, hogy a családatya ily gyermekét nagyobb osztalékban részesítse? De ha a végrendelkezőnek gyermekei nincsenek, lehetnek rokonai, s hogy azok elmellőzésével rendelkezessék idegenek javára — ezt sokan nem tudják megfogni. De mi azt hisszük, hogy azon idegenek, kiknek javára rendelkezett a végrendelkező, rokonai elmellőzésével, szívéhez bizonyosan közelebb állottak rokonainál, s több szolgálatot

tehetek neki, mint rokonai. Zsarnokság volna tehát a státus részéről, ha a végrendelezőnek tett ily szolgálatok jutalmazását gátolva, az úgynevezett nevető örökösöket oltalma alá venné.

De valamint kívánatos, hogy a végrendelező szabadon rendelkezék, s belátása szerint oszthassa föl javait gyermekei között: úgy, végrendelet nem létezése esetében kívánatos, hogy a gyermekek vagy rokonok között egyenlően osztassék föl az örökség. Szoktak e tekintetben kivételek történni, majd az első szülöttség joga, majd a leányok kizárása által. Mi mindkettőt abnormitásnak tartjuk. Az elsőszülöttségi jog logikailag nem fér össze a végrendelezési joggal, mert az atyának joga lévén örökségét a gyermekek között belátása szerint fölosztani, föl nem tehető: hogy midőn első szülöttjének az elsőbbséget végrendelet által nem adá meg, oly törvény provisiójában megnyugodjék, mely többi gyermekeit mindentől megfosztja. S ha a törvény már teljességgel az osztásnál valakinek kedvezni akar, sokkal czélszerűbb volna, ha netalán a fiatalabb, még föl nem nevelt gyermekek részesíttetnének e kedvezésben. Mi a leányág kizárását illeti — ez még azon idők maradványa, mikor az asszonyok szolgálók valának, s leányok nem mentek férjhez, de a férfiaknak áru gyanánt adattak el. Az asszony akkor a szabad személyesség jogait nem bírá, helyes logika vala tehát: hogy ily lény örökséget nem igényelhet.

De jelenleg, midőn az élet, törvények daczára, az asszonyokat a férfiakkal egyenlőségi lábra állítja, ily törvényeket túrni valódi monstruositás. Megérintettük már főlebb a gyermekek törvényes részét, melynek a hátramaradott vagyonból a gyermekekre át kell szállani, s melyet a végrendelet nem csonkíthat. Mi e törvényes rendelkezést szükségesnek tartjuk — habár szüksége nem is mindennap érezhető. A társaság meg nem engedheti: hogy az, ki vagyon fölött rendelkezik, gyermekeit mindentől megfosztva, a társaságba teher gyanúnt odadobhassa, s hogy az örökségből való kizárás fenyegetése zsarnokság eszközeül használtassék az atyák által.

Az örökösödési törvények, egy francia író szerint, hasonlók Archimedes emeltyűjéhez, s ha egy új államot akarnánk organisálni, az örökösödési törvények minősége szerint democrata köztársaságot vagy hatalmas aristocratiát idéznénk elő. Mi tökéletesen egyetértünk e sorok írójával. Midőn tehát e tárgyat a journalistikában szőnyegre hozzuk, korántsem hiszszük, hogy egy-két cikkünk által megfejtettük a kérdést; mi magunk is még többször fogunk hozzászólni, s szeretnők mindenekelőtt a tárgy alapos megvitatását előidézni.

AZ ÖRÖKÖSÖDÉSI JOG S A CONSERVATIV LAPOK.*

Napi kérdésekkel kell foglalatoskodni a journalistikának — igen, de ne méltassuk e névre a napi pletykákat. Mi napi kérdéseknek s par excellence ilyeneknek tartjuk mindazon tárgyakat, mik a jövő törvényhozás elébe kerülendnek. Ne ámítsuk magunkat, e tárgyak még nincsenek megvitatva. Mi közlöttünk tehát egypár czikket az örökösödési jogról, mert ez az ősiség kérdésének sarka, s mert tapasztaltuk, hogy sokan ösztönszerűleg ugyan kívánják az ősiség megszüntetését, de nem tudják, miben áll az ősiség, s mit tegyenek helyébe. Meglehet, hogy e czikkek unalmasak voltak, de mi azt hisszük, hogy politikai kérdéseket sem elménczégekkel, sem virágok s képekkel, sem invectivákkal tisztába nem hozhatni. Minthogy pedig az időszakai sajtó szüleményeinek élete hasonló a habokhoz —

* Megjelent a *Pesti Hirlap* 1845. április 6-án kelt számában.

az egyik elüzi a másikat, — szükséges a kérdéses három cikk tartalmát kevés szóval resumálnunk. Az örökösödési jog két neme: aristocrata és democrata jogokra oszolván el, az első természetéből erednek a majorátusok s más rokon institutiók; a másiból következik a javak fölötti szabad rendelkezés s örökösödés.

Kiemeltük az aristocrata jog káros, a democrata jog jótékony hatását, magánjogi, közjogi s nemzetgazdasági szempontokból; nyilatkoztunk következőleg az aristocrata örökösödési jog s mindenemű attributumai ellen, s nemcsak pártoltuk az ellenkezőt, hanem meg is mutattuk, mikép a magyar viszonyoknál fogva, jelen zavaros örökösödési s birtokjogunk szükségkép democrata joggá fog átalakulni. Nézzük már most, mit mondtak ellenünk? A *Nemzeti Ujság* ájtatos sóhajjal fölkiált: «De istenért ne feledjük, hogy nekünk magyaroknak az örökösödési jogot nemcsak az elősorolt három szempontból, hanem egy negyedik, egy sokkal magasabb szempontból, t. i. nemzetiségi tekintetből is nemcsak szükség, de önmagunk s vérünk iránti szent kötelességünk komoly figyelmünk tárgyává tenni.» Engedje meg a *Nemzeti Ujság*, hogy őszintén kimondjuk: miként az idézett sorokból kitetszik, hogy nem érti a kérdést. Talán a honosításról akar szólni, talán biztosítékokat kíván, hogy a földbirtok idegenek kezébe ne jöhessen, s ha azt

akarja, talán meg is egyezhetnénk. Egyébiránt van e honban legalább 5.000,000 ember, kiknek majórátusai, sőt ősi jószágai sincsenek; de kik vére s nyelvre nézve oly magyarok, mint bármi czímeres nemzetség; s ti azokkal is, mint idegenekkel akartok bánni? Vajjon, ha azon puszták, melyeket évenkint az árvíz elborít, parcellákra fölosztva, ezen emberek kezeibe kerülnének és szorgalmasan művelt szántóföldekké válnának, vajjon ártana-e ez a magyar nemzetiségnek? De úgy látszik, bizonyos emberek azt hiszik, hogy a magyar nemzetiség annál erősebb leend, minél több magyar proletárius lesz.

Vagy talán azon néhány millió, kik ugyan más nyelven szólnak, de századok óta polgártársaink, azokkal akartok-e mint idegenekkel bánni? talán polgári jogokra nézve, demarcationális vonalt akartok a magyar- s a nem-magyarajkúak közt csinálni?

Miért nem csináltatok ily vonalt a magyar- s nem-magyarajkú nemesek közt? Azonban a mi most következik, ne vegye épen a *Nemzeti Ujság* magára, ez másokat illet.

Vannak számosan e hazában, kik a nemzetiséget sokszor pengetik ajkaikon, s kik a városoknak szavazatot nem akarnak adni, mert a nemzetiség veszélyeztetnék; kik adózni nem akarnak, kik a földbirtok-viszonyokat nem akarják szabályozni, s miért? mert a nemzetiség veszélyeztetnék. S ép ezek, midőn a legüdvösebb intézkedések, a magyar

nemzetiség szilárdítására közvetlenül hathatók, indítványoztatnak, hátat fordítanak a nemzetiségnek. Minek e comedia! gondolnak is ők a magyar nemzetiséggel! Van nekik egy más kincsök, egy más nemzetiségek, s ez a kiváltság.

Lássuk már most, mit mond a *Budapesti Híradó*? Ő nekünk mindenekelőtt köszönetet mond, hogy neki tájékozhatósi irányt nyitottunk; s annak mi nem kevésbé örvendünk, ámbár a *Pesti Hírlap* kezdettől fogva megvallotta, hogy iránya democratá. Hogy a *B. H.* ezt csak most vevé észre, tapintatának becsületére nem válik; mi megvalljuk minden szerénységgel nélkül, hogy mi a *B. H.* irányát s szellemét mindjárt fölfogtuk. De ez nem tartozik a dologhoz. Mit mond a *B. H.* az örökösödési jogról? Tulajdonképen semmit, habár sokat beszél az aristocratiáról s a nemzetiségről. Halljuk hát a közhelyeket (loci communes): «Csak addig lesz magyar nemzet, míg e kettő, alkotmány s vele egybeforrt aristocratiá föntartatik. Hogy kívánhatja (T. Á. úr), hogy egy nemzet ősi institutióit, melyek életével egybeforrvák, koczkára tegye? Azon nemzet, mely kifejlése korában kész nemzeti jellemének támaszairól lemondani, megszűnt nemzet lenni». E phraseologia olvasóink előtt bizonyosan nem ismeretlen, igaz, hogy ez nem került hozzánk az amerikai státusokból, sem Angol-, sem Franciaországból, de a németektől, kik minden jeles tulajdonaik mellett,

politikai tekintetben éretlenek, s kiknek conservatismusa minden conservatismus közt a legnyomortabb. A magyar nemzetiség föntartásának föltétele az alkotmány; igen, de nem a ti alkotmánytok. Hiszen az alkotmánynak az ország azon focusának kell lenni, azon térnek, hol külön nyelv, külön vallás, mint rokonok kezet foghassanak — s az ilyen alkotmány csak democrata alkotmány lehet. Vajjon igazán oly korlátolt látkörük van-e önöknek, hogy hiszik: miként a magyar nemzetet csak az aristocratia tartja fön? Hiszen oly világos, mint $2 + 2 = 4$, hogy az aristocratia nemzetünk kifejlődését mind- eddig akadályoztatta. S ha szabad kérdeznünk: melyek azon ősi institutiók, melyek a magyar nemzet életével egybeforrvák, s nemzeti életének támaszai? Vajjon a bírói zálog-e az? A magas kamatláb s hitelhiány? Vajjon azon bölcös törvények, miszerint mindennemű ingatlan javakat eladni, elpredálni, s ha fiúágot illetők, prókátori fogásokkal a leányok kezeibe is átjátszhatni, de azokról becsületes módon rendelkezni nem lehet? Vagy talán a majorátusok, s maga az ügynevezett ősiség hát a magyar constitutió? Önök, *Hiradó*-féle uraim, józan logikánkat, melylyel az örökösödési jog kérdését fölfogtuk, philanthropikus álmaknak nevezik.

Ez oly nevetséges, mint midőn a nyomorult kovács a gyárnokot, ki erőműveket használ, impracticus embernek nevezi. Ha a gyakorlati emberek csak

olyakat képesek művelni, mint a *B. H.* s barátai, akkor mi, a *P. H.* emberei, e nevet soha sem fogjuk igényelni. Ha gyakorlati státusférfiaknak azok neveztetnek, kik a cselekvés terére csak akkor lépnek: «mikor a kérlelhetlen szükség kopogtat» (ezek a *B. H.* szavai), úgy mi sem státusférfiak, sem practikusok soha sem akarunk lenni. Hogy a *B. H.* a majorátusokról szóló nézeteinkkel megelégedve nincsen, nagyon természetes; nekünk aristocratia, mint politikai institutió, nem kell. Legyen szabad a szemleíró következő szavait idéznünk: «Azon aristocratia, mely democratáink szónoklata után honunkban elmúlhatlanul kifejleni fogna, valamennyi aristocratia között (a pór-aristocratia) legveszedelmesebb lenne.» Az idézett sorok írója a jövőt a jelennel s phantasmagoriáit a valósággal összezavarván, azt jövőben látta, mi jelenleg Magyarhonban létez, s mit nem a magyar democraták idéztek elő. Minthogy a jámbor conservatívek valóban nem tudják, mit conserváljanak, mit nem, — ezikkeink t. bírálója azt mondja: «Mi épen nem tartozunk azok közé, kik az ősiséget úgy, mint az jelenleg áll, módosítások nélkül helyeslenők.» Mi azt nem tudjuk, de annyit mondhatunk önöknek, hogyha elavult absurd törvények s institutiók helyébe új absurd törvényeket alkotni nem akarnak, önök is az általunk kijelölt alapon lesznek kénytelenek működni, hacsak a

törvényhozás mezején a logikát fölöslegesnek nem tartják.»

A végrendelettről szólván, mi véletlenül megemlítettük az északamerikai státusokat, s a *B. H.*-nak tetszett e szavakból a gúnynyilak egész fegyvertárát csinálni; a mi valóban a tudatlanságnak igen kitünő jele. Az örökösödési jogkerdés nagyrészt nemzetgazdasági kérdés. S e téren, melyen a szövetséges státusok nagyszerűbben s nagyobb sikerrel működnek, mint bármely más nemzet, a *B. P. H.* s társai igen sokat tanulhatnának.

Ö S I S É G.

I.*

A nemesség hajdanta váraiban besánczolva a fejedelemmel és a néppel egyaránt daczolhatott, de miután a várak omladékokká lőnek, más erősségekbe vonúlt. Ezen erősségek az aristocratikus institutiók, melyek hihetőleg inkább ösztönszerűleg, mint státusbölcészeti öntudattal alkottattak. De az újabb kor nem maradott a lőpornál s az ágyúknál, melyek a várfészkeket a levegőbe röpitették, hanem harczolt az új eszmékkel is a régi institutiók ellen. E harcznak színhelye jelenleg nagyrészt a törvényhozás. A magyar országgyűlés, hol még nem régen csak a pillanatnyi szükségek fődözésére írott recipék registráltattak, e tekintetben nem képez kivételt. Egyike azon életkérdéseknek, melyek a mult országgyűlésen részint megvitattattak, részint csak megpen-

* Megjelent a *Pesti Hirlap* 1845. április 25-én kelt számában.

dítették: az ösiség. Az országgyűlés kezdetével választmány rendeltetett, mely a birtokjogi viszonyokat illető törvények vizsgálásával s a mennyiben ezek a köz- és magánérdekek tekintetéből károsoknak vagy legalább nem alkalmasaknak találtatnának: czélszerű javaslatok indítványozásával bízott meg. De e választmány csak akkor nyújthatá be munkáját, midőn fölötte már nem lehetett tanácskozni, min azonban csak az csudálkozhatik, ki a múlt országgyűlés folyamát és a magyar törvényhozás organisatióját nem ismeri. A magyar törvényhozás többet dolgozik, mint bármely más — neki mindent magából kell előteremtenie, a mi természetesen a dolgok folyamát nemcsak megakasztja, hanem a legsürgetősb szükség kielégítését is lehetleníti.

Ez nyomasztó következménye a pseudo-alkotmányos állásnak, mely szerint a kormány nem emanatiója a törvényhozás többségének.

E választmány jónak látta az ösiségnek teljes s tökéletes eltörlését javasolni, mert fontolóra vevén az ösiségi viszonyoknak minden oldalát, oly meggyőződéshez jutott: «hogy nincs az ösiségi viszonyoknak oly része, melyet meghagyni lehetne a nélkül, hogy többi, eltörleni szándékolt részei is föl ne elevenítessenek; mert mit használ például az örökbevallások megerőtlenítéseit eltörleni, ha az örökösödési viszonyok s az örökségből eredő

gyökeres jogi követelések fönhagyatnak, melyek ellen az örök eladás sem lehetvén biztosítva, ennek megerőtlenítése ismét más úton elkerülhetlenné lesz».

A választmány jelentése szerint pedig az ösiség teljes megszüntetése két úton érethetik el. 1. Rögtön eltörölve mindazon törvényeket, melyek az ösiséget képezik, s azon elv helyett, melyen jelenleg a birtokjog alapszik, úgymint: hogy tulajdonos a család, az egyének pedig csak használók; azon elvet: hogy tulajdonos az egyén, rögtön fölállítani; s hogy ezen elv jótékonyosságával kiki a törvény kihirdetése után azonnal élhessen, eltörlni az eddigi ösiségi törvényeken alapított minden, akár már megindított, akár ezután megindítandó követeléseket. A második út, ha t. i. a Rendek többsége nem helyeselné az első módot, mely szintén az ösiségi viszonyok teljes megszüntetésére vezet ugyan, de kímélve minden már létező igényeket; s ez úton az ösiségi igények liquidatioja tétetvén minden igényesnek kötelességévé, eléretnék az: hogy minden hasonló követelések a birtokosok előtt tudatván, tisztába hozathatnának; s miután még nem létező egyéneknek jogaik nem lehetnek, az ösiség a most élők kimultával teljesen megszűnven, a legközelebbi nemzedékre a birtok tisztán s korlátlan tulajdonként bocsáttatnék által.

A választmány mind a két szempontból külön javaslatot készített; de nem azért, mintha a választmány többsége az ösiséget képező törvények teljes és rögtön eltörlésének szüksége iránt tisztában nem volna, hanem azért, mivel időnyerés végett kész munkát kívánt a Rendek elébe terjeszteni azon esetre, ha az ösiség megszüntetésének első módja többséget nem nyervén, az a tanácskozásnak alapjául el nem fogadtatnék.

Az utasításadási rendszernek egyik főárnyékoldala, miszerint a választmányi munkálatok a küldökkal közöltetvén, azok már csak az idő rövidsége miatt el szoktak fogadtatni, s a követek oly javaslatok pártolására köttetnek le, melyek discussió alkalmával, ha sikert óhajtunk, a próbát ki nem állják, s miket lényegesen módosítani kell. Ha pedig divatba jöne két különemű javaslatnak kidolgoztatása s a küldökkal való közlése, e baj még sokkal nagyobb mértékben fog létezni, mert ez úton még azon befolyás is, melyet a Rendek többsége, mintegy irányt adva, a küldökre gyakorol, szükségkép el fog veszni.

Mint hogy a választmány munkája már az országgyűlés vége felé jelent meg, s miután ily munkák minden érdekük s fontosságuk mellett, főleg az országgyűlés ideje alatt, nem szoktak olvasztatni, nem hihető, hogy e törvényjavaslatok a nagy közönség előtt ismeretesek volnának. Mielőtt tehát

e tárgyról nézeteinket elmondanók, szükségesnek véljük e javaslatok leglényegesebb pontjait rövid kivonatban megismertetni.

E javaslatok elseje szerint: a jelenlegi birto-
kos a kezénél levő mind ingó, mind ingatlan bir-
toknak teljes és tökéletes tulajdonosának fogna
tekintetni; míg a második szerint a birtokjog az
életben levő egyénekre nézve, az eddigi törvények
szerint az örökösödési igény által korlátozva ma-
radna. Ennélfogva a jelenleg életben levő osztályos
vérek között a nemesi javaknak az örökösödés
tekintetében létező különböző természete, azokra
nézve a végintézkedés által való rendelkezhetés, úgy
az élők közötti elidegeníthetés jogai is az eddigi álla-
potban megtartatnának. Ellenben ezen eddigi jog-
állapot a jelenleg életben levő egyének személyein
túl semmi esetben sem terjedne. Az illetők igényei-
nek biztosítása s a birtokjog tisztába hozatala végett
pedig azok, kiknek az eddigi törvény szerint vala-
mely birtokra nézve föltételes örökösödési igényök
vagyon: tartoznának ez új törvény kihirdetése után
két év alatt neveiket, mint lehető örökösök, a telek-
könyvbe bejegyeztetni. Ha ezt tenni elmulasztanák,
örökségüket az eddigi törvények szerint nem köve-
telhetik. Ellenben a bejegyzés biztosítékul szolgál,
hogy az őket jövőben illethető örökség sem meg-
terhelés által közvetve, sem elidegenítés által egye-
nes úton el ne enyészethessék. A szülőknek már

életben levő gyermekeiket a törvényhatóságok hivatalból följelentés nélkül is a telekkönyvek készítése alkalmával fogják bejegyeztetni, s ezeknek örökösödési jogaira az árvaszékek ügyelni kötelesek. A most élő és telekkönyvileg bejegyzett föltételes örökösök közül az, kire az örökség legutólszor szállott, valamint az ezentúl születendő egyének — a reájok szállott birtok teljes tulajdonosai lennének, s minden javaikról tökéletes szabadsággal rendelkezhetnének. Az ingó s nem-nemesi javak a jelen birtokosoknak azonnal korlátlan rendelkezésök alá tartozó tulajdonává fognának válni.

A hátrahagyott örökségben, ha végrendelet által az elhunyt nem intézkedett, az első javaslat szerint a törvényes örökösök, nő- s fivérek, mindenemű javakra nézve; a második szerint csak azokra nézve, melyekre örökösödési jogok nincsenek bejegyezve, egyiránt osztoznak.

Végrendelet által az örökösnek vagy hagyományosnak más örököst vagy hagyományost helyettesíteni lehet, azonban csak a végrendelet idejekor már élő egyént. Gyermekeknek s özvegyeknek azonban törvényes rész rendeltetik ki. Ez indítványoztatik a második javaslatban is, a végrendelet általi szabad rendelkezhetés csak a bejegyzett örökösök igényeinek épségben maradása mellett engedtetvén meg.

A hitbizottmányok az első javaslat szerint az örökösödés rendére nézve alapításukhoz képest a

most élők között megmaradnak ugyan, de az idegenekre nézve kiváltságos előjogaikat elvesztik, s az, kire a most élők közül utoljára szállottak, rólok tökéletes szabadsággal rendelkezhetik. A második javaslat szerint pedig a hitbizományok ezen természetüket minden előjogaikkal együtt megtartják, s alapításuk rende szerint mindazokra, kik az érdekeltek közül már életben vannak, s kiknek, mint lehető örökösöknek, neveik telekkönyvileg bejegyezettek, általszállanak; de az, kire közülök utoljára szállottak, rólok szintén tökéletes szabadsággal rendelkezhetik.

A megerőtlenítő s gyökeres jogi perek, akár vannak már folyamatban, akár nem, — az első javaslat szerint mint a múltra, mint a jövőre nézve eltöröltetnek. A második javaslat szerint pedig azon perekben, melyek ez új törvény kihirdetése előtt örökeladások vagy cserék megerőtlenítésére már folyamatba tétettek, a fölperes minden esetben gyökeres, az alperesnél erősebb jogot az örök felvállás, illetőleg csere körül tartozik bebizonyítani; s örök felvállások megerőtlenítésének ezen már folyamatban levő perekben is csak két oknál fogva leendő helye.

Oly ingatlan zálogok, melyek az új törvény kihirdetését megelőző szerződésekből származnak, elidősülnek, ha azokra nézve a zálogos évek eltelése után az első javaslat szerint tíz, a második szerint

harminczkét év alatt a zálogváltó per meg nem indított, vagy meg nem indítatik.

Kiemeltük ezzel a két javaslat fővonásait.

Mi föltétlenül az első mellett szólunk.

Az ősiség tárgyában választmányilag készült két különmemű javaslatok közötti különbség azon fővonásokból, melyeket e javaslatokból imént közlünk, elegendően kiviláglik. Mindkettőnél czélba vétetett azon kötelekek megszüntetése, melyek a birtokjogot terhelik, s melyek a napi nyelven ősiségnek neveztetnek; de az egyik mindjárt, a másik csak bizonyos határozatlan idő lefolytával szülné meg birtokjogi viszonyaink teljes átalakítását. Mi e javaslatok elsejét magunkévá tesszük, már csak azért is, mert nem tudunk megbarátkozni azon dualismussal, mely a birtokjogi legislatióba a második következtében behozatnék. A birtokjog mintegy ó- és új-testamentomra oszolnék el, s lennének ó- és új-testamentomú örökösök, ó- és új-testamentomu özvegyek s más efféle. Ki a sokféleséget szereti, kedvét fogja benne találhatni. De ezen dualismus — azt mondhatná valaki — talán csak a theoria mezején oly szembe-tűnő; az életben súlyát senki sem érezné. Mi ezt megengedjük, ha kell; de van e törvényjavaslatnak egy más veszélyes oldala, s ez azon átmeneti állapot a régi viszonyokból az újakba, mely a jelenlegi birtokosokra nézve hasonlíthatlanul nyomasztóbb

fogna lenni a mostani állapotnál. Hogy e szavak : hasonlíthatlanul nyomasztóbb, nem légből merített szavak, nem túlzott kifejezés, azt be fogja bizonyítani a következő három cikk, melyeket a kérdéses javaslatból idézünk. «Azok, kiknek az eddigi törvények szerint valamely fekvő birtokra nézve föltételes örökösödési igényük van : tartoznak e jelen törvény kihirdetése után két év alatt neveiket, mint lehető örökösök, a telekkönyvbe bejegyeztetni. — A bejegyzés biztosítékul szolgál, hogy az őket jövőben illelhető örökség, sem megterhelés által közvetve, sem elidegenítés által egyenes úton el ne enyészthessék. — A szülőknek a jelen törvény kihirdetésekor már életben levő gyermekeiket a törvényhatóságok följelentés nélkül is a telekkönyvek készítése alkalmával fogják bejegyeztetni s ezeknek örökösödési jogaira az árvaszékek ügyelni kötelesek.» Ha e három szakasz törvényé válik, a birtokok, vagy az egyén, még annyiban is, mennyiben eddig tulajdonosnak tekintethetett, meg fog szünni tulajdonos lenni. Igaz, hogy a magyar birtokjog theoriája szerint, tulajdonos a család, az egyének pedig csak használók. De vannak a magyar birtokjogi viszonyoknál oly hátulsó ajtócskák, melyeket az élet nyitott, s melyek az egyéneket a tulajdonjognak tetemes részével fölruházzák; s ezen tényleges előnyöktől meg fogná fosztani ez új törvény a jelenlegi birtokost. Kik a jövő ország-

gyűlésen, vagy bárhol s mikor, birtokjogi viszonyainkat rendezendő törvények alkotásában részt veendnek, fontolják meg, hogy vajjon akarják-e a jelenlegi birtokosokat azok gyámsága alá helyezni, kik javaikra nézve igényt képezendnek. A kik örökké az érdekek kíméléséről szólnak, emlékezzenek meg, hogy az érdekek kímélésénél is collisiók támadnak; hogy tehát birtokjogi viszonyainknál az igényesek érdekeit csak a jelenlegi birtokosok rovására kímélhetni. Mi azt hiszszük, hogy a valódi birtokos érdeke közelebb fekszik s minden tekintetben több figyelmet érdemel. Mi oly törvényes intézkedéseket követelünk, mik a jelenlegi birtokos sorsát jobbra fordíthatják; mi tehát az ősiség teljes megszüntetését kívánjuk a kerületi választmány első törvényjavaslatának értelmében.

E javaslatot nemcsak az itt kiemelt magánjogi tekintet támogatja, miszerint a jelenlegi birtokost mostani előnyeitől megfosztani nem kell: hanem azon utolsó indok is, mely az ősiség kérdését a szőnyegre hozá, t. i. a hitel mellette szól szinte. Hitelre van szüksége a magyar földbirtokosnak, igaz; ne alkossunk hát törvényeket, miknél fogva az unokáknak tán lesz hitelök, a jelenlegi birtokosoknak pedig nem. A második törvényjavaslatnak, mely az igényeket mindenekelőtt biztosítani akarja, 158. §-a ekként szól: «A fekvő birtok azon részét, melyre föltételes örökösödési igények vannak be-

jegyezve, az igény bejegyzése után csak értéke egy harmadának erejéig lehet adóssággal terhelni.» — E pont a jelenlegi birtokosoknak eddigi jogait nemcsak egy harmadára fogná reducálni, mert eddig megterhelte jószágát egész értékének erejéig; de hitel dolgában a jelenlegi birtokosokat fölötte kedvezőtlen helyzetbe tenné: mert ha valamely jószág 90 ezer forint pp. ér, s a törvény azt mondja: hogy e jószág értékének csak egy harmadát lehet adóssággal terhelni: ne higgye senki, hogy e jószágra 30 ezeret fog kapni, s hogy e jószág 30 ezer forint biztosságot nyújt; e jószágra csak 10, legfőlebb 15 ezer forintot lehet kölcsönözni, s ennyit most is adnak rá, mert a jószág értékének két harmada adósság substratuma nem lehet, azon egyik harmadra pedig, melyet adóssággal lehet terhelni, a legjobb esetben is csak az értéknek feléig kölcsönözhetni.

E törvényjavaslatnak azonban legodiosusabb oldala a már többször említett §, miszerint az árvaszékek a gyermekek örökösödési jogaira a szülők irányában felügyelni kötelesek. Már pedig oly birtokot, melyre igények vannak bejegyezve, elidegeníteni csak a bejegyzett igényesek beleegyezésével lehet, ha tehát a szülők birtokukat akarják eladni, gyermekeik s illetőleg az árvaszék engedelmére leend szükségök; s így a jelenlegi birtokosnak, az atyának, hogy önbirtokáról rendelkezessék, az

árvaszék engedelmére leend szüksége! Hogy ily törvény végtelen czivakodások forrásává válandik, s hogy ez által az atyai szeretet a gyermekek iránt rövidséget fog szenvedni, világos. Többet is mondhatnánk még e törvényjavaslatról, mit akkorra hagyunk, ha e javaslat netalán pártolókra találna.

II.*

1. Magyarország újjászületését sem egyes emberektől, sem egyes rendszabályoktól nem várjuk; tehát az ősiségről sem állíthatjuk, hogy csak ez döntessék el, s virágzó és boldog lesz a haza. Hiszszük azonban, hogy észszerű kifejlődésünknek alig van hatalmasabb akadálya, mint az, mi ősiségnek neveztetik. S volt is idő, mikor e kérdés nagyon az előtérben állott, s hihetőleg megszüntetése következményeiről az akkori naivitásban még nem igen tudtak magoknak számot adni a szóvezetők; de egy idő óta változtak a dolgok, s mondatott: hogy lesz hitelintézetünk ősiség mellett is; s mondatott, hogy az ősiség megszüntetése a nemzetiségre rossz hatással lehetne; s mert végtére némelyek a majorátusok általánosítását kívánják, az ősiségről szólni egészen megszűntek. Szóval, az ősiség a politikai közvéleményben, a mennyiben ez nálunk létezik,

* Megjelent a *Pesti Hirlap* 1847. május 28. és 30-án kelt számaiban.

nyerni kezdett s pedig a legferdebb motivumoknál fogva.

Ily pillanatban GOSZTONYI MIKLÓS szózatát az ősiségről * valóságos nyereségnek tartjuk; a toll, mely ezt írta, «hasztalan nem volt». Oly férfiú, ki egy felső törvényszék elnökszékét foglalja el s a magyar jog labyrinthusaiban őszült meg, az ősiség fölött bizonyosan nem újítási viszketegségből törpalczát, hanem mivel hosszú tapasztalás által ártalmasságáról s föntarthatlanságáról meggyőződött.

Szerző főleg az ősi javaknak a nemzetség általi visznyerhetési jogáról értekezik, s pedig a practikus magyar jogász szempontjából, s nézetünk szerint ez teszi iratát nevezetessé. A tisztelt szerző e három kérdést tűzé magának föloldásul: 1. Megállhat-e tovább is Magyarhonban az ősiség vagy sem. 2. Ha föntartathatnék nagy ügygyel-bajjal, megfelelhet-e még alkotása céljának, s ha nem: 3. Miként lehet azt az egésznek s a magánosok háborítása nélkül, de egyszersmind az óhajtott célt minél hamarább megközelítő módon, a kor kívánataihoz idomítani?

Az első kérdést illetőleg így szól a szerző: «Bátran, minden habozás nélkül ki lehet mondani: az ősiség, a magyar nemesi birtoklati rendszer magát túlélte; az többé nem állhat, annak meg kell szüntettetni.» E nézet nincsen pusztán odavetve,

* GOSZTONYI MIKLÓS: *Ősiség*. Pesten, 1847.

hatalmasan motiválva van. Mi kötelességünknek tartjuk az első kérdés motiválásából némelyeket közleni, örvendve, hogy e férfiú véleményeiben lapunkéit találjuk, s pedig:

«A birtoktagosítás a régi birtok helyzetét annyira megzavarta, hogy hol nem egész birtoklati testezetekről, de részletekről van szó, majd minden visszaszerző pert a helyzeti s mennyiségi kérdésben, annyira meg lehet akasztani, hogy abból kibonyolódni majdnem lehetetlen. A birtoktagosítás az ősiség egyik főtámaszát megdőntötte.»

«De megdőntötte azt az urbéri törvény engedte örökváltság; — mert mi sikere az ősiség rendszerére tekintve a visszaszerzési pernek, hol a birtokos a peres birtok urbéri részét, a követelő híre s tudta nélkül örökösen s törvényesen megválthatja s pénzzé fordíthatja?»

«Halálos sebet ütött az ősiségen a kisajátítás. És valóban, ha lehet urbéri állományt törvényszerűleg örökre pénzért fölváltani; közhasznú intézetre egy részét az ősi birtoknak ismét pénzért elvenni: minő következetlenség, a czélszerűen s a birtokost boldogítólag megfizetett eladás megerősítését megengedni. Ily következetlenséget főkép a magánjogban túrni nem lehet, hol az egyesek soha meg nem szűnő érdekeinek összeütközései fölött csak a legszigorúbb, legigazságosabb, legméltányosabb következetesség uralkodhatik állandóan.»

«Ezenfelül a kor jelszava : okos, czélszerű földművelés, ipar, kereskedés, szorgalom, hitel; — de ez mind elérhetetlen óhajtság, hol a föld örökös per tárgya, hol egy-egy birtokos sem tudja, hol s ki által vonatik bíró elébe, a legzavarosabb perpatvar örvényébe; — ily állapotban lehetlen a telekkönyv, pusztá árnyék a betáblázás, s a pusztá hangnál is gyöngébb az adott szó; s mind ennek kiszáríthatlan forrása az ösiség.»

«Az ösiség, mint minden végtére az ég alatt, idejét lejárta, sőt a kijavítandó magyar ősi épületben majdnem egyedüli (?) főfal, melyen támaszszal vagy aláépítéssel segíteni teljességgel nem lehetvén, egészen le kell rontatnia.» Mert, a szerző ékes szavait egyszerűsítve, nincs már ügyvéd, ki a juris pert elkészíteni, s bíró, ki megérteni s benne ítélni képes, s mert a gyakorlatban ingadozó elvekkel kormányozott magyar magánjog minden roszak legroszabbika.

Az igazság kinyomozására, ha már annak csakugyan igazságnak kell lenni, hogy a birtok mindig a törzsökös első birtokosra visszaszálljon, szükségesek : megkivántató hitelességgel bíró, hézagtalan eszközök, s azok nálunk hiányzanak; minek következtében magán polgári jogunk rendszere mi egyéb a legnagyobb zavarnál, önkénynél, bizonytalanságnál?

Az ösiségi viszonyok a jog s igazság eszméit s érzetét elferdíték, miszerint mintegy szentségtörőre

néz a rendszer embere mindarra, ki más ősi jogát megszerzette, bár azt sok év előtt igen is jó drága pénzen fizette; — de másrésről semmibe sem vétetik, hogy legnagyobb méltatlanság, jóhiszemű, hosszú idő által szentesített tulajdont, nemcsak tökéletes kárpótlás nélkül, de a legnagyobb károsítással elvenni, mert a föld s pénz értéke változik, s azon falú vagy puszta, mely száz év előtt 10,000 forinttal igen is túlságosan fizettetett meg, ma 100,000 forintnál is többet ér, ha merő természeti alakjában, minden javításokat mellőzve vétetnék is csak! Igazság-e tehát, ha oly 10,000 forint, mely akkor mostani 100,000 forintot ért, mostani 10,000 forinttal, vagyis akkori 1000 forinttal térített meg?

De az ősiségnek az eddig előadottaknál is szomorúbb következése van. A százféle jogigényekkel üldözött birtokos mindenféle módokhoz kénytelen nyúlni védelmére; az untalan küzdés, végnélküli bonyolítás, kijátszás, perhúzás s mesterkélés utoljára keresztülhatol s általmegy a többi, nem az ősiségből eredő és a mindennapi életet illető ügyekre, bajokra is. Minelfogva alig rendeztetik el egy idő parancsolta rövidebb eljárási mód, már mindjárt elfajúl; alig hozatik időszerinti jótékony törvény, már minden elmék arra irányoztatnak, hogyan lehessen azt kijátszani, ha nem egyébert, szokásból is. Általmegyen a rossz a vérbe, a magánéletbe. A mint egy nem régiben elhunyt köztiszteletben

állott lángezü, magas bírói széket ült férfiü megmondotta : hogy több mint harmincz éves bíraskodása alatt, alig látott tiz szerződés közt kettöt, hármat, melyben legalább három hazugság nem rejlett volna.

Előadja végtére szerző, mint törekedtek e bajokon segíteni a bírák, mit mulasztottak ; — s értekezésének e része fölötte érdekes és tanulságos. De olvasóinkat a munkára utasítjuk, melyet figyelembe elegendőleg ajánlani nem tudunk. Az értekezés további két kérdéséről a jövő czikkben.

2. Ha az ősiség még tovább is nagy ügyvelbajjal föntartathatnék : megfelel-e alkotása céljának ? E kérdésre a múlt czikkünkben ismertetett irat tisztelt szerzője tagadólag válaszol. Szerinte az ősiség célja abban áll, hogy egyrészről a nemzetségek adományozott birtokaikban föntartathassanak, és ha abból kiestek, rendesen abba ismét visszakerüljenek ; másrészről, hogy az adományozó korona, törvényszerűleg, hűtlenség vagy megszakadás által támadott jogaiba okvetetlen minél előbb beléphessen, s a visszanyert új nemzetségek alkotására fordítsa, vagy legalább fordíthassa. E definitiójára vonatkozólag a tisztelt szerző feleletét alaposan s figyelmet érdemlőleg támogatja. Mi őt e térre azonban nem követhetjük ; de magunk is e tárgyra vonatkozólag egy pár szót váltunk. Az ősi-

ségnek, a hová mi az örökösödési rendszert is sorozzuk, mostani célja a nemesség föntartása akar lenni; s megfelel-e e célnak, s elérhetni-e általában e célt? E kérdésre a feleletet csak a tapasztalásból meríthetni, s ennek nyomán állíthatni, hogy a nemesi proletariatus napról napra nő; hogy az elszegényedés a nemesség közt inkább s inkább terjed, adómentessége daczára is; s minthogy a nemességnek sem észre, sem munkásságra, sem pénzre kizárólagos privilegiuma nincs, ennélfogva bizonyos, minden ösiségi bilincsek daczára, hogy a nemesi családok még inkább ki fognak szoríttatni a földbirtokokból; s ekkép, ha az ösiség a nemességet föntartja is, nem biztosíthatja neki azon föltételeket, mik nélkül tekintélye s nyomatéka nem lehet; s minthogy pedig az ösiségi bilincsek megszüntetése s a birtok és örökösödési jog megállapítása csakugyan inkább a nemzetnek, mint a nemesi castának kedvező, s a nemesi birtok osztálya mellett egy más birtokos-osztályt fog szükségkép előidézni: bátran mondhatjuk, hogy e cél, t. i. a nemesség föntartása, általában csak illúzió. Czím s történeti emlék, ezt töle senki sem fogja elorozni; sőt a fogalmak annyira tisztulva vannak már most, hogy a francia forradalmi szellemet senki sem fogja többé utánozni, s valakinek vétkül tulajdonítani, hogy nemesi családban született, mintegy visszatörlésaul azon megvetésnek, melylyel a nemesség-

nek tetszett a nép iránt viseltetni. De menjünk a szerzővel a dolog practicabilitására, s nézzük, mikép akarja az ősiséget megszüntetni. Ő a sicuti possidetis-t, az ősi jogok tiszteletével közvetíteni óhajtván, javasolja, hogy :

a) Mondassék ki, hogy minden birtok marad abban a kézben, melyben a törvény találja.

b) A követelőknek kivétel nélkül adassék bizonyos határidő, egy, két vagy három esztendő, mely alatt jogaikkal előállhatnak.

c) A perek elintézésére — a megyékbeni viszonyok kiegyenlítése ugyanazokra bízván — rendeltessenek bírák annyi számmal, a mennyi kell az ország minden részeiben.

d) Becsültessek meg a birtok, de becsültesse- nek s határozottassanak meg, bármi néven nevezendő, a jószágon fekvő beruházások is. Ha a birtokos meghatározandó idő alatt, megtartani akaró szándokát kinyilatkoztatja, legyen joga — rajta fekvő pénzét, úgy beruházásait is levonva — a felülmaradandó becsárral az igénylőt kielégíteni. Ha nem, fizettesék ő ki, s mozduljon a birtokból.

e) A per s per közt, követelés meg követelés közt mégis különbség is lévén, azaz : egyik per zavarosabb, nehezebben kivihető, a másik tisztább, könnyebben föloldható, de némely eddigi birtoklati cím is erősebb, a másik gyöngébb, — a méltányosság hozná magával, hogy a kereset minősé-

géhez képest, vagy egyenesen törvényileg megállapítandó aránynyal, vagy pedig a bírák által — minden idevágó körülményeknek, minden esetbeni józan megfontolásával — határozottassék el, a kiszámított somma hányadrészével tartozzék megelégedni a követelő.

E javaslat, nézetünk szerint, kielégítőbb azoknál, melyek az ősi igényeket számbavevén, kielégítésükre határidőt szabnak; de azon fölötté fontos és sürgető motivumoknak, melyekkel a szerző az ősiség megszüntetését támogatja, nem felel meg. A fél eszmék, fél rendszabályok általában, nemcsak hogy célunknak nem felelnek meg, de a praxisban is akadályokra találnak. A szóban levő javaslatnak is e nemű gyöngéje van; s pedig e javaslat törvénynyé alakulván — mindamellett, hogy minden birtok azon kézben marad, melyben a törvény találja — határtalan zavart, egy egész birtokviszonyi forradalmat szülne, mert az egész nemesi jószágok tömege, ha nem is a birtokra, de értékére nézve, kérdés alá vonatnék, s ki döntené el e kérdést? külön e célra rendelt bírák? De honnan fognók venni e bírákat, midőn a magán-jogtudomány e részében oly kevés jártas férfaink vannak. Továbbá, ha a birtokosok a jószág becsárával lesznek kénytelenek a követelőket kielégíteni, nem fognak-e a legjobb hiszemű birtokosok tönkre jutni? nem fognak-e oly becsárt fizetni, mely most tízszer

nagyobb, mint mikor a jószág eladatott, s a pénzösszeg, mely akkor érte adatott, akkor tízszer nagyobb vala, mint jelenleg? S ily igazságtalanságot új törvény szentesítsen? Igaz ugyan, hogy per s per között, követelés s követelés között nagy a különbség, de törvényileg nehéz a kielégítési arányt meghatározni, s így ezen meghatározási arányt tisztán a bírákra kellene bízni. Lehet-e a bírói önkénynek ily tért engedni: erről ítéljenek mások. Mi tehát, elveinkhez híven, most is a múlt országgyűlési kerületi választmány azon javaslatához ragaszkodunk, miszerint az ősi igények egyszerre megszüntetendők; valamint — a mint már mondók — a szóban levő íratot e kérdés megvitatására s tisztába hozatalára nézve nagy nyereségnek tartjuk; nem követvén azok példáját, kik a jót is rosszalják, ha az ellentáborból jó.

III.*

Az orleansi herczeg legidősb fia, duc de Chartres Lajos Fülöp, ki most francia király, a majorátusok eltörlésekor testvéreinek ezt mondá: «Boldog törvény, mely megengedi, hogy a testvérek irigység nélkül szerethessék egymást. De e törvény nem tesz egyebet, mint a mit szívem már előbb parancsolt. Hiszen tudtátok, hogy köztünk e törvényt a természet alkotta meg.» Némely magyar politikusok ellenben, kik természetesen nagyobb státusférfiak, mint Lajos Fülöp, oly boldog törvényt akarnak, mely szerint a testvérek — úgy osztozva, hogy egynek minden, a többinek semmi se jusson — egymást irigység nélkül ne szerethessék. Mert vanak köztünk, kik az ősiséget végtére megszüntetni akarván, helyébe majorátusokat kívánnak alkotni. Mi nem hiszszük, hogy e hajlam igen sokakban él, s a mennyiben él, talán oly férfiú műve, ki bona

* Megjelent a *Pesti Hirlap* 1847. június 22-én kelt számában.

fide azt hiszi, hogy az egek által csak ő van jogosítva magyar ügyekről gondolkozni, s követeli, hogy az egész ország, mint egy juhnyáj, utána menjen. Ezen áhitatos csapat azon régi romantikus korhoz, mikor kevésnek szabad vala büntetlenül mindent tenni, és soknak mindent büntetlenül túrni kellett, annyira ragaszkodik, hogy a majorátusokat, mint e kor maradványait, megőrzeni, minden áron törekszik. Ismerjük ez urak motivumait. Szeretnők azonban közelebb tudni, mikép kívánják kedvencz eszméjüket létesíteni. Ki fog sülni politikájoknak egész abszurditása. De készülnek az utasítások maholnap; a stagnatió ezen őrangyalai: az ösiség, a majorátusok is szóba jövendnek; nem lesz hát időn kívül — habár már több ízben fölszóltunk — e tárgyról még egy pár szót váltani.

Kérdezzük, mit akarnak a majorátus szerelmesei? Akarhatnak törvényt, mely mindenkit jogosít majorátust alkotni, hogy majdan ez úton az egész földbirtok majorátusokká váljék. Akarhatnak majorátusokat csak a felsőtábla tagjainak számára. Végre mondják, hogy meg kell határozni minden megyében a birtoknak bizonyos mennyiségét, melyre nézve majorátusokat alkotni szabad legyen, a többi a szabad adás-vevés substratuma maradván. De azonkívül lényeges megtudni, vajjon a majorátus fidei commissum legyen-e, mely szerint az alapító az örökösödés rendét az örökkévalóságig meghatáro-

zandja, minden örökösöket a végítéletig megkötend? vagy csak substitutió, mely szerint örökösöket egy vagy két nemzedékre nézve helyettesít? Nézzük e külön nézetek következményeit.

A majorátusok általánosítása magával hozza, hogy a birtok kevés kezekbe jusson, — a magyar nemzet, mely eddig oly kevés ipart s kereskedést űz, a földbirtokból kiszoríttatnék, s tiszta proletáriusokká s napszámosokká válnék. S kik lennének e kevés kezek, melyek a magyar földbirtokot tartanák? Talán nagy historiai nevek — melyeknek bőségében egyébiránt nem vagyunk; talán törzsökös magyar családok, melyek ősei Árpáddal meghódíták a Pannonföldet? Nézzetek körül, kik vették a legutolsó időben a legszebb jószágokat? emberek, kik, országunkon kívül lakva, hazánkért mitsem tesznek, ahhoz semmi sympathiát nem éreznek, kik előtt gyalázatunk s dicsőségünk egészen közönyös. Nézzétek meg törvénykönyvünket, s számoljátok föl azon indigenákat, kik a magyar mágnás jogaival fölruházva, itt nem élnek, kiknek testök s lelkök nem magyar, s kiknek majdan több tehetőségök s kedvök leend itt majorátusokat alkotni. Nem örvendetes, hogy ily kezekbe jutott már sok birtok Magyarországon. Mostani törvényeink mellett ily birtok több közt elosztathatik, most ily birtok nincs örökre megkötve; de ha a majorátusok általánosíttatnak, ily birtokok századokig külföldi ke-

zekben fognak maradni. Tekintve tehát azon politikai befolyást, mely a majorátusokkal szükségkép jár, s a jövedelemmenyiséget, mely ez úton a külföldre fogna menni, mi semmit sem ismerünk, mi a magyar nemzetiségen nagyobb csapást ejthetne, mint a majorátusok általánosítása. De e csapás különösen a nemeseket érné, mert hihetőleg sem tehetsége, sem kedve nem lévén majorátusokat alapítani, midőn egy része kiszoríttatnék a majorátusokat alapítók által a birtokból; másrészt a majorátusok nagy számban létezésén, elvétenék tőle a lehetőség, földbirtokot újra szerezni; s így a majorátusok általánosítása halálos csapás a nemességre nézve, pedig ezen institutió baráti csak a nemesség iránti szeretetből akarják behozni a majorátusokat. De kérdezzük meg mi — kik, a képviselői rendszer baráti lévén, a nemesi kiváltságok ellenei, de a nemességnek, mint történeti emlékeknek, sem baráti, sem ellenei, sem tisztelői, de egyébiránt ócsárlói sem vagyunk, — vajjon fekszik-e a nemesség fõntartásának érdekében, hogy a proletarius nemesek száma szaporodjék, mi a majorátusok alakításának elkerülhetlen következménye?

Vagy a felsõtáblai tagságot, a peerséget akarjátok a majorátusokkal összekötni? — úgy valóban sajnálnunk kell benneteket, ha e dolgot programtokban már most fölvettedek. A felsõtábla rendezése még nagyon távol van; az ösiség eltörlésével pedig

nem temporizálhatunk többé; egyébiránt a felső-tábla a discussiónak csak egy más színhelye lévén, nevetséges követelni, hogy arra csak a majoreskók képesek.

A harmadik nézet pedig, engedelemmel legyen mondva, a legabszurdusabb; mert elvonatkozván attól, hogy a majorátusok elleni valamennyi ok ellene is szól, aristocratikus szempontból is a czélnak épen nem felel meg. Hiszen egy megyében igen sokan lehetnek, kik majorátust akarnak alapítani, s az arra fordítható birtokmennyiség nem fog megfelelni a majorátusi hajlamoknak; a másokban lehet birtok, de nem lesz birtokos, ki majorátus után sopánkodjék; s aztán micsoda cynosura után fog e majorátusi haza kihalásztatni? Kit fog a törvény képesíteni majorátusok alapítására? hiszen ha nem mindenkit, s ha nem minden birtok lesz e czélra fordítható, úgy, aristocratikus szempontból véve a dolgot, megtörténendik, hogy épen azok, kik nemöknek testi s lelki tehetségeinél fogva legalkalmasbak volnának majorátusok alapítására, nem fognak hozzá juthatni, s azért ha kell majorátus, úgy azt bizonyos birtokmennyiséghez kötni nem lehet. Hogy pedig a majorátusok általánosításánál mi sem veszélyesebb a magyar nemzetiségre s a magyar nemességre nézve, azt megmutattuk.

ÉSZREVÉTELEK

GR. SZÉCHENYI ISTVÁNNAK, A JELENKORBAN MEGJELENT, DEÁK FERENCZET ILLETŐ CZIKKEIRE.*

I.

Absolut államokban a legfontosabb rendszabályokat intriguák által lehet keresztülvinni; a titok, a színlelés, ily légkörben czélhoz vezető eszközök. Ott nem szükséges, sőt talán veszélyes, a cselekvések indokait előadni, vagy következményeit valódi színökben kimutatni. De ily eszközöknek alkotmányos, sőt félig, vagy pseudo alkotmányos országokban sem lehet hasznát venni; itt — hogy úgy szóljunk — egészen más «politikai modornak» van helye. Alkotmányos országban egyes emberek csak megpendíthetik az eszméket, csak mozgásba hozzák a tárgyakat, de azokat önmagok, a nép helybenhagyása nélkül, nem létesíthetik. S nincs

* Megjelent a *Pesti Hirlap* 1845. július 8. s következő számaiban.

politikai eszme, nincs javaslat, mely csak alkotója iránti bizodalomnál fogva számolhatna életre; keresztül kell mennie ezer fejeken, s csak miután e processust kiállotta s majd tisztább alakban, a mint támadott, majd eltorzítva, hogy alig ismerhet rá, a kinek első tulajdona, a közvélemény ítélőszéke elébe állittatik, elfogadás vagy elvetés végett, s csak ezután mehet át az életbe. Korlátlan bizodalmat tehát alkotmányos országban ne követeljen senki, mert ezt követelni valamint adni, egyiránt természet elleni. De épen azért ne csudálkozzék, ha politikai iránya mellett más irányok tűnnek föl; ne ijedjen meg, ha éretlen javaslatok tizennégy napra számos szerelmeseket találnak; ne lássson forradalmakat közeledni, hol egy útca-emeute-re sem volna elégséges anyag. Vagy hinnünk kell, hogy a politikusok betegségeinek egyike a politikai ideggyengeség.

E nézetből indulva ki, örvendünk gróf Széchenyi azon szavainak, «hogy lejárt már a színpadi titok ideje, melyeket ezer szem lát, ezer fül hall s mindenki ismer, s hogy csak szánakozást gerjeszt, ki efféle phantasmagoriákkal vél inponálhatni, s erősb indokokat nem lel politikai raktárában». Mi mindig így vélekedtünk, akkor is, mikor a tisztelt gróf csak úgy suttyomban, vagy sakkjátékképen akarta a hazát reformálni, s a színpadi titoknak még némi-kép barátja volt. Valahányszor ezentúl hallani fo-

gunk ilyeseket: hogy az adót a journalistika időelőtti fölszólalása buktatá meg, hogy a megyei rendszer árnyoldalainak e lapok által való kitüntetése a hazát vagy alkotmányt veszélyezteti: mi gróf Széchenyire fogunk hivatkozni, kinek érdemeit, tehetségeit s tapasztalásait mi is méltányolni tudjuk, mint bárki más, s ki egyébiránt már annyit s talán kelleténél többet és gyorsabban digerált.

S épen azért, mivel a színpadi titok ideje már lejárt, gróf Széchenyi jónak vélte Deákot, vagyis a védegyeletet Deákban megtámadni. Mi Deák Ferencz legbuzgóbb tisztelőihez tartozunk, de bennünket az istenek a pietás oly adagával nem áldottak meg, hogy a tisztelt gróf jogát e kitünő férfiú megtámadására kétségbe vonhatnók, sőt megvalljuk, hogy látva, mikép a hibásnak ismert közvéleménynek a benső jobb meggyőződés ellenére is féltékenységből hódolni, szokásossá kezd válni: mi a tisztelt grófban a jellem azon szilárdságát őszintén tiszteljük, mely szerint valahányszor hazáját veszélyeztetve hiszi, vagy önmeggyőződését üdvösebbnek tartja másokénál, népszerűségét kockára vetni nem vonakodik. Mi tehát tiszteljük a motivumokat, mik őt Deák megtámadására bírták, de őszintén ki-mondjuk: hogy e megtámadás merő tévedéseken s a dolgok hibás fölfogásán alapszik. Csudálkozunk pedig, hogy a tisztelt gróf megtámadása alapjául Deáknak Szent-Gróthon, az ottani fiók-védegyelet

alakulása alkalmával tartott beszédét választá. Deák Ferencz igen helyesen tön, hogy Szent-Gróthon így szólott; Pozsonyban vagy Pesten más-képen fogott volna szólani. Nekünk e beszédnél leginkább az tűnt föl, hogy egészen azon közönséghez volt alkalmazva, melyhez intéztetett; a t. gróf ezt bizonyosan szintén igen jól tudja, s gyakran tapasztalható, hogy a legjobb beszéd s a legjobb argumentumok azok, melyek a szónok publikumára legjobban hatnak.

De lássuk, miért tartja a tisztelt gróf Deák Ferencznek, hazánk legkitűnőbb capacitásai s leg-tisztább jellemei egyikének politikáját hiányosnak? s hogy a gróf nyelvén szóljunk: miért tartja Deák recipéit s a betegnek (a beteg hazának) rendelt élet-módot, kivált nemzetiség tekintetében, lehető leg-veszélyesbnek, s a beteget alkalmasint, ha nem is rögtön, de elvégre sírgödörbe döntőnek? Mielőtt azonban a tisztelt gróf e politika veszélyességének taglalásába bocsátkozik, megütközik azon, hogy azon pártnak programjában, mely magát ellenzé-kinek vallja, s egyszersmind Deák programjában, a védegyelet a múlt országgyűlésen tervezett vas-utakkal együtt, egymás mellett megfér. Mi azt hiszszük, hogy e két dolog nemcsak összefér egy-mással, de egymást emeli, egymáson segít; s midőn a t. gróf Jelenkori cikkeiben olvasók: «hogy a ha-tárokon túli lehető legélénkebb mozgás tervét életbe

hozni, de egyúttal védrendszer is, kivált pedig hosszabb időre terjedt, állítani, oly ellentét, mely önmagát pofozza legirgalmatlanabbúl»: első pillanatban úgy vélekedtünk, hogy ez állítás valami jó szándékból s valami jó cél elérésére számított mystificatió; de tüstént megemlékezünk, mikép a tisztelt gróf a színpadi titoknak véget akar vetni, s így ez valóban megállapodott nézete e tárgyról. Kísértsük meg tehát a rejtélyt — így nevezi a tisztelt gróf e két tárgy egymás mellé állítását — megfejteti.

A védegyelet föladata: a honi ipar emelése; annak természetes következménye pedig az összes nemzeti gazdaságnak, tehát a földművelésnek is fejlődése, a vagyonosság gyarapodása, a nemzet fogyasztási tehetségének növekedése; vajjon e következmények összesége megakaszthatná-e külföldi kereskedésünket? fölöslegessé tehetné-e a külföld felé irányzott tökéletesb közlekedési eszközöket? Mi épen az ellenkezőt hiszszük. Elemezzük e controvers kérdést, s nézzük, mit hozunk mi be a külföldről, s mit visz ki Magyarországból a külföld? Beviteli főczikkeink: gyarmati árúk, gyártmányok, földolgozásra való nyers anyagok. A gyarmatárúkkal, a czukrot kivéve, semmi köze sincs a védegyeletnek; lehetetlen tehát, bármi csekély mértékben emelkedjék hazánkban az ipar, hogy annak következtében a gyarmatárúk fogyasztása csökkenjen, —

hogy növekedni fog, az igen világos; a védegyelet tehát a vasútakra, a mennyiben rajta gyarmatárúk szállíttathatnának, semmi esetre sem lehet rossz hatással. A mi pedig különösen a cukrot illeti, már a védegyelet előtti időkben a cukorrépa tenyésztése s a répacukor készítése általánosan, nemcsak hasznosnak ismertetett, hanem földbirtokosaink által, mint a földművelési iparnak egyik igen fontos ága, műveltetni kezdetett. Mennyiben tehát a védegyelet a honi cukor készítését előmozdítaná, egyenesen csak azt fogná eszközölni, mit a földművelői érdekek pártolói óhajtanak, — s így a külkereskedésre s különösen a cukorbehozatalra, a mennyiben az a kérdéses vasúton szállíttathatnék, a legrosszabb esetben is csak annyiban hathatna csökkentőleg, mennyiben földbirtokosaink törekvései a répacukor művelése s a cukorkészítés körül hathattak volna. Ha azonban a répacukor ipara a jószágok jövedelmezését emelné, általa a behozatalban okozott hézag bizonyosan más czikkek behozatalának növekedése által fogna pótolatni. Szem előtt kell minden behozatali cikkknél azt is tartanunk, hogy a védegyelet tervezői, mikor egyszersmind a két vasút építését pártolák, igen jól tudták, hogy az ország nem minden lakosa fog ez egyeletbe lépni, s hogy a külföldi czikkek behozatala a védegyelet következtében meg nem fog szűnni. A mi a gyártmányok behozatalát illeti, azoknak szállítása a fiumei vasutnál

számba sem vétetett, mert az ausztriai vámtariffa majdnem egészen kizárja a külföldi gyártmányokat. A pest-bécsi vasúton pedig, melynek jövedelmezési főforrása a személyek szállítása leendő, s mely kamatbiztosítás nélkül s a védegyelet daczára is építtetik, a védegyelet főállása mellett is fognak gyártmányok szállíttatni, mert nemcsak hogy e honnak minden lakosa, ki gyári készítményeket vesz, tagja a védegyeletnek, hanem a védegyelet eszméjében sem fekszik a törekvés, hogy magát az örökös tartományoktól elszigetelje, s nem is fekszen a dolog természete szerint. A védegyelet kivételeket enged, miszerint tagjai bármicsoda, akár ausztriai, akár külczikk továbbbi fogyasztását magoknak kiköthetik, s tagjait természetesen csak oly gyári czikkek vételére kötelezi, melyek hazánkban készülnek, s a mennyiben kaphatók. A védegyelet indítványozói s pártolói igen jól tudják, hogy azon hat év alatt, melyre ez egylet magát constituálta, s ez valóban még nem «hosszú időre terjedő védrendszer», annyi gyár ez országban nem fog létrejönni, hogy mindazon szükségeket, miket jelenleg az ausztriai gyáripar fedez, hazai készítményekkel lehessen fedezni; ausztriai gyártmányok tehát még továbbra is fognak Magyarországra hozatni s szállíttatni az építésben levő vasúton. Azonkívül a gyári készítmények fogyasztása a népességhez mérve csekély. Magyarország képessége gyári czikkek fogyasztására a vagyonosságának ipar-

szülte növekedésével szükségkép növekedni fog, s hazai készítményeink mellett az ausztriaiak is fognak találni vásárt közöttünk.

Földolgozásra való tárgyak behozatala, akár nyers, akár már félig földolgozott állapotban, minők a festékek, bőrök, len, fonal és sok más, a gyári ipar emelésével nemcsak hogy nem csökkenhet, de szükségkép növekedni fog. Ezt *bizonyítani* szükségtelen.

Tekintsünk már most Magyarország kivitelére, mely legnagyobbbrészt terményekből s nyersanyagból áll. Behozatalunk a külföldről aránylag eddig is igen csekély volt, a külföld tehát termékeinket s nyersanyagainkat csak azért vette, mert jutányosan s megfelelő minőségben vehette nálunk. A védegylet, a kivitelnél a külföldre, különbséget nem tehet; ellenben Dunánk alsó részének a tengermelléssel összeköttetése az olcsóbb s biztosabb szállítás által kivitelünket csak növelheti. Mi ausztriai kivitelünket illeti: kivitt nyersanyagainkat s terményeinket az örökös tartományok továbbra is föl fogják gyári készítményeikkel cserélni, föl még az esetben is, ha onnani behozatalunk néhány millióval, mennyivel körülbelül a behozatalunk most kivitelünket túlhaladja, csökkenni fogna; mert, miként már fölebb is megmutattuk, a védegylet nem fogja a gyári czikkek Magyarországba való behozatalát megszüntetni. A védrendszer s a vasutak között tehát ellen-

tétnek nyoma sincs, s a tisztelt grófnak e tárgyban nézete annyira alaptalan, hogy ha más állítá vala föl, czáfolatot sem érdemelne; hisz ellene szól az egész polgárisodott világ példája. Tudtunkra nincs állam, mely iparát, sőt földművelési érdekeit is részint véd-, részint tilalomrendszer által nem védené a külföld ellen, s ez államok mégis építenek külső országok felé vezető vasútakat. Hogy ne kelljen messze mennünk, utaljuk a tisztelt grófot az örökös tartományokra. Nézete szerint az ausztriai kormány működése a vasútak dolgában merő képzelenség volna. Minek a trieszti vasut, ha a trieszti kikötőből mindennemű angol és francia gyártermékeket vámmentesen vagy csekély vámok mellett nem hozhatni Bécsbe? stb.

II.

Gróf Széchenyi önmagát s Deákot státus-orvosoknak graduálván, fölhívja a közönséget, hogy ítéljen ügyességök fölött; de egyúttal collegájától a képességet a betegség fölfogására megtagadja, s a hamis diagnosis mellett rendelt gyógyszereket természetesen kárhoztatja. A tisztelt gróf e hasonlat fölállításánál azon szempontból látszik kiindulni, hogy egy nemzetnek csak egy betegsége, vagy hogy közönséges nyelven szóljunk, csak egy baja lehet

egyszerre, máskép még azon esetre sem törhete pálczát Deák Ferencz egész politikája fölött, ha Deáknak az elszegényedés s védegylet dolgában igaza nem volna. Bajaink egy hosszú sort képeznek, s az elszegényedés e sorozatban csak egy pont, s midőn Deák épen ezt emelé ki s ellene gyógyszerül a védegyletet ajánlá, nem állítá, hogy az elszegényedés ellen egyedül a védegylet segíthet, nem állítá, hogy az elszegényedés egyetlen bajunk; vagy pedig, hogy a védegylet panacœa minden bajaink ellen. De épen, mivel bajunk sok, s az orvosi tudományban is nem minden orvos ismer minden betegséget s tud mindent gyógyítani; mi, noha Deákkal e tárgyban tökéletesen egytértünk, s a tisztelt gróf, nézeteink szerint, a beteg hazán az elszegényedés baját nem veszi észre s a védegylet gyógyerejét nem tudja fölfogni, másrésről mindazáltal megengedjük, hogy lehetnek ismét tárgyak, melyekben viszont a gróf lehet jártasabb; furcsább ötletre tehát s odiosusabb kérdésre alig jöhetett volna a tisztelt gróf, mint azt fejtegetve: vajjon önmaga vagy Deák-e az ügyesebb státus-orvos? Hiszen a státus-orvosi tudomány oly tágas tér, s ágai oly sok s különbözők! De minthogy a tisztelt gróf Deák Ferencz egész politikáját egyszerűen kárhoztatja, ha a közönség egészen e kérdéshez akarná feleletét alkalmaztatni, föltétlenül kárhoztatnia kellene vagy Deákot vagy Széchenyit, habár külön

betegségekben mindkettő jó orvos lehet. Mi nem hiszszük, hogy a közügy sokat fogna nyerni az által, ha hazánk jelesb férfiai ily szellemi autodafékat tartanak egymás fölött.

Nézzük már most, mikép motiválja a tisztelt gróf kárhóztató ítéletét. Kérdésbe veszi egyenesen magát azon nézet igaz voltát, mely a szentgróthi levél sarkalatát képezi, hogy t. i. közelszegényedés vagy nemzeti sorvadás miatt sínlünk. Mi azonban azt hiszszük, hogy akármicsoda bajnak nincs bizonyosabb symptomája, mint a baj általános öntudata; az elszegényedés öntudata pedig létez hazánkban. Mindemellett a tisztelt gróf hazánk közelszegényedését logikai lehetetlenségnek mondja, miután nemzeti vagyonunk s jövedelmezése ötven év óta a szentgróthi levél szerint is tetemesen szaporodott. Ez tagadhatlan; de kérjük: a jövedelmek növekedtek-e azon arányban, melyben szükségünk? s nem szaporodtak-e kiadásaink? Pedig valamint egyesek, úgy a nemzetek is elszegényedésnek indulnak, ha kiadásai a bevételt fölülhaladják. Ez tény, melynek bebizonyítására Deák nagy földbirtokosaink eladásodását, s deficitünket a kereskedési mérlegben hozta föl.

Itt mindenekelőtt följegyezvén a tisztelt gróf következő szavait: «Ha a jelentekeny családok elpusztulta annyira hatna is az általános nemzeti test állapotára: hogy ez által sorvadásnak indul-

jon — mit épen meg nem engedek» — mire nézve a tisztelt gróffal teljesen egyetértünk: vizsgáljuk a Deák által fölhozott okokat.

Az elsőre nézve a tisztelt gróf azt mondja: «hogy egyenesen mosolyra gerjeszt azon állítás, minélfogva azért, mert alig van már hazánk földén adóssággal nem terhelt jelentékeny család, a nemzet elszegényültnek, sorvadásra indulónak tartatik.» — Deáknak mindamellettt igaza van, s ha a tisztelt grófot el nem ragadá vala a czáfolgatás szelleme, szükségkép neki is feltűnt volna Deák szavainak valódi értelme. Akár státus-adósságok, akár egyeseknek eladósodása a nemzetet elszegényedésre nem vezethetik, ha a fölvett kölcsönök honosaink tőkái, s a kamatok az országban maradnak s itt költetnek el, sőt azon esetben sem, ha a kölcsönök külföldről jönnek ugyan, de productive beruháztatnak. Másképp áll a dolog, ha a kölcsönvett tőkék külföldiek, s minden maradandó haszon nélkül fölémésztetnek. Ily tőkéket nemcsak hogy maga idején a nemzeti alaptőke egy részével vissza kell fizetni; hanem a nemzeti jövedelem egy része is a külföldre kimegy, s a honi forgalomból elvonatik; az eladósodás ily neme biztos symptomája az elszegényedésnek. Már pedig tudjuk, hogy tőkehiányunk s a kamatláb magas volta miatt a nagyobb kölcsönök külföldön köttetnek, s eddig nagyobbrészt inproductive emésztettek föl. De míg a tisztelt gróf-

ban Deák első indoka mosolyt gerjeszt, majd mindjárt mogorva képpel kérdőre vonjuk Deákot, miért hozatott be minden előzmény nélkül a váltótörvény, mely oly nagy s életbevágó csorbát ütött s üt a tekintélyes magyar családokban? E kérdésben legjobban megfelelt a tisztelt gróf önmagának, midőn múlt évi szeptember 24-én a főrendi ülésben a váltótörvény indítványozott módosításáról vala szó.

Mit mond a tisztelt gróf Deák állításának másik indokára, kereskedési mérlegünk deficitjére? A tisztelt gróf az egész tant a kereskedési mérlegről elhasználta s már rég ratificált fallaciának nevezi, és elszomorodik, hogy annak föltálatását még oly férfaktól is kénytelen tapasztalni, mint Deák; de a gróf rectificatiója szinte fallaciának nyilvánított, s mi hasonló joggal mondhatnók, hogy valóban szomorú, hogy a tisztelt gróf a szabadkereskedés iskolájából, a kereskedési mérlegből merített nézetnél megállott. Hogy egy ország többet hozhat be, mint kivisz, — ez oly tény, melyet a gróf nem fog tagadhatni; ezen plus nem adatik ajándékba, ezt meg kell fizetni; ha agriculturális ország jó ily helyzetbe, melynek sok készpénzei s tőkái nem szoktak lenni, az ily kereskedési mérleg deficitjének következtében támadott adósságokat végre földbiratokkal kell fizetni, mi sem nemzeti tekintetben nem igen kívánatos, sem nemzetgazdaságilag; mert

valóban nem igen üdvös, ha nagy birtokok idegen s az országon kívül élő egyének kezeire jutnak. — E tárgyról sokat mondhatnánk, ha nemzetgazdasági értekezést akarnánk írni; de a tisztelt gróf példáját követve, tovább fogunk haladni.

Deák, a gróf Széchenyi szerint supponált, szerintünk valóban létező baj, az elszegényedés ellen ajánlotta: hogy először kiadási lajstromunkból nemes önmegtágadással töröljünk ki jövőre sokat; másodsor, hogy mások helyébe pedig írjunk honi kelméket. E tételek egyikére nekünk csak azon észrevételünk van: hogy a fényűzés, pazarlás industriális országokban legfőlebb egyeseknek árthat, a nemzeti vagyonosságra rossz hatással nincs, sőt táplálja az ipart, s csak a vagyon deplacirozását vonja maga után; agriculturalis országokban ellenben, hol a fényűzési czikkek külföldről hozatnak be, a kereskedési s vámviszonyok minősége szerint, rossz hatással is lehet a nemzeti jólétre. Egyébiránt Deák szavainak csak azon értelme lehet: hogy ne költsünk jövedelmeinkhez aránytalanul; mit Deák szavainak hosszú elemzése után, a tisztelt gróf is elismer, midőn mondja: «Nem abban áll a bölcsesség, hogy ne sokat költsünk, és ne, mielőtt szereztünk volna, és hogy a végett, mikép lehető legtöbbet költhessünk, értelmiségünk és szorgalmunk által előlegesen minél többet is szerezzünk». És ha Deák ez értelemben vette azt, a mit mondott, a mint bizo-

nyosan vette, s csak azon hiábavaló fénybolygókat akarta egy kissé ránczba szedni, kiknek, nem tagadhatni, a hazában épen nem vagyunk híjával, s kik a nélkül, hogy vagy magoknak, vagy másoknak bármily csekély érdeket szereztek volna, egy kis pillanati csillámlás után, mint eldurant rakéták a földre, úgy ők a hazának valódi terhére esnek: akkor tökéletesen tudom jó tanácsát méltányolni. A másik gyógyszer, a honi kelmék iránt kevesebb izgalommal viseltetik a tisztelt gróf, — s áttérve végre a védegyeletre, reá a legszerencsétlenebb aberratio s reactionarius gyógyszer bélyegét sűti.

III.

A védegyeletnek hazánk rendkívüli viszonyaiból szükségkép ki kellett fejlődni, s a tisztelt gróf már ezen logikai szükségnél fogva sem láthatá a védegyelet következményeit oly fekete színben, ha előre elfogúlva nincs ellene. A tisztelt gróf phantasiája e szomorú következményeket a nemzet sírjáig követi; szerencsénkre a nemzetek élete tartósabb mint az egyéneké; s valóban, ha a védegyelet aberratio volna is — mit ugyan mi meg nem engedünk, — ezen aberratio nemzetünket még nem fogná sírba dönteni. A meggyőződés, hogy a létező állapotokat át kell alakítani; a törekvés, ezen átalakítást elő-

mozdítani, nem szokta a nemzetek halálát okozni; ellenben, míg körülünk minden halad, tönkre teheti a föntarthatlan régihez való ragaszkodás.

A tisztelt gróf a védegyletet reactionárius gyógyszernek tartja. Miben tehát reactionárius gyógyszer a védegylet? Az országban fogja-e szülni a reactiót a kormány ellen, vagy a kormányban az ország ellen? Mi nem tudjuk, voltak-e valakinek a védegylet alakításánál az ipar emelésén kívül mellék-czéljai; de ha voltak, a védegyleti tagok józanságán s loyaltásán hajótörést szenvedtek; s bátran merjük állítani, hogy valamint a védegyletnek industriális eredménye van, s valamint iparmozgalmat szült: úgy semmi politikai eredménye nincs, úgy a védegyletszülte politikai agitatio s politikai mozgalom semmi. S épen azért, mivel a védegylet törekvései csak az ipar emelésére vannak irányozva, mivel a védegylet a politikai agitatio köréből kizárta, nem szülhet oly reactiót a kormány részéről, melynek káros következményeit a kormány az országgal éreztethetné.

De a tisztelt gróf szerint a védegylet azon tárgy, melyben az ellenzék egész politikájának jelleme visszatükrözik; az ellenzék felé fordul tehát, adván neki azon jó tanácsot, hogy elégedjék meg ezentúl az ellenörködéssel, mondjon le a haladás vezetéséről, ne húzzon ujját a kormánynyal. Ily doctrínákat, mikhez az is tartozik, hogy képtelenség, mi-

szerint az ellenzék az alsóházban többséggel bír s eféléket a *B. P. Híradó* is mindig penget. Ha a tisztelt gróf s a *B. P. Híradó* e tanok következményeit elfogadnák, tökéletesen egyetértének velök. E következmények pedig nem mások, mint hogy azon pártnak kell kormányozni, melynek többsége van. Elemezzük e dolgokat. Magyarországon azon pártnál, mely az alkotmányt védte, fölébredett a haladás szükségének öntudata, s e párt tisztán ellenzéki pártból haladó párttá lön, de a kormány a régi párthoz ragaszkodván, e párt a kormány ellenében ellenzék maradt; e pártnak szükségkép a vezérszerep jutott már azért is, mert senki sem vala, ki e párton kívül akart volna haladni; hiszen maga a tisztelt gróf is e párthoz tartozott! A kormány most a reform pártjára fog lépni — őt illeti ezentúl a vezetői szerep : ezt halljuk mindenfelől. Mi őszintén óhajtjuk, hogy e hírek valósuljanak; de szabad legyen kétkednünk, hogy alkotmányos országban más, mint parlamenti kormány vezethesse a haladást, s hogy megyei s utasítási rendszerünk mellett a kormány azon helyet foglalhassa el, melyet magának ki akar vívni, s mely egyéb-iránt csak parlamenti kormányt illethet. Mert ha a kormány sikerrel akarja vezetni a haladást, s nem elégszik meg a tárgyak kezdeményezésével, hanem törvényeket akar belőlök alkotni, ekkor az alsóházban többséggel kell bírnia. Megállapodott, azaz oly

többséget pedig, melyre mindig bizton számolhatna, nem képezhet magának : mert a követek nem képviselők, hanem mandatariusok, utasítások által vannak lekötve. Megengedve azonban, hogy szerezhethet magának többséget, az oly külön elemekből állani fog, hogy kevés esetben lehet reá számolni. Az eddigi kormánypárt oly csekély haladási elemeket foglal magában, hogy azokkal semmi reformkérdést sem lehet keresztülvinni, — s íme, az initiáló kormány haladási kérdésekben az ellenzékre fog szorúlni; s kérdem, olyanok lesznek-e javaslatai, hogy azokat az ellenzék pártolhatni fogja? Mi ezt óhajtjuk, de hinni nem tudjuk! Most kérdem a tisztelt grófot, lehet-e egy párttól oly isteni resignatiót követelni, hogy oly hatalomnak, mely nem pártjának emanatiója, mely más szellemenben initiál, s mely az ellenzéki parlamenti segedelmet még sem nélkülözheti, a vezetési szerepet egészen átadja? Nem! ez pszichologiai lehetlenség, s egyszersmind politikai hiba is volna. A tisztelt gróf politikai arithmetikájában pedig nagyon fog csalakozni, ha a pszychológiát, mint többnyire szokta, kihagyja a számításból. Ha a tisztelt gróf e nézetünket olvassa, talán mosolyogni fog s bennünket ismét jószívű centralistáknak nevezni, de mi a józan logikával többet gondolunk, mint az ily elnevezésekkel, bárhonnan jöjjenek is — s higyeje el a tisztelt gróf, hogy ha a regényírói s compileri talentum

még nem teszi a politikai capacitást; a lóversenyessé s üdvlelde fölött ábrándozó talentumok sem teszik azt. Nem kell a kormánynyal ujjat húzni: mondja továbbá a tisztelt gróf; s mi e tekintetben vele egyetértünk; Deák Ferenczről legalább bátran fölteszszük, hogy ha a jövő országgyűlésen az ellenzék élén álland, az ujjhuzást nem fogja föladatául tűzni, hanem olyatén loyalis helyzetet fog a kormány által initiált haladási kérdésekben elfoglalni, mint a whigek s azok főnökei az irlandi kérdésekben Peel irányában elfoglaltak. Egyéb-iránt ily viszonyok közt, mint a miéink, sem a kormány helyzete az országhoz, sem az országé a kormány irányában kielégítő nem leend, míg alkotmányosságunk tetteges alkotmányossággá nem fog válni.

A tisztelt gróf mellékesen azon szép confusión, melyet Trencsénben s sok más helyt látunk, megbotránkozik, de egyszersmind Jelenkori czikkeiben apró panagyriseket tart a magyar alkotmány fölött. Valóban, mi sem akarunk rajta túladni, míg jobb nincs; mert államéletben sokkal könnyebb a létező formákba új szellemet fűjni s a régi formák által újakat alkotni, mint absolutisticus tabula rasan egy egészen új alkotmány-épületet fölállítani, — lásd Poroszország; de a ki a magyar alkotmányt oly szépnek tartja, az ne panaszkodjék a szép confusió ellen, az ne lamentáljon hetekig a haza enyészet-

nek indulásán; mert a magyar alkotmány, így a mint van, az anarchikus irányoknak természetes félszke. Oly választási rendszer mellett, milyen a magyar, a választási zavarok s kicsapongások természetesek.

A tisztelt gróf azt látszik hinni, hogy szavai már talán azért sem fognak hatni, mert öreg napjaira kénytelen bizonyos sinecurát viselni. Ez reánk nézve legalább, semmi rossz hatással nincs, — sőt megvalljuk, hogy e kineveztetést őszinte örömmel fogadtuk, mert meg vagyunk győződve, hogy e helyet körülményeinkben senki sem tölthetné be jobban, mint a gróf; meg vagyunk győződve, hogy a tisztelt gróf e helyzetben a hazának sok hasznos szolgálatokat fog tehetni, — csak óhajtjuk, hogy a jövő országgyűlés hivatalából vagy sinecurájából az országos munkák oly parlamenti állásu igazgatóságát csináljon, minőt a tisztelt gróf maga a felsőházban indítványozott.

A tisztelt gróf továbbá egy hosszú czikkben az oppositiónak általában, s különösen a magyar ellenzéknek természetét elemezi. Hogy a magyar ellenzéknek ezentúl más a föladata, mint hajdan, ebben a tisztelt gróffal kezdet fogunk; mi általában a régi magyar politikát elhasználnak tartjuk; minélfogva bennünket, kik e lapokba némelykor írunk s elv-rokoninkat, bárha ellenzéket képezünk is, mert a kormány elvei nem a mi elveink, mindazon vádak,

melyek a tisztelt gróf által fölhordattak, a mennyiben alaposak volnának, sem illetnek.

De lássuk már most, vajjon a védegylet oly mérges gyógyszer-e valóban, minőnek a tisztelt gróf hiszi? A tisztelt gróf így okoskodik. A védegyletnek vagy nem lesz sikere s akkor nem egyéb, mint hasztalan demonstratió, mely egyedül szerfölötti gyöngeségünket árulja el; vagy lesz sikere, azaz annyira s oly rögtön vag a közbirodalomnak forgásban levő socialis viszonyaiba, mikép, «bár török szakad, Magyarországra nézve egy tökéletesen megváltozott rendszer szükségét idézi elő, mely rendszer aztán, mert ujjhuzásnak s dacznak lenne eredménye, tán nem épen fog ínnyünk szerintinek mutatkozni.» — Minthogy azonban a védegylet politikai agitatiót nem szült, s ha a védegylet sikeréről van szó, más sikert, mint industriálist, föltennünk sem lehet: mi általában nem bírjuk az összefüggést fölfogni, mely a védegylet industriális sikere és az alkotmány fölbomlása, vagy provisorium behozatala közt létezhetik. Higyje el a tisztelt gróf, hogy mi e kérdésben a jog szempontjától egészen elvontan, a tárgyat tisztán a védegylet sikerének mérlegén vizsgáljuk. Megengedjük, hogy ha a védegylet rögtön annyi gyárat léptetne életbe, hogy az ausztriai gyárak eddigi vásárukat Magyarorszáiban rögtön elvesztenék, a védegylet ilyenmü sikere a birodalom ipar- s financiális viszonyaiban nagy zavart szülne; de

van-e a védegyletnek oly fanatikus tagja, ki ily sikerről csak álmodott is volna valaha? Mi hiszszük, hogy a védegyletnek industriális sikere van, mert látjuk a sikert; de e siker a birodalom viszonyaiban a legcsekélyebb zavart sem okozhat, nem lehet oly nagy, hogy zavart okozhatna, s e siker fontossága valóban föltételezve sincs azon külön indokokból, melyek a védegyleti tagokat a tisztelt gróf szerint, az egyesületbe lépésre bírták. Ily veszélyes indokokat, ha a védegylet alakulásának kútfejeit tovább bonczolgatá, még többet földözött vala föl a tisztelt gróf; de ha este a színházba menvén az indokokat fogja keresni, melyek a nézőket oda csödíték, heves phantasiúja körülbelől ott is talál hasonlókra, minőket a védegylet ingredienseitől sorolt elő.

Végre oda nyilatkozik a tisztelt gróf, hogy a védegylet vezérei a védegyletet főleg kereskedési előnyök megnyerésére szándékoznak eszközül használni. S ha ez így volna is, úgy véljük, hogy alkotmányos országokban nem törvénytelen, s nem erkölcstelen eszközökkel lehet élni bizonyos közcélók elérésére; s miután a tisztelt gróf több czikken keresztül igyekszik meggyőzni a közönséget, mikép a kormány az alkotmányos országot többé megtámadni nem fogja, — mit mi is szeretnénk hinni — igen furcsa logikának tartjuk egyúttal mégis azt állítani: hogy alkotmányos eszközök

használása az alkotmány szétbomlását vonhatja maga után. Ha ez így állana, valóban az egész alkotmány, mely a tisztelt gróf szerint oly szép, már most sem léteznék.

IV.

Mióta észrevételeinket Széchenyi elemzéseire közlöttük, a tisztelt gróf azokat tovább folytatá; de midőn ő azt véli, hogy elemez, mások azt hiszik, hogy construál, s pedig eredeti és bizarr ötletek egész raktárát; mi belőlük főleg azon tanulságot vontuk ki, hogy nálunk az ember természete csakugyan azon törvényeket követi, mint másutt, hogy tudniillik, ha szenvedélyeinktől elragadtatunk, nem tudhatjuk hol fogunk megállani. Ez történt a tisztelt gróffal s másokkal előtte a magyar nemzet geniusának daczára; már pedig, ha a magyar természete ez egyben oly analogiával bír más nemzetekkel, talán másokban is fog rokonságot bírni, s üdvös institutiókat magától nem utasítand el kivételes természete következtében.

A tisztelt gróf utolsó czikkeiben megmutatja, miként kötelessége a kormánynak, az ellenzékét bármi áron megbuktatni, megmutatja, hogy a védegylet casus belli, s hogy az a magyar nemzetiségen szükségkép nagy csorbát fog ütni. Nekünk e nézetek

olvasásánál az 1842. év s a Keletnépi vita jutott eszünkbe. A tisztelt gróf oly éles demarcationalis vonalt húzott az ész és szív s a szív és ész emberei közt, s míg a szívet a politika terén minden tévedések forrásául jelölte ki, — most önmaga, mint szív embere szólal föl a politika terén.

Lássuk, mi a tisztelt gróf thesisei elsejének valódi értelme? A kormánynak kötelességül akarja tenni, hogy az ellenzékét bármi áron elfojtsa. A tisztelt gróf bizonyosan azt követeli a kormánytól, hogy korunk postulátumait, melyek védelme az oppositóra eddig minden erőt s jelentőséget árasztott, minden áron életbe léptetvén, az oppositót jelentőségének eddigi alapjától megfosztván, az alárendelt szerepre reducálja. S minthogy mi a nemzetet az oppositio fölébe állítjuk, s a nemzeti erő öregbítését inkább óhajtjuk mint az oppositio erejének öregbítését, mi a tisztelt gróffal e tekintetben egyetértünk; de erősen hiszszük, hogy csak ez úton lehet az oppositót mostani állásából kihozni; s ha e szavaknak: bármi áron, más értelmök is volna, csak azért nem sajnáljuk a tisztelt gróft azon felelősségért, melyet már e tanács vagy követelés által magára vállal, mert hiszszük, hogy a coup de état-k ideje lejárt, más kicsiny eszközöknek pedig állandó sikerök lenni nem szokott, s mert azon szerezskék, mikkel egy, az idő követéseire támaszkodó pártot huszonnégyszer órára nulli-

fikálni lehet, e pártot csak erősbíthetik. De talán azért kell az oppositíót minden áron nullifikálni, mert a tisztelt gróf szerint az ellenzék mindig s mindenütt a tudatlanok, házsártosok, rendbontók s elégületlenek tábora szokott lenni? E szavak sokkal inkább jellemzik a tisztelt gróf historikus és politikai szempontját s politikai capacitását, semhogy azokat ignorálhattuk volna. Az ellenzék valamint nálunk, úgy másutt, minthogy nem zárt corporatió, mely magát szavazatok többsége által egészíti ki, nem áll csupa tudós, szellemdús s művelt emberekből, nem csupa tiszta jellemekből, ildomosakból s csupa elégültekből, — a tisztelt grófnak e tekintetben tökéletesen igazsága van; de hát a conservatív párt, melyhez ő, mint látszik, ezentul tartozni fog, ez minálunk s mindenütt csupa tudomány, szellem, műveltség és jellem-szilárdság? — Mi azt eddig nem tudtuk, s ha így van, ha a tisztelt gróf pártja ily elemekből áll, úgy neki s az országnak is csak gratulálhatunk.

Már mi a casus belli-t illeti, a tisztelt gróf is megengedi, hogy ahhoz igen sok föltétel fogott volna szükséges lenni, mely a védegyletből casus belli-t csinálhat, a mi teljességgel hiányzik; de azok a tisztelt gróf szerint korántsem azon okból maradtak el, mintha az illetőknek nem lett volna appetitusok ezeknek előállítására, hanem csak azért, mivel nem volt elég erejük. Erre a tisztelt grófnak

csak azt válaszolhatjuk, hogy ha a védegyelet ilyes anyagot foglalt volna magában, melyből casus belli nőhete ki, az illetők a védegyeletet nem fogták volna létesíteni. Azon viszony szükségessége iránt, melyben mi Ausztriával állunk, mindamellett, hogy valamint általában diplomata népek nem léteznek, úgy mi sem vagyunk azok, mindenki tisztában van. S valóban egy-két bécsi embert s némely honosinkat kivéve, casus belli-t vagy elválási hajlamokat senki sem látott a védegyeletben. Ha egyébiránt bizonyos urak előtt a védegyelet nem kedves tünemény, az nagyon természetes; de ezen urak nézetei épen nem szolgálhatnak a tárgyak becsének mértékéül; ezen urak egy-két év előtt a tisztelt gróf működését is kancsal szemmel nézték, hiszen a casinókban is forradalmi clubbokat láttak; s ha a tisztelt gróf tőlök kért volna tanácsot, bizonyosan azt fogta volna kapni válaszul: hagyjon föl fáradozásával, hiszen ők mindazt maguk megteszik, mit ő kivívni akar. De ezek tulajdonképen mind csak mellékdolgok, okoskodásainak velejét a tisztelt gróf következő pontokban szorítja össze. A védegyelet a kereskedők s a kézművesek demoralisatiójára a leghatályosabb eszköz. Mi megengedjük, hogy ez a védegyeletnek talán leggyengébb oldala, de ezen rossz hatása is csökkenni fog.

Továbbá a védegyelet, a tisztelt gróf szerint, arra kényszerít, hogy a rosszabb drágábban fizet-

tessék, s helytelen félrevezető vágásba sodorja a közfigyelmet, a kiállítási közvágyat. Mi ellenben a védegyelet legnagyobb hasznát épen abban látjuk, hogy a nemzetben az ipar szükségének öntudatát ébreszté föl, hogy iparmozgalmakat idézett elő, — minélfogva a rosszabbnak netáni drágábban fizetése is csak investitió, mely kamatozni fog. De a tisztelt gróf a régi iskola növendéke, s azt hiszi, hogy egyre megyen: otthon gyártani vagy nyers keméket külföldre kivinni, hogy majdan, ha a földművelés kifejlődése legmagasb fokát, mint Angliában el fogja érni, a gyáripár magától fog támadni. A földművelés pedig csak ott érheti el a tökély azon fokát, hol gyáripár létez; mocsárainkat kiszáritani, roppant árvizeinket gátlani s közlekedési eszközeinket helyreállítani — ez mind alig fog sikerülni azon arányban, melyben azt a t. gróf s mi is valóban óhajtjuk, míg az országnak nagyobb ipara s következőleg a termékeknek nagyobb s állandóbb vására, a földnek nagyobb becese nem leend. Egyébiránt sem láthatjuk át, a gyáripár emelkedése mikép fogná gátolhatni a földbirtokosokat a mocsárok száritása s vizek szabályozásában.

«A védegyelet kimondhatatlanul nagy csorbát üt nemzetiségünkön, mert az iparúzó osztály in ultima analisi német vagy cseh.» Ez valóban hatalmas argumentum bizonyos emberek számára, kiknek nemzetiségi túlbuzgalmában, mint akadé-

miai híres beszéde mutatá, a tisztelt gróf eddig nem osztozkodott. Az ipar emelkedése csorbát fog ütni a nemzetiségben? Valóban különös. Mi pedig azt hisszük, mi sem fogja inkább a magyar nemzetiséget szilárdítani, mint az ország productiv erejének kifejlődése. A nemzetiségeknek nincs korunkban nagyobb ellensége a szegénységnél, a műveletlenségnél, a szolgaságnál; a mi e bajokat csökkenti, az emeli a nemzetiség föntartásának biztosítékait. Igen, tisztelt gróf, ha Magyarországnak ipara lesz, az ipar fog csorbát ütni, de nem a nemzetiségen, csupán azok kiváltságain, kik nem akarják az ösiség eltörlesztését, kik jobban szeretvén családi fényöket, mint hazájokét, ragaszkodnak a hitbizományokhoz, s midőn mindezekről szó van, minduntalan a nemzetiséggel állanak elő, melynek ügyeért épen ellenök kelle harczt küzdeni. S mit fog mondani a tisztelt gróf ezen argumentumához a *B. P. Hiradó*, melyben olvastuk, hogy ő az iparnak nem ellensége, s azt hiszi, hogy azt a külföldről át kell plántálni. Egyet fog-e a gróffal érteni a *Pester Zeitung*, mely a tisztelt gróf czikkeit annyi buzgalommal fordítja, és állítólag a német iparúzó polgárság organuma? Mit fognak ez argumentumokhoz mondani a Lajtán túl? — ez valóban nem ildomos argumentum. Mi ezen argumentumoknál visszaemlékeztünk a tisztelt gróf bizonyos akadémiai beszédére — s ámbár e beszéd jelenleg kezünkönél nincs, s ha volna is, mi

magunkat azon büntetésre nem fognók kárhoytatni, hogy a tisztelt gróf munkáit kétszer átolvassuk, bátran merjük állítani, hogy ezen argumentum a tisztelt gróf beszédének szellemével s irányával merő ellentétben áll. Most van-e a tisztelt grófnak igaza, vagy akkor? — arról ítéljenek mások.

LEGKÖZELEBBI FÖLADATUNK.*

I.

Nem minden rom Acropolis, s így a magyar alkotmányban sincs sok drága anyag, vagy művészi forma, sem nagy emlékek a múltból, sem kilátás dicső jövőre. Számtalanszor mondtuk már, és számtalanszor fogjuk még mondani, hogy institúcióink s törvényeink többnyire korhadtak, s mindent újra kell tennünk. Mindamellett nem tartozunk azokhoz, kik tabula rasa-t vélnek csinálhatni, kik javasolják, hogy egy országgyűlésen kilenczvenkilencz tárgyba ereszkedjünk. Mi a régi omladékos épület egyes részeit lerontani, azokat újdön fölépíteni s ezen eljárást folytatni akarnók, míg a régi ronda vár helyén korunk követeléseinek megfelelő épület álland, melyben a magyar nemzet sokkal kényelmesebben, mint eddiglen, amúgy európai

* Megjelent a *Pesti Hírlap* 1847 január 26., február 2., 9. és 18., és márczius 4-én kelt számaiban.

módra fog lakni. Mi tehát első teendők? Itt az ideje, a felelettel e kérdésre nézve tisztába jönnünk, mert törvényhozási szünetidőnk harmadik évét éljük, és sok törvényhatóságban készülnek is már a lánczok, melyek törvényhozásunk mozgását annyira moderálják, hogy mozogni sem fog tudni, — tudniillik az utasítások. S hogy az utasítások kidolgozásánál, — melyeket, ha már kikerülhetleneknek tartják, minél nagyobb általánosságban óhajtanánk szerkesztetni — tárgy tárgyra ne halmoztassék, s ekkép az országgyűlés majd a tárgyak sokasága miatt mit se végezessen, szükséges volna a legközelebbi teendők iránt tisztába jöni.

Mi a vámügyet, büntetőtörvénykönyvet és sok más tárgyat kiszámíthatlan fontosságú dolgoknak tartjuk, oly dolgoknak, melyeket a napirendről mind nem lehet többé visszautasítani. S midőn e sorokat leírván, teendőink hosszú során végigtekintünk, még inkább, mint valaha, érezzük az évenkinti országgyűlés szükségét. Ha azonban a közel jövőre tekintünk, ha azt kérdezzük, melyek azon tárgyak, melyeknek megoldására a nemzetnek minden más tárgyak fölött törekedni kell? minden kétkedés nélkül jelöljük ily elsőfontosságú kérdéseknél a városi ügyet, adót, örökváltságot és ősiséget.

Nem azért emeltük ki különösen e négy tárgyat, mintha írásközben véletlenül jutottak volna eszünkbe. Fontosságuknál fogva állanak ezek első

sorban, s midőn a viszonyos hatásnál fogva, egymástól elválaszthatlanok, általok hiszszük egyszersmind föltételeztetni a nemzetiség s alkotmány főállását és a műveltség lehetőségét.

Az adóról szólva, nem azt értjük természetesen, hogy az ötvenkét megyének követői a hadi adót szavazzák meg, melyhez sem a szavazó képviselők, sem a képviseltek egy fillérrel sem járulnak, hanem a nemesség botrányos adómentességének megszüntetését s egy egész finánczrendszer megállapítását, miszerint nemcsak az eddigi államkiadások mindenki hozzájárultával fedeztessenek, hanem más szükségek is kielégíttessenek, melyeknek kielégítéséről gondoskodni, korlátoltság, könnyelműség s lelkiismeretlenség eddig nem engedett. Ha már formulázzuk nézetünket az adóügyről, óhajtjuk először: egy országos pénztár föllállítását, kezdetben csak évenkénti három millió forinttal, közlekedési eszközök s más ilynemű czélok eszközlésére. Másodsor: a hadi adó s élelmezés fejében fizetendő kárpótlást, mindenki hozzájárultával évenként körülbelől 5.500,000 pfrt. Harmadszor: a megyei adó fizetését a nemesség hozzájárultával, mi 4.500,000 pengő forintot tesz. Az adó e három rovata 13 millió pengő forint lenne. Lássuk, miért nem tudunk kevesebbrel megelégedni. Mi az első pontot illeti, meg fogjátok engedni, hogy azok maguktól nem támadnak, hogy szükségkép pénzalapot kell előteremteni,

ha közlekedési eszközöket akarunk létesíteni. Hogy ehhez mindenki járuljon, nagyon természetes, hiszen mindenkinek lesz e javításból haszna. De az adózó nép e teherhez nem járulhat, ha ti, kiváltságos uraim, azon terhekben részt nem vesztek, melyek eddig kizárólag őt nyomták. Itt vagyunk a második pontnál, a hadi adónál. Ebben is részt kell venni; mert főleg érdeketökben védetik a hon; s mert a magyar nemzetiségnek nincs nagyobb támasza, mint az érdekegység. Micsoda érdeke lehet a népnek s főleg az idegen ajkú népnek, oly államnak, oly nemzetiségnek föntartásában s védelmében, mely mellett a honvédelem terhe kizárólag a szegény nép vállait nyomja, s a gazdag nemesség nem szégyenli magát ezen első polgári kötelességtől ment maradni. S az alkotmányoknak nincs hatályosabb garantiája, mint a budget, melynek létele természetesen egyenlőséget föltételez a teherviselésben. Pedig nem szabad még a hadi adónál is megállapodnunk. Hiszen kinek ügyeiről gondoskodik a megyei administratio? ki viseli a megyei hivatásokat, ki választja a megyei tisztviselőket, s ki rendelkezik a házi pénztár fölött? Szeretnők tudni, mi okok dispensálhatnák a nemességet a megyei házi adóban való részvételtől? Lesznek talán, kik nézetünkre azt válaszolandják, hogy a nemesség annyi terhek viselésére nem képes, s a követelési hangot nem szereti; hogy rábeszélés útján könnyebben lehetne

vele boldogulni. De szabad legyen ez ildomos férfiaknak felelni, hogy azon adóösszletet, mit mi az ország egész földbirtokára s a kereset minden ne-
meire ki akarunk vetni, — az országos pénztárba befolyandó három milliót kivéve — jelenleg kizárólag az úrbéri birtok s a legszegényebb osztályok fizetik; s hogy tehát fonákság állítani, mintha az ország, ha a terhekben mindenki részt veszen, három millióval többet el nem bírna.

II.

Valamint St. Simon magát mindennap azon szavakkal költette föl: keljen föl, nagy tennivalói vannak; úgy a magyar journalistika sem tehetne okosabbat, mint ha a kiváltságos osztálynak mindennap — de igaz, a magyar lapok nem jelennek meg naponkint — tehát csak négyszer hetenkint mindig azt kürtölné füleibe: teljesítsétek kötelességtöket, s adózzatok. Mi, a mint minapi cikkünkben mondtuk, legfőbb teendőül tekintjük az adókérdés eldöntését; s higyjétek meg, hogy e kérdés eldöntésénél az idő nem leend mindig oly kedvező rátok nézve, mint a jelen. Hiszen a mit most tenni fogtok, ez még concessió színében jelenhetik meg, a világ még nagylelküségötökről fog szólni.

Az általános adónak egy része, javaslatunk szerint kezdetben három millió, az országos pénztárba fogna folyni, s főleg közlekedési eszközök létesítésére fordíthatnák. S habár három millióval évenként nem sokat tehetni, e három milliót azonban kamatalapnak is lehet használni s ötszázalékos kamatláb mellett hatvan millió kölcsönt fedezni; s hatvan millió vasútakba és országos kőútakba fektetve, valóban szép investitió. Mi az adósságcsinálást magában nem tartjuk ugyan szerencsének sem egyesre, sem államokra nézve, de viszont gyermekes rémképnek tekintjük a kölcsöntől való félelmet is, ha alap létezik, s ha e kölcsönt hasznos s szükségkép áldást úrasztó célokra szándékozunk fordítani. A mi a dolog alkalmazását illeti, nem úgy vélekedünk, hogy ha e három millió országos célokra fordítandó adó megállapíttatik, a hatvan millió tüstént fölvétessek, s nyakra-főre kiadassék, nem, ezt részletenként gondoljuk fölveendőnek, a mennyiben a kitűzött vonalok a folyó bevételből nem létesíthetők. Ha p. o. a legközelebbi törvényhozás valamely vasút s több országos kőút országos költségen építését kitűzné, s e vállalatok tizenöt millió forintot igényelnének, s három év alatt, vagyis az utána következő országgyűlésig, bevégzendők volnának — e szerint minden évben öt millióra volna szükségünk. Első évben az országos pénztár rendes bevételét, a három milliót, rá fordí-

tanók, s így csak két millió kölcsönre volna szükségünk. A második évben már a kölcsön kamatja, 100,000 forint, volna a rendes bevételből lehúzandó, s így, hogy ismét öt milliót investálhassunk, 2.100,000 forintnyi kölcsönre leend szükségünk. A harmadik évben pedig 2.205,000 forintra s így három év alatt a rendes bevétellel s 6.305,000 forintnyi kölcsönnel tizenöt millió forintot ruházhatunk be közlekedési eszközökbe. Ezen adósság öt-százalékos kamatja 315,250 forintot tevéen, további rendelkezésünkre évenként 2.684,750 forintunk maradna, mely összletet tovább hasonló módon lehet fölhasználni.

Minthogy, nézetünk szerint, azon stádiumon már túl vagyunk, midőn a közlekedési eszközök hasznáról kellene disserálni, mert azok, kik e haszonról még capacitálva nincsenek, hihetőleg sem könyveket, sem hirlapokat nem olvasnak, s e dolgról polemizálni nem képesek, — azon kérdés áll előttünk: hogy melyek azon vonalok, miknek létesítéséhez legközelebb fognunk kell. A vaspályákat illetőleg ide sorozandók: a tenger felé vezető s a pest-szolnokinak folytatása Arad felé s belőle kiinduló szárnyvonalak, a debreczeni és miskolci szárnyvonallal. Tudjuk ugyan, hogy e vonalakra nézve részvényes társaságok már alakultak, hanem mi megvalljuk, hogy némely események reményeinket a vasúti társaságokra nézve nagyon devalválták.

A jövő törvényhozásnak tehát kötelessége leendő megvizsgálni, vajjon van-e e társaságokban elhatározott szándék, s bírnak-e pénzbeli tehetséggel az illető vonalok létrehozására. Ha a törvényhozás ez iránt biztosítva nem lesz, az országnak kellend a részvényes társaságok helyére lépni, s országos költséggel építeni. S ez esetben reméljük, hogy törvényhozásunk Dunánk összeköttetését az adriai tengerrel, valamint Debreczent sem tévesztendi el szem elől. Mi egyébiránt, habár a vasútak buzgó baráti vagyunk, mindamellet nem kívánjuk, hogy az országos kőutak építése háttérbe szorittassék. Azon vidékeket, melyek a vasútak jótéteményében közvetlenül nem részesülhetnek, Pesttel, tehát a Dunával s vasútaink centrumával minél előbb össze kell kötni. Ezt nemzetgazdasági tekintetek, valamint az osztó igazság követeli. A kőutak építési költségei tetemesen le fognak szállani, ha a megyei közmunkák egy része is e célra fordíttatik. De humanizálni kell a múlt országgyűlésen hozott törvényczikket a közmunkákról; ki kell terjeszteni e terhet minden osztályokra. Mi igen jól tudjuk, hogy minden historiai igazságtalanságot, minden régi visszaélést egyszerűen meg nem szüntethetni, — könnyebben tűri ezt az ember régisége miatt, — de régi visszaélések új rendszerítése reformköntösben valóban tűrhetlen.

III.

A másoknak adott jó tanácsot kövessük mindenekelőtt minmagunk, s azért, mielőtt teendőink másodikáról, az örökváltságról szólanánk, ismét föl-szólítunk benneteket, kiváltságos urak, hogy teljesítsétek kötelességtöket s adózzatok. Vagy fogjátok-e tovább is tagadni merni e kötelességet?

De szóljunk az örökváltságról.

Mi ezt az adó után a legsürgetősb teendőnek tartjuk; s pedig nem annyira a jobbágyosság, mint a földesurak érdekében sürgetőnek, — mert a veszély, mely az úrbéri viszony gyűlöletességéből következhetik, nem a jobbágyot, hanem a földesurat fogja sújtani, s mert a pénzbeli kár, mely e kérdés elhatalasztásából háramlik, szinte nem a jobbágyot, hanem a földesurat érendi, az úrbéri tartozások értéke oly természetű lévén, hogy nem fog többé nőhetni, hanem szükségkép alábbszálland. S van még egy más motivum is, mely politikai terveinkben az örökváltságot annyira az előtérbe állítja, s e motivum is közelebről érdekel benneteket, mint a jobbágy-népet. Magyarország, akár tetszik, akár nem — nem maradand mostani helyzetében, a nép meg fogja kapni jogait, pusztá téreink virágzó szántóföldekké lesznek, s utak és csatornák metszendik által az alföldi rónát, történjék ez néhány évtizeddel előbb vagy

később, ez az emberiségre, sőt talán a népre nézve is közönbös, mely szenvedni már megszokott; de nekünk ily jövő még sem kell. Mi Magyarországot nemcsak művelt, hanem magyar s alkotmányos országnak óhajtjuk, s ha ezt akarjuk, nem szabad késnünk a magyar nemzetiség szilárdításával s az alkotmányos garantiák föllállításával. Az összes magyarországi népben, bármily ajkú s eredetű legyen, politikai institutiók által nemcsak sympathiákat s ragaszkodást kell ébreszteni a magyar nemzetiséghez, hanem leglényegesebb érdekeivel szükség e nemzetiséget összeforrasztani, politikai institutiók által kell vele az alkotmányos lét gyakorlati hasznait megismertetni s megszerettetni, hogy az alkotmányos létnek rajta legszilárdabb támasza legyen. Mindezekre nézve pedig az örökváltság, tehát minden úrbéri viszonyok megszüntetése a leghatályosabb eszköz. És e kérdés az adó dologával annyira szoros összeköttetésben áll, hogy a ki az egyiket akarja, annak a másikat is akarni, — a ki az egyiket ellenzi, annak a másikat is elleneznie kell.

A jobbágyság — a legkedvezőbb vidékeken fekvő gazdagabb községeket kivéve — nem képes bármely pénzösszletet évenként a megváltásra fordítani, míg az adó terhének egy része vállairól le nem vétetik. De országunk pénz- és tőkehiánya s jobbágynak elöitéletei, sőt azon hiedelme mellett, hogy az úrbéri tartozások majdan egyszer váltság

nélkül meg fognak szűnni, a váltság azon esetben sem fog eszközöltetni nagyobb mértékben, ha az adónak egy része levétnék a jobbágy vállairól. Itt tehát az államnak kell szükségkép intézkedni, s okvetlenül kell intézkednie, mert ez által a földbirtokosokon is adó tekintetében tetemesen segíthetni. Mondják, hogy a mi őket az adózástól elidegeníti, főleg adósságaik, mert gyakran egy ember húszezer forint után adóznék, kinek csak tízezer van, másik fele kamatok fizetésére menvén. Mi méltányoljuk ez ellenvetést; de hátrítsuk el okát. Az örökváltság által oly tetemes pénzösszlet jutna földesuraink kezeibe, hogy nemcsak fundus in-structusukat szaporíthatnák, hanem adósságaikat is fizethetnék.

A kérdés már most az, hogy mikép intézkedjék az állam, s bír-e a szükséges pénzerővel? Ha Magyarországon, a mint mondatik, körülbelől 250,000 jobbágytelek van, s ha egy telekre eső tartozások értéke 500 pengő forintra számíttatik, az úrbéri tartozásoknak megfelelő tőke 125 millió s évenkinti 5%-os kamatja 6.250,000 forintot tenne. Hogyan állítsuk elő ez összeget, hogy akár alapjára kölcsönt vehessünk, akár pedig azt évenkint a földesuraknak, mint státus-rentét, az úrbéri tartozások helyett fizethessük; a mi hatásra nézve a kölcsönnel ugyanaz, mert a földesurak a státus-rentére szóló utalványokat vagy illetőleg kötelezvényeket eladhatnák.

Mi a minap a magyar budgetet 13.000,000-ra tettük, ha már az állam az úrbéri tartozásokat is megváltaná évenkénti 6.250,000 pengő forinttal, budgetünk természetesen annyival szaporodnék, s 19.250,000, vagy kerek számmal húsz milliót tenne. Ne ijedjetekek meg uraim e számtól, hiszen magában sem nagy, — de minthogy a válság hasznát közvetve ugyan az egész ország fogja érezni, de közvetlenül kölcsönösen a volt jobbágyok, vagyis a volt úrbéri földek birtokosai, s minthogy az adóegyenlőség által az adóteher egy része úgylis levéteknék róluk, a válsági rovat egy részét, felét p. o. tisztán e földekre ki lehetne vetni, a másik felét, 3.125,000 forint, indirect adók útján be lehetne hozni, mikről máskor szólandunk.

IV.

A nép életéből kell a törvényeknek fejlődni: ezt mondja sok conservativ. Ha e szavakkal azt akarnák mondani, hogy mit a nép igazságosnak és jónak elismer, s a mi üdvére szolgál, azt törvénybe kell foglalni, alig lehetne kifogásunk e nézet ellen. De nekik a népélet s az arra alapított törvényhozás a növénynek egy neme, melynek fejlődési processusánál az ész működése egészen kizáratik; sőt ők a népnek csak a múltban tulaj-

donítanak életet, s a legabszurdusabb törvényeket, mint az élet kifolyásait, főn akarván tartani, a nép jelen életének a törvényhozásra befolyást engedni nem akarnak. A conservatívek ezen nézete szerint a népeletről, a magyar institutiók valóban a nép-életből fejlődtek ki, mert alkotásuknál keveset működött az ész. Különösen a birtokviszonyainkat illető törvényeinkről mondhatjuk ezt. S épen ezért e viszonyok rendezése, vagy hogy a szokott s kívánatunkat határozottabban jellemző kifejezéssel éljünk, az ősiség megszüntetése a legközelebbi teendőink egyike.

Azon törvények főnállása mellett, melyeknek összesége az ősiséget képezi, az ingatlan hitel, mire annyira szükségünk van, s mit csak hitelintézetek adhatnak, lehetetlen. A hitelintézet követeli a telekkönyvek behozatalát, s itt a birtokcímet ki kell mutatni, a mire nem vagytok képesek. Nincs tehát más mód, mint minden igényeknek, miket bárki egy bizonyos jószágra képezhet, véget vetni, vagyis az ősiséget megszüntetni. Meg kell ezt szüntetni, hogy a birtok bizonytalansága megszűnjék, hogy jószágaitok értéke növekedjék, hogy adósságaitokat fizethessetek, s így az általános adózás ellenzésének egyik ürügye elháríttassék; hogy a bírhatási jog, mely a múlt országgyűlésen egy osztályról a nemzetre átruháztatott, valósággá váljék, s a politikai élet egy új oszlopot nyerjen, az állampolgárok oly osztályát,

mely magyar és politikai életre képes legyen a nélkül, hogy a nemességhez tartozzék, mert akár tetszik, akár nem, valódi alkotmányos élet a nemességen nem nyughatik, alapja a státus-polgárság (Staatsbürgerthum), abban kell a nemességnek fölolvadni; hogy pedig ez történhessék, létezni kell ily elemnek; vagy ha azt nem akarjátok, s osztályjogaitokat — bocsánatot kérünk, nem jogokat, hanem csak kiváltságokat — fön akarjátok tartani, akkor mondjátok le a valódi alkotmányosságról s nemzetiségről, legyetek legalább őszinték, mert hiszen a mit egy osztály követelhet, azt követelheti minden egyes népfaj; ha a nemesi osztálynak külön oltárai lehetnek, miért ne lehetnének a szláv vagy oláh népfajnak. Ily particularitások mellett nincs helye az egységnek, a nélkül pedig nincs nemzetiség, nincs alkotmány. Meg kell szűnni tehát az ősiségnek a múlta, s a jövőre ki kell mondani a sicuti possidetis-t, mert a nélkül kár a dologba bocsátkozni; hiszen mit nyertünk, ha csak az utolsó eladó vagy birtokos irányában biztosítatik a jószág, s a régi igények föntartatnak? Ily esetben azon célok egyike sem éretik el, miknél fogva a birtokviszonyok rendezése szükséges.

E nézetünk mellett részünkről nem tudjuk fölfogni, mit teszen az ősiség módosítása, miről némely eszélyes urak szólnak. Csalatkoznak, ha azt hiszik, hogy módosításuk mellett hitelintézetök

lesz, s hogy mindazon jótékony következmények be fognak állani, miket az ősiség teljes megszűntetésével — hová természetesen az egész örökösödés ügye is tartozik — elérhetni.

Tudjuk azonban, hogy némelyek a módosítás alatt nem értenek egyebet, mint a majorátusok általánosítását, azaz törvényt, mely szerint mindenkinek szabad legyen majorátust alapítani. Boldog isten, — mi különös neme ez a politikai eszmézavarnak, most aristocratiát akarni alapítani! Szeretnők e postulatumot egyszer motiválni hallani, s e motiválás majdan valódi színben tüntetné föl ez urak politikáját. Hiszik talán, hogy a szellemi műveltség főnállhatása igényel egyik tényezőül aristocratiát? Ez igaz, de nem szükséges, hogy az aristocratiá majorátusokra alapított politikai institúció legyen; e czélnak megfelel a társadalmi, a tényleges aristocratiá is, mely létezni fog, míg csak a communismus föl nem olvasztandja a mostani civilisatiót, mit alig hiszünk. Vagy talán a felsőtábla coordinatiója tekintetéből akarják a majorátusokat? Úgy ismét nagyon csalódnak; mert elvonatkozva attól, hogy ez teendőink legutolsóbbika, a felsőtáblák a képviseleti rendszer melletti alkotmányos monarchiában nem közvetítők a nemzet s a korona között, hanem csak a discussiónak más színhelyei, s e tekintetnél fogva fontosak, a dologra nézve mindazáltal igen közönbös az elemek minő-

sége, mihelyt ez elemek különböznek azoktól, mikből az alsóház áll. Egészen közönbös, vajjon angol lordok, francia pairek vagy magyar mágnások legyenek. Hol nemzet s nemzeti közszellem van, s a kormány a nemzeti képviselők kifolyása, ott a felsőház a reformot akadályoztatni nem fogja. Hogy pedig a felsőház a forradalmi mozgalmat visszatartóztatni nem képes, ezt szintén bizonyítja a história. Ezek szerint azok motivumai, kik nálunk majorátusok után sopánkodnak, tisztán aristocratiai szeszélyre reducálhatók. Ily szeszélyű emberek pedig a reformot általában kedvelni nem szokták, mivel a reform jelenleg, valamint az egész világon, úgy közöttünk is, épen ellenkező irányban halad szeszélyeikkel.

V.

Engedjétek meg, hogy képzeljük magunkat Törökországba s pedig a muezzin szerepében, s engedjétek egyszersmind, hogy a magas minaret-ről benneteket nemcsak isten imadására, hanem arra is, mi hozzá legközelebb áll, emberi kötelessétek teljesítésére emlékeztessünk, s fölkiáltunk: adózzatok, — adózzatok, máskép elvész a nemzetiség és az alkotmány, s ti lesztek okai. Miután pedig megemlítettük ezennel egyik teendőnket, szóljunk a többiről, s pedig igazoljuk látszólagos

logikátlanságunkat, — mi annál inkább szükséges, mivel teljességgel nem értünk egyet a conservatívek azon nézetével, hogy logikátlan fő = practikus státusférfit.

A mint «legközelebbi föladatunk»-ról szólni kezdünk, ezeket mondók: ha a közel jövőre tekintünk, ha azt kérdezzük, melyek azon tárgyak, melyeknek megoldására a nemzetnek minden más tárgyak fölött törekedni kell? — minden kétkedés nélkül jelöljük ily első fontosságú kérdésül a városi ügyet, mert legfontosabbnak tartjuk e nagyon fontos tárgyak közt, s míg a többiről már értekeztünk, hallgatánk az elsőről — mert meg akartuk nektek mutatni, miként ez ország jövője e többi három kérdés eldöntésétől függ. De ha ez igaz, úgy az ország jövője a városi ügytől van sok tekintetben föltételezve, mert az alsó tábla a városi szavazatok nélkül nem képes keresztülvinni sem az adót, sem az örökváltságot az állam által, sem az ősiség megszüntetését demokrat irányban. Ha tehát férfiak vagytok, kik czélt akarnak, akkor férfiasan kell akarnotok az eszközöket is; s kisszerű ellenszenvekkel, kisszerű aggodalmakkal föl kell hagynotok. Meg kell gondolnotok, hogy a jövő törvényhozás első kérdése a városi ügy leend. Ez alkalommal a városi képviselőknek a lehetőleg legnagyobb erélyt kell kifejteni, mert, ha akarják, már most tőlök fog nagyrészt függeni a kérdés eldöntése. Erőt azonban csak akkor fejt-

hetnek ki, ha, historikus igényektől elállván, megelégszenek az igazság s méltányosság mértékével, s ha nyárspolgárságból kivetkőzve, valóban a nép városi elemét képviselendik. E téren mellettök lesz az ország értelmisége; mellettök a közvélemény; mellettök lesz az európai közvélemény is. Ezzel azonban nem akarjuk állítani, hogy e controvers kérdésnek ténylegesen kell eldöntetni; nem, csak törvény teheti jóvá, mit aristocratiai viszketeg s megfoghatlan könnyelműség vétett. A városi szavazatok mennyiségét törvény által kell meghatározni.

Nem mondjuk, hogy a 16 épen számtanilag fejezi ki az arányt, melyben a két osztály érdekei egymáshoz állanak, hanem e szám egyezményi aránynya lett, mitől most eltérni alig lehet. Hogy a 16 nem lett 18, nincs egyéb oka, mint azon városi követek szeszélye, kik azon kerületi választmányban ültek, mely a városi törvényjavaslatot kidolgozta.

Új törvénynek kell továbbá határozni a fölött, ki válaszsza a követet; s íme itt vagyunk azon kérdésnél, vajjon rendezés nélkül kell-e a városoknak szavazatot adni? S itt figyelmeztetjük tisztelt publicistáinkat, hogy a coordinatió kétfele: politikai t. i. és administratív coordinatió, s hogy az egyiknek a másikkal semmi köze. E ketnemű rendezést egymástól el kell választani, s bármikép szükséges az administratív rendezés is — midőn csupán a városi szavazatokról van szó, reducálni kell magunkat a

politikaira, vagyis: egy választási törvényre. Mert hogy a városi követ, akár a magistrátus, akár a mostani választott polgárság választotta legyen: ez józan eszű ember előtt merő lehetetlenség. Szükség, hogy a városi követ a város összes lakosainak képviselője legyen, azok által választatva, kik ez eljárásra képesek, — minek criteriuma, a mostani európai státus-tudomány szerint, nem lehet egyéb, mint a census.

E nézetünkre a sujtásos státus-férfiak azt mondanadják, hogy hát ki fogja a követet utasítani; a választók csak választásra jöhetvén össze? Felelet: senki; mert hacsak a legnagyobb képtelenséget nem akarjátok elkövetni, az utasítási rendszert nem alapíthatjátok meg a városokban. Hiszen közvetlenül a választók által akarjátok a követet választatni, már pedig, ha a választási jogot semmivé nem akarjátok tenni, az utasítást ugyanazoknak kell készíteni, kik a követeket választották. A választók nagy gyülekezete erre nem képes. S ha ez eljárás másra ruháztatik által, akkor a városi követ nem a város, nem a nép, hanem egy kis testület képviselője leszen. A városi követ ennél fogva, a dolog természete szerint, nem lehet utasítva; s e szerint az administráció mibenléte a követ viszonyaira semmi hatással nincsen. Egyébiránt tudjuk, hogy sokan hibás meggyőződésből, de vannak, kik rosszakaratból is kötik össze a rendezés

e két nemét, hogy a kérdés keresztülvitelét nehe-
zítsék, vagy megbuktassák. E politikusok ignorálják
az eszmék hatalmát s a tények szükséges követel-
ményeit, — a mi nem nagy csoda, hiszen a török
s tatár politika egy új politikai munka tanúsága
szerint, közöttünk még nagyon divatban van.

AZ ÁTALAKULÁS IDEJÉBŐL.

I.

Beszéd a választók előtt.*

Féléve, hogy szerencsém volt önökkel utoljára találkozni; — akkor, valamint a természetben a tavasznak, tehát új életnek néztünk elébe, úgy hittük, hogy az államban is új élet fog fölvirágozni. E reményben csalódtunk. Az országgyűlés, világos törvényeink ellenére, föloszlattatott, mielőtt megfelelhett volna azon sokoldalú várakozásnak, melyet az országgyűlés összehívása az országban fölbresztett: nem segíthetett különösen a nyomasztó direct és indirect adók rendszerén, mely törvényeink ellenére fönáll és nyers erővel kezelik; nem tehetett semmit közlekedési eszközeink további fejlődésére; nem enyhíthette azon bajokat, melyek a tőkék hiányából és azoknak az állam által financiái érdekében mesterségesen ápolt zsarnoki

* Tartatott Gyomán 1861. szeptember hó 6-án.

behatásából erednek; nem volt ideje bebizonyítani, hogy a nemzetiségek józan igényeit kielégíteni és a vallásfelekezetek tökéletes egyenjogúságát polgári és politikai tekintetben megalapítani kész. Bécsi centralista elleneink, kik servilismusból és Magyarország rágalmazásából élnek, megfosztották a képviselőket azon örömtől: miszerint új, áldásdús törvényekkel jöhetnének vissza választóik körébe. De ha okunk volna is szomorkodni a fölött, nem jövünk vigasz nélkül önékhöz.

Az 1861-iki országgyűlésnek vannak nagyszerű erkölcsi eredményei. Ez országgyűlés teljesítette kötelességét — nem engedett semmit az ország jogaiból, sőt constatálta azokat a világ előtt, s kivívta magának a civilisált világban az elismerést és tiszteletet mindazok szemeiben, kiknek fogalmuk van a jogszerűségről, a politikai becsületességről és az alkotmányos élet benső mivoltáról. Szabad tehát hinnem, hogy valamint az egész ország, úgy önök is a maga idején — mint a megyei bizottmány tagjai — az országgyűlés eljárását jóvá hagyják, azon óvást, melyet az országgyűlés jogtalan eloszlátása ellen tett — magukévá teszik, s nagy polgárunknak, Deák Ferencznek, ki az országgyűlés egész szellemi munkáját vitte, köszönetet fognak szavazni. Kilátásba van téve, hogy az országgyűlés hat hónap alatt ismét össze fog hívatni — kérdés tehát, mit kell addig tennünk? Véleményem szerint az ország-

gyűlés példáját kell követnünk, mely az ország jogából mit sem engedve, a törvényekhez szigorúan ragaszkodva, az erőszaknak nem szegült ellen; mi is tehát, mint egyszerű polgárok, vagy a megyei bizottmány vagy községi képviselő-testületek tagjai, ragaszkodjunk szigorúan törvényeinkhez — de az anyagi erőnek ne szegüljünk ellen. Nem tehetnénk bécsi elleneinknek nagyobb örömet, mint ha bármi ürügyet szolgáltatnánk arra, hogy bennünket lázadóknak vagy rendbontóknak kiálthassanak ki; de eltekintve attól, az ellenszegülés csak ott van helyén, hol kilátás van a győzelemre, mely kilátás nálunk jelenleg nem létezik; — az ellenszegülés csak józan ész és józan számítás hiányát tanusítaná, a mitől a közéletben mindig óvakodni kell.

Az országgyűlés példáját követve, ragaszkodjunk különösen az 1848-iki törvényekhez — csak azok alapján lehet Magyarország nagy, szabad és gazdag, s ha függetlenségünk megrontására czéloztatnék Magyarországot a birodalmi tanácsba, egyes választások által bevonni, nyilatkoztassuk ki, hogy mi nemcsak nem választunk a birodalmi tanácsba, hanem hűtlen fia a hazának, ki választ, vagy magát választatja.

Tartsuk a megyéket, a meddig lehet. Önkormányzat nélkül nincs szabadság. Hanem ne feledkezzünk el, hogy az önkormányzat legmagasabb foka a parlamenti rendszer, hogy a nélkül maga a

megyei rendszernek főállása sincs biztosítva; mert parlamenti kormány nélkül bennünket mindig Bécsből fognak kormányozni, mint negyvennyolcz előtt és október huszadika óta. A megyéket tartani akarván, ne sodortassuk magunkat törvénytelen cselekvésekre — inkább oszlattassék el a megye, mint hogy törvénytelen rendeleteknek engedjen; s ha majd a jelen tisztelt főispánok helyén ismét az absolutismus vak eszközei fognak működni, s választott tisztviselőink helyeit a bécsi kormány commissáriusai által nevezett tisztviselők fogják elfoglalni, ne tagadjuk el alkotmányos érzelmeinket azon emberek iránt, kik ily szerepeket fognak vállalni, melyekről maga idejében talán az országnak számolniok is kellett. Ha az ekként beállandó nehéz és szenvedésekkel járó időben kitartást, jogaink védelmében józansággal párosult erélyességet tanusítunk, Magyarország nem fog elveszni, mert oly országnak, melyben a jogérzet oly általános, s hol az az emberek szívében oly mély gyökeret vert — van jövője.

A magyar mozgalom általában nem valami elkülönözött mozgalom, tisztán magyar czelokra s önző érdekekre, mint azt bécsi elleneinknek állítani tetszik. A magyar mozgalom, azon szabadság mozgalmának egyik köre, mely az egész európai emberiséget megragadta, s mely a maga czéljait el fogja érni minden erőszak daczúra. E világon minden a hiten alapszik s miután a hit elenyészett, melyen

a régi institutiók alapulnak, el fognak enyészni az institutiók is. Mindazon, a római és byzanczi császárok korából eredő doctrináknak, miszerint egy ország elvesztheti alkotmányát, mert az alkotmány mellett fegyvert emelt s magát védte azok ellen, kik őt megtámadták — a mint az 1848-ban történt, midőn Jelasics felsőbb parancsra előbb alkotmányunkat, később országunk területét megtámadta — nincs jövőjük. A világ ismeretlen phasisoknak megy elébe; jobban vagy rosszabbúl fogja-e magát majd akkor az emberiség érezni, arról nekünk, gyarló halandóknak, véleményünk sem lehet; hanem hogy a régi hatalmak órái számítva vannak, azt tudjuk, azt érezzük mindnyájan. Bízunk tehát az isteni gondviselésben — ne csüggedjünk, legyünk erélyesek és józanok, a magyar ügy rövid idő múlva kivívja diadalát. Én pedig, ki ez ügy egyik nap-számosa vagyok és éltem fogytáig ez ügynek akarok szolgálni, nyiltan kimondom, miszerint az országgyűlésről azon édes öntudattal tértem vissza, hogy én is, mint valamennyi képviselőtársaim, kötelességemet teljesítettem, s azért kívánom, hogy jövőben is önök bizodalmát bírhassem.

II.

Beszéd Békésmegye bizottmányi ülésében.*

Bölcs szokás vala : miszerint a megyei követek az országgyűlés végével — a közgyűlésen összesereglett küldöiknek — az országgyűlés folyamáról és saját eljárásukról részletes jelentést tettek. Alkotmányunk átalakításával e részletes jelentéstétel főlegessé válik ; mert szabad sajtó mellett a választók és illetőleg a megyei közönség az országgyűlés menetéről részletesen vannak tudósítva s a képviselő utasítás által kötve nem lévén, nem szükséges, hogy olyképen számot adjon, mint szokásban volt az előbbi rendszer mellett. Én azonban azon iskolához tartozom, mely a volt kornak bölcseségét a jelenkor bölcseségével közvetíteni kívánja ; mert minden kornak, tehát korunknak is megvan a maga bölcsesége, — hiszem : miszerint a megyei szervezet szellemében fekszik, hogy a megyében lévő választó-

* Elmondott 1861. október 21-én.

kerületek által választott képviselők, magával a megyével, mely állandó testület, — midőn a választókerületek a választási tény befejezésével megszűnnek — erkölcsi összeköttetésben álljanak és ekként utasítás nélkül küldöik s megyéjük nézeteit s érzelmeit tolmácsolják. Kívánván, hogy azon dolgok összeköttetéséből folyó viszony — szokásos viszonyná váljék; megjelontem — mint megyénk egyik választókerületének képviselője — önök előtt, önök becses idejét s figyelmét az országgyűlés folyamának legfontosabb momentumaira irányozandó; s e tekintetben nem állok egyedül, mert ugyanazt tevék képviselőtársaim, kik mint én, az 1848-iki törvények által alkotott institutiók hívei — megczáfolván tényleg azon ellenünk szórt vádat: miszerint mi a megyei szerkezet megrontására dolgozunk.

Jellemző, hogy azok vetik azt szemünkre, kik királyi biztosokat keresnek a megyék megsemmisítésére, kik, midőn a megyei szerkezet barátinak vallják magokat, oly megyét vagy inkább megyei hatóságot akarnak alakítani, minő dr. Bach idejében létezett.

Az országgyűlés első és legnevezetesebb momentumuma — az országgyűlés első fölszólalása, mely fölirati alakban hosszú vita után legfelsőbb helyre fölterjesztetett. Ismerik önök ezen, Deák Ferencz, Magyarország első státusférfia s legnagyobb poli-

tikai tekintélye által szerkesztett jeles iratot. Ezen iratot jellemzi szigorú ragaszkodás az ország törvényeihez és jogaihoz, és higgadtság a lefolyt időszak eseményei iránt, s az egész vita, mely e fölírat felküldését megelőzte, ugyanazon jellemet viselé magán. Senki sem hagyta el a történeti alapot, senki sem akart a *pragmatica sanctio* kötelekeitől megmenekedni, senki sem vonta kétségbe kötelezettségeinket a fejedelem s a birodalom iránt; s ezen fölírat formaságok miatt küldetett vissza; de az országgyűlés, erkölcsi ereje öntudatában az önmegtágadásnak fényes tanuságát adta, midőn a kivánt változtatásokat megtevé s a fölíratot másodízben felküldé. Mi módon jutalmaztatott meg lojalitásunk s mérsékletünk — az országgyűlés e két jellemző vonása — melyeket egy örökös monarchiában mindenek fölött becsülni kellene: azt tudják önök azon válaszból, melyet első fölíratunkra nyérénk. Az osztrák tanácsosok, kiknek egyike az alkotmányosság minisztere *par excellence* s a volt csehországi helytartó, ki ez ügybe való avatkozásra ép oly illetéktelen, mint az osztrák miniszterek, törvényeink érvényességét egyenesen tagadják, s a válasz alapjául elfogadják azon forradalmi tanokat, miszerint az elődeink által kötött szerződéseket és hozott törvényeket nem tartozunk teljesíteni, s miszerint a törvények csak azokra bírnak kötelező erővel, kik azokba beleegyeztek. E theoriákon, me-

lyek minden társadalmi lét fölbomlásához vezetnek — a bécsi államferfiak akarják construálni azon új államot, melyet ők egységes, alkotmányos monarchiának neveznek, s melyben az egység már annyira sikerült, hogy népeinek nagy részét fegyveres erővel kell összetartani, s melyben az alkotmányosság már annyira fejlődött, hogy a törvényhozásnak, a birodalmi tanácsnak már consultativ votuma van, s hol az egyéni szabadság nincs biztosítva, s melyben a monarchia alapja: a legitimitas, könnyelműen eltaszítottatik, s a fejedelem teljhatalma, miniszterei által tisztán anyagi erőre támasztatva, a legitim monarchia, a cæsarismus módjára tényleges imperiummá alakítottatik át. A bécsi miniszterek ily fölfogása szerint megszűnt a magyar alkotmány, s kötelességünk ké tétetik, hogy a birodalmi tanácsban részt vegyünk.

Ha bennünket az állameszélyesség annyira elhagyott volna, mint a bécsi minisztereket s némely birodalmi tanácsosokat, kiknek egyike a felséges uralkodóházat annyira merte sérteni, miszerint állítá, hogy az Magyarországot az orosz czártól ajándékul kapta: mi is elhagyhattuk volna a történeti s törvényes alapokat s közjogi theoriákból sokkal hatalmasabban ostromolhattuk volna a bécsi kormány eljárását, mint ő a magyar alkotmányt; tárgyalhattuk volna ezuttal az 1848-iki és 1849-iki eseményeket, elemezhettük volna az ez időben

Bécsben követett politikát, mely a XVI. és XVII. századbeli olasz udvarokra emlékeztetett. Mi azonban ez ízben sem engedtünk tért a szenvedélyeknek — ismét a Deák Ferencz által szerkesztett második föliratot fogadtuk el, e remekművet, melyben ép annyi méltósággal, mint logikával, az ország jogai matematikai evidentiába vannak állítva, s melyre nekünk a német irodai modorban feleltek : hogy miután az államminiszter várakozásainak nem feleltünk meg, haza mehetünk. Erőnk jogérzetünkben fekvén, fegyvereink ez ízben csak erkölcsi fegyverek levén — az erőszak előtt hátrálnunk kellett — óvást tettünk ezen új törvénytelenység ellen. Európa tisztelete és sympathiája követett bennünket. Bécsben ellenben, a mit az erőszak nem tudott megrontani, azt a rágalom által akarták elérni.

A sajtó naponkinti czikkeiben bemutatott bennünket a világnak mint félbarbárokat, kik a tizenkilencedik század műveltsége színvonalán nem állunk, — kik nyelv és nemzetiségi privilegiumokhoz ragaszkodunk — mintha a magyar törvények valaha ily privilegiumokat ismertek volna; kik az izraelitákat nem akarjuk emancipálni; kik a birodalom terheiben részt venni vonakodunk, s a német- és szláv tartományok financialis romlását akarjuk előidézni. E vádakat az országgyűlési tudósítások elegendőleg czáfolják; mert nincs országgyűlési beszéd, nincs egyetlen országgyűlési

irat, mely ez állítások ellenkezőjét nem bizonyítaná.

Önök föladata az országgyűlés eljárásáról ítéletet mondani. Megvallom, hogy rendes viszonyok közt nem látnám helyén ily ítélet-mondást, hanem, midőn az országgyűlés forradalmi pártnak czímeztetik, az országgyűlés egyhangúlag fölterjesztett föliratai, a bécsi miniszterek által párt-manifestumoknak canonisáltatnak — szükséges, hogy az ország a törvényhatóságok által mondja ki ez ügyben nézeteit. Ily nyilvánítások tájékozással fognak szolgálni az országnak addig, míg az országgyűlés ismét össze nem fog hívatni.

Nincs okunk a jövő fölött kétségbeesni; az idő a jognak és a szabadságnak kedvező, s valamint azon borzasztó állatok, melyek maradványait a föld mélyében találjuk, a föld mostani légkörében nem élhetnek — úgy azon abnormis kormányzatok, melyek hite szerint az ember csak azért született, hogy adót fizessen s katona legyen, — melyek, midőn a reipublicæ salus-ról szólnak, saját üdvöket értik, a jelen atmosphérában sokáig nem élhetnek. Csak tudjunk túrni, tudjunk várni; tartsuk meg azon meggyőződést, miszerint a magyar alkotmány, ellenzései ellenében, tisztán erkölcsi biztosítékokkal fön nem tartható, miszerint nekünk anyagi garantiákra van szükségünk, melyeket csak az 1848-iki törvényekben találhatunk. Vannak situatiók, mikor az

engedékenység s a contofizetések elfogadása ajánlható. A mi helyzetünkben az eszélyesség az ellenkezőt parancsolja, — tapasztalhatták azt azon tisztelt hazafiak is, kik az októberi diplomát kiindulási pontúl bizonyosan a legnemesebb szándokkal eszközölték ki, s kiktől a bécsi miniszterek napról napra több engedékenységet követeltek jogaink rovására. Az egyszer kivívott jogokat áruba bocsátani nem szabad — transactionnak lehet helye, hol érdekek forognak kérdésben, — alapjogokra nézve transigálni nemzeti öngyilkolás. Mi, kiknek szerencsénk volt e megye választó kerületeit az országgyűlésen képviselni, mi ily szellemben működünk s mint valamennyi képviselőtársaim azon öntudattal jövének haza, hogy kötelességünket teljesítettük. Tudjuk, mikép Nelson a hullámzó tengeren a nemzetek sorsát eldöntő csata előtt tengerészeinek nem mondott egyebet, mint hogy Angolhon megvárja, hogy mindenki kötelességét teljesíteni fogja: úgy mi is vészteljes időben, talán eldöntő csaták előestéjén követelhetjük szinte mindenkitől, hogy hazafiúi kötelességét teljesítse s Magyarország független és szabad fog lenni.

III.

Beszéd a választók előtt.*

Négy éve, hogy e teremben, s később megyénk utolsó közgyűlésén, szerencsém volt országgyűlési eljárásomról számot adni, fejtegetvén az okokat, melyeknél fogva országgyűlésünknek sikere nem lehetett. Szomorú idő és szomorú föladat vala az. Ellenségeink örömittasan diadalmaskodtak fölötünk. De nekem e vihar nem imponált, mert egy perczig sem kételkedtem, hogy a magyar ügyre még jobb napok fognak derülni. De miután a jobb napokat az embereknek előkészíteniök kell, én a lefolyt négy év alatt nem szüneteltem. Törekedtem minden alkalommal a közszellemre hatni, működtem a társadalmi téren, mozgásba hoztam az alföld-fiumei vasút tervét, járultam tehetségem szerint az alföldi inség enyhítéséhez, vitattam közgazdasági ügyein-

* Elmondott Békésmegye gyomai kerületében 1865. október 10-én.

ket, szemmel tartva a közjogi kérdéseket, s mivel helyzetünk jobbrafordultára nincs más út, mint az országgyűlés, fölszólaltam összehívása szüksége mellett. Helyes volt-e nézetem, vagy sem — arról itélni nem az én hivatásom, s a jelen viszonyok közt, hol a haza szellemi visszahódítása forog fön, egyes ember volt magatartása igen közömbös. Jogom van azonban örülni, hogy hazánk jobb jövőjéről nem mondván le, reményeimben nem csalódtam, mert megjött a kedvezőbb fordulat hazánk ügyeire nézve.

Az országgyűlés össze van híva, s nagy és komoly föladatok várnak reánk.

Én minden alszerénységet félretéve, miután e kerület több tisztelt választói által szerencsés voltam fölszólíttatni, hogy e kerület országgyűlési képviselétét vállaljam el, követve más szabad országokban divatozó szokásokat, önökhöz jöttem, és szokott nyíltsággal fölkérem önöket, hogy méltassanak ismét azon bizalomra, melylyel 1861-ben dicsekedhettem, midőn e kerület országgyűlési képviselőjéül egyhangulag megválasztattam.

A megválasztandó képviselők állása komoly és rendkívüli felelősséggel leendő összekötve, de háladatossá is válhatik.

A mi jelen helyzetünket illeti, a mint az új kormány alakulása óta fejlődött — én azt túl nem becsülöm, de értékén alól sem becsülöm. Nagy jelen-

tősége abban fekszik, hogy ő Felsége a központosítási iránynyal szakított, s oly férfiakra bízta a magyar kormányt, kiknek az eszközökre és részletekre nézve talán más nézeteik lehetnek, mint azon pártnak, melyhez én tartozom, de kik a jogfolytonossághoz ragaszkodva, mint mi, a függő kérdések megoldását csak alkotmányos úton fogják keresni. Nem hiszem mindamellet, hogy jövőnk alakulása egészen a mi kezeinkben van, de igen sok fog mitőlünk függni. Nincs oly gyermeked kedélyem, hogy merjek bárkit a szerencsés kimenetelről biztosítani, de a helyzetet olyannak tekintem, hogy a sikerre a legkedvezőbb kilátásaink vannak.

Kell e, hogy elveimről s nézeteimről szóljak! ? Azon szerencsés helyzetben vagyok, hogy bátran mondhatom, hogy elveimnek s nézeteimnek nem kellett változniok sem negyvennyolcz, sem hatvanegy után. Politikai hitem mindig az volt: Magyarország önállása a *pragmatica sanctio* értelmében, azon nagy szövetségben, mely ausztriai birodalomnak neveztetik. Országgyűlésünk egyik föladata leend: e viszonyt létező törvényeink szellemében, ha kell, alkotandó új törvények segítségével, de mindig az alkotmányosság és szabadság kellékei szerint, s különösen az 1848-iki III. törvényczikkben megalapított felelős kormányzat formái közt, becsületes kiegyenlítés útján tisztába hozni; megszüntetni az ellentétet törvényeink s a tények közt,

és elkülöníteni saját belügyeinket a birodalom közös ügyeitől. Mikép fogja azt az országgyűlés tenni, nem egyes képviselő föladata azt meghatározni. Hiszem azonban, hogy az ország jeles és bizodalomra érdemes képviselőket fog választani, kiknek többsége Deák Ferencz vezetése alatt a körülményeket ugyan számba véve, de a jogfolytonossághoz s a múlt országgyűlési föliratokhoz ragaszkodva, s valószínűleg a felülről jövő javaslatokhoz képest oly programmban fog megállapodni, mely Magyarország jogait s közgazdasági haladását a politikai lehetőség határai közt fogja biztosítani. Bizonyosnak tartom: hogy országgyűlésünk a Lajthán túli országok alkotmányossága iránt a legmelegebb részvétet fogja tanusítani. Alkotmányosságuk formái természetesen különbözhetnek a mieinktől, csak a szabadság mértéke legyen ugyanaz túl és innen a Lajthán. Egyéni nézetem egyébiránt, hogy a birodalmat csak a dualismus alapján lehet szervezni. Nem kétlem, hogy az országgyűlés a magyar korona országaiban lakó külön nemzetiségek minden méltányos és politikailag lehetséges igényeit ki fogja elégíteni, s hogy bármennyire kívánatos valamint hazánkra, úgy az egész birodalomra nézve a béke, és pedig a lefegyverzett olcsó béke, mégis, ha a végzet úgy hozná magával, hogy a porosz junkerek nagyravágyó viszketege háborúhoz vezetne, a magyar országgyűlés nem fog rettegni az áldozatoktól,

hogy fejedelmünk állását Németországban, s a birodalom nagyhatalmi állását általában föntarthassa. Egyébiránt bármiként formulázza az országgyűlés a függő kérdések megoldását, merem önöket biztosítani, hogy én a nagy föladatak megoldásához akként fogok járulni, hogy bármi kimenetele legyen az országgyűlésnek, bátran fogok önökhöz jöhetni, s büszkén mondhatni: belátásom és meggyőződésem szerint lelkiismeretesen teljesítettem kötelességemet.

De ha a sikamlós és kényes természetű közjogi téren nekem ma formulázott programmal föllépnem nem szabad, mert nem látom át, miként sikerülhetne közjogi kérdéseink megoldása, ha két vagy háromszáz képviselő egyenként saját külön programmal lépne föl, — az országgyűlés egyéb teendőire nézve határozott programmom van. Közgazdasági programmat e két szóba foglalhatom: közgazdasági szabadság. E szabadságot fogom az ország számára követelni, s értem alatta: a föld, az ipar, a kereskedés és a pénzüzet szabadságát. Ha e szabadságokat nem tudjuk életbe léptetni, maga a politikai szabadság, bármi becses legyen, nem fog rajtunk segíteni. Nehéz próbára tenném önök türelmét, ha e szabadságok elemzésével fárasztanám önöket, ismételve, mit már számtalanszor más helyen s más alkalommal mondtam el. Egy pár perczre azonban figyelmüket mégis kérnem kell. A föld-

szabadság első kelléke, hogy földbirtokunk gyümölcsseit magunk élvezzük, hogy fölmentessünk a financialis communismustól, s a financialis csallhatatlanság vesszője alól. A földadót Magyarországon lejjebb kell szállítanunk, mert az ország a mostani adót nem képes elviselni, s az egész financ-ügyet a Lajthán túli tartományokkal, a mennyiben közös ügy, közösen; saját országgyűlésünkön pedig, a mennyiben benső ügy — máskép kell szerveznünk. A szabadkereskedésnek, a legújabb kor e vívmányának jelentősége reánk nézve pedig abban áll, hogy nálunk a nélkül nagyobb szerű kereskedelmi mozgalom lehetetlen, mert kivitel nem lehet, a hol bevétel nincs. E kérdésekről már ma is határozott nézeteim vannak, és szándékom: nem tartozni a munkátlan képviselőkhöz e téren. Az előadott alapokon kérem tehát ismételve önök bizodalját, de kérem egyszersmind, hogy miután négy évig türelemmel szenvedtük számtalan bajainkat, tudjuk türelemmel bevárni az országgyűlést; csak az országgyűlés, a koronával egyetértve, oldhatja meg függő kérdéseinket, s kerüljünk mindent, mi ellenségeink azon gyanúsításainak táplálékul szolgálhatna, hogy mi folyvást nyugtalankodunk, s hogy velünk rendes, az új viszonyoknak és szükségeknek megfelelő államot szervezni nem lehet.

IV.*

Az élet harcjai s gondjai közt önök körében megöszülve s majdnem egy félszázadot meghaladó kor terhét viselve, jogosítva érzem magamat tapasztalásokra hivatkozni, s azoknak némi jelentőséget is tulajdonítani, mit tizenöt vagy húsz évvel ezelőtt nem tehettem, vagy legalább szerénytelenség nélkül nem tehettem volna. De miután régi államrendszerünk működését ismertem, miután átalakulási korszakunk küzdelmei közt éltem, s az 1848-iki törvényeink alapján először összejött törvényhozásban s az első parlamentáris kormányban is némi részt vettem; miután a vihar szülte romok közt azon szerencsétlen rendszer fejlődését és terjeszkedését láttam, mely ezer millió adóssággal s egy vesztett tartománynyal fejezte be pályáját, láttam azt helyt engedni egy új átalakulási kísérletnek, mely eredményhez nem vezetett s melyre bekövetkezett a

* Mondatott Gyomán, 1865. november első napjaiban.

birodalmi alkotmánynak nevezett központosítás, a bécsi miniszterek s egy idegen törvényhozás dictaturájával hazánkban; miután tehát annyi változások közt, a különféle jelenségeket majd csak észleltem, majd magam is a politikai s társadalmi téren működtem; bőven volt alkalmam s időm tapasztalásokat gyűjteni, s azok útján azon szilárd meggyőződéshez jutni, hogy az emberek leggyakorlatiabb, s a mindennapi életbe leginkább beható java, nem a vagyon, nem a műveltség s a tudomány, de a szabadság. Szabadság nélkül az ember nem rendelkezik se személyével, se vagyonával; szabadság nélkül nem halad sem a műveltség, sem a tudomány. A tapasztalás mutatja, hogy a legszabadabb nemzetek mindig a megműveltebbek s leggazdagabbak. Négy éve, hogy a szabadság áldását nélkülöztük; midőn az most ismét reánk fölvirradni készül, kérem önöket uraim, fejtsük ki minden erélyünket, feszítsük meg minden tehetségeinket, hogy ne legyen az átfutó tünemény, de maradjon állandóan közöttünk, mint a nap, mely folytonosan s rendszeresen melegít s világít az összes természet fölött.

Midőn önök engemet, a kiküzdendő szabadság előestéjén, a jelen átalakulási válságos időszakban ismét képviselőjöknek egyhangúlag megválasztottak, a bizodalom fényes tanuságát adják irányomban, mely mélyen hat szívemre s melegköszönetre indít; hiszen hazánkban, kifejeletlen politikai viszonyaink

közt, a közpályán küzdő férfiú számára nincs más jutalom, mint polgártársai bizodalma s elismerése. De bizodalom természetesen bizodalmat követel, s én e bizodalomnak megfelelni óhajtok is, csak ne kívánják tőlem, hogy programmot közöljek, mert az nekem nincsen, s én azt hiszem, hogy a ki a jövő országgyűlésre kész programmal fog jönni, az kitüntetheti magát, de az országnak nem fog nagy szolgálatokat tehetni. A politikában is tudni kell maga fölött uralkodni, nézetekkel s viszonyokkal megalkudni, s disciplinát tartani. Mi legyen a jövő országgyűlés programja, s annak keresztülvitelére szükséges taktika, az csak az országgyűlésen fejlődhet ki. Egyes ember belátása s akaratja nem lehet döntő hatással. Egyes ember nem győzhet sem a hadi, sem a politikai küzdőtéren, s azért pártok, pedig élesen körülvonalozott pártok szükségesek, csak azok küzdelme vezethet eredményhez. Nem titok önök előtt, hogy én azon nagy szabadelvű párthoz tartozom, mely a múlt országgyűlésen Deák Ferencz vezérlete alatt fölirati pártnak neveztetett. Pártember lévén, mégis azt óhajtom, hogy miután az országgyűlés főfeladata az ország önállásának megalapítása, a mi nem pártkérdés, — e tekintetben mindnyájan kezét fogunk, bármi legyen politikai múltunk, s bármivé alakuljon politikai jövőnk. De miután mondtam, hogy programmom nincsen, ne méltóztassanak hinni, hogy nem gondolkodtam po-

litikai kérdéseinkről, hogy készületlenül megyek az országgyűlésre, hogy tájékozva nem vagyok. Országgyűlésünk föladatai nem ismeretlenek előttem, s azok nagysága s komolysága mélyen van vésve öntudatomba. A hosszú sorból csak egynéhányat, a legjelentékenyebbeket, fogom érinteni. A jövő országgyűlés a múlt országgyűlésen föllállított elvekből és szempontokból indulva, valószínűleg mindenekelőtt foglalatoskodni fog annak meghatározásával, mik legyenek azon ügyek, melyek saajátságos viszonyainkban, az ausztriai birodalom minden országainak közösek. Ha vannak ily közös ügyek, önként következik, hogy azokat közösen is kell tárgyalni. E tárgyalás formáját meghatározni, az országgyűlés legkenyesebb föladata, mert e formától fog függni a közelebbi jövőben, hazánkban s a birodalomban, az *alkotmányosság mértéke*. De az országgyűlés belső közigazgatásunk szervezete által is igénybe fog vétetni, különösen pedig azon kérdés által, micsoda formában vezetessék közigazgatásunk. A közigazgatás törvényes formája hazánkban a felelős miniszterium. Én e formához nem mint valami rögeszméhez ragaszkodom, de mert látom, hogy az egész művelt világban e formát fogadták el, s mert szinte tapasztaltam, hogy Magyarország ezen forma nélkül, mindig Bécsből, a német miniszterek által kormányoztatik. Magyarország régiebb törvényei igen böles intézkedéseket tartalmaznak. Tekintsük

csak az 1791-iki törvényeket, melyek szerint Magyarország önálló ország, melynek saját kormánya s alkotmánya van. De mikor lépett e törvény gyakorlatba? E törvény mindig holt betű volt. E törvény mellett Magyarország mindig Bécsből, a német miniszterek által kormányoztatott. Ez mindig így lesz, ha saját belső ügyeinkre nézve Budapesten székelő s országgyűlésünknek felelős miniszteriumunk nem lesz. E tekintetben engednünk és sorsunkat továbbra is kriteriumokra bízunk nem szabad; de ellenben óhajtunk, hogy a birodalom többi országainak, saját belső ügyeik számára Bécsben székelő felelős miniszteriumuk s ez ügyekre terjedő, a mienkkel egyenjogú országgyűlésök legyen. A dualismus az ausztriai birodalomra nézve — természet törvénye. Az érintett kérdések mutatják, mily nagy politikai föladatak várnak országgyűlésünkre; de bármi nagy fontosságot tulajdonítsak közjogi kérdéseink megoldásának, ismétlem s folyvást fogom ismételni, hogy ez által szerencsétlen hazánkon még nem lesz segítve, ha a törvényhozás közgazdasági bajainkon segíteni nem tud. A politika meddő, ha közgazdasági alapja nincsen. Orvoslandó bajaink közt előtérben áll az adóügy. Nem mondom azt önök előtt, hogy népszerűséget keressek — nem szokásom ezt ámítások s ígéretek által keresni, de rendíthetetlen meggyőződésem: hogy Magyarország a mostani földadót nem képes fizetni. Egy másik fontos ügy,

mely országgyűlésünk egész figyelmét érdemli, a kereskedés. Kereskedés nélkül nincs vagyonosság. A kereskedés főemelyűi a szabadelvű vámtarifák s a közlekedési eszközök. Nekünk alföldieknek különösen szükséges az egyenes vasúti összeköttetés Fiumével. Jellemző az ausztriai birodalom közgazdasági viszonyaira, hogy legjobb kikötője, Fiume, oly állapotban van, hogy népessége Egyiptomba kivándorolni kénytelen, hogy otthon éhen ne haljon. De miután vasútakat, melyeket csak kamatbiztosítás mellett lehet építeni, miután a vámokat, az állam egyik bevételi forrását, valamint a földadót említém meg, önkénytelenül az összes pénzügy küszöbéhez jutottam. Engedjék meg, tisztelt választóim, hogy e nagy horderejű tárgyról egyéni nézetemet egynehány vonásban adjam elő. A tizenhét éves, hogy ne mondjak egyebet, könnyelmű kormányrendszer az ausztriai financiákat kimerítette s a birodalom hitelét tönkre tette. A baj nagy, érzékenyen sújtja az államot s minden egyes állampolgárt; de a kiadások apasztása s a közgazdasági források sebes fejlesztése által még orvosolható. Az ausztriai pénzügyet még rendbe lehet hozni; s komolyabb válságoknak elejét venni; de a pénzügynek is oly átalakuláson kell átmennie, a minőn a közigazgatás általában fog átmenni, ha a birodalmat véglegesen sikerrel szervezni akarjuk. Valamint általában az országos ügyeket a birodalmi ügyektől el kell különíteni, úgy az

országos pénzügyet el kell különíteni a birodalmi pénzügyektől. Az eddig Bécsben központosított pénzügynek, s az eddigi budgetnek három részre kell oszolnia. Magyarország s társországai fogják fedezni saját szükségeiket, valamint a lajthántúli országok is saját szükségeikről fognak gondoskodni; lesz tehát két országos budget, harmadiknak maradván a birodalmi budget. A birodalmi pénzügy mellett lesz két országos pénzügy.

A birodalmi pénzügy részére kell utalványozni: az adó mindazon nemeit, melyek fölött közösen kell intézkedni, milyenek a vámok, a fogyasztási adók, a monopoliumok. Ha e forrásokból eredő jövedelmek a birodalom szükségeinek fedezésére elégségesek nem lesznek, a hiányt az országos financiákból kell kiállítani, a direct adókból egy közösen megállapítandó arány szerint.

Az országos pénzügy forrásai lehetnek: a földadó, az épületadó, a kereseti adó, a bélyeg s hasonnemű illetékek, ide tartozván az örökösödési adó is, az államjóságok, a bányák.

Minden collisiók kikerülése végett az országos pénzügyminiszter alatt fölállítandó egy külön osztály, a vámok, a fogyasztási adók s monopoliumok s azokból eredő jövedelmek kezelésére, úgy hogy a birodalmi pénzügyminiszternek ez ügyekre vonatkozó rendeleteit az illető országos pénzügyminiszter, Magyarországon tehát a magyar pénzügyminiszter fogja

végrehajtani, s a birodalmi pénzügyminiszternek a jövedelmeket átszolgáltatni. A dolog egyszerű s a birodalom dualistikus természetéből foly. Meg kell említenem még ez alkalommal, hogy sajnósnak találom, hogy némely helyeken az indirect adók megszüntetését ígérik. Uraim, bárki s bármely formák szerint kormányoztassék az ország, az adó ezen nemeit nem lehet megszüntetni. Az államnak a legnagyobb reductiók mellett is sok szükségei vannak, nem lehet azokat a földadóból s hasonló forrásokból fedezni. Az indirect adók elkerülhetetlenek de szabályozni, könnyíteni kell azokon akként, hogy elviselhetők legyenek, hogy a polgárok szabadságát lehetőleg legkevesebbé korlátozzák.

Az alkotmányos formákon s közgazdasági reformokon kívül hazánkknak még sok szellemi javakra van szüksége, melyekre az országgyűlésnek figyelmét ki kell terjesztenie; de azokat elősorolni és értelmezni se helyén, se idején nem volna. Hogy országgyűlésünk e nagy föladatak megoldását sikerrel keresztülvihesse, szükséges, hogy a választók képviselőiket folyvást istápolják, hogy az országgyűlés az országgal szellemileg összeforrvá legyen. Csak e föltétel alatt lehet az országgyűlésnek eredménye, mert föladatai oly nagyok, hogy csak az egész ország erejének érvényesítése által juthatunk a sikerhez. Jól tudom, hogy az emberi működés becsének nem egyedüli mértéke a siker; erkölcsi

romlottságunk jele, ha az emberek csak a sikernek hódolnak; de tudom azt is, hogy valóban hasznos politika csak az, mely sikerhez vezethet. Szeretem tehát hinni, hogy ha az erélyességet eszélyességgel fogjuk párosítani, a siker a helyzet nehézségei daczára el nem fog maradni. De az én ambitióm oda megy, hogy a siker teljes s nagy legyen, hogy lehessünk szabadok, műveltek, gazdagok ez államban s a társadalomban. Írjuk tehát föl zászlóinkra, melyek alatt küzdeni fogunk: éljen a politikai, a társadalmi s a közgazdasági szabadság. De legyünk egyszer-smind azon, hogy e nagy szavak tényekké váljanak; akkor fog virágozni szeretett hazánk, s a birodalom, e szövetség, melynek felét Magyarország képezi, tiszteltetni s imponálni fog, s nem fogják azt gúnyolni sem az éjszakon, sem a keleten; de a nyugoti hatalmak fogják barátságát keresni, s azokkal kezdet fogva, őre lesz az európai rendnek s az európai szabadságnak, kormánya s népeinek dicsőségére.

HÁROM BESZÉD A VÁLASZTÁSOK UTÁN.*

I.¹

Uraim! Meg lehetnek győződve arról, hogy nekem már elég időm volt kijózanodni — s én hiszem is, hogy kijózanodtam, állapotok, emberek s magam fölött is, és illúsiókat semmi irányban nem táplálok. S azért midőn több kerület részéről felszólítottam, hogy mint képviselőjelölt lépjek föl, azt nem személyemnek, hanem inkább állásomnak tulajdonítottam. Daczára annak, hogy több ily aján-

¹ Mondotta Zala-Egerszegen, 1881. augusztus 14.

* Megjelentek külön füzetekben. Az első kettő a következő megjegyzéssel:

«Emlékül választóim számára nyomattam ki e két beszédet. Óhajtom s remélem, oly szívesen fogják azt venni tőlem, a körükben töltött napok emlékeül, mint a mily szívesen gondolok én azokra.

Sok nagy fontosságú kérdést érintettem e beszédekben; természetesen csak futólag, mint az alkalom s az idő — mely egy beszédre szánható — engedte.

Sajnálom, hogy időm s foglalatosságaim nem engedik,

latot köszönettel visszautasítottam, mégis két kerület jelöltje maradtam és meg is választattam; minek folytán azon sajnos helyzetbe jutottam, hogy ma, midőn ide jöttem önöknek hálás köszönetet mondani azon bizalomért, melyre az által méltattak, hogy képviselőjökké választottak, még nem tudom, melyik kerület képviselője leszek tényleg. Ma azonban az önök képviselője vagyok; engedjék meg tehát, hogy bennem helyezett bizalmukért köszönetet mondjak, s elmondjam önök előtt nézeteimet a helyzetről. Magától értetvén, hogy miután tagja vagyok a kormánynak, a kormány programmja az én programmom is.

Megjegyzem azonban előlegesen, hogy bármelyik kerület tényleges képviselője legyek, a másik kerület erkölcsi képviselőjének is fogom magamat tekin-

hogy az eszméket bővebben is kifejtsem, s a beszédekhez mintegy kommentárt írjak. De az eszmék sajátága, hogy megpendítettén nem halnak el, hanem utórezgést támasztanak. Talán fog akadni, a ki ezek közül is egyiket-másikat fölveszi, s részletesebben tárgyalandja. Így a kis magból terebély élőfa válhatik. — Budapest, 1881. szeptember 15-én.

T. Á.»

A harmadik beszéd a következő megjegyzéssel: «A választások után Zala-Egerszegen és Sopronban tartott Két Beszéd kiegészítéseül, e harmadiknak is közrebozsátásával, ugyanazon czélnak kívántam szolgálni: hatni t. i. az eszmék megérlelésére és tisztázására s egyszersmind emlékül kedveskedni t. választóimnak.

T. Á.»

teni, és annak érdekeit mindig képviselni és előmozdítani igyekezem.

Nagyon fölösleges volna, ha én önöknek a múlt országgyűlésről beszámolni akarnék, miután én az önök képviselője nem voltam. De megvallom, hogy én atalán véve, a beszámoló beszédeket inopportunosoknak is tartom, hiszen a t. választók a hírlapok által teljesen informálva vannak mindenről, mi az országgyűlésen történik. Egészen más volt akkor, midőn a lapok nem közöltek, nem is volt szabad részletes tudósításokat közölni az országgyűlés folyamáról. Akkor a Deák Ferencz hires követjelentése itt e teremben, nemcsak opportunus és szükséges, hanem igazi politikai tény és oly enuntiatio volt, mely az egész országnak szólt. De mindamellet is, a múlt három évi országgyűlési cyclus némely intézkedéséről szólani akarok, s miután «amor incipit ab ego»: a közoktatási miniszter viselt dolgairól fogok szólani; hiszen önök engem valószínűleg a múlt miatt választottak képviselőjökké.

Paradoxonnak fogják talán tartani, ha azt mondom, hogy kívánatos volna, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter részére minél kevesebb és minél rövidebb törvények alkottassanak. A közoktatásügyi miniszternek magának kell alkotni; neki szervezni és adminisztrálni kell; reá nézve a legfontosabb törvény a budgettörvény; adjanak neki pénzt a létező intézetek gyarapítására és fejlesztésére, újak felállítására,

— ő a controlle előtt nem fog kitérni s a kellő erőkről is fog gondoskodni. A közoktatás nem olyan mint a perrendtartás, hogy abban mindent fixirozni kellessék; a közoktatásügynek a fejlődésre időt és az életre tért kell engedni, törvényt pedig minden évben nem lehet változtatni vagy módosítani, ha mindjárt meghozatala után, talán már egy félévre, kitünik is, hogy egyik-másik szakasza vagy részlete nem volt czélszerű.

Mindamellettt a múlt országgyűlésen alkottatott öt törvény a vezetésem alatti miniszterium ressortja körében. Mellőzve az egyiket, mely a keleti egyház némely viszonyairól szól, a többi négyre egy pár szóval fogok reflectálni. Mindenek előtt említenem kell a törvényt a magyar nyelv tanításáról. E törvény alkotása elé többféle akadályok gördültek. Némelyek elnyomattatást, zsarnokságot láttak benne; a nemzetiségek részéről rossz következeseket jósoltak. De e jóslatok nem teljesültek. A magyarul nem tudó tanítók tanulják a magyar nyelvet s az iskolába járó gyermekek is tanulják, és évről-évre nagyobb mértékben fogják tanulni, s szüleik örvendeni fognak, hogy gyermekeik értenek és beszélnek magyarul. A népiskolákban a magyar nyelvet, valamint a gymnasiumokban és reáliskolákban a német nyelvet tanulni kell, habár eddig nem is tanulták elegendő sikerrel. De hogy nagyobb sikert érjünk el ezentul, kész vagyok erélyes rendszabá-

lyokhoz nyulni.* A ki azonban engemet csak félig meddig is ismer, és ismeri előzményeimet: az tudja, hogy én chauvinista nem vagyok s már természetnél fogva nem is lehetek; nem akarom én az erdélyi szászokat a német culturától megfosztani s azon lármának, melyet ezen urak a német journalistikában ütnek, nincs alapja. Nem akarok én bárkit is erőszakosan magyarosítani, de kereken ki mondom, mert imbecillitas volna ki nem mondani, hogy Magyarországon az állam csak magyar lehet, a polyglott status utáni aspiratiók politikai otrombaságok, melyekkel rövid processust kell csinálni.

A második törvény a műemlékek fentartásáról szól. E törvénynek is nagy jelentősége van, nemcsak azért, mert minden művelt nemzet tiszteli és gondozza múltja emlékeit, de mert műemlékeink tanúsítják, hogy Magyarország a középkorban sem volt barbár-ország, mint elleneink állítják. Magyarország előre ment az európai nyugot példái után, részt vett az egyházi reformatióban, szervezkedett

* E passus félreértetett. Az eddigi «nem elegendő siker» — valamint a jövőre alkalmazandó «erélyes rendszabályok» némely részről a német nyelv tanulására — a középiskolákban — vonatkoztattak. Pedig, a ki a mondatot, úgy a mint mondva is volt, figyelemmel olvassa, látni fogja, hogy mindkettő a magyar nyelvre az elemi iskolákban vonatkozik; a német nyelv csak összehasonlításképp incisumban, van említve.

Mária Terézia alatt az administratív monarchia mintái szerint. A teljes stagnatio, mely a monarchiát s Magyarországot tönkre tette, csak a múlt század végén és a jelen század elején a byzantinus szellemű kormányzatok alatt állott be.

A harmadik törvény a polytechnikum épületéről s a negyedik az egyetemi építkezések folytatásáról szól. Mindkettő fontos törvény, mert ez esetben az épületek valódi taneszközök is, a melyek nélkül az oktatás, különösen a természeti s általában a demonstratív tudományokban, ma már lehetetlen; és az említett két törvény lehetővé teszi, hogy a polytechnikum, valamint a pesti egyetem azon niveaura emelkedjenek, melyen a külföldi polytechnikumok és egyetemek állanak.

De mivel e tárgynál vagyok, hogy ne legyek kénytelen ismét visszatérni reá, vázolni fogom egy pár vonásban közoktatási ügyünk legközelebbi feladatait is. Miután a tudomány s az annak fejlesztésére szolgáló módok és eszközök nem a politikai institutiók rendszerétől vannak föltételezve, s a demokratikus társadalomnak és államnak époly szüksége van iskolázott s tudományos férfiakra, mint ha aristocratiában élünk : így jelen kormányformáink közt is, minden tisztelet becsület a népoktatásnak, a világosság mégis felülről jön, s azon ideális célok, melyek nélkül az emberiség csak a felsőbb állatiság életét élné, csak a szellemi élet felsőbb régióiban ápoltatnak; s azért

a felsőbb oktatás a legfontosabb. Annál fogva minden törekvésem oda lesz irányozva, hogy első sorban a pesti egyetem a külföldi egyetemek színvonalát érje el, s műegyetemünk a külföldiekkel versenyezessen. — De ez nem elég; a kolozsvári egyetemet, meg is engedve, hogy az főleg locális érdekekkel bír, a szükséges eszközökkel szintén el kell látni, mert ha azt tenni nem akarjuk, úgy valóban jobb lett volna azt életbe se léptetni. — De tekintve Magyarország területét, s az egyetemi tanulók számát, s tekintve, hogy most még igen sokan Bécsben s más osztrák egyetemeken végzik tanulmányaikat, s hogy a pesti egyetem a tolongás már is oly nagy, hogy ott maholnap a masina megáll, hiába állítunk parallel tanszékeket és tantermeket: nekünk egy harmadik egyetemre is szükségünk van, olyanra pedig, mely ne legyen tisztán vagy főképp locális érdekű. — Szeged-e vagy Pozsony? E kérdés, hiszem, nem elfogultság vagy locális érdek szempontjából fog eldőlni.

Az egyetemi oktatásnál különösen nagy súlyt fektetek az orvosi ügyre, és pedig nem csak tisztán a szaktudomány, de a humanitási érdek mellett az általános műveltség és a közgazdaság szempontjából is. A hol nincsenek tudományosan művelt orvosok a kellő számban, ott a közegészségi ügy el van hanyagolva. Ennél pedig nincs nagyobb érdek az államban s a társadalomban. Lehet egy országnak a leg-

jobb talaja, climája, minden ásványi kincse, tengere s folyói: az mind holt tőke, a hol nincs ember, s az emberek tömege nem egészséges, életvidor és munkaképes. Az ember a legbecsesebb tőke, s minél egészségesebb, erősebb s ügyesebb, annál becsesebb.— Nagyon szomorú dolog nálunk a gyermekek rendkívüli halandósága s a népesség csökkenése. A közegészség a nemzetgazdaság egyik és pedig nem legutolsó ága.

A középiskolákról szóló törvényjavaslat ismét be fog nyújtatni, s kell, hogy a comœdiának, mely e törvényjavaslattal évek óta üzetik, egyszer már vége legyen. Vagy mondjuk ki, hogy nem fogjuk törvény által reformálni a középiskolákat s rendezni a gymnasiumok és reáliskolák ügyét, s akkor más módokat fog keresni a kormány a létező visszaélések megszüntetésére; vagy tárgyalja végre a képviselőház e törvényjavaslatot s alkossa meg a törvényt.

Ne tessék abból, a mit a felső oktatás különös fontosságáról mondtam, azt következtetni, hogy én a népoktatást elhanyagolom. Nem teszem azt; ismerem annak nemcsak művelődési, hanem közgazdasági tekintetben is, egész jelentőségét. Én a népoktatásért budgetem keretében mindig megtettem és megteszem a lehető, ideértve a tanítók sorsának javítását is. Óhajtom főleg az állami iskolák szaporítását s a kisdedővő intézetek terjesztését. Én csak a charlatanériát nem

szeretem, mint általában sehol, úgy a népoktatásnál sem.

Különösen nagy súlyt fektetek a nők oktatására, mert ha művelt és szolid nemzedéket akarunk, először nőket kell nevelnünk, s reményilem, hogy a nevelőnők képezésére felállítandó intézet is meg hozza majd a várt gyümölcsöt.

Folytatva visszatekintésemet a multra, egy tárgyat nem mellőzhetek ; értem a vasúti ügyeket.

Nálunk megvan a hajlam a panacæákban való hithez. Emlékszem még fiatal koromból, hogy egy időben azt mondták : csak legyen meg a váltótörvény, lesz pénz, lesz hitel ; a váltótörvény meglett, de a kik attól bajaink orvoslását várták, megcsalódtak. Volt idő, midőn a vasutak panacæának tartattak, de miután panacæák általában nem léteznek, a vasutak iránt majd közönyösség, majd ellen-szenv kezdett mutatkozni, főleg midőn azok építési költségeit vagy garantiáit fizetni kellett. Én azonban azt hiszem, hogy ha még terheinket elbirjuk s termékeinket értékesíteni tudjuk, azt főleg a vasutaknak köszönhetjük. Megengedem, hogy a tariffák még drágák, de épen azért, hogy azokat szabályozni lehessen, kellett az államnak némely vonalakat megszerezni, másokat kiépíteni. S valóban, a mit szerzett, nem szerezte drágán. Vivmánynak tekintem tehát, hogy a tiszai és trencsényi pályát megvet-tük, hogy építünk Belgrád felé s engedélyeztük a

pécs-dombovári vonalat — annál inkább, mert az országnak legkisebb áldozatába sem került —, a melynél fogva megszerezük az egyenes összeköttetést Fiuméval, mely reánk nézve ma nagyobb jelentőséggel bír, mint valaha.

A mit tehát a múlt országgyűlés a vasutak dolgában tett, azt helyesen tette, s a jövőben e munkát még folytatnunk kell, mert ki kell építenünk a trencsényi vonalat, kell építenünk Sziszektól—Károlyvárosig, mert e nélkül az alsó kereskedés sohasem fog Fiuménak menni; vasúttal kell összekötnünk Budapestet Győrrel a Duna jobb partján. De természetes, hogy mindez nem történhetik egyszerre. Ebben azonban, miután a legüdvösebb dolgot is csak akkor lehet és szabad megtenni, ha a pénzügyi helyzet engedi: a pénzügyminisztert illeti a döntő szó, ki egyébiránt a conversio által nagy szolgálatot tett az ország pénzügyeinek s ez által a szabadabb mozgást lehetővé tette.

Általában véve a jövő országgyűlésnek sok teendője lesz, mert országnak mint egyes embernek sok irányban kell fejlődni. Jó igazságszolgáltatás, jó administratio, iskolák s culturális intézetek, financiánk gondozása: mindannyi ügy, a melytől jobb jövőnk van föltételezve. De mégis egy kérdés fogja dominálni a jövő országgyűlésen a situatiót, a *közgazdasági kérdés*. Különféle alakban, majd mint vámkérdés, majd mint vasút vagy közut építése,

majd mint csatornázás vagy folyószabályozás, de lényegileg mindig közgazdasági kérdés, folytonosan a napirendre fog kerülni.

Fél éve körülbelül, hogy Sopronban egy választókból álló gyűlésen oda nyilatkoztam, hogy bizonyos kedvtelenség, mit a német igen helyesen Unbehagen szóval fejez ki, mutatkozik Európában. Ennek az országok különböző fejlődési foka szerint különböző okai vannak, vagy ugyanazon okok különböző mértékben hatnak. Ha e jelenséget különösen nálunk elemezzük, hazánkban a főokok gazdasági okok. Élni akarunk, jól akarunk élni s ehhez jogosultságunk is van; vannak, a kik kevés vagy semmi munka mellett is élvezni akarnak, a mi már nem jogosult kívánság. De léteznek ily vágyak is és hiányoznak azon motivumok az emberi kedélyben, melyek ily vágyakat zaboláznának, vagy azokat legalább szabályoznák.

De a merre csak tekintünk, a szükséglet nagyobb mint a fedezet: ugy van az államban, a társadalomban, a családban, sőt az egyéni életben is. Innen van, hogy azon gazdasági crisis, mely Európában, a britt szigeteket is ide értve, létezik, reánk különös súlylyal nehezedik és rendkívüli fontossággal bír. Amerika s különösen az Egyesült-Államok elárasztják Európát terményekkel s viszont, az iparcikkeket először prohibíciók útján kizárva, ujabban pedig igen magas vámmal terhelve, fej-

lesztik gyáriparukat és elzárkóznak Európától. Tegyük ehhez azon tevékenységet és munkaerőt, mely az amerikai népet fölemeli s ott mindenkit eltölt: nem csoda, ha Amerikával versenyezni fölötte nehéz.

Ne csináljunk magunknak illuziókat: ezen állapot még soká fog tartani, sőt Ausztrália, Afrika, Ázsiának némely részei is fognak productumaikkal a vásárra jönni. Nagy veszély fenyegeti Európában a földbirtokost s a mezei gazdát; e veszélynek bátran kell szemébe néznünk, mert itt a lamentálás, ellenzékeskedés s forradalmi aspiratiók mit sem fognak használni, de igenis nehezíteni fogják a situatiót. Beszéljünk tehát arról, hogy mit kell tenni s mit kell kerülni e tekintetben?

A mit először is mondandó leszek, arról azt fogják mondani, hogy olcsó jó tanács s nem új. Igaz, hogy nem új, de lehet róla mondani, hogy „*video-meliora proboque, deteriora sequor.*”

Nem kell tisztán csak felülről s mástól várni a segílyt, saját erőnkben kell mindenekelőtt segílyt keresni; mert a kí többet szokott kiadni, mint a mit bevesz, ki gazdaságában a régi szokásokhoz ragaszkodva földjét rosszúl műveli, marháival, ha van, mert vannak oly gazdák is, kik marhát nem tartanak, az éhezési kurát gyakoroltatja, valamint az oly iparos is, a ki rosszúl dolgozik, s nem is igyekszik jól dolgozni: ezeken nem fog sem az állam, sem a társada-

lom, de maga az Uristen sem segíthetni. Neveljük és serkentsük a fiatal generációt tevékenységre, erélyességre, nemcsak a sportban, korteskedésben, hanem a munkában, a folytonos és kitartó következetes munkában is!

Föltéve már most, hogy többet fogunk termelni mint ma, pedig többet kell termelnünk, s jobb minőségben is, mint eddig: mit kell tennünk, hogy azt értékesíthessük? Fogyasztót, illetőleg vevőt kell keresni kinn és benn. De miután tény, hogy ma-holnap nem leszünk képesek Amerikával versenyezni, hogy szomszédunkban is több piacot elzárnak előttünk: ragaszkodjunk tehát mindenekelőtt azon vásárhoz, mely megvan, mert az a legközelebbi és legbiztosabb, értem a monarchia másik felét, *ragaszkodjunk a vámszövetséghez*. A vámszövetség politikai tekintetben a magyar-osztrák monarchia fennállásának mellőzhetlen föltétele, annak megszűntével okvetlenül beáll a felbomlás. Bor, dohány, gyapju, házi állatok, a sertés kivételével, mely Németországba megy — főleg a hizott szarvasmarha, valamint mindazon czikkek, melyek a szomszéd megyékből a bécsi piacra mennek, csak ott találhatnak vásárt. Ez a piacot meg kell tartanunk. Igaz-hogy az ausztriai gyár-ipar is bírja a magyar vásárt, s hogy reá nézve is életkérdés ezt megtartani. De épen ezért, mert érdekünk kölcsönös: a vámszövetség keretében kell követelni s keresztülvinni mind

azt, mi az adott viszonyokban reánk nézve üdvös, szükséges és lehetséges.

De midőn e viszonyt fenn kell tartanunk, arra kell törekednünk, hogy az ipart nálunk is meghonosítsuk; ez könnyebben fog történni a vámszövetség keretében, mint azon kívül, mert a magyarországi gyárosnak a vámszövetség mellett nemcsak nálunk, hanem Ausztriában is vására lehet, mire a legvilágosabb példa Zsolnay pécsi gyára vagy a zay-ugróczy üvegyár és sok más. Természetes azonban, hogy nem szabad mindent a szerencsés körülményektől várni, hanem ki kell vetköznünk megszokott indolentiánkból.

Nem volna helyén és idején itt egyenkint fejtegetni a rendszabályokat, az intézkedéseket, melyekhez nyulnunk kell, hogy ipart teremtsünk; de arra nézve tisztába jöhetünk, ha Európa közgazdasági viszonyait vizsgáljuk, ha azokkal szemben saját állapotainkat s különösen szükségletünket fontolóra vesszük, — hogy ha a további fejlődésről lemondani s azon primitív szokásokhoz és viszonyokhoz visszatérni nem akarunk, melyekben Magyarország 1848-ig sínlődött, hogy közgazdasági dolgainkat fejlesztenünk és in specie ipart teremtenünk kell.

Tanulmányozzuk, mit tettek e tekintetben más országok s mit tesznek ma? — Igaz, hogy ipar fejlődött Angliában s Franciaországban, nagy részben védvámok által, iparos szakoktatás nélkül; s maga az

iparos szakoktatás egyedül nálunk sem fog ipart teremteni józan, mérsékelt védelem nélkül. De ma már, valamint másutt, úgy nálunk is szakoktatás nélkül nem lehetünk, nem fogunk az ipar terén boldogulni. Azért nagy súlyt fektetek én az iskolákra, melyek e téren az én vezetésem alatt létrejöttek s azokat emelni s fejleszteni is akarom, ide értve a művészeti ipariskolákat is, melyektől várhatjuk az ízlés fejlődését iparosainknál. És valamint a felső osztályok és a nép között van egy rétege a társadalomnak, mely közgazdasági tekintetben nagy jelentőséggel bír, úgy a felsőbb és népiskolák közt kell oly iskoláknak lenni, melyek nem a latin pályákra, hanem az iparra, kereskedelemre nevelnek; ezeket emelni, népszerűsíteni kell és ez úton meg kell törni az előítéleteket, melyek folytán létezik a túlproductio az ügyvédi és hivatalnoki pályán. Legyünk jó kézművesek, gyárosok, kereskedők, gazdák, szóval a productio emberei. Ez nem válik szegényére, nem derogál senkinek. Erkölcsünkben és szokásainkban kell átalakulnunk, ha közgazdaságilag akarunk átalakulni.

Az administratio ellen — hogy arról is szóljak — sok panasz hallatszik; de egészben véve talán mégis jobb az, mint a hire, mindenestre nem egyforma rossz mindenütt. Valamint a talaj s a clima hazánkban: úgy az administratio is, a rendszer azonossága daczára, nem egyforma. — Hiszen mint mindenben, úgy az administratióban is

legtöbb az embertől függ; a rossz rendszer okos, becsületes és ügyes emberek által kezelve jól működik; s a legszebb, a logika minden kellékével bíró rendszer rossz kezek közt rosszul működik. Annyi bizonyos, hogy az ország némely vidékein nincs elég alkalmas ember a hivatalokra; másutt léteznek ellenséges elemek, melyek saját céljaikra zsákmányolják ki a közigazgatást, és sok helyt látjuk azon sajátságos jelenséget is, hogy az administratio ellenzéket képez a kormánnyal szemben. Előbb-utóbb tehát gyökeres reformot kell eszközölnünk az administratio mezején.

A mi országgyűléseinkre tehát sok munka vár, de méltóztassanak nekem elhinni, hogy nem fogunk boldogulni, ha fölötte sok törvényt egyszerre alkotunk, ha gyártjuk a törvényt mázsaszámra. A hosszú majdnem folytonos országgyűlésezés Magyarországnak igazi mételye. Hat hónap alatt rendkívül sokat lehet dolgozni, meg is lehet bírálni a kormány minden cselekvését, csak nem kell parlamenti sportot űzni, nem kell a budget fölött két-három hónapon át minden practicus eredmény nélkül tárgyalni, csak azért, hogy beszélhessünk, de omni scibili et quibusdam aliis, s csakhogy a minisztereket zaklassuk.

Nekünk, valamint gazdasági, úgy politikai szociálisainkat is javítanunk kell; de kell mindenekelőtt még egyet tennünk, mert ez a mi főbajunk: ki kell vetköznünk a megszokott indolentiából. Ha erre

képesek vagyunk, akkor Magyarország nemcsak fennmarad, de mint művelt, vagyonos és erős állam fog az európai nemzetcsaládok sorában szerepelni.

Szólhatnék még többféle témákról; de a melyeket más alkalomra akarok fentartani magamnak s végre is be kell fejeznem előadásomat. Egy kérés sel és ígérettel akarom azt befejezni. Kérésem az: ne vegyék rossz néven őszinteségemet. Ígéretem pedig, hogy a bizalom s megtiszteltetés fejében ígérem, hogy nem utolszor vagyok itt e tisztelt választók körében, s hogy valamint az ország, úgy a választókerület érdekeit mindig szívemen fogom viselni.

II.*

Nem vagyok elég hiu arra, hogy föltegyem, hogy önök Zala-Egerszegen aug. 14 én tartott beszédemet olvasták, s nem is követelem azt, de másrészt nincs oly rossz ízlésem, hogy az egyszer mondott beszédet önöknek fölmelegítve újra feltálaljam. Van azonban e beszédben egy pont, mely személyes állásomra választóimmal szemben vonatkozik, ezt ismételni vagyok kénytelen, miután ezen állásom Sopronban ugyanaz, mint Zala-Egerszegen, s miután ez állásban augusztus 14-ike óta misem változott.

Ismétlem tehát, mit körülbelül amott mondtam, hogy kellemetlen helyzetben vagyok az által, hogy két választókerületben lettem megválasztva képviselőnek, minek folytán ma, midőn önök körében megjelentem, hogy szíves köszönetet mondjak a bizalomért, melyet választásuk által irányomban ismételve tanúsítottak, nem vagyok képes határozottan kijelenteni, melyik kerület kép-

* Mondotta Sopronban, 1881. szeptember 8.

viselője leszek. De bármikép dől el a kérdés, én az el nem vállalt kerület erkölcsi képviselője maradok. Ma azonban az önök képviselője vagyok, s ha megengedik, önökkel némi politikai és társadalmi témákról fogok conversálni. Kérem azonban, ne méltóztassék azt bármi programbeszédnek tekinteni; a kormány programja az én programom; a mit most mondandó leszek, az az én individuális nézeteim signaturáját viseli.

Egerszegen azon nézetet fejeztem ki, hogy a jövő országgyűlési cyclust a közgazdasági kérdés fogja dominálni, s állításomat bővebben is kifejtém. Nézetem részben helyeseltetett, részben kifogásoltatott. Nem tartom időszerűnek eziránt most polémiába bocsátkozni, de örvidenék, ha felszólalásom kiindulási pontúl szolgálhatna komoly discussióra e komoly kérdésekről. Mert maga a vámszövetség kérdése 6 év lefolyása után új tárgyalás alá kerülend — és nem fogunk bizton járni el, ha előbb nem leszünk tisztában magunkkal, vagy ha a taktikai tekintetek által belebeszéljük magunkat oly állításokba, melyeknek érvényt nem tudunk szerezni, a mint azt a bankkérdésnél tapasztaltuk. Én tehát ez alkalommal csak reassummálom gondolatomat; odanyilatkozván, hogy a vámszövetség megszakítása oly közgazdasági és politikai calamitás volna, melynek következményeit kiszámítani ma nem is vagyunk képesek.

De közgazdasági állapotokról szólva a multkor, nem érintettem egy ügyet, mely reánk nézve nagy jelentőséggel bír: folyóink és vizeink viszonyait.

Kétséget nem szenved, hogy a vízi utak a legolcsóbbak, főleg nagy tömegű nyers termények szállítására; valamint a folyók szabályozása, álló vizek levezetése, árvizeknek kitett területek ármentesítése, gazdasági és közegészségi tekintetben mind szerfölött kívánatos.

De mindamellet ily üdvös munkálatoknál sem szabad a pénzkérdést a számításból kihagyni, mérlegelni kell itt is: ellensúlyban áll-e a haszon a kiadással? De megengedve, hogy a haszon oly kézzelfogható, hogy a pénzkérdés egészen háttérbe szorul — előtérben áll mindenesetre azon tekintet, hogy ily vízi műveletek bizonyos feladatoknak feleljenek meg. — Mert ha ily műveletek nem úgy kezeltetnek, hogy feladatuknak megfelelhessenek, akkor a várt áldás átokká válik. De nálunk e téren, főleg a kisebb folyók szabályozásánál, hallatlan dolgok történnek. Produkáltunk mesterséges mocsárokat, víz alá hoztunk oly területeket, melyek előbb nem voltak víz alatt. A bárgyuság kezét fogott a könnyelműséggel — más szóval nem akarok élni. Sok birtokos a szabályozásokra tetemes összegeket fizetett, melyek után haszna semmi. De positiv kára volt, mert a céltévesztett vízi műveletek folytán birtokának egy része mit sem jövedelmezett. Azonfelül az

árvizek idejében valódi anarchia szokott fejlődni: egy birtokos a másik ellen csinál gátakat, egyik a másikra bocsátja a vizet. Ilyenkor mutatkozik és válik leginkább érezhetővé a jó és erélyes közigazgatás szüksége. Míg minden jó rendben van, addig alig van szükségünk az adminisztrációra, de ha a cholera vagy marhavész kiüt, ha a folyók kiöntenek s a föld reng, akkor kell a jó adminisztráció.

Tény, hogy a vízi bajok rendkívüliek. Nem kell elfelejteni, hogy rendkívüli időjárás mellett árvizek mindenütt vannak; tekintsünk Hollandiára, hol százados gátak daczára s a legszigorúbb felügyelet mellett is árvizek vannak. De nálunk, nézzük csak a Bánságot, a bajok más természetűek, s csaknem évről évre ismétlődnek. Ki e bajok eredeti szerzője, ez tulajdonképen meddő kérdés. A jelen kormányt okolni, nemcsak a legnagyobb igazságtalanság, de valódi oktalanság. A felülről való híres szabályozásokat, valamint a folyók beszorítását szűk medrekbe, és a gátak építését kellő ártér nélkül, nem a jelen kormány rendelte el vagy engedte meg. A feladat azonban ma: e bajokat minden áron orvosolni, s a hol még nem mutatkoztak, örködni, hogy ne keletkezzenek. Hogy a kormány e tekintetben mindent elkövet, ismeretes dolog, s a siker meg is lesz, de ahhoz mindenekelőtt pénz kell, továbbá kellene megbízható, ügyes technikusok, végre erélyes férfiak a végrehajtásnál. Vigyázzunk,

hogy a vízi bajok kivándorlásra ne adjanak alkalmat.

Szólottam a multkor tárczám ügyeiről; de egy tárgyat nem érintettem, mely annak teendőihez tartozik: a művészetet s különösen a képzőművészetet. Ezt fentartottam magamnak a mai napra: mert tudom, hogy az a város, mely a Szt. Mihály templomát oly helyesen restaurálta, melynek egy második restaurálandó igen csinos góth temploma van, mely újabb időben az apácák templomát oly jó ízléssel tudta felépíteni, fogékony a művészet iránt.

Sértésnek vehetnék önök, ha fejtegetni akar-nám, hogy a művészet az emberi szellem legszebb virága, hogy a művészet hatalmas művelődési eszköz. A művészet, különösen a képzőművészet, nemesíti a phantasiát, valamint az ízlést s befolyásolja az ember hangulatát és magatartását, s én meg vagyok győződve, hogy oly nő, ki a Raphael műveit élvezni képes, piszkos regényeket undorral vissza fog taszítani magától s nem fog gyönyörködni Zola Nana-jában, melyet a német fordításokon kívül a hazánkbeli német cultura nem igen hizelgő jellemzésére züg német fordításokban Budapesten is colportálnak, sőt irodalmunk nem nagy dicsőségére magyarra is lefordítottak, — melynek olvasása a magyar culturát nem fogja előmozdítani, de sok egyszerű asszony és leány phantasiáját meg fogja

vesztegetni. De a művészet ma közgazdasági tekintetben is nagy tényező.

Ha visszatekintünk a 40-es évekre: mondhatom, hogy azóta sok történt nálunk a művészet érdekében. Megvettük herczeg Esterházytól kitünő galleriáját; új művekkel gyarapítjuk a Muzeum képcsarnokát; fiatal művészeknek ösztöndíjakat adunk a magok kiképzésére; segélyezzük a képzőművészeti társulatot; felállítottuk a felső rajztanodát. De ez még mind nem elég. Nem akarok arról szólni, hogy ha azt akarjuk, hogy galleriánkat lehetőleg látogassák, más épületbe kell azt helyeznünk. Tudva van, hogy a képzőművészeti akadémia kérdése is napirendre került. Mikép kell e postulatumnak megfelelni, arról az őszszel illetékes férfiakkal fogunk tanácskozni, előlegesen azonban mondhatom, hogy mindenekelőtt műtermeket kell építeni jelesebb művészeink számára, hogy itthon is dolgozhassanak és növendékeket képezhessenek. A mintarajztanodában a festészet érdekében egy új tanszéket kell felállítani s kellő erővel ellátni. De fődolog, hogy nagyobb szerű nyilvános épületeknél ne mellőzzük s ne zárjuk ki a hazai képzőművészetet.

Érintettem a multkor némely politikai reformokat, hallgattam azonban a felsőház reformjáról; szabad legyen most arról nyilatkoznom, de ne tekintsek azt másnak, mint egyéni nézetnek.

Tény, hogy a mi felsőházunk az új alkotmányos árában semmi üdvös törvény létrejöttét nem akadályozta, s én felteszem felsőházunkról, hogy bír annyi önállósággal, hogy vele bármi rendszabályt, mely az ország kárára volna, nem lehetne keresztülvinni. Felsőházunkban nem csak valódi hazafiság, de józan politikai szellem is uralkodik. Annálfogva én nem hiszem, hogy annak reformja épen égető kérdés volna. Egyébiránt ha lehet a legközelebbi 3 évben azt is keresztülvinni, nekem ez ellen annál kevésbé volna kifogásom, mert felsőházunknak oly sajátyszerű szervezete van, hogy azt állandóan mostani állapotában hagyni csakugyan nem lehet.

Nézetem szerint Magyarországon a felsőháznak kell, hogy aristokratikus alapja legyen, mint kell, hogy a képviselőháznak demokratikus alapja legyen. Politikai tárgyalásainknál, valamint szervezkedéseknél mindig szem előtt kellene tartani, hogy aristokratia s demokratia ma nem politikai institutiók, hanem társadalmi tények, melyekkel számolni kell, s a hol egymásnak megsemmisítésére dolgoznak, ott az alkotmányos élet lehetetlenné válik.

E szempontból indulván ki, én a felsőház szervezésénél érintetlenül hagynám mindazon főúri családok jogát, melyek ma a felsőházba meghívottnak. De miután a felsőház természete szerint annak, a ki ott ül, valami társadalmi erőt vagy érdeket

képviselnie kell, arra pusztán név és cím nem elégséges: vagy minimumot vagy adócenzust hoznék be akkép, hogy a születési aristokratia tagjai közül csak az hivatnék a felsőházba, ki meghatározott összegű, például legalább 3 usque 5 ezer forint adót fizet. Ez úton kimaradnának a felsőházból a proletárius mágnások, valamint az oly fiatal emberek, kik apjuk életében még semmi vagyonnal sem bírnak és mitsem képviselnek.

Továbbá meghagynám a felsőházban a valóságos megyés püspököket, kik nagy érdekek képviselői. Nem nyom előttem e részben semmit a felekezetek paritása, mert a protestáns egyházak szervezete folytán, melynél fogva náluk az egyházi és világi elem teljesen egyenjogú, azok a világi felügyelők s gondnokok által képviselve lehetnek a felsőházban. S a mennyiben gondnokaik és felügyelőik születés által nincsenek hivatva a felsőház tagjai lenni, közülök, valamint szuperintendenseik közül is azokat, kik a szükséges tulajdonokkal bírnak, lehetne *ad dies vitæ*, élethosszig, felsőházi tagokká kinevezni.

Kimaradnának azonban nézetem szerint a főispánok, nemcsak azért, mert azoknak főleg megyéik adminisztrációjával kell foglalkozniok, hanem azért is, mert folyvást változnak s így, a felsőház igen fluctuáns jelleget nyer általok.

A főispánok helyébe jönnének élethossziglan kinevezendő felsőházi tagokul oly férfiak, kik mult-

joknál, érdemeiknél s társadalmi állásuknál fogva hivatottak a felsőházban a született pairek mellett helyet foglalni. A szükséges kvalifikációkat törvény szabná meg.

Ily szervezettel a felsőház kellőleg működhetnék és teljesíthetné magas hivatását, főleg két feltétel mellett: hogy az angol példára a peer-age a társadalom kitünőségei által időnkint felfrissítettnek, de a kellő vagyon mellett; ellenben címekkel s öröklő felsőházi tagsággal ne ruháztassanak fel emberek, kiknek nincsen vagyonuk aristokratikus család alapítására, kik már a második generációban aristokratikus proletáriusokká válnak.

Miután én a katonai dolgokról, habár a delegációkban a hadi ügyben kiküldött bizottságnak tagja, előadója, sőt elnöke is voltam, nem érzem magamat képesnek szólani; s a jogi dolgokban, habár 1838-ban ügyvédi vizsgát tettem s 48 előtt a jogi tudományokkal is foglalkoztam, szintén nem érzem magamat illetékesnek: befejezhetném beszédemet.

De szólni akarok még egy kényes tárgyhoz, bár kényelmesebb s nyugalmas tekintetében is jobb volna hallgatnom. De az ember nem azért miniszter, hogy kényelmes és nyugalmas életet éljen, s a képviselőhöz, ha egyszersmind miniszter is, nem illő, hogy fejét mint a struczmadár a homokba dugja, s ne lássa, vagy úgy tegye, mintha nem látná, mi történik körülötte. Hallgatni, mikor beszélni kell:

annyi, mint ellenfeleinek malmára hajtani a vizet. Én is nemcsak Tainet, hanem Mortimer Ternaux munkáját is olvastam, s tudom, mit jelent a hallgatás kelletlen időben.

Szólani fogok tehát politikai pártjainkról. Melőzve a nemzetiségi pártot s a parlamenten kívül álló más pártokat, igazi politikai párt, melylyel ma számolni kell, három van: a szabadelvű kormánypárt, a mérsékelt ellenzék — *verba valent usu* — és a szélső bal.

A kormánypárt törekvései ismereteseek. Mi fenn akarjuk tartani a magyar államot a magyar-osztrák monarchia keretében, a mostani közösügek mellett, javítani akarunk közgazdasági s pénzügyi állapotainkon, emelni akarjuk culturalis intézeteinket; mi akarjuk a természetszerű haladást, mert csak az lehet állandó, biztos és üdvös. Egyszóval akarjuk az adott viszonyok között a lehetséges jót s ebben fekszik erőnk és jövőnk. Én hiszem s nyíltan kimondom, hogy e párt még sokáig többségben lesz; nem azért, mintha különös mesterségekhez értene vagy valamely csodaszer birtokában volna; mi nem fogjuk egy-két év alatt oda vinni az országot, hogy mindenkinek jó dolga legyen, mi nem tudjuk a deficitet rögtön elenyésztetni, az adót leszállítani, az árvizeket eltiltani, egy szóval csodákat művelni. De az ország látta, hogy 67 óta a pártok is alakulásra mentek keresztül s a kormányok is változtak,

hogy volt Andrássy, Lónyay, Szlávy, Bittó, Wenckheim s most Tisza miniszterelnök, hogy a dolgok lényegére nézve a körülményekhez képest a kormányzat ugyanazon ösvényen megy, mert a politikát nem a miniszterek s pártok akarata, de a viszonyok határozzák el. Már pedig akárki jutna ma a kormányra, az a viszonyokat nem fogja megváltoztatni.

Az ellenzék úgynevezett mérsékelt tábora az elvekre nézve velünk megegyezik. Nem kétlem, hogy ők ugyanazon közjogi alapon állanak, mint mi; hogy nem radikál reformerek, hanem a természet-szerű, fokozatos fejlődés barátai, szabadelvűek bizonyos mértékben s bizonyos mérvben conservatívek, mint mi, mint minden józan s gyakorlati politikus. Miben van hát a különbség köztünk? — Ugy látszik, a *hangulatban*. Ők elégületlenek mindennel, nekik minden rossz, nekik a napsugár nem elég fényes, a só nem elég sós, a cukor nem elég édes. Szerintök a magyar kormány felelős azért, hogy Európa nem jó politikát űz keleten; hogy Németországban a kereskedelmi politika nincs hasznunkra s a mi érdekeink szeriní; hogy a Bachrendszer alatt a Tiszát és a Kőrösöket úgy szabályozták, a hogy; szerintük a tanügy nem halad, mert elavult német formák pusztá másolata.

Hogy nekik joguk van az oppositióban lenni s controle-t gyakorolni, sőt aspirálni a kormány átvé-

telére: azt senki sem vonja kétségbe; csak csinálnak maguknak többséget. De azon sokan kételkednek, hogy jobban fognának kormányozni, mint mi — hiszen ismerjük az ő műveiket is.

Hátra van még a szélsőbal. E párt programja két részből áll; első része a belügyekre, másik része a monarchia tulsó fele iránti viszonyainkra vonatkozik. A belügyekben e párt általán véve mindent rosszal, a mit a kormány tesz, s a parlamentben ritka kivétellel mindig ellenünk szavaz; hogy politikájukat egy szóval jellemezzem, az a radicalismus. De az egész világ bizonyítja, hogy a radicalismus, mely nem fokozatosan, hanem egyszerre és rohamosan akarja a dolgokat és állapotokat megváltoztatni, felforgatásra és az államok s társadalmak tökéletes dissolutiójára vezet. Mindazon férfiak, kik maradandó alkotásokat tudtak teremteni, távol állottak a radicalismustól; se Washington, se Thiers, se Bismarck, se Cavour nem voltak radicálisok.

Legszerencsétlenebb a radicalismus az adó- s általában a pénzügyek terén, mert minden radicális átalakulás több adót hoz magával. A francziák — 1848 előtt, akkori csekély vagyonosságukhoz s csekélyebb kutforrásaikhoz képest is sokkal kevesebb adót fizettek, mint Napoleon alatt, s Napoleon alatt kevesebbet, mint ma. A radicális politikai átalakulások igen drágák és sok pénzbe kerülnek.

A programm második része vonatkozik állásunkra a monarchiához. Tudjuk, ők meg akarnak szüntetni minden közösséget a monarchia másik felével, a vámszövetséget, a közös hadsereget, a közös diplomatiát. Szerintök a personal-unióknak olyannak kell lenni, hogy a magyar király annyira idegen legyen az osztrák császártól, mint ma idegen s különböző személy a török szultántól vagy az orosz czártól.

Hogy lehessen két állam közt, melyek a mohácsi vész óta, de főleg a *pragmatica sanctio* óta bizonyos közösségben léteztek, ily teljes elkülönítést békés és barátságos úton eszközölni és elérni, azt e párt férfain kívül e széles világban, a ki csak politikával s történelemmel foglalkozik, senki sem képes belátni. Ellenben mindenki meg van győződve arról, — nem is említve azt, hogy bizonyos viszonyok kétoldalú szerződésen alapulnak, — hogy ezen elkülönítési processus oly *conflictus*hoz fogna vezetni, a minő 48-ban tört ki, s hogy a 48-diki és 49-diki események ismétlődésének igen tragikus kimenetele volna.

Nem akarom ezt bővebben kifejteni, nehogy félreértésekre adjak alkalmat, de egyet nem hallgathatok el, s ez az, hogy a szélsőbaloldali urak nagyban dresszirozzák a horvátokat, a szerbeket, a románokat s a felső-magyarországi szlávokat, mert mindazt, a mit ők Bécs s a Béccsel való közösség ellen

mondanak, ugyanazt ismétli a horvát ellenzék Zágrábban s az agitátorok Ujvidéken, Nagyszébenben, sőt kisebb mértékben Turócz-Szt.-Mártonban is; s mindazt, a mit ezen urak a német nyelv ellen mondanak, azt amott a magyar nyelv ellen fokozott mérvben mondják.

Én nem mondom, hogy a szélsőbaloldali politikusok nem jó magyar emberek, de épen azért ideje volna magába szállaniok s meggondolniok, mit eredményez az ő politikájuk a magyar állam s a magyar nemzet léte tekintetében, mely a radicalismussal se benn, se künn nem hozható összhangzásba.

Hiszem, hogy e kényes tárgyról is objective beszéltem. S most szabad legyen bezárni beszédemet azon nyilatkozattal, hogy ha az önök valódi, tényleges képviselője maradok, többször lesz szerencsém találkozni Önökkel; ha pedig a sors máskép akarná, akkor is maradok önök erkölcsi képviselője, s mint ilyen, úgyszintén mint közoktatásügyi miniszter is fogok találkozni Önökkel.

III.*

Szeptember 8-án volt szerencsém Önökkel találkozni. Már akkor is megválasztott képviselőjük voltam, de nem tudtam még, az maradok-e? Végre megjött az idő, midőn határozni kellett, s arra határoztam magamat, hogy Sopront nem hagyom el. Az elhatározás nem történt küzdelem nélkül, mert le kellett mondanom egy fontos kerületről, el kellett válnom oly emberektől, kik irányomban meleg rokonszenvet és sok szívélyességet tanúsítottak, s el kellett készülvén lennem arra, hogy az a kerület el fog veszni pártunkra nézve. De latba kellett vetnem másfelől, hogy Önök engemet már ötször tiszteltek meg bizalmukkal és választásukkal; és hogy Sopron igen jelentékeny positio, mely után a szélsőbal régóta sóvárog, hogy elmondhassa: «ime Sopron, ez az iparos és kereskedő város, nagy részben német ajkú lakossággal, s már ennek se kell a közösség a monarchia másik felével!»

* Mondotta Sopronban, 1881. november 13.

Most tehát ismét Sopron városának vagyok országgyűlési képviselője — mint ilyen üdvözlöm Önöket — és szeretem hinni, hogy a következő három év alatt jó egyetértésben fogunk maradni egymással.

De miután most találkozunk, nem szorítkozhatom csupán arra, hogy Önöknek egy jó-reggelt mondjak; a képviselő és parlamentaris miniszter professiója, hogy választóival időről időre értekezni és eszmét cserélni tartozik.

Már a multkor is mondtam, hogy vannak tárgyak, melyekről nyilatkozni nem szoktam, melyekhez hozzászólni tartózkodom; de tárczám természetéből foly, hogy jogosultságom van sok különböző tárgyról szólani — s e joggal most is élni kívánok.

Önök ismerik a trónbeszédet és a válasz-felíratot — ismerik tehát a kormány programját is. A közművelődési ügyek kevés szóval vannak abban érintve, de ne tessék ebből azt következtetni, hogy szándékom volna keveset tenni. Hivatkozhatom e tekintetben a jövő évi budgetre és annak indokolására, mely már közkézen forog. Az tanuságot tesz arról, hogy sem a közoktatás, sem általában a közművelődés terén, teljességgel nem szándékom megelégedni az eddig elért eredménnyel, s a fejlesztés munkájában egyáltalában nem akarok megállapodni, sőt még pihenőt tartani sem.

Szándékom különösen a népoktatással tüzetesen — és remélem: gyümölcsözőleg — foglalkozni: korántsem a közoktatás többi ágainak rovására, — de vezéreltetve azon indoktól, hogy a népoktatás minél előbb hozza meg a tőle várt gyakorlati eredményeket.

S itt nem hagyhatom érintetlenül az ellenzék azon ismeretes kifogását: hogy a közoktatásügyi miniszterium nem jár el rendszeresen és öntudatosan, hogy nincs közoktatásügyi politikája.

Erélyesen tiltakozom s óvást teszek e kifogás ellen. Azért mert nem szeretem a monopoliumot az oktatás terén, mert nem akarok mindent egy kaptára verni, mert az élet követelményeit nagyobb figyelemre méltatom, mint a rendszerek mechanizmusát és a doctrinák chablonjait: nem következik, hogy magamnak ne volna rendszerem s határozott és megállapodott nézetem. Eljárásom főiránya a magyar cultura előmozdítása a nyugati civilisatio ösvényén, melyen a magyar cultura mindig is járt, szellemi és közgazdasági irányban, — nem hagyva ki számításból a modern társadalom követelményeit. Mint közoktatásügyi miniszter: öntudatosan mozdítom elő a tudományt, a szakismereteket s a művészetet, mert azok — ha nem kizárólagos, de mindenesetre hatalmas tényezői a modern államnak és társadalomnak. Nem akarok s nem fogok egy felekezetet, sem iskolai, sem egyházi téren, a másik rovására prote-

gálni: mert minden felekezetnek becsületes törekvését egyházi és iskolai ügyei fölvirágoztatására, úgy tekintem, mint a mi egyszersmind az állam és a társadalom közös érdekeit is előmozdítja.

Visszatérve a népoktatás ügyére, melyről szólni kezdettem, kérdem: mi tehát a népoktatás valódi feladata? *A nép erkölcsi és értelmi, egészségi és gazdasági állapotának javítása*; a hol ezt nem tudják elérni általa, ott a népoktatás felesleges munka s a ráfordított költség sárba dobott pénz. És miután tizenkét év óta annyit tettünk a népoktatásért, hogy szaporítsuk az iskolákat s növeljük a tanítók létszámát, hogy épületekkel és felszerelésekkel lássuk el az elemi oktatást, s ezzel annak mintegy keretét megteremtettük, elfoglaltuk a tért, melyen már gyakorlatilag működhetünk s bírjuk arra az eszközöket is: a mondott irányba akarom terelni a népoktatást, s első vonalban a néptanítókat akarom e feladatra képesekké tenni.

Épen azért kell a leányok oktatására is oly nagy súlyt fektetni, mert a nép erkölcsi, egészségi s anyagi jólétére nézve a nők igen fontos tényezők; s azért a leányokat a szükséges elemi ismereteken kívül a kézi munkákban és a háztartási dolgokban is alaposan kell oktatni. S mivel ezt csak nőtanítóktól várhatjuk, elemi iskola tanító-nő nélkül nem is gondolható helyesen. Általában az elemi oktatás terén a nőknek minél nagyobb tért kell

nyitni, s ez nemcsak pædagogiai, hanem igen messzeható társadalmi kérdés is. S minthogy e kérdés nálunk is napirenden van : elmondom róla véleményemet.

Legyen-e mindenben egyenjogú a nő a férfival ? — Én megengedem, hogy a nő, polgári jogok tekintetében, tökéletesen egyenlővé tétessék a férfival, de a *társadalmi functiók* tekintetében, a nemi különbségnél s női természetnél fogva, a férfival egyenlő nem lehet; testi ereje s alkotása, s abból folyólag hivatása, ezt nem engedi.

Szerezzünk tehát a nőknek a tanítói pályán kívül — melyre kiválóan alkalmasak — munkát és keresetet az iparban, a kereskedelemben, sőt a közigazgatás bizonyos ágaiban is; de ne követeljük, hogy bírák, ügyvédek, orvosok, törvényhozók legyenek. Oly hivatások, melyek egy egész embert kívánnak, összes szellemi és testi erejével s egész idejével, elvonnák a nőt rendeltetésétől, melyet pedig helyette a férfi nem teljesíthet. Nem jó a társadalomban összezavarni a szerepeket, s annál fogva az én hozzájárulásommal — bármennyire óhajtom a női oktatás emelését — egyetemek a nők számára nem fognak nyitattatni. Eltekintve a dolog elvi oldaláról, a zürichi Studentin-ek s az orosz nihilista kisasszonyok engemet arra nem buzdítanak.

Látták Önök, hogy a trónbeszéd és a válaszfelirat nagy figyelmet fordít a közgazdasági érde-

kekre, s annál fogva nekem is, kire az iparos szak-
oktatás bízva van, szabad e tárgyról szólnom.

Midőn közgazdasági állapotainkról okoskodunk, mindig szemünk előtt kellene tartanunk azt a nevezetes momentumot, hogy míg Európában, talán az egy Törökország kivételével, a népesség mindig növekszik: nálunk *nem növekszik*; s ez — hozzá-
téve meg, hogy a kivándorlás is kezdődik — oly közgazdasági betegség, melyet gyorsan kell orvosolni. Itt a közegészségi ügy is előtérbe lép, s kezét fog a közgazdasági momentumokkal. Többet és jobbat termelni, nyers anyagokat fel- és átdolgozni, piaczkokat szerezni: ezek a feladatok; de ezeket részletezni sem helye, sem ideje most; csak annyit akarok érinteni, hogy a mennyiben mindez nem fekszik tisztán az egyéni tevékenység körében, a *vámpolitika* által bizonyos mértékben befolyásolható.

Tekintsük tehát, mit látunk ezen a téren a magyar-osztrák monarchiában. Látjuk a szabadkereskedés híveit, — szép tanok apostolai, csak tudnák azokat érvényesíteni az egész világon; de ezzel is úgy vagyunk, mint az általános békével, a melyet mindenki óhajt, de senki sem vihet ki. Midőn más ország az én terményeimet magas vámokkal terheli meg, nem ugyanazt tenni viszont, magunkat semmi irányban nem védeni: igazi politikai imbecillitás volna.

Van párt, mely az industriát védeni akarja, de a földművelést és gazdaságot magára hagyja; a gyáros és iparos vegye az elelmi szereket és a nyers anyagot, a hol legolcsóbbak, de a földművelő vegye csak az ő védvamos czikkeit. Megfordítva is találunk hasonló kizárólagos nézet-irányt: védjük meg a földbirtokost és nyerstemelőt, de adjunk neki olcsó iparczikkeket, bárhonnan jöjjenek azok.

Ily divergentiák mellett okos vámpolitika alig lehetséges. Szeretem hinni, hogy a szükség majd közelebb fogja hozni egymáshoz a különböző nézeteket s érdekeket, s hogy sikerülend oly vámrendszert megalkotnunk, mely a monarchia összes közigazdasági és pénzügyi érdekeire nézve üdvös lesz. De azért csak ne várjunk mindent attól, hanem fejtsük ki magunk is a kellő munkásságot, egyénileg úgy, mint társulati úton.

Hozzuk létre főleg az egyensúlyt az állam és a társadalom közt, hozzuk azokat összhangzásba egymással. Többször említettem már, itt Sopronban is, s most ismétlem azt a nézetemet, hogy nálunk még nem létezik kellő összhangzás az állam és a társadalom közt; az állam előrehaladt, s haladásától a társadalom elmaradt. Nálunk az állam, európai modern institutióival, modern állam, melynek sok szükségei s követelményei vannak, a társadalom pedig még eddig nem alakult át ugyanazon mértékben; nem dolgozik annyit, mennyit a modern társa-

dalom fogalma követel, egy szóval: társadalmunk a modern államban is még táblabíró társadalom. Innen az egyensúly hiánya, innen az elégtelenség nagyban és kicsinyben, mert a szükségletekkel, a vágyakkal, nincsenek arányban a kútforrások, s a telenség azoknak kielégítésére.

Ezen egyensúly helyreállítása az anyagi és erkölcsi javulás első feltétele.

Lesz-e, lehet-e a jelen országgyűlésnek kellő eredménye? Ez sokféle körülményektől, részben a sajtó magatartásától is függ.

Az a nemzedék, mely nem élt a szigorú censura uralma alatt, alig tudja felfogni a sajtószabadság egész fontosságát. Hogy az megszüntetessék, vagy kivételes rendszabályok által korlátoztassék és paralysáltassék, arra józan politikus nem is gondol; de elmélkedik az emberi intézmények árnyékoldalairól.

Az európai értelmiség meglehetősen tisztában van az iránt, a mi a történelemnek is egyik főtanúsága, hogy minden absolutismus az emberiség vesztéhez vezet. A monarchicus absolutismus Szibériába, Spielbergbe, a Bastilleba, — az egyházi absolutismus az inquisitióhoz s a máglyához, és az absolutismus legrosszabb fajtája, a demagogok absolutismusa — a guillot nehoz vezetett. Minden korlátlan hatalom rossz, mert magában hordja a visszaélés magvát.

De a sajtónak ma absolut hatalma van, s pedig oly hatalom az, melyet törvényekkel korlátozni nem lehet. A sajtó jövőjének érdekében feküdnék, hogy maga keresse a korlátokat, s a társadalom szabja ki neki azokat. De azonkívül a sajtónak rossz szokásai is vannak; a gyilkolások, rablások, betörések, lopások, — nemkülönben a pártajok és öngyilkosságok krónikája a sajtó terének igen nagy részét foglalja el; a sajtó részletesen és bizonyos előszeretettel foglalkozik velök, s egész hasábokat szentel leírásuknak és kiszínezésüknek. Csak látni kell, mily mohósággal olvastatnak e dolgok a társadalom legmíveletlenebb rétegei által! E leírások a bűn valódi iskolái; mert a míveletlen ember fantáziájára hatnak, s a bűnös bizonyos híresség színézetében tűnik föl, a melyet utánozni kell.

Mindezek oly bajok és kinövések, melyeken a törvény nem segíthet, itt csak a társadalom nyújthat segédkezet a sajtó józanabb részének, melynek magának kell azon lennie, hogy e kinövésektől megszabaduljon.

Meglehet, hogy e megjegyzések félre fognak értetni, de én attól soha sem riadtam vissza; tettem mindig, a mit tudtam tenni s a mit tenni kötelességemnek tartottam; s végre is a félreértések is elvonultak, s méltánylását találtam annak, a mit tettem, s némelykor annak is, a mit mondtam.

De most engedjék meg, hogy abban a reményben búcsúzzam Önöktől, hogy a következő tavasszal ismét találkozunk; s hogy alkalman lesz elbeszélni Önöknek, hogy az új országgyűlés első szaka sem maradt eredménytelen.

TARTALOM.

	Lap
Előszó.....	V

I. Irodalom.

Szent Lázár szigete Velenczében (1837).....	1
Néhány szó egy Pesten alapítandó művészeti egyesület ügyében (1838).....	6
A Pesten felállítandó művészeti egyesület programja (1839).....	10
Elmélkedések a történettudományról (1839).....	13
Thierry Ágoston (1839).....	16
Macaulay iratai (1844).....	25
A XVIII. század (1845).....	45
Legújabb történelem (1845).....	53
Az ifjú Anglia (1845).....	60
Auerbach, Schwarzwälder Dorfgeschichten (1845).....	67
Franciaország története a consularatus és a császárság idejében (1845).....	71

II. Közgazdaság és politika.

Az angol alkotmány kifejlődéséről (1845).....	99
A nemesség (1845).....	109
Michel Chevalier (1843).....	116
Az anyagi érdekekről (1840).....	136

	Lap
A birhatási jogról Magyarországon (1840) --- --- ---	170
Örökösödési jog (1845) --- --- --- --- --- --- ---	192
Az örökösödési jog és a konzervatív lapok (1845) --- ---	208
Ösiség (1845) --- --- --- --- --- --- --- --- ---	214
Észrevételek gr. Széchenyi Istvánnak a jelenkorban meg- jelent, Deák Ferenczet illető czikkeire (1845) --- ---	242
Legközelebbi feladatunk (1847) --- --- --- --- --- ---	271
Az útalakulás idejéből (1861 és 1865) --- --- --- --- ---	290
Három beszéd a választások után (1881) --- --- --- ---	318

